

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Om Holbergs Levnet

og

populære Skrifter

ved

C. W. Smith.

Kjøbenhavn.

Forlagt af K. Schønberg.

Thieles Bogtrykkeri.

1858.

Fortale.

Nærværende Skrift har sin Oprindelse fra nogle Forelæsninger over Holberg, som i Aaret 1853 ere holdte i Kjöbenhavn. Det har derefter været indsendt til Selskabet for den danske Litteraturs Fremme og er blevet bedømt af en Comitee. Dommen gik ud paa, at nogle Partier deraf burde bearbejdes efter en noget forandret Plan. Hertil var jeg ogsaa villig, men forskjellige Omstændigheder have siden forhindret, at dette Forsæt kom til Udførelse. Da imidlertid ved nærværende Tidspunkt den gjenopvakte almindelige Interesse for Holberg er bleven saa levende, fandt jeg mig opfordret til endelig at gjøre Alvor deraf. De ærede Herrer, som have udgjort hiin Comitee, ville finde nogle af de i deres Bedømmelser meddeelte Vink omhyggeligt benyttede, og det skulde glæde mig, om Skriftet i sin nuværende Form maatte tilfredsstille saavel dem som det store Publikum. Til afskilligt Nyt, som i Mellemtiden var skrevet om Holberg, maatte der ogsaa tages Hensyn; som Noget af det Vigtigste maa jeg nævne Conferentsraad Werlauffs „Holbergiana“ i „Nyt historisk Tidsskrift“, 6te Bind, og de paany bearbejdede „historiske Oplysninger om Niels Kluncks underjordiske Rejse“, hvormed den høit ærede Forfatter har ledsaget den nye Ud-

gave af Professor Dorphs Oversættelse, endvidere Professor Overflous Berk, „Den danske Skueplads i dens Historie“, og endelig „Ludwig Holberg, sein Leben und seine Schriften, von Robert Prutz“. Sidstnævnte Berk, der væsentlig gaaer ud paa at eftervise Holbergs verdenshistoriske Betydning som Komiker og navnlig for den tyske Skueplads, ja endog, om muligt, vil gjenindsætte ham i hans gamle Kættigheder paa denne, er i mere end een Henseende et glædeligt Tidens Tegn. Det tyder, ligesom andre lignende, paa et Omflag i de europæiske Nationers aandelige Samsfærdsel, hvorved i Fremtiden det virkelig Betydningsfulde vil kunne skaffe sig Anerkjendelse til Trods for alle nationale Fordomme, hvad enten disse støtte sig paa almindelige kulturhistoriske og geographiske Forhold eller have sin Grund i særegne nationale Sympathier eller Antipathier. Forfatteren har i en lang Række af Aar beffæstiget sig med Holberg og gjort det til een af Opgaverne for sit Liv, at aabne sine Landsmænds Øine for Holbergs Fortjenester af det komiske Drama eller, hvad der vel omtrent bliver det Samme, for en ægte germanisk Komik, en Idee, som den største af de germaniske Nationer, ifølge den Udvikling, som dens Literatur fra Klopstock af har taget, næsten er bleven fremmed for. Han udfører disse Bestræbelser med ligesaa fortrinlig Aand og Talent som varm Kjærlighed og Iver, og med saa stor Sagkundskab i det Enkelte, at man af en Fremmed ikke med Billighed kan forlange Mere i denne Henseende. Han vil sikkert seire, i det Mindste paa Bidskabens Arena, og om det Samme end ikke strax skulde lykkes paa Skuepladsen eller hos det theaterføgende Publikum, saa vil dog hiin første Seier efter al Sandsynlighed med Tiden bane Veien for den anden. Denne betydelige Fortjeneste bør vi Danske ubentvivl anerkjende med Belvillie og uden at lade os indtage mod Forfatteren ved de politiske Declamationer mod Danmark,

hvormed Skriftet begynder, men som ikke staae i ringeste Forbindelse med det behandlede Emne, eller ved de smaae fjendtlige Udbrud af tydsk Patriotisme, der hist og her komme igjen i Skriftet, altid uden i mindste Maade at være motiverede ved Sammenhængen, og derfor bestandig overraske som Lyn fra klar Himmel. Det er kun at betragte som en Klokke, hvormed Forfatteren ringer til Lyd for at komme til Orde blandt sine højrøstede Landsmænd, og saaledes upaatvivelig at undskyldes. Han er aabenbart aldeles ikke Politiker, og det kan altsaa ikke undre os, at han i sin Uafhængighed troer paa det flæskholsteenske Parties Opdigtelser. Men dette bør efter min Mening være ham skjænket, thi hans Ord og Gjæringer ligne, Gud fsee Lov! ikke hinanden. De sidste ere netop det bedste Beviis for, at det kunstigt oppustede og nærede Nationalhad er ligesaa unaturligt, som det er ugrundet.

Derimod maa jeg beklage, at jeg ikke har kunnet benytte Professor Kall=Rasmussens „Bidrag til Ludvig Holbergs Biographi for Aarene 1702 — 1714“ i „Historisk Tidsskrift, tredje Række, første Bind's første Hefte“, da dette først i disse Dage er udkommet. Derved havde et Puds, som Tilfældet i et af sine meest ironiske Luner har spillet mig, kunnet forhindres. Holbergs Autobiographie, som for den biographiske Deel af nærværende Skrift har været min Hovedkilde, giver nemlig ingen Anledning til at ane, at Holbergs første Ophold i Holland har været et heelt Aar; dertil er det altfor tomt for biographisk Stof; det er et mørkt Affnit af hans Ungdomsliv, og man kunde af hans Fremstilling næsten fristes til den Formodning, at han selv har ønsket at lase et Slør derover. Men at et saadant dunkelt Tidrum virkelig har existeret, derom kan man, efter de af Professor Kall=Rasmussen nu meddeelte Oplysninger, ikke længere tvivle. Bistnok kan jeg ikke være enig med den ærede

Forfatter i, at denne Antagelse, allerede skulde kunne bygges paa den løse og overfladiske Udsigt over Holbergs Levnet, som Albert Thura i sin *idea historiae literariae Danorum*, p. 182—183 meddeler, hvori rigtignok siges, at Holberg har opholdt sig et heelt Aar i Holland, men uden at omtale hans foregaaende Ophold i Bergen eller følgende i Christianssand, eller at man skulde kunne lægge Bægt paa Aarstallet 1708, der anføres for Holbergs Hjemkomst fra Orford, hos en Forfatter, der paa et andet Sted fortæller os, at den fuldstændige Peder Paars er udkommen 1722 (p. 355), eller at endelig den hele Meddelelse hos Thura skulde kunne ansees for Holbergs egen, paa Grund af at Bogens Forfatter i Fortalen uden at nævne Holberg gjør en løs almindelig Bemærkning om Privatmeddelelser fra Kjøbenhavns Professore om deres Levnet, Meddelelser, hvis Bessaffenhed og grundige Benyttelse der langtfra ikke gjøres tilstrækkelig Rede for. Men Hr. Professore meddeler som sagt andre Oplysninger, der sætte Sagen udenfor al Tvivl. Heraf følger, at min Tidregning for Aarene 1704—1709 er bleven forrykket, at Holberg ikke er ankommen til Christianssand i Efteraaret 1704, men 1705, at hans Ophold i Engelland ikke har varet fra 1705 til 1707, men fra 1706 til 1708, at hans Reise med Winding til Dresden falder i sidstnævnte Aar og hans Hjemkomst i Begyndelsen af 1709. Dette fremgaaer af de ved Professor Kall-Rasmussen meddeelte Oplysninger, at den af Holberg omtalte nylig afdøde Biskop i Christianssand var død i August 1705, at Holberg og Brix ere indskrevne i det hoblehanske Bibliotheks Protokol i Orford i April 1706, at Windings Rejsepas „cum comite itineris“ er udstedt i Oktober 1708 og Fleischers i September samme Aar. Efter at have omtalt sin Hjemkomst fra Tydssland, sit strax derpaa følgende Engagement som Lærer for Admiral Geddes Søner og sin Virksomhed i denne Stilling siger

Holberg: interjecto anni spatio inter alumnos collegii Medicei receptus dimissionem efflagito. Ifølge det naturlige, umiddelbare Indtryk af denne Sætning faaer man vist neppe nogen anden Mening ud, end at han et Aar efter at være bleven Huslærer hos Gebde opnaaede en Plads paa Borchs Collegium og da forlangte sin Afstjeb. Idet jeg fulgte denne Opfattelse, som jeg deler med alle tre Oversættere, og følgelig antog, at den 1708 hjemkomne Holberg 1709 var bleven Alumnus paa Borchs Collegium, kom min Tidsregning derved ind-i det rette Spor igjen, thi det Sidste var virkelig Tilfældet. Men at det Aar, hvori han var Lærer for Admiral Gebdes Sønner, for største Delen er samtidigt med det første Aar, han tilbragte paa Borchs Collegium, og at altsaa receptus skal forstaaes: quum interea receptus essem, og efflagito ene henføres til interjecto anni spatio, skulde vist neppe Noget falde paa, som ikke veed det andenstedsfra. Det bør derfor uden tvivl tilgives den, der lever i en Provindeby og ikke har Afgang til Arkiver og Documenter, om han har fulgt Ordene naturlige Mening og ikke den skjulte, som kun kunde findes af andre Veie. Der er forøvrigt ogsaa en her i Bogen udtalt Mening, hvori jeg ved Professor Kall-Rasmussens Meddelelser er bleven noget vaklende, nemlig angaaende Trykkaaret for Holbergs „Introduction til Naturens og Folke-Rettens Kundskab“, hvilket jeg af de S. 58 i Noten anførte Grunde har antaget at være 1716. Jeg seer nemlig nu af Holbergs Ansøgning om Professoratet, som Professor Kall-Rasmussen meddeler, at han allerede her, rimeligviis mod Enden af Aaret 1713, omtaler et corpus juris naturae et gentium som „fuldfærdiget“. Her bliver nu, saavidt jeg skjønner, to Ting mulige. Enten har Holberg fulgt den Sædvanen, i Ansøgninger at tage Mundten saa fuld som muligt, og er derved kommen til at omtale et Verk, hvortil Planen var udkastet, som færdigt, saa at dette

VIII

paa en Maade bliver af samme Caliber som den russiske Adelsmand, med hvem han vil have gjort sin første Udenlandsreise, og som, hvis han er mere end en Stabning af Ansøgerens Phantasi, maa være Een, han under sit mystiske aarlange Ophold i Holland for en kort Tid er kommen i Samqvem med; eller hans Natur- og Folkeret har virkelig været færdig og er afhændet før Udreisen 1714 og trykt i hans Fraværelse 1715, men efter Hjemkomsten 1716 har han i Haab om at hjælpe paa den flette Affætning ladet trykke et nyt Titelblad med forandret Aarstal og har da senere i sin Selvbio-graphie maattet opretholde denne falske Angivelse, saa at han ikke har kunnet nævne dette Skrift imellem dem, han har forfattet paa Vorchs Collegium, som han for Næsten saa ivrigt opregner for at forsvare sig mod den Beskyldning, at han som Alumnus Ingenting har bestilt. Dog maa jeg tilstaae, at jeg helst holder mig til den første Antagelse, ikke blot fordi jeg nødig vilde have min hidtil klippede Tro paa Oprigtigheden af Holbergs Meddelelser til Publikum i den Grad rokket, men ogsaa fordi Titelen paa hans Introduction til Natur- og Folkerettens Kundskab i Ansøgningen ansøres paa Latin, medens derimod Titlerne paa hans dengang allerede trykte eller Kongen overrakte Skrifter nævnes paa Dansk, i Overensstemmelse med det Sprog, hvori de vare affattede, hvilket synes at tyde paa en usikker Bevidsthed om Formen, hvori en paatænkt Idee skulde udføres. Men at Sagen er tvivlsom, kan vistnok ikke negtes.

København, den 29de Mai 1858.

Indledning.

Holberg er ofte bleven kaldet den danske Literaturs Fader, og ikke med Urette. Vistnok maa dette ikke forstaaes saaledes, som om der ingen dansk Literatur havde været til før hans Tid, thi vort Fædreland har ogsaa tidligere besiddet manges en god Digter og Forfatter, men Holberg bliver dog steds den Første, der ret gennemgribende har virket til at gøre den danske Literatur national, medens den Gang, som dens Udvikling tidligere havde taget, alt igjennem et Par Aarhundreder mere og mere havde fjernet den fra denne Charakter, saa at den i Begyndelsen af det attende Aarhundrede endnu kun meget betinget kunde kaldes Nationens Eiendom. Man kan derfor med Rette fra Holbergs Optraeden datere Gulbalderens Begyndelse i den danske Literatur. Gid vi ikke i vor Tid maa opleve eller allerede have oplevet det Vendepunkt, fra hvilket Literaturhistorien vil datere dens Ophør!

Hvorved den danske Literatur før Holberg saaledes havde kunnet miste sit nationale Præg og derved blive fremmed for Fleerheden af Folket, er ikke vanskeligt at forklare. Phænomenet er ingenlunde enestaaende. Ethvert Folk, der maa modtage Spiren til sin høiere Kultur fra Fremmede, faaer en haard Skole at gennemgaae, og intet nyere europæisk Folk har kunnet modsætte sig denne Tilfikkelse uden

at gaae tilgrunde. Den verdenshistoriske Cultur gjør sig steds gjældende med en saa afgjort Overvægt over Nationaliteten, at denne for en Tid bliver nødt til at fornegte sig selv, for at Folket kan indtræde i de civiliserede Nationers Række. Saaledes er det ogsaa gaaet det danske Folk. Det er netop de dygtigere Nationer, der formaae at bøie sig for denne Nødvendighed uden dog at bukke under; andre, der mangle den hertil fornødne Smidighed, knækkes, som Venerne, Litaverne og den celtiske Folkerace.

Middelalderens Folkepoesie var national; den var det naturlige Udtryk af Folkets Trang til at betragte Livet fra en poetisk Side og havde det ægte nordiske Præg, saaledes som det under Christendommens Paavirkning maatte forme sig. Denne, der formilbede Nationaliteten, har dog ingensteds rystet den i sin inderste Grund. Folkesangen forstummede ikke; ligesom den med Sproget antog andre Former, saaledes optog den med Christendommen et noget forandret Indhold; Kjærlighedens Romantik blev en Hovedbestanddeel i Poesien, enkelte Stænk af Ridderaaenden trængte endog igjennem til det barbariske Norden; paa den anden Side fremtræder Blodhævnen ligesaa stærkt i Middelalderens Folkepoesie som i Oldtidens Sagaer og Skjaldekvad, og Christendommen viser sig i det Hele mere i en ubvortes Ufredslyst for Kirken end i Handling og Tænkemaade. Manges ivrig Dyrker af de gamle Guder har maaskee med tungt Sind seet Christendommens Udbredelse og troet, at nu var Støverkets Tid forbi, men Historien har ikke bekræftet det, thi Christendommen opflammede til ligesaa store Begærter som forhen Hedentroen, og Folkesangen blomstrede nok saa frodigt under den katholske Kirke.

Derimod har den christelige Tro neppe grebet ret kraftigt ind i Folkelivet førend ved Reformationen. Den religiøse Bevægelse, som fremkaldtes ved denne, maatte give

Folkets poetiske Trang en ny Retning, der ikke mere kunde tilfredsstilles ved de gamle Viser. Attraaen efter at bekjende Christus, ikke blot i udvortes Tjeneste, men af inderste Sjæl, trængte til et Udtryk. De størstedels af Geistlige, tilbeels ogsaa af enkelte Adelsmænd forfattede eller fra Tydsk oversatte Kirkesange, maatte nu langt bedre svare til Folkets Stemning. Allerede heri laa en Grund til, at Folkepoesien, om den end ikke blev forglemt, dog ikke mere kunde fremspire saa frodigt som før Reformationen. Hertil kom, at Reformationen, der selv var en Frugt af videnskabelig Forstning, ogsaa medførte en stærkere Trang til videnskabelig Dannelse saavel som til Folkeoplysning, end der hidtil var følt; Kirken behøvede Lærere, langt Flere foranledigedes til at studere end forhen, men herved blev den alt noget tidligere begyndte Søndring af Folket i Dannede og Udannede end mere befordret, Nationens bedste aandelige Kræfter fik en ny Anvendelse og arbejdede ikke mere, som i Middalalderen, for Folkepoesien, der efterhaanden henslygnede og forfaldt.

Kort før Reformationen havde Danmark først begyndt at faae en skreven Literatur i Landets Sprog. Dog beholdt denne i hele det sextende Aarhundrede endnu en temmelig folkelig Charakter. Kirkepsalmerne, om end en stor Deel af dem var af den Bestaaffenhed, at den religiøse Stemning under offentlig eller huslig Andagt selv maatte digte den Poesie ind i dem, som de manglede, bevarede dog endnu Folkevisens Form og Tone. De bibelske Comedier, der i det protestantiske Europa vare en Arv fra den katholske Tid, men her til Lands først kom i Gang efter Reformationen, førte, hvor langtrukne og usammenhængende de end kunde være, dog et friskt, folkelig dansk Sprog, hvorvel dette ofte maadeligt nok passede til det fremmede Indhold. Satiriske Digtninger, navnlig mod det katholske Cleresie, hvorvel de fulgte fremmede Forbilleder, kunde være fulde af ægte dansk

Lune, og om enkelte lystige Viser, som Fuglevisen og quid tua?, gjælder dette i endnu høiere Grad. Endelig har ogsaa denne Tidsalder havt sine fortrinlige Prosaisker, hvis Skrifter, som oftest af kirkeligt eller paa anden Maade belærende Indhold, men dog ogsaa undertiden, som Anders Bedels Oversættelse af Saxo, af en mere folkelig Charakter, udmærkede sig ved den hele, eiendommelig nordiske, fjernefulde Kraft og Simpelhed i Stilen.

Men hen i det syttende Aarhundrede blev det anderledes. Den religiøse Begeistring var fjølnet, efterat den nye Tingenens Orden var bleven befæstet. Det lærde theologiske Studium tog til i Betydning, efterfom den umiddelbare evangeliske Iver tog af. Paa samme Tid begyndte fransk Litteratur og fransk Smag at gjøre sin Overlegenhed gjældende i hele Europa. Det kunde ikke være andet, end at den danske Litteratur paa mere end een Maade maatte paavirkes herved. Man følte sig nu i flere Henseender utilfredsstillet ved den hidtilværende danske Poesie. Den fra Folkepoesien nedarbejdede simple, jevne og kunstløse Form, hvori al Digtning hidtil var fremtraadt, forudsætter unegtelig, for at kunne tiltale, et indre poetisk Liv, saaledes som det fandtes i Folkepoesien, men som nu var bortdunstet. En poetisk Litteratur, der har beholdt Folkervisernes simple Stil, men ikke deres Poesie, bliver naturligviis til simpel rimet Prosa, og saaledes omtrent var det virkelig gaaet. Det naturlige Udtryk i Poesien var blevet ubrugeligt, fordi Naturen, Folkets naturlige Bevidsthed, havde ophørt at være poetisk. Skulde den poetiske Aand igjen komme til Live, saa syntes det nødvendigt, at Kunsten maatte komme Naturen til Hjælp. Dette Vendepunkt i vor Poesies Historie indtræder med Digteren Anders Arreboe (f. 1587, d. 1637). I hans originale Psalmer saavel som i hans versificerede Oversættelse af Davids Psalter finder man allerede en større Omhu for Regelmæssighed i

Versebygningen end hos hans Forgjængere, skjøndt han da endnu ingen Theorie havde at rette sig efter. Men i hans Hexameron, en Bearbejdelse af et stort fransk Digterværk om Verdens Skabelse, som han har udført, efterat den nuggjældende Theorie for alle tydske og danske Vers første Gang var fremsat af en tydsk Forfatter, finder man ikke blot denne Theorie nøiagtigt anvendt, idet han har indført Hexameteret og de franske Alexandrinere, dengang nye og ubekjendte Versearter, og indrettet dem efter det for det tydske og danske Sprog fælleds Krav, at Stavelserne baade tælles og veies, men han er endog gaaet et stort Skridt videre; han er nemlig den Første, som i dansk Poesie har indført et kunstrigt og dannet Foredrag, idet han først har havt Mod til at bruge dristige billedlige Udtryk og kunstneriske Vendinger og ovovet at benytte det danske Sprogs Rigdomme til nye Sammensætninger og Dannelsen af hidtil u høerte poetiske Udtryk; han er Skaber af den danske poetiske Stil. Den nærmeste Følge heraf blev vistnok, at hans Hexameron selv hos Samtiden kun blev forstaaeligt og læseligt for lærde og dannede Følk. Arreboes Fortjeneste bør imidlertid ikke underkendes; han var kaldet til at gennemføre en Reform i den danske Digtekunst, som ifølge de historiske Forhold var nødvendig og ikke kunde undværlig. Da dette Skridt eengang var gjort, kunde det ikke mere gøres tilbage; Poesien blev fra nu af ubelukkende behandlet som en Kunst. Store Digtere fulgte den eengang betegnede Retning; saaledes Anders Bording (f. 1619, † 1677), der med Føie kunde kaldes det syttende Aarhundredes Baggesen, og Thomas Kingo (f. 1634, † 1703), ubentvivl den største kirkelige Lyriker, vi nogeninde have havt. Men Følgen af denne Retning i Poesien maatte dog blive, at jo mere Lærdom, Dannelse og Kunst der anvendtes, jo mere maatte det ægte nationale Præg tabe sig i den danske Digtekunst,

og jo mere maatte den løsrives fra den Rod, den skulde have i Folkets Eiendommelighed. Form og Udtryk var ganske forandret; Stoffet havde man allerede før Arreboes Tid hyppig laant fra fremmede Litteraturer; nu blev dette end mere almindeligt. Den phantastisk fingerede Hyrdepoesie, der fra Frankrig var trængt ind i den tydske Litteratur, forplantedes til Danmark ved Oversætteren Søren Torkelsen og blev noget friere bearbejdet af Borbing, der ogsaa selv digtede i samme Smag. Kun Ringo forblev som kirkeelig Digter aldeles original i Indhold og Tanker. Men at Folkepoesiens Aand var ham ganske fremmed, føler man stærkt ved at læse de Digte, hvori han ligesom hans Samtidige Henrik Berner stræbte at forherlige de Danstes Seire i Krigen mod Sverrig under Christian den Femte; uagtet der forekommer enkelte smukke Steder, mangler det Hele baade Fjnd og planmæssigt Sammenhæng. Hos den store Mæsse af mindre betydelige Digtere blev en vis udtværet Bredhed, der oprindeligt var ganske fremmed for den nordiske Charakter, et eiendommeligt Særkjende for Tidsalderen. Medens der saaledes i Poesien foregik en Forandring, der i en vis Henseende maa erkjendes for et betinget Fremstridt, foregik der i Prosaen en anden Forandring, der i enhver Henseende var et Tilbagestridt. Den blev tør og stiv eller ubehjælpelig og holdningsløs, idet den betyngtet af Lærdom ikke formaaede at bevare den forrige Tidsalbers livlige Friithed, saameget mindre som Forfatterne af Frygt for den strenge geistlige Control ikke vovede at udtale sig med Frihed om nogen religiøs Gjenstand, og mindst i Modersmaalet.

Dette var det Aarhundrede, hvori Holberg fødtes. Det førte sin Charakter med over i det følgende, som i sine første Decennier udprægede den endnu stærkere, indtil Holberg greb ind i Udviklingens Gang. En Digteart, som paa den Tid overalt i Europa var i høieste Mode, var det

satiriske Læredigt, en Art beskrivende Digting, der skildrer og revser Menneskenes Laster og Daarflaber, som oftest med Indblanding af Fortællinger og Scener af Livet, eller undertiden heelt indklædt i en Samtale. Den har sit Udspring fra Romerne, var fornemmelig kommen til Lide igjen i Frankrig og havde herfra udbredt sig til Tydskland og Danmark. Den faaer her en særegen Interesse derved, at det er den eneste Retning i Holbergs vidtforgreneede Virksomhed som dansk Digter, hvori han har fulgt et af hans Landsmænd tidligere betraadt Spor; den danner Tilknætningspunktet mellem ham og hans danske Forgjængere. Allerede tidligt havde de Danske forsøgt sig heri, dog er det først Kingos *Sevnalbrende Jens Steen Sehested* († 1698), Forfatter til en Satire, kaldet *Pigernes Dyd* og *Lasterspeil*, der ifølge sin Maneer og hele kunstmæssige Behandlingsmaade af Stoffet kan betragtes som en Forgjænger for Holberg. *Tøger Keenberg* (f. 1656, † 1742), et ikke ubetydeligt Talent, stræbte at blive paa een Gang en dansk *Horats* og en anden *Borling*, men kom dog i det Hele til at staae temmelig langt tilbage for begge disse sine Forbilleder. Flere Andre fulgte denne Retning, der blev bragt til sit Høidepunkt af Holbergs *Sevnalbrende Christian Falster* (f. 1690, † 1752), den største Digter, vi have havt i dette Fag, heri endog større end Holberg, for hvem denne i snevrere Forstand saakaldte Satire kun blev et Gjennemgangspunkt af underordnet Betydning, medens Falster udtømte sin hele poetiske Kraft deri. I nær Forbindelse med Satiren stod den æsthetiske Polemik. Poetiske Stridskrifter havde man allerede tidligere kjendt, men Striden var da altid kun personlig; nu derimod begyndte man at stride paa Vers om Digtekunstens Principer. Keenberg havde efter *Horats*s Exempel i et Digt udviklet en Theorie for dansk Digtekunst, et Beviis paa, at man ikke alene betragtede Poesien som en

Kunst, men at man ogsaa meente at have bragt det meget vidt i denne Kunst, thi den, som vil undervise Andre i en Kunst, maa jo selv ansee sig for en Mester deri. Enhver Kunst kan fra en vis Side betragtes som et Haandverk og udøves som saadant; dette havde man ogsaa lært Digtekunsten af. Keilighedsbigte ved Familiefester og offentlige festlige Keiligheder, hvormed man enten søgte at anbefale sig hos sine Patroner eller ligefrem drev Handel som med en anden Industriefrembringelse, hørte til Dagens Orden og kunde saameget bedre gøres indbringende for Forfatterne, som Skik og Brug næsten havde gjort dem til en Fornødenhed. Allerede det foregaaende Aarhundrebes store Digtere, Bording og Ringo, havde excelleret heri; Bording, som hos os maaskee egentlig er Skaber af dette Genre, havde deri ofte udfoldet et sprudlende Vid og Lune. Den i hans og Keenberg's Skole uddannede Færdighed i Verskunsten øvede sig i allehaande Kunststykker og Ranglerier, navnlig stræbte man at overbyde hinanden i de meest søgte Ordspil, Noget, hvori dog Bording, der hos Datidens Poeter pleiede at gjælde for Idealet, selv aldrig havde gjort sig skyldig, hvormod Ringo vistnok i denne Henseende ikke kan frikjendes. Improviserede Vers og Riim udgjorde en vigtig Bestanddeel af de selskabelige Fornøielser, man opvarte sine Venner med rimebe Bindebreve, ja man skrev endog Ansøgninger paa Vers, som i den muntre Kong Frederik den Fjerdes Tid bleve modtagne med Velvillie. Men under al denne poetiske Snakksomhed kunde Striden heller ikke udeblive. Keenberg mynstrede i et Digt, kaldet Forsamlingen paa Parnassus, en Række af Døgnets Poeter og opvakte derved en heftig poetisk Storm imod sig. Sorgen Sorterup tugtede især Keiligheds-poeterne skarpt i et Digt, kaldet cacoethes carminificum (Versmagernes Skrivestykke), hvori han forøvrigt selv drev den affecterede Leg med Ord og Bogstaver

til sin høieste Spidse. Han bragte herved det hele poetiske Raag i Harnisk og maatte som den danske Digtkunsts erflærede Mephistopheles stride som den, hvis Haand er mod Alle og Alles mod ham. Hvorlibet end alt dette ligner Anden i Holbergs poetiske Verker, saa see vi dog, at Tidens Tilbøielighed for stjemsom Digtning paa en Maade havde berebet hans Udsæd en modtagelig Jordbund. Dog savnede den alvorlige Poesie heller ikke sine Dyrkere. Dorthé Engelbrechtsdatter fra Norge (f. 1635, † 1716) var i sin Tid meget hædret for sine gudelige Sange, skjøndt hun langtfra ikke naaede Kingos Kraft. De Danskes Seire til Søes i den svenske Krig under Frederik den Fjerde bleve besungne af Niels Lucoppidan (f. 1690, † 1730) ganske i samme Maneer som Kingo og Gerner havde besunget den forrige Krigs Begivenheder. I en noget bedre Maneer blev Frederikshalvs berømte Beleiring forherliget i et lille Epos af Jørgen Friis (f. 1684, † 1740), af hvem man ogsaa har endeel andre vellykkede Digte. Povel Pedersen (Pseudonymen Philedor) behandlede en meget slibrig spansk Fortælling med italiensk hyppig sandfelig Phantasi og Frivolitet, blandet med tydske pathetisk Svulst, men dog unegtelig med Talent og Lid. Imidlertid tør vi ved denne almindelige Skildring af Tidens poetiske Charakter ikke forbigaae en ganske enestaaende Fremtrædelse, hvorved den ikke vedkommer Holberg. Den føromtalte Jørgen Sørterup († 1722) gjorde et høist mærkværdigt Forsøg paa at uddanne den gamle Folkepoesies simple og kraftige Tone til en Kunstform, der kunde tilfredsstille den nyere Tids Smag, saa at det moderne poetiske Stof kunde optages deri. Han udgav fem saakaldte Heltesange om Krigstogene i 1715. Man tør vist uden Betænkelse paaftaae, at det er det første egentlig nationale danske Digterverk, der er fremkommet siden Folkepoesiens Tider. Fem af den danske

Krigsmagts Bedrifter ere besungne i Balladeform i Folkevisernes Stil, uden at der dog er lagt an paa nøiagtigt eller ængstligt at efterligne denne; der svæver en ligesaa dristigt som naturlig og utvungen poetisk Aand over det Hele, og uagtet Forfatteren med kunstnerisk Bevidsthed har tilegnet sig en folkelig Tone, har han dog lykkelig undgaaet al Affectation og al Barnagtighed. Men uheldigviis blev dette Phænomen staaende saa isoleret i vor Literatur, at det snart blev glemt, og Ewald maatte begynde forfra igjen, da han skulde bane Poesien den Vej, ad hvilken den først ved Dehlsenschläger skulde komme til fuldstændigt Gjennembrud.

Vi see altsaa, at den danske Poesie i det Hele havde faaet en saa kunstig opstruet Skikkelse i Tidrummet før Holberg, at den var bleven fremmed for den danske Folkebevidsthed. Vi finde derfor heller ikke, at Folket omfattede den med virkelig Kjærlighed; det var en Veg, hvori forholdsviis Faa fandt Smag, da den kun var fornøielig for de Anbiede. Dette kan iagttages af mange Kjendetegn. Det sees allerede af den Banstuelighed, næsten alle Digtere paa den Tid, med Undtagelse af Falster og Holberg, have havt ved at faae deres Digte trykte; om de fleste af de ovennævnte Digteres Arbejder er det vitterligt, at de i en Række af Aar have circuleret i Afskrifter, før de udkom i Trykken, hvilket ofte først skete længe efter Forfatterens Død. I Almindelighed herskede der ingen Agtelse for Poesien og intet Begreb om dens Betydning for almindelig Dannelse. Den betragtedes kun som en Morstab. Sandsen for almindelige Interessers var overhovedet kun ringe; Samfundet var stærkt sondret i Stænder, og hver Stand interesserede sig væsentlig kun for sine Anliggender og Formaal. Den lærde Stand, til hvilken Poeterne vel i Reglen hørte, betragtede som oftest Beskjæftigelse med dansk Poesie som et Trasald og Poeterne næsten som et Udskud. Det var i deres Dine kun en ørkesløs

Tidsforbriv, der ikke sømmede sig for den, der havde Andet, mere Vigtigt at tage vare. Smidlertid var Videnskabeligheden selv, som i de foregaaende Aarhundreder havde staaet høit i Danmark, gaaet mærkelig tilbage, og Kjøbenhavns Universitet, som paa Grund af sine verdensberømte Lærde havde staaet i Anseelse, var nu i Forsald. De Videnskaber, der fortrinligviis dyrkedes, vare Theologien og den dermed forbundne Skolephilosophie; de øvrige Videnskaber vare fra Professorernes Side meget forfømte og havde blandt Studenterne kun faa Dyrkere, selv de gamle Sprog og den græst-romerske Oldtidsvidenskab ikke undtagne. Den nærmeste Grund hertil var rimeligviis den, at de theologiske Professorer vare bedst lønne, hvorfor de andre Lærefag i Reglen kun betragtedes som foreløbige lavere Ansættelser, og at Theologien noget nær var det eneste Studium, som aabnede uadelige Studenter uden Connexioner Veie til Levebrød. Til at vedligeholde den videnskabelige Sands og Interesse hos de Studerende havde man længe anseet Disputeerøvelser for det tjenligste Middel. Denne Mening herskede endnu; at Midlet under en forandret Tidsaands Indflydelse maatte have tabt sin Kraft, derpaa var det Holberg forbeholdt at gjøre opmærksom. Der disputeredes ikke blot for Doctor- og Magistergraden, men ogsaa den Stilling, hvori enhver Student indtræder efter examen philosophicum, burde, naar man vilde ansees for et Menneske af nogen betydelig Dygtighed, være forbunden med Erhvervelsen af den senere affstafede Baccalaureigrad, hvorfor dog ogsaa maatte disputeres¹⁾, ligesom ogsaa offentlige Disputatser til bestemte Terminer

1) I Aaret 1675 var det endog ved Oprettelsen af examen philosophicum bleven bestemt, at Ingen maatte stedes til theologisk Embedsexamen uden at have taget Baccalaureigraden, men denne Bestemmelse var dog 4 Aar senere tagen tilbage (Nyerup, Universitetsannaler, S. 187).

vare gjorte til Betingelse for alle akademiske Stipendier. Man forsvarede større eller mindre Afhandlinger eller ogsaa blotte theses, altsammen naturligtviis paa Latin. Afhandlingerne, som altid skulde trykkes, behandlede ofte meget minutiose Spørgsmaal. For at vedligeholde Øvelsen i Sproget disputeredes der ogsaa „paa Klosteret“ (paa Regentens), hvor Communitetsalunnerne nøde fri Kost, over Bordet paa Latin, og her at tale Dansk straffedes med Mulcter. At imidlertid den Latin, man her indøvede, pleiede at tabe i Correcthed, hvad den vandt i Færdighed, viser det da brugelige Spotnavn Klosterlatin¹). Disputerekunsten havde sine bestemte Regler, sin methodiske Theorie, der var hentet fra Aristoteles's Lærebygning om den menneskelige Tænkningens Love, den saakaldte Logica, hvis Navn er velbekjendt fra Holbergs Comedier. De forskjellige Former for et sundt og rigtigt Raisonnement, for en Slutning eller Syllogismus, som den gamle græske Philosoph havde opstillet og afpælet, indøvedes og udøvedes omtrent som Reglerne for latinsk Stiil. Det lader næsten til, at man har troet at maatte behandle den menneskelige Tænkning som et fremmed Sprog, der ikke kan læres uden ved Hjælp af Grammatik. Det var ikke nok at disputere fornuftigt, man skulde ogsaa disputere methodisk; gjorde man en Slutning, skulde man tillige gjøre Rede for Brugen af det logiske Maskinerie; naturligtviis blev det let for Modstanderen herved at forhindre den Disputerende fra at komme til Sagen. Denne pedantiske Methode var forøvrigt ikke særffilt eiendommelig for Holbergs Tid; den var nedarvet fra Fortiden, men det indsees let, at den nu, da den videnskabelige Aand havde tabt sig, og Tidsalderen for en stor Deel var bleven blottet for høiere Sandt, mere end før maatte blive til en tom Form, der

¹) Holberg, Dannemarks og Norges Stat, S. 189.

hos de Fleste maatte ubarte til forføngeligt Renommistierie. Her fik den holbergste Satire en vid Tumbleplads.

Med den lærde Stand havde i de foregaaende Aarhundreder Abelen staaet i nær Forbindelse. Den havde overhovedet været Videnskabernes Beskytter; mange Abelsmænd vare selv lærde, enkelte vare endog blevne berømte Videnskabsmænd. Men med Abelen var der siden Souverainetets Indførelse foregaaet en stor Forandring. Den havde sluttet sig om Thronen og var fra et Aristokratie bleven til en Hofadel. Dog bestod denne i det Hele ingenlunde af de samme Elementer som det gamle Aristokratie. Den i Antal overveiende Deel udgjordes af indvandrede tydske Familier, som i Løbet af et halvt Aarhundrede siden 1660 vare optagne i Abelsstanden, og det var kun en mindre Deel, der bestod af gamle Abelslægter. En uidentivol større Deel af disse havde truffet sig tilbage med deres Ahnestolthed paa deres Gudsfer; de vare fra forrige Tider af forhadte af de andre Folkeclasser og stode nu ogsaa i Opposition til Regjeringen. Men de udbøde forunderlig hurtigt; dog maa adskillige af dem endnu i det attende Aarhundrede have holdt sig i denne stolte Affondring, hvilket især sees af et Affnit i Falsters Satire „Verden som et Dolhuus“; adspredte Træk findes ogsaa hos Holberg, men mindre tydelige, og i den Comedie, som netop skulde handle derom, ere de med Flid gjorte uthdelige. Den nyere Abel indtog en fra det danske Folk affondret Stilling; den udgjorde Hovedstadens store Verden, hvori det fremmede Element, som var det overveiende, gjorde sin Tone gjældende. Om de end til en vis Grad lærte det danske Sprog, saa var dog dansk Folkelighed ligesom ogsaa dansk Literatur dem ganske fremmed. Hofsproget var ved de tydske Dronningers Indflydelse blevet tydsk, og den Dannelse, som den fornemme Verden besad, hentedes fra Frankrig og Tydskland. Til deres Værn holdt

de fremmede Hovmestere, hvad der jo vistnok kan forsvares dermed, at de danske Studenter's eensidige Dannelse gjorde dem uskiktede til disse Stillinger; dog havde forhen Bording, Ringo og Sorterup været Huuslærere hos Familier af gammel dansk Adel. I Pragt og Luxus stræbte man at efterligne Ludvig den Fjortendes Hof. Herved fik de franske Moder i Klædebragt og Levemaade hurtig Indgang i Landet og forplantede sig fra Hoffet og den fornemme Verden til Borgerstanden. Om end denne fornemme Verden har talt blandt sine Medlemmer saavel Mænd af fortrinlig Dydighed som ogsaa Enkelte, navnlig af dens danske Bestanddeel, der interesserede sig ikke blot for Kunst og Videnskab i Almindelighed, men ogsaa for dansk Nationallitteratur, saa finder man dog ikke, at den i sand Dannelse har havt meget forud for Borgerstanden. Ligesom der, har ogsaa her været Strid mellem gammel Overtro og ny Bantro; Troen paa Trolddom har været ligesaa stærk blandt de Fornemme som blandt de Ringe; ikke mindre end disse have hine raadsført sig med Spaagvinder og Andre, der dreve ulovlig magisk Industrie; en Lyst til hemmelige Videnskaber, Guldmagerie o. d. synes ikke at have været ualmindelig, hvorved fremmede Eventyrere og Charlataner nu og da fik Leilighed til Bedragerier. De Træk, der forekomme i Holbergs Comedier af denne moderne fornemme Verden, falde endnu sparsommere end af den gamle Adel.

Borgerstanden havde ved Statsforandringen under Frederik den Tredie faaet en vis politisk Vægt, som dog snart tabte sig igjen. Ligesom den ved hiin Omvæltning havde manglet Indsigt til at sikke sin politiske Fremtid ved høre Garantier, saaledes manglede den ogsaa Intelligents og Dydighed til senere at have sig som moralsk Magt i Staten. Den befandt sig vel ved rolig at kunne hengive sig til Hverdagslivets Sykler og ved Erhverv af materielle Goder

og Livsnydelse, for hvilken sibste der heller ikke fra Regjeringsens Side blev lagt nogen Hindring i Veien før under Christian den Sjette. Da imidlertid Kjøbenhavn var i rast Opkomst, og der herskede Velstand, danne de sig snart af Handelsstanden og de mere formuende Borgere i Forening med Embedsclassen en Middelfstand, der paa enhver Maade søgte at efterligne den store Verdens overdaadige Levemaade. Møden krævede af Enhver, der vilde regne sig til Samfundets bedre Classer, en Luxus, som vi nutildags vanskeligt gjøre os noget Begreb om. At gaae til Fods paa Gaden var aldeles uanstændigt for Damer, og skulde det tilstedes Mandfolk, saa maatte de i det Mindste ledsages af en Tjener i Livree; ellers førte man i Karet eller lod sig bære i Portechaise. Modtog man Besøg, maatte man beberte sine Gjæster med kostbare Vine og andet Saadant, samt jævnlig indbyde sine Venner og Bekjendte til store Gilber, hvor Alt maatte gaae overdaadigt til. En Familie kunde ikke, som nu, lade sig nøie med 3 til 6 Bærelser; man maatte have et heelt Huus at beboe. For at give Huset den tilbørlige Glæde udfordredes et ikke ringe Tjenerstab, der havde gode Indtægter af de rigelige Drifkepenge. Hvad der maatte bekostes paa Brylluper, Begravelser, Barseler o. d., selv hos den simplere Haandverksklasse, derom har Holberg ofte udtalt sig. Det ligger i Forholdets Natur, at der mellem Middelfstanden og den simplere Borgerklasse ingen skarp Grændse kunde drages. Alle stræbte at hæve sig over deres Stand og Formue. Overgangen fra Middelfstanden til den fornemme Verden jævnedes ved Rangforordningen og Titelvæsenet, der først var indført under Christian den Femte og havde endnu paa Holbergs Tid hele Rytthedens Interesse. Da det i de Tider blev strengt overholdt, at en Rangsperson i alle Selskaber saavel som i offentlige Sammenkomster, f. Ex. i Kirken, fik den fornemste Plads,

at de Andre maatte vige ærbødig til Side for ham og i modsat Fald kunde blive dømt i Pengestraf, at ingen andre Koner end de, hvis Mænd havde Rang, bleve kaldte Fruer, o. desl.¹⁾, saa var her en stærk Foranledning til at forvekle Wrens høre Tegn med Wren selv, og en rasende Begjerlighed efter, som Holberg kalder det, at gaae paa sine Medborgeres høire Haand, havde bemægtiget sig en stor Deel af Middelstanden. Da Rangforordningen syntes at begrunde en vis Forbring paa at regnes med til den fornemme Verden, og virkelig ogsaa adskillige Embedsmænd ved at avancere ad denne Wei omfider naaede at blive optagne i Adelsstanden, var det naturligt, at man ogsaa i Almindelighed lagde Bind paa den Art af Landskultur, hvorved en Hofmand kvalificerer sig, og dette er uden tvivl Grunden til, at Holberg befylder den Tids Danske for en Begjerlighed efter at vide Lidt af Alting uden at forstaae Noget til Gavn, hvad der ellers vilde synes uforklarligt og uforeneligt med den nordiske Charakter²⁾. I Forbindelse hermed staaer uden tvivl Lysten til at politisere og gjælde for et lyst Hoved med Hensyn paa Indsigt i Statssager, saa at endog tydske Rejsende paa den Tid i deres Breve have erklæret Kjøbenhavns selfbkelige Kreds i denne Henseende for de interessanteste i Europa. Man lod det imidlertid ikke blive herved, man inbleverede ogsaa idelige Forslag til Regjeringen om Forandringer og Forbedringer i Statsforvaltningen, saa at Frederik den Fjerde i Aaret 1717 ved en Forordning maatte sætte en Skranke for Projectmageriet. Fra Embedsclassen udbredte

-
- 1) Det synes endog at have været Brug i det Mindste til en Tid, at Rangspersoner, naar de gjorde Bister, toge deres Tjener med ind i Stuen og havde ham staaende bag Stolen (Falkner, den utibige Rangfyge, Str. 5; Daarers almindelige Leveregler, Str. 44).
- 2) Holberg, Dannemarks og Norges Stat, S. 19.

denne Interesse for politiske Discourser sig til de andre Børgerklasser; den havde desuden en Næring, som den i foregaaende Tider ikke havde havt, da man nu havde faaet regelmæssige, om end tarvelige Aviser; men jo længere den steg ned i Samfundet, jo mere maatte den naturligtvis tiltage i Brugbarhed for en Romiker, og Holberg har da heller ikke forsømt at benytte den.

Den gamle danske Adel havde havt for Skik at sende deres Sønner paa Udenlandsreiser for at studere og uddanne sig. For at gjøre dette mindre nødvendigt var det, at Christian den Fjerde havde oprettet det ribberlige Akademi i Sorø, men som under Frederik den Tredie igjen var gaaet ind. Den nyere Adel havde nu samme Skik; dog reiste de unge Adelsmænd vist i Reglen ikke saa meget for at studere som for at see Europas Hovedstæder og i det høiere Selskabsliv i Udlandet, navnlig i Paris, at erhverve sig en Politur, hvorved de efter deres Hjemkomst kunde glimre ved Hoffet. Ogsaa heri fulgte de velhavende Borgerlige Exemplet. En stor Mængde unge Mennesker reiste aarlig til Paris, ikke for at gjøre sig bekendte med fransk Literatur og Videnskabelighed, men for at blive artige og polerede i Dmgang med Parises unge Cavallerer og tilegne sig de Fuldkommenheder, der udmærkede disse Vidundere, for ved sin Hjemkomst at kunne regnes med til den fornemme Verden. Efter saaledes i Paris at have gaaet og gjælt for Adelsmænd kunde de unge Herrer naturligtvis ikke, naar de kom hjem, finde sig i borgerlig Levemaade, men maatte ogsaa her leve efter Moden paa en stor Fod og med samme Elegance som den fornemme Verden, og selvfølgelig maatte deres Venner og Kammerater, som ikke havde været udenlands, gjøre ligesaa. Uden Modstand fra de gamle Borgers Side løb det naturligtvis ikke af; der var stærk Strid mellem gammel og ny Skik, fornemmelig i Middelfstanden.

At de Gamle have ærgret sig over de mange kostbare Forlystelser, de offentlige Baller og Mafferader og al den urimelige Luxus, der var bleven en Fornødenhed for Ungdommen, men som ikke stod i det rette Forhold til en Borgerfamilies Stilling i Samfundet eller til dens Formue, derom vidne Holbergs Comedier, hvori Veronimus er Typus for denne Stemning, meest classist i Comedierne „Jean de France“ og „Mascarade“. Der var ogsaa dem, som afgjort trodsede den herskende Tone, ja endog Enkelte, der haardnakket vedbleve at bære det forrige Aarhundredes Klædebragt¹). Men da Lyften til at hæve sig over sin Stand ved Rangforordningen dog ogsaa havde faaet Indgang hos den ældre Slægt, saa maatte herved Modstanden svækkes betydeligt og selv den i hiin Tid saa despotiske Fædresemagt afkræftes. Man seer det blandt Andet deraf, at Sønnen af det borgerlige Huus har en Tjener særskilt til sin Opvartning, hvilket man ikke blot veed af Holbergs Comedier, men ogsaa af hans Epistler. Dog gjælder dette fornemmelig om Kjøbenhavn. I Provindsbyerne kunde den gamle Tugt endnu være kraftig, og den indskrænkede spidsborgerlige Tone og Tænkemaade, der ikke mindre end Modbeaarstaberne er Gjenstand for Holbergs Satire, være den herskende. Ingen af Samfundets Classer har givet Holberg et saa rigt Stof som den borgerlige Middelsstand; paa den har han bragt sine efter italiensk Mynster vedtagne staaende Maffer i Anvendelse.

For saa vidt som der var Strid mellem gammel og ny Skik, var der een Stand, som i sin Stilling var stærkt foranlediget til at stille sig i Spidsen for det conservative

¹) Dette er Betydningen af Raaben og Skjægget, hvormed Helten i Comedien „Philosophus ubi egen Indbildning“ optræder. Ogsaa Veronimus i „Mascarade“, denne svorne Fjende af de nye Skikke, bærer „et libet Skjæg“. (Sm. lgn. Holb. mor. T. S. 474 flgd.).

Partie, nemlig Geistligheden. Tidsalderen var i det Hele religiøs; egentlig Bevægelse i Kirken var i Begyndelsen af det attende Aarhundrede endnu ikke indtraadt her til Lands; heller ikke var Christendommens udvortes Fjende, den moderne philosophiske Vantro endnu naaet længere end i det Høieste til Hovedstadens fine Verden. Man havde hidtil værnet om den strengt lutheriske Rettroenhed, deels ved at udvise alle fremmede Secter og enkelte Sværmere af Landet, deels ved at affætte alle Præster eller Lærere, hvis Lære i nogetomhelst, om end nok saa underordnet Punkt syntes at afvige fra det officielt Vedtagne. Til den Orthodoxie, som Geistligheden fordrede, var det ikke nok at troe paa Skriftens Indhold; der udfordredes tillige, at man hyldebe en vis bestemt Fortolkning og en vis Anvendelse deraf paa Livets Forhold; i modsat Fald kunde man, saafremt man ikke selv var Kirkelærer, vel ikke lettelig komme under retslig Tiltale og Straf, men dog i Udraab for Kjætterier og Ryggesløshed. Theologerne paa den Tid saae Guds eller Djævlens Finger i enhver lidt usædvanlig Begivenhed og Guds Straf i enhver udvortes Ulykke; Jobs tre Benner vilde været exemplarisk rettroende Lutheranere, dersom de havde levet i Danmark for halvandethundrede Aar siden. Denne Tro er i visse Henseender beqvem, da den saa ofte giver Leilighed til at være rettroende paa Andres Beføstning. Ligesom den paa den ene Side maatte tjene til at bestyrke Præstens Magt og Indflydelse, da han kunde fortolke Guds Styrelse og forkynde Guds Straf over Menigheden efter Behag, saaledes synes den ogsaa at have befordret en vis Skindhellighed, idet man gjerne beraabte sig paa Himlens Villie ved Alt, hvad man foretog sig. Og hvorfor skulde man ikke antage det for muligt saaledes umiddelbart at raadføre sig med Gud om sine daglige Anliggender, da jo dog Alle vare enige i, at Djævelen gav Audients til enhver Tid?

Rigtignok var Hexeprocessernes Tid forbi, men Grunden hertil var kun, at de verdslige Øvrigheder ikke mere vare saa villige til at modtage denne Art af Klager og ialtsald undersøgte dem paa en anden Maade end forhen og vidste at finde Bedrageriet, hvor det var med i Spillet. Folketroen var imidlertid i denne Henseende uforandret, og Geistligheden har vist i Reglen seet temmelig skjævt til hiint Tibens Tegn, der syntes at forudsætte en Tvivl om Muligheden af Hexerie; thi tvivlede man herom, saa tvivlede man jo om en Ytring af Djævlens Virksomhed her i Verden, hvad der maaskee kunde føre til Tvivl om Djævlens Virksomhed og Tilværelse overhovedet, altsaa til en mod den hellige Skrift stridende Heterodoxie. Paa samme Maade udfordredes der til den rette Orthodoxie, at man skulde hylde den i Folketroen grundede Antagelse af en umiddelbar Forbindelse med Aandverdenen, der viser sig i Tilshnelabelsen af Gjengangere, Spøgelse og andre overnaturlige Væsen; thi naar En tvivlede paa Tilværelsen af Gjengangere, saa tvivlede han jo paa Noget, som, naar det var sandt, leverede et haandgribeligt Beviis paa, at der var et Liv efter dette, og det syntes da at kunne bestrygtes, at han vilde gaae videre og overhovedet tvivle paa Virkeligheden af det evige Liv. Ogsaa lærde og oplyste Mænd udenfor den geistlige Stand, som Gram og Falster, ja Holberg selv, meente, at en ubetinget Fornægtelse af alt Overnaturligt i det daglige Liv kunde blive farlig for den religiøse Tro. Saaledes var det hele Omfang af den for en stor Deel fra Hedenstabet oprundne Folkeovertro paa en Maade bleven christelig auctoriseret, med Undtagelse i det Høieste af saadanne Punkter, hvori den befandtes enten ligefrem stridende mod Skriften eller betænkelig for den offentlige Sædelighed. En hollandsk Theolog, Balthasar Becker, der havde udgivet en Bog, hvori han benægtede Sandheden af Alt, hvad der hedder Hexerie,

Spøgelsehistorier, Varfler, Spaadomme o. d., var saabel i sit Fædreland som i Tydskland og Danmark almindelig forkjettet. Da det imidlertid var tydeligt nok, at ikke blot Pluraliteten af de Dannede hælde til Beders Meninger, men at Fritænkeriet allerede gik videre og havde begyndt at røkke ved de christelige Troeslærdomme, saa maatte Geistligheden finde sig stærkt opfordret til at bekjempe den Letfærdigheds og Forfængeligheds Aand, der trængte sig ind fra Ulandet. Men da denne var en Protevs, der kunde paatage sig mange Stikfæls og ikke var let at faae fat paa i nogen, saa finder man, at de især have holdt sig til dens meest legemlige Aabenbaring, Moderne i Klædebragten. Naturbegivenheder, fornemmelig Misfostre, som indtraf, bleve hyppigt fra Prædikestolene ublagte som Varfler og Tegn paa Guds Bredde over de ugubelige og syndige nye Moder. Ogsaa de kostbare og larmende offentlige Forlystelser, som Mafferader, hvori Hoffet foregik med Exemplet, ligesom senere hen Comedier, bleve af Præsterne i Religionens Navn bestridte som utillabelige. Directe Satire mod Geistligheden forekommer ikke hos Holberg undtagen i „Peder Paars“, men Afstilligt af den geistlige Orthodorie gjenslyder i de Taler, som føres af Jeronimus i „Sulestuen“ og af Gedste Klosters i „Varfælstuen“. Mod Dvertroen ere Comedierne „Hexerie eller blind Allarm“ og „Uden Hoved og Hale“ rettede, mod Skindhelligheden „Pernilles korte Frøkenstand“.

Om Bondestanden bemærker Holberg etsteds, at den var den eneste, som endnu var uberørt af Rangshgen og de andre Modedaarskaber. Et andet Sted siger han ogsaa, at den alene var fri for Bedanterie. Med andre Ord, den havde hidtil endnu kun havt en ydre, og ingen indre Historie. Dens ydre Raar havde ligesom Middeldalderen af gradvis forværret sig, og paa Holbergs Tid naaede de ulykkelige Forhold vel omtrent deres høieste Spids. De trykkende

Afgifter og det trøkkende Pligtarbejde, det Usikre i Bondens Besiddelse af sin Formue, da han næsten rets- og værgeløs var givet i Herremandens Vold, saa at Alt, hvad han erhvervede, kunde beskjæres og fravendes ham, alt dette have vore Historikere skildret os saa ofte og saa levende, at det ubentvivl her kan forudsættes som bekendt. Dog forekommer det mig, at Historikerne saavel for denne Tidsalder som overhovedet for alle Tider, der ligge mellem Aarene 1200 og 1787, have været stærkt tilbøjelige til at skildre Bondens Tilstand ene fra den mørkeste Side. Skilbringer, der leilighedsviis forekomme hos samtidige Digtere og Forfattere, synes at vise, at den virkelige Tilstand ikke altid har været saadan, som man af de historisk bekendte Retsforhold skulde formode, hvad enten nu Grunden ligger i, at disse Forhold dog ikke kendes ret til Bunds, eller man til Menneskehedens Ære tør antage, at ingenfinde alt det Onde, som ifølge de givne historiske Forhold kan stee, virkelig stee. For Middelalderens Bedkommende har jeg et andet Sted paavist dette i Rjæmpeviserne (Danst Maanedskrift, B. 5, S. 322—323). Ogsaa i Holbergs poetiske Verker, der kunne siges at staae i samme Forhold til Tiden 1720—1750 som Folkepoesien til Middelalderen, findes lignende Træk. Bistnok have vi i Jeppe paa Bjerget en Typus for den vorneede Bonde i hans dybeste Fornedrelse, men Bonden af samme Navn i Comedien Erasmus Montanus repræsenterer sin Stand fra en ganske anden Side, og den Maade, hvorpaa Holberg i sine senere Aar, da han selv var bleven Godseier, omtaler Bønderne, navnlig i sine danske Epistler, tyder heller ikke paa, at Armød, Ladhed og Driffældighed har været i den Grad herskende, som man ofte forestiller sig. Realiteten har maastee, som det ofte gaaer, ikke været slet saa slem som Principet.

Ihvor stærkt end Samfundet var sondret i Stænder, saa var der dog ingen Stand, der i den Grad stod isoleret som den militaire. Officererne have vel i Reglen holdt sig for gode til at omgaaes Borgere eller studerede Folk, og til Hovedstabens høiere Cirkler have de, naar de ikke vare adelige, vel neppe havt synderlig Afgang. Armeen comman-deredes paa Tydsk, en Vedtægt, som vel meest var foranlediget derved, at de hvervede Tropper for en meget stor Deel bestode af Ublændinge. Dette er Grunden til, at de praleriske Officerer, der optræde i Holbergs Comedier, blande deres Tale ligesaa stærkt med Tydsk, som de civile Caval-lerer blande deres med Fransk; desuden var det heller ikke noget sjældent Tilfælde, at de virkelig vare Tydskere, da der dengang endnu ingen Lov eksisterede om Indfødsret til mili-tair eller civil Ansættelse (Officeren i 5te Act af det lykkelige Skibbrud taler reent Tydsk). Alanden, der herskede i Armeen, var paa Grund af disse Forhold nær beslægtet med den i de tydske Armeer, og denne er jo bekjendt nok af de mange Anekdoter om Kong Frederik Vilhelm den Første af Preussen og hans General Fyrst Leopold af Dessau. Da ingen af Landets egne Børn udenfor Bøndestanden gjorde Krigs-tjeneste, er det ikke uforklarligt, at Officererne som de, der bare Sværdet til Landets Forsvar, ansaae sig for bedre end Borgere og Studenter og af disse troede at kunne fordrø en Tribut af Ærbødighed som af en utrigerisk Slægt, der under deres Beskyttelse drev sine fredelige, af dem ringeagtede Syssler. Men Kjøbenhavns Borgere og Studenter havde endnu bevaret Traditionerne fra 1659, Selvfølelsen var ikke ganste indslumret og maatte tildeels ogsaa befordres ved den almindelige Mode at bære Kaarde, som gjentagne Gange blev Studenterne forbudt, uden at dog Forbudet kunde overholdes. Officerernes Raahed og Overmod i deres Ad-færd mod de Civile havde bevirket et stedsevarende Fjendskab

mellem begge Classer, der ikke sjelden brød ud i voldsomme Scener, hvilket endnu vedvarede længe efter Holbergs Tid. Der forefaldt oftere Slagsmaal mellem Militaire og Studenter; man finder, at Regjeringen gjentagne Gange ved Forordninger og Rescripter har maattet forbyde Officererne ved Mishandlinger at tvinge Folk til at lade sig hverve, og paalægge Officerer og Magistrat i Kjøbstederne at behandle hinanden sømmeligt. At der i en Stand, der paa denne Maade søgte at gjøre sin Overvægt gjældende, kunde findes mangen en Person, hvis hele Fortjeneste bestod deri, at han hørte til Standen, og hvis Tapperhed kun var et Mundsvævir, følger af sig selv. En saadan har Holberg fremstillet i skarp Caricatur i sin Jakob von Tjyboe. Af andre afspredte Træk sees, at de andre Stænder i moralsk Henseende just ikke have haft stor Agtelse for Officererne. Man sees, at disse gjerne have ladet sig tractere, og at deres Begreber, hvor det kom an paa at opnaae dette, ikke have været saa sømme, som man ellers skulde formode af deres daværende Dueltaserie. Heller ikke have de været anseete for ubestikkelige.

Om Studenter og Matroser allerede dengang gjensidig have betragtet hverandre som naturlige Bundsforvandre i Conflicter med Landmilitairet, eller om Oprindelsen hertil er af et yngre Datum, kan maaskee ikke afgjøres. Naturlig foranlediget kunde denne Forestilling være derved, at disse to Classer, ihvor forskjellige de end forøvrigt vare, dog havde det tilfælleds, at de vare de eneste grunddanste i Kjøbenhavn og altsaa let kunde sympathisere i Hadet til det halvtydske Landmilitair. Forøvrigt har den danske Sømandsstands eiendommelige Præg dengang neppe været forskjelligt fra det nuværende, velbekjendte. Men forunderligt er det, at Holberg ingensteds har benyttet det i sine Comedier. Den eneste Matros, der optræder i en holbergsk Comedie,

er en forklædt Læge og forestiller desuden en hollandsk, og ingen dansk Matros.

En anden Sæd til Uenighed mellem Hovedstadens Beboere kom vel først længere hen i Aarhundrebet til Udvikling, men spirede dog allerede paa Holbergs Tid, nemlig Forholdet mellem Normænd og Danste. Til Haandgribeligheder har det vel sjelden ført, og da vel kun indenfor det akademiske Samfunds Grændser, heller ikke har den Spænding, der nu og da viiste sig, havt andre Virkninger end dem, der spores i Literaturen, men disse faae her Interesse derved, at Holberg var Normand og selv havde en lille Rem af Huden. Antipathien synes ikke at have været gjensidig; det lader til, at de Danste, hvor det kom til Conflict, have forholdt sig defensivt, og at Stemningen overhovedet har været velvillig for Normændene, ligesom disses tappre Bedrifter i Krigen mod de Svenske vare almindelig lovpriiste. Normændene derimod gjengjældte ikke i enhver Henseende dette Sindelag. Den raske, livlige, let opbrusende Normand har aldrig vet kunnet forstaae sig paa det danske Phlegma, der er hans egen Natur saa meget imod, og som han derfor gjerne er tilbøielig til at betragte som Sløvhed og Kraftløshed. Dog har Normandens Antipathie mod Kjøbenhavneren vel mere grundet sig paa Noget, han savne, end paa Noget, der egentlig positivt frastødte ham; anderledes forholdt det sig med Thyden. Normanden og Thyden ere som Ild og Vand. Er Normanden livsglad, letfindig, opfarende og noget tilbøielig til Pralerie, saa er derimod Thyden sindig, klog, beregnende og egennyttig, sparsom indtil Rarrighed, driftig og snild i at benytte Omstændighederne, og derhos ikke mindre besjælet af Nationalstolthed end Normanden. Det var ikke blot Proprietairer og Forpagtere, der i Terminstiden kom til Kjøbenhavn for at afgjøre deres Pengeaffairer, som skaffede Normændene Leilighed til at blive bekjendte

med Thyberne; ogsaa jydste Bønderkarle, som i deres Hjem ikke fandt tilstrækkeligt Underhold, kom, da de ikke som Sjællandsfarerne vare bundne til deres Hjemstavn, hyppigt over til Sjælland og gave sig i Tjeneste paa Herregaardene, hvor de begyndte som Lærkere og endte som Forvaltere, hvorpaa de, efter at have sparet sig en Skilling, nedsatte sig i Kjøbenhavn eller i en Kjøbsted og efterhaanden bleve rige Folk¹⁾. De af Holberg saa meget lignede Ridefogder vare ofte Thyber. Thyde var i Norge et almindeligt Ogenavn for de Danste og er det sandsynligviis endnu; dette har rimeligviis sin Oprindelse fra gamle Tider, fra andre Forhold og andre Folkebenaevnelser end de nu brugelige; men nu fik det en ny Anvendelse, idet man troede at tilføie de Danste en Haan ved at kalde dem Thyber i Ordet's nuværende Betydning. Denne Stemning, der uden tvivl har været den herskende i de norske Studenter's Stræbs i Kjøbenhavn, og som længere hen i Aarhundrebet oftere kom til Orde i norskefødte Forfatteres Skrifter, var Holberg heller ikke fremmed for; vi have den maastee endog tilbeels at takke for een af hans fortrinligste Comedier. Stærkest fremtræder den dog i Peder Paars, hvor han ikke blot, besynderlig nok, beskylder Thyberne for at prale, en Feil, som ellers Ingen har tillagt dem, men hvor endog hans Udfald mod Thyberne undertiden kun ere maskerede Angreb paa den danske Nation overhovedet, idet han ofte bruger jydsk og Thyde synonymt med Danst og f. Ex. kalder det danske Sprog jydsk (M. Bingsaards Oversættelse af Curtius, tydske Sochums Forklaring over de tydske Aviser m. m.). Det følger imidlertid af sig selv, at han fra den Tid af, han blev dramatisk Forfatter, maatte lade al norsk National-

¹⁾ Elasseste ere i denne Henseende to Viser hos Ryerup (Udvalg af danske Viser fra 16—18 Aarh., II. S. 111—122).

storagtighed af denne Art fare, da han jo nu beilede til det danske Publicums Yndest. Hvorledes skulde han ogsaa kunne have en Befolkning, der forsynede ham saa rigeligt med Stof til hans Digtninger, som Kjøbenhavn og Sjællands? Man finder ogsaa i hans Danmarks og Norges Beskrivelse de Danske stildbrede med Upartisthed og ikke uden Kjærlighed, og at han uagtet den umistjendelig stærkere Begeistring og varmere patriotiske Følelse, hvormed Skildringen af hans Landsmænd er udført, dog ærligt tilstaaer, at Udsælselighed og Rangsyge hersker nok saa stærkt hos dem som hos de Danske. Mod Thyernes reent provincielle Særegenheder beholdt han derimod steds et lille Anstrøg af Antipathie. Bistnok see vi af Scenerne i 1ste Act af „den ellefte Juni“, at han med sit sædvanlige funde Blik tilfulde erkjendte det eiendommelig Digtige i deres Charakter, men Herr von Skjoldborgs ironiske Forsikringer om sin særdeles Forskjærlighed for den jydske Nation kunde han dog sikkerlig, uden at træde Oprigtigheden for nær, i sit eget Navn have understrevet. Thyernes „Koldsindighed“ fandt han ligesaa lidt Smag i som Vessels i Hollændernes¹⁾. Holberg var som bekjendt selv hidsig. Endnu paa sine gamle Dage kunde han ikke lade Thyerne være i Fred. I hans danske Epistler forekommer en udmærket lille humoristisk Artikel, hvori han meddeler en Ven, der ikke veed, hvorledes han skal anlægge en lille Capital, af hvis Renter han ikke kan leve, sit Raad i denne Henseende (Epstl. 156). Han omtaler ganske tørt og alvorligt flere forskjellige Maader, hvorpaa det kan skee, men som alle have den Mangel, at de enten ere for lidet indbringende eller for vovelige. Derimod vil han foreslaae sin Ven en Handel, hvorved han kun skal

¹⁾ Nytaarsprolog til en Comedie 1723 i Liebenbergs Udgave, B. 8, S. 6.

vove 10 Rdlr., og hvorpaa han da maaffee kan vinde over 10,000, da han heldigviis har to dertil fornødne Rekviziter: at være uden kjendelig Vegemøseil og at have Rang. Efter at have spændt Kæserens Nysgjerrighed paa det Høieste, rykker han endelig ud med sit Raad. Handelen bestaaer deri, at man først ved Correspondenter skaffer sig en efterrettelig Liste paa Jyllands rigeste Enker og Vornfruer og derefter koster 10 Rdlr. paa en Reise til Mars, hvor man strax efter Ankomsten begynder at negociere. Skulde det mod Forventning mislykkes, saa risquerer man kun at komme tilbage med en Kurv, som er let at bære, og at have tabt Reiseomkostningerne, der ikke ere store. Han forsikrer, at „mange af vore Landsmænd“ have befundet sig vel derved, og at Jylland derved har vundet, at mangen simpel agtbar og ærlig Vornfru er bleven til en velbaaren Fru. At han havde Ret, beviiste Suhm, der siden ganske rigtig fulgte Raadet, kun at han, ligesom for at hæve Jyderne paa Holberg, gik til Norge og udførte det der. Men han maatte rigtignok paa Hjemreisen høre, at en Skjutskudst for hans unge Kone yttrede sin Forundring over, at hun som en vakker norsk Kvinde vilde tage sig en Jydekarl som ham.

Dette var omtrent det Publikum, for hvilket Holberg som Komiker kom til at holde Speilet.

Lovedkilden til Holbergs Levnetsbeskrivelse er hans egen i Form af tre latinske „Breve til en fornem Mand“ udgivne Beretning om sit Livs Begivenheder og Fortsættelsen heraf, der indeholdes i hans danske Epistel Nr. 447 og er forfattet i hans sidste Leveaar. Hertil slutter sig Holbergs Biographie, hvormed J. A. Scheibe indleder sin 1764 udgivne tydske Oversættelse af Peder Paars. Forfatteren, der var kongelig Capelmester, havde kjendt Holberg personlig og meddeler ikke faa interessante Træk, navnlig fra hans senere Aar. Hans Arbejde er imidlertid affattet med en vis jovial æsthetisk Mandrighed, derhos temmelig iilsfærdigt og letfindigt og med stærk Accommodation til Samtidens herskende Fordomme, faa at det bør benyttes med Forsigtighed. Enkelte Anekdoter og Notitser, henhørende til nærværende Gjenstand, findes adspredte deels hos Holberg selv, deels hos Suhm, Rahbek, J. Møller o. fl.

Ludvig Holberg er født i Bergen i Aaret 1684¹⁾. Hans Fader Christian Nielsen synes at have været en Thrønber; Tilnavnet Holberg, som han dog-endnu ikke førte til stadig Brug, har han sandsynligviis antaget efter sit Fødested, da der paa forskjellige Steder i Norge, og navnlig i det Throndhjemske findes Gaarde af dette Navn. Han

¹⁾ Holberg danske Epist. Nr. 476.

havde deels i norsk, deels i fremmed, som det synes, vene-
tiansk Krigstjeneste udmærket sig saaledes, at han fra simpel
Soldat efterhaanden var naaet til at blive Oberstlieutenant¹⁾.
Hans Hustru Karen Lem var af en anseet Familie i Bergen
og Datterdatter af Biskop Ludvig Munthe. De have havt
tolv Børn, af hvilke dog kun sex overlevede Forældrene; af
disse var Ludvig Holberg den Yngste²⁾. Han mistede sin
Fader allerede i sin spæde Barndom (d. 29de Marts 1686),
og en betydelig Formue, som Faderen havde efterladt dem,
gik i samme Aar bort efter tilgrunde ved en Ildbrand³⁾.
Da han i sit tiende Aar tillige mistede sin Moder, blev han
efter sin Formynders Foranstaltning, hvad der dengang var
almindeligt med Officeersønner, indstreven i et norsk Regi-
ment med Corporalsgage, saa at han paa sine ældre Dage
kunde rose sig af at have undergaaet den mærkværdige Me-
tamorphose, fra en Corporal at være bleven omstabt til en
Philosophus. Den unge Corporal blev nu sendt fra Bergen
til sit Regiment i Opland for at lære Exercitierne. Den
Officer, under hvis Opsigt han her stod, og som var en
Slægtning af hans Moder, mærkede imidlertid snart Drengens
Lyft og Anlæg til Studeringer og lod ham derfor undervise
ved den Samme, der underviiste hans Børn. Dog havde
han betinget sig hans Corporalsgage i Kostpenge, og da
denne ikke blev udbetalt, men rimeligviis gik i Andres Lomme,
sendte han ham tilbage til hans Fødeby, hvormed Holberg
ikke var ilde tilfreds, da han derved slap for en tyrannisk
og uvidende Skolemesters Aag, og desuden meente at have
erfaret, at man oppe i Landet var mere ængstet af Spøgelse,

1) B. Moe, Tidsskrift for norsk Personahistorie, ny Række, S.
65—68; Holberg, danske Epistler Nr. 128.

2) Moe, anf. St. S. 69—70; Holb., Epistl. 447, S. 30.

3) Holb., Bergens Beskr., S. 14.

for hvilke han dengang endnu havde al skyldig Respect, end i Bergen. Han kom nu igjen i Huset hos sin Morbroder og Formynders Peder Lem, som satte ham i Bergens lærde Skole. Denne Peder Lem var en godmodig Mand og et lystigt Hoved. Den eneste Tvistighed, der har fundet Sted mellem ham og hans Myndling, foranledigedes ved Holbergs første Forsøg i Digtkunsten. Denne havde nemlig for at hævne sig over en Uret, som en Dame, der var beslægtet med Peder Lems Kone, havde tilføiet ham, gjort et satirisk Vers over hende, hvorover hans Madmoder blev meget for-tørnet og forlangte af sin Mand, at han skulde straffes. Peder Lem kaldte da Mr. Ludvig for sig og modtog ham med et Ansigt, hvoraf man skulde slutte, at han var temmelig vred, men da han kom til at examinere Verset, gik Trette-sættelsen ene ud paa, at Autor ikke havde iagttaget Reglerne, hvorover der opstod en grammicalst Dispute, som endtes med den alvorlige Formaning, at, naar han for Fremtiden vilde gjøre Vers, skulde han gjøre sig mere Flid dermed.

I Aaret 1702 blev Holberg dimitteret til Kjøbenhavns Universitet, men da hans oekonomiske Omstændigheder ikke til-lode ham at blive i Kjøbenhavn, vendte han efter overstaaet Examen tilbage til Norge, hvor han fik en Huslærerplads hos en Provst paa Vos, og skulde tillige prædike for Provsten, naar denne selv var forhindret, saa at han, efter hvad han selv siger, her tilbragte et Aar med at pibe Børn og om-vende Bønder. Med det Sidste skal det, besynderligt nok, være gaaet særdeles godt, idet Bønderne eenstemmig erklærede, at han prædikede, som det kunde være salig Mester Peder, en af deres forrige Præster, som var den største geistlige Taler, de havde kjendt, og gave ham derfor ved hans Af-reise Kommerne fulde af de berømmeligste Bidnesbyrd. Med Pædagogiken vilde det derimod ikke gaae nær saa godt. Holbergs pirrelige, cholericke Temperament, der tildeels var

en Følge af et svagt, irritabelt Nervesystem, kunde neppe gjøre ham særdeles stiftet til Lærer, og denne Stilling blev ham derfor i høi Grad til Plage. Til denne tragicomistiske Plage kom endnu en anden, der næsten kan kaldes reent-comist. Han led paa den Tid forførbeligt af det natlige Ubebefindende, som kaldes Mareridt, og tvivlede naturligviis ligesaa lidt som Nogen af hans Samtidige paa, at jo dette Onde hidrørte fra et Natteopgørelse. Han anvendte forgjæves de forskjellige Tryklemidler, som han selv senere saa comist har skildret, især i Comedien, „Uden Hoved og Hale“. Men da den gode Madame eller Komfru Mare hverken ved Staal eller bagvendte Tøfler eller Tryklevens var at formaae til at lade ham i Fred med sin paatrængende Kjærlighed, saa kan man ikke fortænke ham i, at Opholdet paa dette Steed maatte blive ham høist piinagtigt, da han slet ingen Tvivl havde om, at det jo var Steedet, hvorpaa han befandt sig, som han havde at takke for sit ubehagelige Nattefjelskab. Det var ham derfor ikke saameget imod, som det under andre Omstændigheder vilde have været en Huslærer, at han engang, da han nok havde taget lidt for haardt paa Husfruens udklaarede Kjæledægge, som han parforce vilde omstøbe til et Menneske, fik i Unaade sin Afsked. Han havde imidlertid holdt saa vel Huus med sin Løn, at han nu, i Sommeren 1703, kunde igjen begive sig til Kjøbenhavn for at studere til Examen¹⁾. Her tilbragte han den paafølgende Winter deels med at forberede sig til sine Examinere, deels med at lære Fransk og Italiensk. I Logica

¹⁾ Hvorledes Lidsregningen i Holbergs Biographie udfindes, har jeg viist i en Artikel i „Fædrelandet“ 1857 Nr. 223, som ogsaa er aftrykt foran Hr. J. Levins Udgave af „Holbergs tre latinske Breve, oversatte 1745“, ved hvilken Leilighed jeg har høvt den Værelse offentlig at blive proclameret som „Holbergianer“.

og Metaphysica var han ingen Mester og blev det aldrig, han opnaaede derfor ogsaa d. 10de Marts 1704 kun anden Charakter til examen philosophicum¹⁾, men bestod derimod samme Foraar den theologiske Embedsexamen med bedste Charakter. Der udfordredes dengang nemlig ikke mere til denne Examen, end at en flink Student paa et halvt Aar kunde afsluere sit theologiske Cursus. Strax efter begav han sig hjem til sin Fødeby Bergen, hvor han af Mangel paa Subsistensmidler paany maatte see sig om efter en Huslærerplads, som han ogsaa opnaaede hos en Mag. Niels Smidt, der var Rector og Vicebiskop i Bergen. Men han havde kun faa Maaneber været i denne Stilling, da den allerede forekom ham som det utaaleligste Slaverie. Mag. Niels Smidt havde i sin Ungdom tilbragt flere Aar paa Udenlandsreiser, og Holberg morede sig ofte i sine Fritimer med at læse i hans Reisejournal. Herved opstod en Vhst hos ham til at reise udenlands, som han tilsidst ikke mere kunde modstaae, hvorfor han begjerede og fik sin Afskjed til stor Misfornøielse saa vel for hans Slægtninge og Venner som for hans Principal, der var vel tilfreds med ham som Lærer. Han søgte nu at gjøre Alt i Penge, og da han havde faalgt Alt, hvad han eiede og havde, fandt han sig i Besiddelse af en Capital paa 60 Rdlr., med hvilken han trøstlig tiltraadte sin Udenlandsreise i det Haab, ved sine Sprogkundskaber at kunne fortjene, hvad han behøvede til sit Ophold i Udlandet.

Han begav sig med et Skib til Amsterdam. Denne hans første Udenlandsreise faldt imidlertid ikke ud efter Ønske. Da han havde opholdt sig 14 Dage i Amsterdam og seet, hvad han fandt seeværdigt, gjorde han Overregning med sine

¹⁾ J. Møller, Mnemosyne, II, S. 309.

Benge og fandt, at Skatkammeret snart maatte blive udtømt, og at han ingen Udsigter havde til at kunne holde det vedlige, thi skjøndt han ikke, som Sønnen af Præsten i Wakefield i den bekjendte engelske Roman af dette Navn, havde glemt, at man for at lære Hollænderne Engelsk først selvmåa lære Hollandsk, saa havde han dog ikke beregnet Vanskeligheden ja Umuligheden af i en stor fremmed By, hvor man er ganske ubekjendt, at skaffe sig et Erhverv som Sprog lærer. Han havde ingen andre Bekjendtskaber end dem, Skipperen, han var kommen med, kunde skaffe ham, og disse vare naturligiis Skippere og Rjøbmænd, i hvis Nær værelse han som ung Mand maatte staae, naar de sad, og havde ovenijøbet den Uergrelse at maatte høre paa deres Moralisering og de Formaning, som de ansaae det for deres Pligt at give ham, der, skjøndt han var theologisk Candidat, dog paa Grund af sit ungdommelige Udseende ansaaes for en deserteret Skolediscipel. Forstemt ved sine mørke Udsigter og ved Tanken om den Skam, det vilde være for ham at vende tilbage til sin Fødeby med uforrettet Sag, havde han endnu den Ulykke at blive hjemløst af en Feber, der gjorde hans Tilstand endnu værre. I denne mislige Stilling besluttede han at holde sig til Ordsproget: „kun den, som vover, vinder“, og da en Læge raadede ham at reise til Aachen, hvis varme Bæde skulde være gode for Feber, begav han sig ogsaa paa Reisen herhen i Haab om, at Ulykken skulde være ham gunstigere i Tydskland end i Holland. Paa denne Reise gif det ham som i Amsterdam: Reiseselskabet ansaae ham for en Person, der var løben bort fra sine Foresatte, og i et Vertshuus undervejs gave de en Præst i Commission at tage ham i Forhør. Denne tiltalte ham med harsk Gravitet saaledes: hoer gy well, manneke! quando deseruisti studia tua? (hør lidt, lille Mand! hvor længe er det siden, du deserterede fra din Skole?) Men

Holberg bombarderede ham saaledes med Latin, at Præsten sprang op af Stolen og raabte: ah! de Heer ist en Theologant, ick gratuleere myn Heer! Egeledes maatte han finde sig i paa Grændsen at modtage og dyrt betale et Pas, hvorpaa han kaldtes le garçon Louis d'Holberg d'Amsterdam. Denne Reise tog saa stærkt paa hans finansielle Kræfter, at han ved Ankomsten til Aachen ikke eiede mere end 6 Rdlr. Han blev nu tre Uger i Aachen og brugte Vadene, men omsider tvang Nøden ham til at forsøge en Gjerning, som han kun den ene Gang i sit Liv har indladt sig paa. Han vilde nemlig, da han ikke fandt, han havde Raad til at betale sin Bert, snige sig hemmelig ud af Bertshuset, men da han ikke var tilstrækkeligt søv i Haandverket og havde en mistænkelig Bert, som lurede ham op, blev han greben paa Gjerningen, just som han en Morgen tiblig vilde liste sig ud ad en Bagdør, og maatte nu betale indtil den sidste Skilling. Herved blev hans Kasse i den Grad reduceret, at han, hvis han vilde til Amsterdam igjen, maatte gaae til Fods. Dette udførte han ogsaa, og det var maastee snarere denne sunde Bevægelse end Aachens varme Bade, han havde at takke for, at han blev befriet for Feberen; den kunde sikkert have befriet ham for Maren med, hvis han ved at forlade Norge ikke skulde være sluppen for denne Dames Forsølgelser, hvorom Historien ikke melder Noget. Ved sin Ankomst til Amsterdam eiede han ikke en Skilling og kunde følgerig ikke komme hjem til Norge. Omsider lykkedes det ham dog at bevæge en Begeleer til at udbetale ham saa Meget, som han behøvede til Reisen. Hvorledes han under disse Omstændigheder har kunnet opnaae dette, siger han os ikke, men der kan vel ingen Tvivl være om, at det er skeet ved at trække en Brevet paa een af hans Paarørende i Bergen. Da han nu

efter sit mislykkede Tog ikke havde synderlig Øyst til at vende tilbage til sin Fødeby, gif han med et Skib til Christianssand.

Her tilbragte han Vinteren 1704—5 meget behageligt og gjorde langt bedre Affairer end i Amsterdam. Han var strax efter sin Ankomst bleven bekjendt med en Student fra Thronhjem ved Navn Christian Brix, der fra nu af i nogen Tid blev hans Kammerat paa hans noget eventyrlige Vane. Denne Ven skaffede ham Afgang i de meest anseete Borgeres Huse, der kappedes om at lade deres Børn undervise af den bereiste, sprogkyndige unge Lærde, som, da det ikke var nær saa vanskeligt at gjøre furor i Christianssand som i Amsterdam, snart kom i et saadant Ry, at Folk pegede paa ham, naar han gif paa Gaden, og sagde: der gaaer den lærde Karl, som forstaaer saa mange Sprog; han kan snakke Fransk, Italiensk, Polsk, Moskovitisk og Tyrkisk! Rigtignok led han mod Enden af Vinteren noget Afbræk i sit Monopol som Christianssands Mithridates derved, at en Rjæbmand, som havde gjort Fallit i Holland og var flygtet til Norge, ligeledes optraadte som fransk Sproglærer, hvorfor han udfordrede denne til en Dispute paa Fransk, og er det hans Mening, at det franske Sprog aldrig er bleven værre medhandlet end ved denne Keilighed, idet han gav sin Modstander fransk-norsk Stød, som denne parerede med fransk-hollandske, hvoraf den nærmeste Følge blev, at de to Rivaler lærte hinandens Vantundighed at kjende og derfor fandt det raadeligt at slutte Fred. Holberg havde imidlertid havt en saadan Indtægt, at han kunde betale sin Gjæld, hvoraf den førømtalte hollandske Bezel formodentlig har udgjort den væsentligste Deel, og havde ved Vinterens Ende 12 Rdlr. i Behold. Dette var for ham nok til paany at forsøge sin Lykke paa en Udenlandsreise. Denne hans tilspindelende saa eventyrlige Øyst til at reise udenlands havde, forsaavidt han var sig sine Bevæggrunde bevidst, sikkert ikke blot sin

Grund i den høs et ungt Menneſte ſaa naturlige Vængſel efter at ſee ſig om i Verden, men uidentviol ligesaa meget i en priisværdig Stræben efter Veilighed til at forſætte ſine Studeringer, dyrke de Videnskabsfag, der intereſſerede ham, og overhøvedet tilfredsſtille ſin Trang til aandelig Udvikling, hvilket jo i en Handelsſtab ſom Bergen eller i en lille norſk Kjøbſted eller Præſtegaard paa Landet under Byrden af Huſlærerforretninger var en Umulighed, og hvad Kjøbenhavn angaaer, maa vi erindre, at Vanſteligheden af at ſubſiſtere her for ham var ligesaa ſtor, om ikke større, end i Udlandet, og beſuden var Afgangen til de offentlige Bibliotheker dengang ikke aabnet med den Liberalitet for de Studerende, ſom den nu er, og ſom den allerede dengang var paa adſkillige Steder i Udlandet, navnlig i Engelland, hvorhen han nu agtede ſig.

Han gik i Arendal ombord paa et engelt Skib i Selſkab med ſin Ven Chriſtian Brix og tog ved denne Veilighed for ſidſte Gang Afſked med ſit Fødeland, ſom han aldrig mere ſaae; det var i Foraaret 1705. Ingen af vore to unge Reifende førte nogen Capitaler med ſig, men Brix havde en velhavende Moder i Throndhjem, paa hvis Hjælp man i Nødsfald ſtolede, ſkjøndt det ikke lader til, at Sønnen har iagttaget den Formalitet, at indhente hendes Tilladelfe til Reifen. De ankom efter fire Dages Seilads til Graveſand, og begave ſig derfra til Fods til London, og kort efter til Oxford. Paa denne Reife maatte Holberg være Tolk for Brix, der ikke kunde tale med Engellænderne uden ved Fagter, ſaa han bar ſig værre ad end en Gjøgler. De lode ſig indſtrive i Univerſitetets Matrikel og ſkaffede ſig Afgang til det bodlehanſke Bibliothek, men bleve rigtignok i den førſte Tid meget diſtraherede i deres Studier ved de ſlemme Næringsforger. De maatte ſætte ſig paa meget ſmal Tæring og levede for det Meſte af tør Koſt,

hvorved Holberg, der havde prøvet Sligt før, var vel tilmode og befandt sig vel, da han desuden ifølge sin Legemconstitution var bedst tjent med Tarvelighed, men Brix, der ikke var vant til en saadan Levemaade, følte sine Kræfter aftage, blev melancholisk og menneskesty, og alle Holbergs Bestræbelser for at opmuntre ham og fordrive hans Mismod vare forgjæves. Omfider efter sex Maaneders Forløb, da Nøden var stegen til det Høieste, lode de deres Sager staae i Ordford og gik til London, hvor det lykkelige Brix paa en throndhjemst Kjøbmands Caution at faae Penge hos en Bøxleer, og nu tilbragte de en Maaned i London i Lystighed og Glæde, saa Brix, der, da han forlod Ordford, havde seet ligere ud et Skelet end et Menneſke, kom tilbage med en Borgermestermave. De førte nu i nogen Tid et meget fornøieligt Liv, da de alt havde Bekjendtskab med mange Studerende i Ordford. Men en Maaned derefter kom der Ordre fra Brixes Moder, at han skulde begive sig til London og være under Opſigt af en derværende dansk Præst. Han maatte altsaa forlade Holberg, der hidtil, egentlig talt, havde levet paa sin Kammerats Pung og nu var truet af nye Forlegenheder. Disse overvandt han dog ved Hjælp af sine ordfordste Venner, der let kunde skaffe ham Leilighed til Erhverv ved at undervise i levende Sprog og i Musik, og navnlig i det Sidste fik han netop herved en saadan Færdighed paa Fløiten, at han blev anseet for et af de dygtigste Medlemmer af Studenternes musicalske Forening, der gav ugentlige Concerter. Han kan ikke noksom rose de engelske Studenters elstværddige Gjæstfrihed og Forekommenhed, en Følge af den Afgtelse, Tillid og Yndest, han havde vundet ikke mindre ved sit sædelige Levnet og sin Flid, end ved sit tørre, vittige Lune, uagtet han ellers var dem i den Grad ubekjendt, at de i lang Tid ikke engang vidste hans Navn, men kaldte ham Myn Heer, en Benævnelse,

der egentlig skrev sig fra en Barbeer, som ansaae ham for en Tydskler eller Hollænder, og deraf havde taget Anledning til at bringe de to eneste hollandske Ord, han kunde, i Anvendelse, indtil endelig Holberg engang ved tilfældigviis at gjøre Bekjendtskab med Een, der havde et lignende Navn (Holber), kom til at bemærke, at de to havde eet Navn og eens Humeur, hvorved hans Navn blev bekjendt. At den Tid, han tilbragte i Oxford, har dannet et af de allerbehageligste Affnit i hans Liv, spores tydeligt i hans egen Beskrivelse; de, der boede paa Collegierne, kappedes om at indbyde ham til Middag og Aften og fandt ligesaa stor Fornøielse i hans Omgang som han i deres; det Hele er Forhold, som gjør begge Parter lige stor Vre. Holberg levede imidlertid ingenlunde blot for sine Fornøielser, han studerede ivrigt Historien ved Hjælp af de oxfordske Bibliotheker og samlede her Materialier til sit første historiske Skrift, der udkom nogle Aar senere i Kjøbenhavn. Efter at have opholdt sig hele to Aar i Oxford maatte han endelig tænke paa at komme hjem. Han modtog ved denne Leilighed et ham uforglemmeligt Beviis paa de oxfordske Studenters Agtelse og Velvillie, idet der kom Een til ham, som var sendt fra et af Collegierne, tog ham tilside og bad ham i sit eget og sine Kammeraters Navn ikke at undsee sig, men ligefrem sige ham, i hvad Stand hans Kasse var, da de vilde forsyne ham med tilstrækkelige Reisepenge, hvis han var i Forlegenhed, et Tilbud, hvorfor Holberg takkede, men som han dog ikke modtog. Han reiste derpaa til London, hvor han opholdt sig nogen Tid og besaae alt Mærkværdigt, som man kunde faae at see uden Penge, og gif endelig ombord paa et svensk Skib, fra hvilket han efter fem Dages Seilads blev fat i Land i Helsingør, og gif derfra til Lands til Kjøbenhavn.

Det var i Foraaret 1707. Han var frist og veltilmode-
 men uden Penge og maatte derfor, hvormeget han end kryn-
 pebe sig, igjen paatage sig en Skolemesters Stikkelse. Dog
 søgte han først at gjøre det paa en reputeerlig Maade, som
 det kunde anstaae en europæisk Rejsende; han indbød Stu-
 denterne til at høre Privatforedrag, hvori de skulde faae
 mange nye Ting at vide, som man endnu ikke kjendte ved
 Kjøbenhavns Universitet. Studenterne indfandt sig ogsaa,
 men naar de skulde betale, gjorde de sig usynlige, og Alt,
 hvad han opnaaede, var en ddb Compliment, naar han
 fiden mødte Een af sine Tilhørere paa Gaden. Da dette
 faalebes var mislykket, begyndte han, som han siger, igjen
 at philosophere, eller, som vi vilde kalde det, fandt han sig
 i at vide i det sure Uble; han nedlod sig igjen til at være
 simpel Skolemester for Børn; dog blev han denne Gang
 snart igjen befriet fra denne Byrde, idet han hen imod
 Efteraaret blev antagen til at ledsage en Etatsraad og Pro-
 fessor Windings Søn paa en Reise til Tydsland. Det
 nærmeste Formaal for Reisen var Dresden, hvor den unge
 Winding var recommanderet til den danske Gesandt, Baron
 Løvendal. Paa Veien derhen havde de det Uheld at glemme
 en Kuffert i Brunsvig; den kom imidlertid nogle Uger der-
 efter urørt til Winding i Dresden¹⁾. En forandret Reiseplan
 for Winding gjorde, at Holberg her paa det Høfligste fik
 sin Affsjed. Maaskee har Løvendal ikke fundet ham til-

1) Skulde der maaskee have gaaet Rygter her hjemme om denne
 Hændelse, og skulde maaskee Falster ved det dunkle Sted (disse
 Tidens onde Optugtelse, Str. 66):

han vidste nok, hvor Brunsvig laa,
 men kom der ikke gjerne,

have havt et saadant Rygte for Nie? I saa Fald maatte denne
 Snert, ifølge det hele Sammenhæng hos Falster, vistnok snarere
 synes tiltænt Winding end Holberg.

stræffelig begavet med en Hovmesters Talenter. Fra Dresden begav Holberg sig til Leipzig, og da han her traf en Landsmand ved Navn Fleischher, med hvem han stemte overeens, lod han sig let overtale til at blive nogen Tid hos denne. De besøgte jevnlig Forelæsninger, ikke saa meget for at lære Noget som for at kritisere og gjøre sig lystige over de tyske Professorers Systemer. Overhovedet kunde Holberg aldrig sympathisere med Tyskerne, og skjøndt han roser de tyske Lærdes Omgjængelighed og Høflighed mod Fremmede, var det dog langt fra, at de behagede ham i den Grad som de engelske. Fra Leipzig reiste han til Halle og derfra hjem ad Landveien over Hamborg. Da han reiste herfra til Kjøbenhavn i den strengeste Vinterkulde, maatte han friste den for danste Rejsende ikke usædvanlige Skjæbne, at tilbringe et Døgn paa Sprogø, en Omstændighed, som vi kunne takke for, at vi ogsaa have en Beskrivelse over denne interessante Ø fra Holbergs classiske Pen. Jeg maa imidlertid beklage, at denne komiske Skildring falder noget for drøit til at kunne meddeles her.

Som en Curiositet kan bemærkes, at Holberg paa denne Reise hørte een af de Medreisende forvegle Historieforfatteren D. Curtius Rufus med den gamle romerske Ridder M. Curtius, der opoffrede sig for Fædrelandet, og glemte siden paa denne Pubseerlighed for ti Aar derefter at benytte den i Peder Paars (Liebenbergs Udgave, S. 173).

Strax efter hans Hjemkomst fra denne hans tredie Udenlandsreise, i Begyndelsen af Aaret 1708, blev der tilbudt ham en Hovmesterplads hos en Admiral Gedde, hvilken han, skjøndt ugerne, dog af Nød saae sig tvungen til at modtage. Det er overhovedet mærkeligt, at, skjøndt Holberg aldeles ikke selv tiltroede sig Gaver til at undervise, saa seer man dog, at han har været søgt som Lærer. Dog har det maastee fornemmelig havt sin Grund i hans Udenlandsreiser,

som gjorde, at man tiltroede ham mere Verdenstone og mere Kundskab i levende Sprog, end danske Studenter ellers pleiede at besidde. Han forblev i denne Stilling noget over et Aar, og skjøndt han var vel tilfreds med sine Elevers Fremskridt, saa klager han dog over, at det besværlige Arbeide tog saaledes paa hans Kræfter, at han tilsidst ikke engang formaaede med Magt at hindre dem fra at slaaes, hvilket rigtignok tyder paa den besynderlige pædagogiske Forudsætning, at Sligt ikke lader sig forhindre uden ved pbyssigt Magt. Da han i Aaret 1709 opnaaede en Plads paa Borchs Collegium, tog han sin Afstjeb. Han var nu Alumnus paa Borchs Collegium i fem Aar indtil 1714. Hvad han i denne Tid har havt af foruden det Stipendium, som følger med Collegiet, kan man ikke vide; meget har det sikkert ikke været; men med hans udmærkede Talent for Dekonomie, hvori Nøden havde gjort ham til en sand Virtuøs, formaaede han dog at indrette sig saa vel, at han ikke alene havde sit tarvelige Udkomme, men tillige stedsse kunde være klædt med Smag efter Tidens Mode, hvorpaa han satte Priis, og kunde om Sommeren divertere sig med Fodreiser i Sjælland. Af disse kjende vi rigtignok kun een, paa hvilken der mødte ham et Eventyr, som han paa et andet Sted i sin Selvbiographie leilighedsviis kommer til at omtale, men at dette ikke har været hans eneste Udflugt i disse Aar, derom kunne vi holde os forviisende, thi hvorledes var det tænkeligt, at han, der alt havde vandret saameget i andre Lande, ikke skulde faae Lykt til i den smukke Aarstid at forsøge det Samme i Sjælland? Og her have vi formodentlig Nøglen til den Gaade, hvorfra Normanden Holberg har havt det grundige Bekjendtskab til den sjællandske Bondestand, som han i sine Comedier, saa længe før han selv blev Godseier, har lagt for Dagen. Da det imidlertid paa den Tid var ganste usædvanligt, at pæne Folk gif til Fods, endog paa

Kjøbenhavns Gader, end lige paa Landeveien, saa have disse herfænde Begreber om det Passende og Brugelige foranlediget, at der engang mødte Holberg Noget, som man mener han skal have benyttet ved en komisk Scene, som forekommer i Peder Paars. Han traf nemlig i Nærheden af Helsingør en Lieutenant, som blev saa forbavsset ved at træffe en velklædt Person, der var gaaet til Fods fem Mil fra Kjøbenhavn, at han ikke kunde forklare sig dette Særsyn anderledes, end at det maatte være en svensk Spion, og glad over denne Leilighed til at gjøre sig vigtig, arresterede Holberg og lod ham føre tilbage til en Kro midt imellem Kjøbenhavn og Helsingør, hvor han blev forhørt og omsider løsladt med en Compliment. Denne Begivenhed menes at have foranlediget den classiske Scene i Peder Paars:

Han streg: Per Caudi! Hier! Wo ist dein Pass, du Bengel? o. s. v.

Gjenstanden for Holbergs Studier i denne rolige Periode af hans Ungdomslevn var hans Indlingsvidenskab Historien, og han optraadte nu første Gang som Forfatter, dog ikke som Digter, thi om hans Kalb til Poesien havde han selv dengang endnu saa lidt som nogen Anden den ringeste Anelse, men som videnskabelig Skribent. Han udgav i Aaret 1711 sit tidligste Skrift, som han allerede havde begyndt at arbejde paa, medens han var i Orford. Det var en Art Værebog i Verdenshistorien under Titelen „Introduction til de europæiske Rigers Historier“. Hans oprindelige Plan havde været at udgive en Universalgeographie og ved hver Nation at tilføie dens Historie; men da der imidlertid andesteds var udkommet et geographisk Verk, som syntes at gjøre hans Arbeide i denne Henseende overflødig, gjorde han det om og beholdt nu kun den historiske Deel, som han formodentlig har udvidet noget. Skjøndt Stilen ikke har den Lethed som i hans senere profaiske Skrifter, saa er den dog

ret behagelig, men ved Indholdet føler man sig nutildags libet tilfredsstillet. Han synes ogsaa selv paa sine ældre Dage at have betragtet det som et Ungdomsarbejde, hvormed han ikke kunde finde sig ret tilfreds. Imidlertid lykkedes det ham dog herved ligesom ved det to Aar senere udgivne „Anhang til de europæiske Rigers Historier“, der omhandler de europæiske Staters og Nationers Forfatninger og Tilstande, men især ved et Skrift om de tre foregaaende danske Kongers Historie og Bedrifter, kaldet „Introduction til det forrige Seculi danske Historie“, hvoraf han i Manuscript til-egneede Frederik den Fjerde de to første Affnit, saaledes at tilbrage sig Kongens Opmærksomhed, at han ved Rescript af 29de Januar 1714 blev udnævnt til Professor ved Kjøbenhavns Universitet¹⁾. Betydningen heraf er dog kun den, at han fik Expectance paa et Professorat og imidlertid foreløbig maatte lade sig nøie med en Titel uden Gage. Men den akademiske Verden var i det Hele temmelig utilfreds med hans Udnævnelse. Holberg havde aldrig disputeret og overhovedet ikke aflagt nogen af de gjængse Prøver paa den Art af Lærdom, som man her pleiede at sætte Priis paa. De Forpligtelser, hans Stilling som Alumnus paa Borchs Collegium paalagde ham i denne Henseende, havde han opfyldt saa knapt som muligt, idet han havde ladet det heroe ved aarlig at holde et lille latinist Foredrag (declamatio). Disse smaa Arbejder synes at være gaaet tabte, men deres Titler ere opbevarede og før saa vidt mærkelige, som man deraf seer, at han ogsaa her har for-

¹⁾ „Introduction til det forrige Seculi danske Historie“ er aldrig bleven trykt, men dens to første Affnit ere ubentviesl gaaede over i Holbergs Danmarks Historie, der ender med Frederik den Tredies Død, og det tredje i hans Danmarks og Norges Beskrivelse, hvori et Capitel giver Udsigt over Christian den Femtes Historie.

svaret sine Indlingsibeer. Et handler om Udenlandsreiser for at studere (de peregrinationibus doctis), et andet om Historiens Værd (de praestantia historiarum), det tredje er om det Indtagende ved Musiken (de dulcedine musices), det fjerde om Kundskab til fremmede Sprog (de notitia lingvarum). Men disse Emner interesserede ikke de Andre, der hellere vilde have metaphysiske Spørgsmaal afhandlade og derhos ansaae det, at han ikke disputerede, for et Beviis paa, at han ikke var det latinske Sprog mægtig. Afskillige Bryderier synes dette at have forvolbt Holberg; han vendte imidlertid for denne Gang snart disse Ubehageligheder Ryggen. Da han nemlig kort i Forveien havde opnaaet et Reises stipendium paa 100 Rdlr. aarlig, tiltraadte han sin fjerde, betydeligste Udenlandsreise i Foraaret 1714.

Han begav sig til Søs til Amsterdam, og kort efter over Rotterdam og Antwerpen til Brüssel. Da han imidlertid fandt, at Reisen truede med at blive vel kostbar for hans indskrænkede Reisekasse, begyndte han igjen at tænke paa at gaae til Fods, men skjøndt han fra sine tidligere Reiser var vel bekendt med denne Maade at reise paa, saa vidste han dog ikke rigtig, om det nu ogsaa kunde stikke sig for ham, da han var Professor extraordinarius. Dette Problem, der nutildags ikke hører til de vanskelige, maatte man dengang virkelig være et ualmindeligt Hoved som Holberg for at kunne løse. Men da han først var kommen til et sikkert Resultat og havde fattet den heroiske Beslutning, saa maa man ogsaa tilstaae ham, at han blev den tro, thi det lader ikke til, at han paa den hele øvrige mere end toaarige Reise en eneste Gang har havt sin Fod paa en Vogn. Han vandrede altsaa fra Brüssel til Paris paa sin Fod efter at have sendt sin Bagage med en Vogn. Den første Vanskelighed, han fik at kæmpe med i Paris, var den, at gjøre sig forstaaelig, thi hvorvel han i mange Aar havde

underviist i Franssk, havde han dog ikke lært at udtale Sproget saaledes, at de Indfødte kunde forstaae ham. Naar han spurgte efter et Logis, troede de, at han søgte efter en Dame ved Navn Lucie, hvorfor han ogsaa af mere end een Bert fik det Svar: je ne la connais point, monsieur! Da han desuagtet omsider havde faaet et Logis, luffede han sig i nogen Tid inde med sig selv og sine Bøger, gik paa de offentlige Bibliotheker for at læse og paa de offentlige Spadseregange for at see paa de fremmede Menneſter som paa Forfigurer og talede med Ingen uden med sin Bert. Han var nu tredive Aar gammel, og det er først paa denne Udenlandsreise, der viser sig Spor til, at Bebersvendens vrantne og melancholske Lune havde begyndt at udvikle sig hos ham; dog seer man til andre Tider og ligesaa ofte en ungdommelig, livsglad Stemning, som aldrig ganske forløb ham, saalænge han levede. Han blev ogsaa efter et Par Maaneders Forløb kjed af sit eensomme Liv og søgte Bekjendtskaber, men, som det er naturligt i et fremmed Land, helst med Landsmænd eller andre Nordboer. Han blev da først bekjendt med en svensk Præst, af hvem han igjen blev underrettet om, at der var to Danſke, som havde nedsat sig for bestandig i Paris. Af disse to Mænds Charakter har Holberg i sin Selvbiographie givet os en saa livlig, klar og anskuelig Skildring, at vi ved at læse den næsten troe at see dem for vore Dine. Den Eine var et uhykkeligt Subject ved Navn Bormann, en Theolog af et vindigt og overfladisk Naturel, der i Haab om at opnaae en betydelig Værdighed som katholsk Geistlig havde forladt sit Fædrelands Religion og søgt at indsmigre sig hos en høitstaaende fransk Geistlig, i hvis Tjeneste han for Tiden var Bibliothekar uden dog synnerlig at benytte den store Bogsamling, han førte Opſyn med, til at afhjælpe sin Uvidenhed, som han hellere søgte at dække ved et ham eiendommeligt Storskrøderie.

Senere skal det paa Grund af hans slette Opførsel være gaaet ham høist ulykkeligt. Den anden var Lægen Jacob Winsløv, der nogen Tid senere indlagde sig et Navn som Europas største Anatomiker. Han havde paa en Udenlandsreise faaet Religionsstrupler og ladet sig overtale til at træde over til den katholske Kirke, men havde derfor ikke tabt Kjærligheden til sit Fædreland og sine Landsmænd, hvem han gjorde sig en Fornøielse af at modtage og bevise al den Forekommenhed og Tjenstagtighed, han formaade¹⁾. Holberg giver os en særdeles smuk Skildring af denne berømte Bidskabsmands personlige Charakter med dens stærke og svage Sider, hvori vi faae et skjønt Indtryk saavel af den Skildredes Elskværdighed som af Skildrerens Hengivenhed og Velvillie. Ved Winsløv blev Holberg ført ind i den parisiske lærde og studerede Verden og kom snart i mangfoldige Forbindelser, der banede ham Vej til et fleersidigt Bekjendtskab med Europas første Nation. Noget af det Første, der maatte bringe Holberg i Controverser, var Religionen, der dengang interesserede Franskmændene ligesaa meget, som den nu er dem ligegyldig. Winsløv havde foregivet for ham, at han selv var bleven ombendt ved at høre de offentlige Disputationer, som holdtes i et Capel ved en Kirke af en vis Pater til Forsvar for den katholske Kirke mod Enhver, der vilde indlade sig i Dispute, og man sagde almindeligt, at Pater Casset skulde være Mand for at omvende Fanden selv, om det skulde være. Dette vakte naturligvis Holbergs Nysgjerrighed, og han fandt her en Disputator, der baade var vel øvet i blendende Spilfægterier med leiede og instruerede Opponentter og, naar det mod Formodning kom til en alvorlig Kamp med en fremmed Modstander,

1) Yderligere Oplysninger om denne interessante Personlighed findes i „det skandinaviske Literaturselskabs Skrifter“, D. 14, S. 171 figd.

forstod med fleben Behændighed saavel at bruge egen Kløgt som at benytte Forsamlingens Stemning mod Opponenten. Da der imidlertid henimod Efteraaret kom en dansk Student til Paris ved Navn Bernhard Schnabel, der senere har været Rector ved Roskilde Skole, og denne havde Lyst til at prøve en Dyst med Pater Casset, søgte Holberg at bestyrke ham i dette Forsæt og lod sig bruge som Parlementair til at overbringe Udfordringen. Det blev ved denne Leilighed afgjort, at Disputen skulde føres paa Latin, hvorved Schnabel rigtig nok vandt et Organ, som han var bedre mægtig end det franske Sprog, men hvorved der tillige aabnedes Casset Leilighed til at bevirke et saadant Indtryk paa Tilhørerne, at de kunde bringes til at sige som Bønderne i „Erasmus Montanus“: nei hør til Peer Degn, han maaler ham min Tro Skjæppen fuld! Der kjæmpebes nu med afvejlende Lykke, thi det er naturligt, at Schnabel paa dette for ham saa ufordeelagtige Terrain ikke altid kunde gaae af med Seiren. Dette meente dog Schnabel selv skulde være lykkelig ham, hvorfor han, utilfreds med den Beretning om det Forefaldne, som Holberg uden at nævne hans Navn giver i sin Selvbiographie, uddeelte i Manuscript til sine Venner en derfra noget afvigende Fremstilling af Sagen¹⁾. Paa Holberg synes Disputen at have gjort et Indtryk, som om den akademiske Disputator fra Kjøbenhavn havde været lidt for meget Erasmus Montanus til at kunne staae sig i Dispute mod en dattet og fleben Pariser, skjøndt han naturligviis ikke bruger dette Udtryk. Schnabel derimod troer tilstrækkeligt at have blottet Personens Ubetydelighed. Nutildbogs at dømme mellem Schnabel og Holberg i dette Stridspunkt, bliver nok saa godt som umuligt. Forøvrigt

¹⁾ See herom Maanedsskriftet Athene for 1813, S. 208 flgd.

var det fornemmelig de Studerendes Liv, som Holberg i Paris blev indviet i; anden Omgang søgte han ikke. Han besaa Versailles' og Paris's Pragtbhginger, naturligtvis kun udvendig; undertiden fandt han en satirisk Morskab i at høre paa Advocaternes Pathos ved Retsforhandlingerne for Parlamentet; man skulde troe, at Theatrene i Særdeleshed maatte have tiltrukket ham, men dette synes endnu dengang slet ikke at have været Tilfældet, thi han omtaler dem ved Beretningen om dette sit første Ophold i Paris aldeles ikke, et tilstrækkeligt Beviis, at han dengang endnu ingen Anelse har havt om sin tilkommende literære Bestemmelse. Han var heller ikke fri for Næringsforger, som rimeligt er, da han jo kun havde 100 Rdlr. aarlig, og han maatte snart erfare, at der her ikke var at tænke paa at skaffe sig Fortjeneste som i Oxford, da Alting i Paris var dyrt undtagen Værdom, idet der vrimslede af lærde Folk, som vare tvungne til at undervise for Spotpriis. Han flyttede derfor fra Forstaden St. Germain, hvor han først efter andre Reiseses Exempel havde indlogeret sig, hen i Eggen af Universitetet, hvor de fattige Studenter pleiede at boe. Han kom her i Berøring med en Mængde parisiske Studerende, deels katolske Irlændere deels Franskmænd, dog holdt han sig mere til de sidste end til de første, hvis Plumphet og Hovmod ikke vilde behage ham. Han kom til at boe i et Huus, hvor alle Beboerne lige indtil Vertinden vare hypochondriste, hvad der, efter hvad han selv forsikrer, ikke behagede ham ilde, da han selv var plaget af Hypochondrie og derfor fandt i dette Huus alt det samlet, han i Paris gad lide; især fandt han Behag i en theologisk Student, der var saa arrig som Peber, men derhos saa rebelig, at man kunde tælle Penge med ham i Mørke. Han har ellers her havt Keilighed til at gjøre en Bemærkning, der paa hans senere poetiske Bane ikke er bleven uden Indflydelse paa hans Satire, den

Bemærkning nemlig, at det i Paris ikke som i Kjøbenhavn gjælder som et Beviis paa eller Privilegium for Lærdom og Studier at være sjuffet eller særegen i sin Paaklædning og sit øvrige Udortes. Da der imidlertid i Sommeren 1715 kom en stor Mængde Danske til Paris, og deriblandt Holbergs Ven og Skolekammerat Medailleuren Mikkel Røg, holdt han, som han siger, ganske op at philosophere, det vil sige paa vort Sprog: lod han sin sparsomme Levemaade fare og gjorde sig lystig med sine Landsmænd. Han havde nu været halvandet Aar i Paris og begyndte at føle Lust til at see sig videre om i Verden, og da han engang tilfældigviis af en fransk Student hørte en Beregning over hvad en Reise til Italien kunde koste, og Billigheden langt oversteg hans Forventning, var hans Beslutning fattet. Hans Ven Mikkel Røg, der var forsynet med et Pas til Italien, som han ikke agtede at benytte, sparede ham Omkostningen med et Pas ved at overlade ham sit, og Holberg gav den før-omtalte arrige men ærlige franske Theolog sit Gods i Forvaring og tiltraadte under Navn af Mikkel Røg sin Reise.

Han gik i Begyndelsen af Augustmaaned med et Flobskib fra Paris til Auxerre, og derfra til Fods til Chalons ved Saone, paa hvilken Reise han maatte udstaae Afstilligt med nogle ryggeløse og overmodige Reisekammerater, som han ulykkeligviis var kommen i Følge med. Fra Chalons drog han atter ned ad Saone til Lyon, og derfra efter faa Dages Forløb ned ad Rhone til Avignon. Herfra vandrede han i Maanedens før Viinhøsten gennem Provence til Marseille. I denne berømte Handelsstad, hvor han opholdt sig aatte Dage, fandt han sig som hensat i en ny Verden ved Synet af Middelhavet og den livlige Brimmel af Europæere og Orientalere, som her komme sammen. Han begav sig herfra med et Skib til Genua. Men paa denne Reise tilstødte der ham et slemt Uheld. Han blev angreben af en heftig

Feber, som han mener at have paadraget sig ved at nyde for mange Druer, saa at han maatte ligge aatte Dage som fængslet i Skipperens Roie og blev landsat i Genua i den elendigste Tilstand. Hvad der her gjorde hans Forfatning endnu værre, var, at han var falden i Hænderne paa en ubarmhertig og egennyttig Bert og troede at maatte skjule sin Sygdom af Frygt for Munkene, af hvis Iver for hans Omvendelse til den ene saliggjørende Kirke han var en skyldig Tjener. Hans Tilstand forværrede sig i den Grad, at han, som han her laa, eensom og forladt af al menneskelig Hjælp og Trøst, i mangt et Dieblif var fast overbeviist om, at han skulde døe, og befalede sig Gud i Vold. Dog stræbte han ogsaa at opmande sig, og som han een Dag, da han befandt sig lidt bedre, var krøben op og saae ud ad Vinduet, blev han en ung Franskmand, som han kjendte lidt til, vaer i Gaarden og bad ham besøge sig. Den Fremmede kom, og ved at høre, hvorledes Holberg i sin hjælpeløse Tilstand blev behandlet der i Huset, gif han oprørt ind til Berten og gjorde ham heftige Bebreidelser; da disse bleve besvarede med Grovheder, kom det til et Slagsmaal, som Holberg skjælvende saae gjennem Nøglehullet. Franskmanden kom derpaa tilbage, befalede Holberg at pakke sine Sager sammen og førte ham i et bedre Logis, hvor det snart gif fremad med hans Bedring. Senere saae han, efterat hans Redningsmand var reist, at denne havde indskrevet sig i Bertens Bog som Carolo Montfort, Danese, og det glædede ham, at denne Velgjerning var ham beviist af en Dansk, der ligesaa lidt som han selv havde vidst, at de vare Landsmænd, thi Holberg reiste, som ovenfor bemærket, paa en Andens Pas, kaldtes i Italien Michael Recco og gjaldt for at være fra Aachen, hvor Mikkel Røgs Pas formodentlig har været udstedt. Dog seer man, at Holberg tolv Aar senere, da han skrev sin Selvbiographie,

endnu ikke havde kunnet erfare noget videre om denne for-meentlige Danste.

Omfrider, da Hverdagsfeberen gik over til en Fjerdedagsfeber, kunde han gaae ud og besee Byen. I Genua hørte han for første Gang en italiensk Concert, og bemærker i den Anledning, at Italienerne alle syngte i en saa græbende Tone, at han, den første Gang han hørte det, troede, at den, der sang, havde faaet Hug af Director og var tvungen til at syngte imod sin Villie. Efter fjorten Dages Ophold i Genua troede han uagtet sin Feber at kunne fortsætte sin Reise og gik ombord paa et Skib, der var bestemt til Rom. Foruden hans Sygdom var der endnu en anden betænkelig Omstændighed ved denne Reise, nemlig Faren for de algierste Sørøvere, som hele Reiseselskabet med Forfærdelse tænkte paa. Der var nogle og fyrrethve Personer ombord, hvoraf sex vare Damer og ti Munkte, af hvilke de sidste vare ligesaa bange for Tyrken som de første. Skibet førte to Kanoner, af hvilke imidlertid Holberg ikke lovede sig Stort, saa lidt som af Mandskabets Tapperhed. Skibet blev en Tidlang opholdt af Modvind i en Havn, som hedder Porto Verde; de italienske Damer forbleve imidlertid indesluttede i Kahytten med Undtagelse af en ung Kone fra Rom, der undertiden gik i Land med sin Mand; men Manden var uhyre jaloux, hvorfor alle Franskmændenes Forsøg paa at conversere hende bleve haardnakked afviieste; den Æneste, paa hvis Tiltale hun turde svare, var Holberg, da han som en bleg og udtæret Feberpatient ikke kunde vække Mandens Jaloufie. Da Damerne havde forbeholdt sig Kahytten, maatte de Andre ligge paa Dækket, hvad der for Holberg i hans nærværende Tilstand var en haard Tour, især da han som Fodgjænger ikke var forsynet med Reisetøi, hvorfor han maatte være en fransk Capitain meget taknemmelig, der af Medlidenhed tilbødde ham med sin Kappe. Et Forsøg af Munkene paa at bringe

et Sammenstøb i Stand til en vis Helgen, der skulde skaffe dem god Vind, strandede paa Franskmændenes Bantre; men da dog Vinden ikke blæser mindre for de Ugubelige end for de Gudsfrygtige, blev den ogsaa dem omsider gunstig, saa de ankom til Livorno, og derfra strax igjen gik under Seil til Rom. Paa denne Reise opdagede de en Aften et Skib, der gik for halv Seil inde under den toscanse Kyst og ikke gav noget Svar paa deres Tilraab. Da dette var mistænkeligt, og da Skipperen før sin Afreise fra Genua havde aftalt med Føreren af et andet Skib, der var i Følge med ham, at de skulde staae hinanden bi mod Sø-røvere, lod han gjøre klart Dæk, stak Lanterner ud og raabte til sin Convoy, at han skulde komme ham til Hjælp. Alle, som vare paa Skibet bleve bevæbnede, men Udsigterne vare ikke gode, thi der kan vel neppe være nogen Tvivl om, at Overmagten har været paa Fjendens Side. Munkene saavelsom Fruentimmerne istemte en saadan Hylen og Bee-flage, at den kunde høres langt bort, og det var med Nød og Neppe, at Skibsfolkene kunde bringe dem til Tavshed. Holberg antager, at han selv maa have gjort en meget komisk Figur, saa udtæret som han var af den langvarige Sygdom, da han stod i fuld Rustning og paakaldte Sanct Antonius ligesaa stærkt som de Andre. Den anden Genueser havde imidlertid nærmet sig for at hjælpe sin Landsmand, men til sin egen Ulykke, thi Sø-røveren angreb først ham, og saasnart vor Skipper mærkede dette, slukkede han sine Lanterner, benyttede Vinden for at undkomme og lod sin Kammerat i Stikken, som rimeligviis er falden i Tyrkens Hænder. Efterat Skibet, der førte Cæsar og hans Lykke, saaledes var undgaaet denne Fare, ankom det lykkelig til Civita Vecchia, hvor Holberg lod sig sætte i Land og gik til Fods til Rom. Han opholdt sig her i Vinteren 1715—16.

I Begyndelsen søgte han Lægekunstens Hjælp mod Feberen, men da denne derved ikke blev bedre, opgav han det igjen. Et Studium, der her, som overalt, hvor han kom hen, først og fremmest laa ham paa Hjerte, var Oekonomien, hvori de Indsøbte jo altid ere kyndigere end Fremmede. Han lærte da ogsaa snart den daværende — jeg veed ikke, om nuværende — romerske Skik, selv at koge sin Mad, hvortil Verten besørgede Indkjøbet. Han skammede sig saa meget mindre derved, som han saae, at to neapolitanfke Adelsmænd, der boede i Stuen ved Siden af, gjorde ligesaa. Da han imidlertid ikke vilde lade sig forstyrre i sine Studeringer ved disse Kogeforretninger, saa maatte han rigtignok, som han siger, erfare, at det undertiden ikke er saa let at koge og philosophere paa een Gang, thi naar han læste eller skrev med stor Andagt, kunde det ikke altid undgaaes, at Alben imidlertid tyranniserede over hans Gryde. Han fandt sig ellers i Rom meget indskrænket i sine Studeringer, da næsten Alt, hvad han forlangte paa de offentlige Bibliotheker, var forbudt. Det Eneste, han uhindret kunde studere, var de romerske Oldsager samt nyere Beskrivelser over Byen, som jo ogsaa er det Fornuftigste, en Studerende kan tage sig for i Rom. Han gif da ogsaa, efter at have skaffet sig fornøden Underretning af Bøger, hver Dag det var godt Veir og han ikke havde Feber, omkring i Byen og besaae saavel Oldtidslevningerne som de nyere pragtfulde Kirker. Et mærkeligt Træk, som man ikke skulde vente at finde hos den tørre, ironiske Satiriker, er det, at han krøb paa sine Knæe op ad en hellig Trappe, som udgaves for at være den, ad hvilken Frelseren var stegen op for at stilles for Pilati Domstol; ihvorvel han nemlig havde megen Tvivl om, at det virkelig var den samme Trappe, saa meente han dog, det kunde være muligt, og da fortjente de hellige Fodspor vistnok

at æres¹⁾). Ellers var han langt fra at sympathisere med den katholske Gudstjeneste i det Hele, og navnlig forekom Prædikanternes Helgenhistorier ham i høi Grad latterlige. De eiendommelige romerske Folkeforlystelser synes heller ikke at have tiltalt ham synderlig; hans Naturel har sagtens været for nordist dertil, og Moden gjorde dengang endnu ikke de Rejsende det til Pligt at finde Smag i Sydlændernes Folkeliv. Skuespillene interesserede ham her ligesaa lidt som i Paris. Han klager over, at de mange Sjøglere, som efter Julen vare komne til Byen, og hvoraf en Trup boede i Huus med ham, forstyrrede ham i hans Studeringer; han fortæller, at de bestandig spillede et og samme Stykke, der lignede Molières „Doctoren imod sin Billie“, hvad der vækker stærk Formodning om en Misforstaaelse, foranlediget derved, at han kun har seet een Forestilling og forøvrigt kun i Forbigaaende bemærket Personlisten, Rolles fordelingen og Costumet, der stedse bliver uforandret paa Grund af det italienske Theaters staaende Charakterer, som han selv siden overførte i sine Comedier, men dengang endnu ikke har kjendt. Imidlertid finder man dog, at han har oppebiet Enden af Carnavalet, og har ikke forladt Rom førend i den for Romerne saavel som for de Fremmede saa kjedsommelige Faste.

Da han i Betragtning af den Fare, han paa sin fjerde Søreise havde været udsat for, ikke havde Lyst til at vove sig ud paa Havet igjen, og desuden ogsaa havde Lyst

¹⁾ Den besynderlige Forklaring, som Prutz giver herover: „er wollte „vermuthlich sehen, wie er, der Ketzer und heimliche Freigeist, „sich bei einer so über die Massen gläubigen Handlung ausnähme“, ifølge hvilken han altsaa skulde have produceret sig for sig selv og Andre som Hykler og Bajads, maa vistnok Enhver, der kjender Holberg, alvorsligt protestere imod (R. Prutz, Ludwig Holberg, sein Leben und seine Schriften, S. 71).

til at see Mere af Italien end Rom og Genua, og derhos haabede, at Reisen til Fods skulde kunne fordrive hans Feber, besluttede han at betjene sig, som man siger, af Apostlenes Heste. I Slutningen af Februar 1716 vandrede han fra Rom til Florents, derfra over Apenninerne til Bologna, og derfra over Parma og Piacenza til Turin. Efter et kort Ophold i denne Stad drog han over Alperne ind i Savoyen. Charakteristisk er hans Bemærkning om Savoyen; han siger, at, skjøndt det er klippefuldt og sælt at see til, saa er der dog mange smukke Stæder og Byer deri; paa Holbergs Tid var det endnu ikke bleven Mode at sværme for Naturskønheder, og ham interesserede nu eengang Menneskene mere end Naturen. Fra Savoyen vandrede han videre gennem Dauphinée til Lyon, og derfra ad den samme Wei, som han var kommen, dog denne Gang uden at benytte Flodstibene, til Paris. Uagtet Feberen havde lefsaget ham paa hele Reisen, saa han hver fjerde Dag maatte ligge stille, var han dog ved den sunde Motion bleven saa fed og saa solbrændt, at hans Venner i Paris neppe kunde kjende ham igjen. I Paris blev han en Maaned for at underkaste sig en Cuur imod Feberen, men da denne haardnakkede Gæst heller ikke her vilde lade sig fordrive, fortsatte han, efter at have modtaget de Sager og rede Penge, han havde nebsat hos sine parisiske Venner, sandsynligviis til Fods, som hidtil, sin Reise, indtil han naaede Amsterdam. Da han her traf en gammel Bekjendt ved Navn Adrian Geelmuyden, der tidligere havde boet i Bergen, men nu havde nebsat sig i Amsterdam, og han for denne beklagede sig over sin Feber, der hverken ved Medicamenter eller ved den idelige Bevægelse vilde lade sig fordrive, erklærede Geelmuyden, at han havde en Doctor hjemme, som skulde curere ham for slet Intet, og bød derfor Holberg hjem til sig samme Aften. Holberg kom, men i Stedet for en Doctor fandt han nogle

Musici, som han under sit forrige Ophold i Amsterdam oftere havde holdt Concert med, og da de præsenterede ham et Instrument, tilbragte han Aftenen med dem i Musik og Fornøielse indtil langt ud paa Natten. Da han nu næste Dag efter Sædvane ventede et Besøg af sin Feber, fandt han, at den formodentlig maatte være løben hjem igjen til Italien, hvor den var kommen fra, thi den indfandt sig fra nu af ikke mere. Om det nu var Musiken, der havde cureret ham, hvilket man dengang ifølge en gammel Overtro ikke ansaae for umuligt, eller om det var Naturen, der omsider havde hjulpet sig selv, det drister han sig ikke til at afgjøre. Han synes ikke utilbøielig til at antage det Første, men vil dog ikke disputere Læseren imod, om denne stulde finde det Sidste rimeligere. Strax derpaa reiste han med et Skib til Hamborg, og deraf over Land til Kjøbenhavn, hvor han formodentlig er ankommen seent paa Sommeren 1716. Her hjemme havde Rytet fortalt, at han var gaaet over til den katholske Religion og ikke mere vilde komme tilbage.

Efter sin Hjemkomst tilbragte han to Aar i stor Fattigdom, da der intet Professorat var ledigt. I hvor stor Nød han har været, sees deraf, at Consistoriet i Februar 1717 bevilgede ham en Understøttelse af 43 Rdlr. af et Overskud af Dorchs Collegiums Kassebeholdning og i December samme Aar, da det intet saadant øieblikkeligt Subsidium havde at disponere over, foreløbigt anviiiste ham 20 Rdlr. af Trinitatis Kirkes Fattigespenge. (Nyerup, Univeritetssannaler, S. 240). Smidlertid havde han endnu samme Aar, som han var kommen hjem, udgivet et juridisk-philosophisk Skrift under Titel af Introduction til Natur- og Folkeretten, der allerede viser ikke ringe Spor af det Talent, der siden i saa høi Grad udviklede sig hos ham og blev saa karakteristisk for hans profaiske Skrifter, at kunne gjøre selv den tørreste

Gjenstand morsom ved den Maade, hvorpaa den foredrages¹⁾. Men Indtægten af dette Arbeide hjalp ikke paa hans Omstændigheder, thi det fandt i Begyndelsen næsten ingen Afsetning; senere lærte Juristerne at paastjønne dets Brugbarhed, og der er intet af Holbergs videnskabelige Skrifter, der har oplevet saa mange gjentagne Oplag som dette.

Det første Profesforat, der blev ledigt, var i Metaphysiken (den Deel af Philosophien, der handler om Guddommens Væsen og dens Forhold til Verden), en Videnskab, som Holberg ingen Interesse havde for, da han ansaae den for et unyttigt Grublerie over Ting, som vi Mennesker ikke kunne vide. Det var derfor meget imod hans Tilsielighed, at han modtog dette Embede i Aaret 1718, og han tilstaaer ærligt, at de, der meente, at Metaphysiken aldrig kunde komme i værre Hænder end hans, havde fuldkommen Ret. Han tiltraadte imidlertid sin Plads som philosophisk Docent med en Tale til Methaphysicæ Berømmelse, der imidlertid forekom denne Videnskabs Etskere snarere som en Rigtale end

1) De ældre Fortegnelser over Holbergs Skrifter hos Høiberg, Scheibe og Worm angive eenstemmigt 1716 som Trykkeaar. Men paa Titelladene af de Exemplarer, der nu opbevares i de offentlige Bibliotheker, staaer 1715; dog beretter Nyerup, at der har eksisteret Exemplarer med omtrykt Titelblad og Aarstallet 1716. Men hvad Andet skulde vel være Grunden til denne Forandring, end at „1715“ var en Trykfeil? Dette have uden tvivl hine ældre Forfattere rigtig indseet, men ikke omtalt, fordi de antog, at det fulgte af sig selv. At dette maa forholde sig saaledes, sees af Holbergs egen Beretning i Selobiographien, der henfører Offentliggjørelsen af dette Arbeide til Tidrummet mellem hans Hjemkomst og hans Ansættelse som Professor i Methaphysiken. Var det udkommet 1715, saa maatte det enten være afhændet før Udreisen eller hjemsendt fra Paris, men begge Dele er lidet sandsynligt. Heller ikke begriber man, hvad det kunde være, han havde saa travlt med at arbejde paa i Rom, naar det ikke var dette Verk.

som en Lovtale over Metaphysiken. Hvad han ellers har bestilt som Professor i Metaphysiken, vide vi ikke, men hans Forelæsninger over denne af ham saa foragtede og saa tidt bespottede Videnskab have vist været høist kuriøse. Forøvrigt har han ved Siden af disse ogsaa averteret Forelæsninger over de meest berømte Staters Forfatninger, men om Nogen har indfundet sig for at høre dem, vides ikke. Senere blev han Professor i de gamle Sprog (1720), og Metaphysiken kom da, som han selv siger, efter i to Aar at have været i Trældom under ham, paa fri Fod igjen. Iøvrigt blev han kort efter at være bleven Professor indviklet i en literær Strid, der desværre ikke gjør ham saa megen Ære som hans øvrige literære Virksomhed. Den senere saa bekjendte Historiker Andreas Høier udgav dengang (1718) sit første Skrift, en Lærebog i Danmarks Historie paa Tydsk. Afskilligt af dette Skrifts Indhold, især Fortalen, vakte hos en Deel af Publikum, og navnlig hos Universitetets Professorer, en Forbittrelse, hvortil vi nutildags vanskelig kunne finde nogen Grund. Fortalen er skreven i en raft, ungdommelig Tone og indeholder ikke blot en uforbeholden Kritik over tidligere danske Historieforfattere, men ogsaa Ytringer om en almindelig Uvidenhed i Fædrelandets Historie, der skal herske blandt Hovedstadens Befolkning, Ytringer, som vistnok her ere til ingen Nytte, men dog heller ikke værd at tage sig saa nær. Men det er en gammel Erfaring, at ofte Een uden synderligt Anstød kan sige, hvad der af en Andens Mund optages som blodig Fornærmelse. Høiers Personlighed har været frastødende, og hans Væsen og Ytringsmaade i Omgangslivet uskiftet til at gjøre ham hndet; han var indbildst og fremfusende og har formodentlig været Professorerne saa meget mere ubehagelig, som han havde mægtige Patroner, og de kunde befrygte, at han vilde blive dem paatvungen som Collega, hvilket siden ogsaa skete.

Under disse Omstændigheder bliver det forstaaeligt, at man kunde finde Høiers Ytringer oprørende, ønske ham en dygtig literær Tilretteviisning, og, da der i meget bemeldte Fortale fandtes en i Forbigaaende henkastet misbilligende Dom over Holbergs Introduction til de europæiske Rigers Historier, ansee Holberg for den, der bedst skikkede sig til at udføre det. Holberg, der ikke kjendte Høier personligt, synes i Begyndelsen at have læst hans Skrift i samme uheldige Stemning, hvori vi nu kunne læse det, og hverken for de Danskes eller for sin egen Skyld at have fundet sig opfordret til at tage til Gjemmæle. Men siden har han ladet sig indtage for sine ældre Collegers Anskuelse af Sagen og i den Grad ophidsede, at han er bleven aldeles blind for det foreliggende Skrifts gode Sider og i dets Forfatter ikke har kunnet see Andet end en forløben Tydsker, der vilde gjøre sig vigtig (Høier var nemlig fra Hertugdømmerne). Han udgav da i Begyndelsen af Aaret 1719 paa Latin under Navnet Poul Rytter en skarp polemisk Kritik af Høiers Skrift, hvori, som det pleier at gaae i hidsig og bitter Polemik, indholdtes nogen retfærdig, men ogsaa megen uretfærdig Dabel. Men hvad der mindst kan undskyldes, er Formen, hvorunder dette Stridskrift fremkom. Poul Rytter var nemlig en virkelig Person, og ikke, som man af den Naade, hvorpaa han omtales i Holbergs Selvbio-graphie, skulde troe, og som en udmærket lyrisk Digter i vor Tid ubentviol ogsaa har troet, da han antog det samme literære Navn, en hæderlig gammel Student, der ikke havde taget Examen, men af Kjærlighed til Standen og Studierne var forbleven Student; men han var et forfaldent og almindelig berøgtet Subject, der oftere havde været relegeret for slette og lumpne Streger, men ifølge den daværende akademiske Retspleies overvættede Mildhed stedske var tagen til Naade igjen uden at forbedre sig. Det er altsaa den Taktik, at, naar man

vil angribe en Mand, men ikke ønsker at være generet ved noget Hensyn til hvad man skylber sig selv og hvad man skylber den Angrebne, saa skriver man under en Andens Navn, og udseer sig dertil en Person, om hvem man kan forudsætte, at hans billige Fortørnelse over en saadan Misbrug af hans Navn vil være let at forsones ved en god Drikkefælling. Striden var imidlertid dermed ikke til Ende, thi da Høier ogsaa havde udgivet en juridisk Afhandling, de nupliis propinquorum jure neque naturali neque divino prohibitis, 1718, hvori han, maastee af forfængeligt Paradoxjægerie, hvortil han synes at have været noget tilbøjelig, fremsatte og forsvarede nogle Meninger, der med Grund ansaaes for farlige for den offentlige Sædelighed; og han derved paadrog sig Regjeringens Tilstale, bibrog Holberg ved et nyt Stridskrift under det fingerede Navn Oluf Pedersen Normand til end mere at forøge hans Forlegenhed. Da han nu engang var kommen i Alder, har det vist været temmelig let for hans Colleger denne Gang igjen at bringe ham i Harnisk, tilmed da Indholdet af det foreliggende Skrift her virkelig var saadant, at hans sunde Menneftesforstaud maatte oprøres derover, om end Modstanderen havde havt noksaa mange tydske philosophiske Auctoriteter paa sin Side¹⁾. Disse Holbergs Stridskrifter synes i det

¹⁾ Begge disse Holbergs Stridskrifter ere optrykte paa Latin i Høierbergs Kjøbenhavnste Samlinger (1755) og oversatte paa Dansk i Boies Holbergiana. Om den hele Strid har Werlauff meddeelt udførlige Oplysninger i Boies Holbergiana, B. 3, og i Nyt historisk Tidsskrift, B. 6. Dog forekommer det mig, at den høit ærede Forfatter har været lidt for haard imod Holberg (See f. Ex. førstnævnte Afhandling, S. 161). Naar Høier i sin Fortale siger, at han er befalet at undskyldes Holbergs haarde Skrivemaade imod Høier, saa er det unegtelig Noget, som han selv bedst maa vide, men naar han yttres Tvivl om, hvorvidt Holberg, der „efter andres Persvasioner blev overtalt og ligesom

Hele at være bleven modtagne i Publikum med Bisald; Begreberne om literær Ære vare dengang ikke ganske de samme som nu, hvad der ogsaa maa tjene Holberg til Undskyldning. Imidlertid findes der dog ogsaa Spor til, at Mange have misbilliget hans Færd, og det er ikke usandsynligt, at den ufordeeltige Mening om hans Charakter, som den høierste Feide havde foranlediget, har bidraget sit til den Uvillie, hvormed hans satiriske Skrifter kort efter fra saa mange Sider bleve modtagne. Det havde vistnok været snffelig for Holbergs Æstetisme, at han ikke havde indladt sig i denne Strid eller ialfald havde ført den paa en anden Maade, ihvorvel der kan siges Afstiltigt til hans Undskyldning. Havde han imidlertid forset sig ved at bidrage til at vække Had og Forsølgelse mod en anden Skribent, saa er han ogsaa bleven straffet derfor, da det kort efter ikke gik ham selv bedre. Vi ere nemlig nu komne til det Tidspunkt i hans Liv, da han første Gang fremtraadte som Digter.

Holberg var nu 35 Aar gammel og havde hidtil været saa fremmed for al Bestjæftigelse med Digtekunsten, at han ikke alene selv aldrig havde forsøgt sig deri, i det Højeste med Undtagelse af, at han i sin Skolegang kan have gjort nogle barnlige Forsøg, hvoraf eet leilighedsviis er omtalt i det Foregaaende, men han havde ikke engang hørt Sande for Poesie, og Alt, hvad der hed Vers, var ham næsten

nødt til at forfatte" sin Afhandling de nuptiis propinquorum, „for Resten har været af ulige Meeening med Høyer, eller anderledes hos sig selv har været overbeviist“, saa forekommer dette mig altfor ubetydeligt og intetfigende, til at det skulde fortjene at citeres af Werlauff (Nyt hist. T. B. 6. S. 318). Enhver, der blot har læst eet Blad af Høyer, vil ubentviis af Tonen have overtydet sig om, at en mægtig Mand's Enste for ham altid har været det samme som en Befaling, men at dette ikke gjælder om Holberg, behøver vist ikke at argumenteres.

modbydeligt. Han læste ingen andre Vers end latinske og græske, og selv disse ikke for Boesiens, men kun for Sprogets Skyld. Vidensfaberne havde saa ganske optaget alle hans Sjæls Interesser, at alt Andet var ham tomt og betydningsløst. Hvad der omfider har givet hans Aand en forandret Retning, hvorved han er kommen til Bevidsthed om sit Kalb, lader sig naturligtvis ikke efterspore, thi Sigt kommer jo indenfra og hører til Aandens uvilkaarlige Bevægelser, som Menneftet ikke har i sin Magt. Han veed selv ikke Andet derom at sige, end at man fornøies ved Forandring paa Studeringer, ligesom Jorden ved Forandring paa Sæd. Et andet Sted¹⁾ siger han: „Mig er i Hast en poetisk Raptus overkommen, som ogsaa i Hast vil forlade mig“, hvilket Sidste dog ikke saa snart gif i Opfyldelse. En ubvortes Anledning til at vor Digter omfider, saa at sige, selv opdagede, hvad der boede i ham, anthyder han paa en Maade selv. Frederik den 4des Tid var, som jeg i Indledningen har bemærket, særdeles rig paa middelmaadige poetiske Producter, og Holberg htrrer i sin Selvbiographie paa sin sædvanlige spøgefulde Maneer, idet han gjør de Ord, hvormed Juvenals Iste Satire begynder, til sine, at, da han levede paa et Sted, hvor der var saa god Forraad paa Poeter som paa Fluer i September Maaned, og det ligesom tordnebe hver Dag med lutter Vers for hans Øren, saa tog han sig ogsaa for at gjøre et Forsøg med at strive Vers, for at han ikke altid skulde være en ledig Tilhører. Med andre Ord, da Tidens Fylde for ham nu var kommen, saa begyndte han af en ham selv uforklarlig Drift at værdige den daværende danske, poetiske Litteratur større Opmærksomhed end hidtil; en naturlig Følge heraf blev, at hans første Forsøg slog ind i samme Digteart, som da var meest i Mode, den poetiske Satire.

¹⁾ I Fortalen til Skjemtebigtene 1722.

Han begyndte da med en Satire under den Titel: „Poeten raader sitt gamle Ven Jens Larsen fra at gifte sig“, som han dog endnu ikke lod trykke. Han erklærer det selv for en Efterligning af Juvenals 6te Satire, et Digt, hvori de romerske Dammers Søder paa Digterens Lid stildres med frygtelige Farver; at imidlertid Holberg har taget Ideen til sin ovenmelbte Satire herfra, det er en Døphsning, som vi maa takke ham for, thi selv skulde vi vanskeligt have opdaget det, saa forskjelligt er dette hans Arbeide i Anlæg og Maneer fra sit foregionne romerske Forbillede; nøiagtig Efterligning var overhovedet ikke Holbergs Sag; Ideen til et Verk kunde han nok laane andenstedsfra, men i Udførelsen gif han altid sin egen Ve. Nærværende Satire er affattet i Form af en Skrivelse til en gammel Mand, der vil gifte sig med en ung Pige, hvilket Poeten paa det Indstændigste fraraader ham, ibet han saavel foreholder ham de ubehagelige Følger, dette Skridt kunde have for ham, som overhovedet udmaler Ægtestandens Farer og Misligheder. Det Hele er sprublende vittigt, men man maa tilstaae, at den Beskyldning, der rigtignok som oftest af overbreven Pænhed, men dog ikke altid med Urette gjøres mod Holberg, at han med en altfor hensynsløs Frihed overskrider Belansthændighedens Grændser, her mindre end i hans andre Skrifter lader sig afvise. Høist mærkelig er Slutningen af dette Digt, som paa en spøgende, men dunkel Maade synes at hentyde paa en af Digteren selv personlig oplevet, men nu ubekjendt Fatalitet. Han skal ifølge hans egen Beretning efter at have forfattet dette Digt have viist det til en Ven, som fandt det vellykket og opmuntrede ham til at blive ved paa denne Bane samt gjorde ham opmærksom paa visse Regler for dansk Poesie, navnlig hvad Prosodien angaaer, som han, der hidtil saa lidt havde beskæftiget sig med Sligt, ikke havde lagt Mærke til eller ikke kjendt, men som han nu gjorde til Gjenstand

for Studium og Øvelser¹⁾, vistnok i Følelsen af, at der var opgaaet en ny Verden for ham, og at der gjærede flere og større poetiske Ideen i ham, som vilde skaffe sig Luft.

Disse traadte ogsaa snart frem for Lyset, da han udgav sit store, berømte komiske Heltebidt, Peder Paars. Det udkom hefteviis, og det første Hefte, der indeholdt Digtets første Bog, under den Titel: „En sandfærdig ny Vise om Peder Paars, som gjorde en Reise fra Callundborg til Mars, skreven til Lægedom, Trøst og Husvælelse for alle godt Folk, som lide Kors og Modgang her i Verden, af Hans Mikkelssøn, Borger og Indvaaner i Callundborg, med skønne Annærlinger neden under efter den nye Maade; synges efter den gamle Melodie: *arma virumque cano* etc., eller som den gamle østerlandste Vise: *ἀνδρα μοι ἔρπειε Μοῦσα* etc.; klinger vel til alle Instrumenter, især til Haffkebrædt eller Pire. Trykt i dette Aar.“ Aaret er altsaa ikke nævnt, men man kan med Rimelighed antage, at den er udkommen

¹⁾ Ac tandem post aliquot leves velitationes, quae haud improspere mihi cesserunt, ingenti animi fiducia accingor ad scribendum notissimum istud poema heroico-comicum etc., siger Holberg. Oversættelsen af 1745: „Omsider, da jeg havde gjort nogle smaa Exercitier, hvilke ginge temmelig lykkelige af, tog jeg mig fore“ o. s. v. Rahbel oversætter: „efter nogle smaa Skjærmydsler“ o. s. v., hvad der vistnok bedre svarer til den classiske Betydning af velitatio, men dette vilde forudsætte, at Holberg havde udgivet nogle smaa satirisk-polemiske Digte i Trykken, før han skrev Peder Paars. Da imidlertid intet Saadant er bekjendt og heller ikke sandsynligt, saa bliver den rimeligste Forklaring maaskee den, at han, allerede før han begyndte paa Peder Paars, har, om end ikke fuldenbt, saa dog begyndt sit første og andet Skjemtebidt, der udkom et Par Aar senere, hvorom nedenfor mere. Saaledes bliver det forstaaeligt, at han selv kunde kalde dem velitationes, og hans samtidige Oversætter, der maaskee af ham selv har faaet mundtlig Forklaring over Udtrykket, kunde giengive det ved „Exercitier“.

tiblig paa Aaret 1719. Strax efter udfom ogsaa det andet Hefte under den Titel: „Den berømmelige Peder Paarses Histories anden Bog med samme Just Justesens Anmærkninger. Trykt kort efter den første Part.“ Derimod viser Fortalen til det tredje Hefte, der førte den Titel: „Den berømmelige Peder Paarses Histories tredje Bog med samme Just Justesens sprenglærde Anmærkninger og en dobbelt Fortale. Trykt kort efter den anden Part“, at Forfatteren har holdt det tilbage i flere Maanedes, efterat det har været færdigt. Årsagen til denne Standbning kom udenfra. At nemlig et saa usædvanligt Phænomen i Litteraturen som Peder Paars, fuldt af saa sprudlende Vittighed og saa djerv Satire, maatte gjøre Opfigt, kunde ikke feile. De udkomne Hefter bleve hurtigt opkjøbte og læste med stor Begjærighed, men ikke af Alle med lige Bifald. Jeg har allerede tidligere bemærket, at man dengang i Almindelighed ikke havde den Anskuelse af Poesiens Værd og Betydning for Dannelsen og den høiere Cultur som i vore Dage; man betragtede den blot som figtende til Morskab og Tidsfordriv, hvoraf naturligtis fulgte, at den, der ikke havde Sands for denne Art af Tidsfordriv, ligesaa lidt kunde underkastes nogen Dabdel, som man nutildags badler den, der ikke spiller Schach eller Rhombre. Men at disse, der ikke havde Sands for Poesie, i en saa profaisk Tid maatte være mange, er naturligt, og ligesaa naturligt, at de betragtede Digtekunsten som en ørkesløs Bessjæftigelse med unyttige Ting og følgerig satte Digteren i Klasse med en Piniebandsfer eller Tastenspiller. Men heraf følger tillige, at de ikke vel kunde være tilbøielige til at indrømme Digteren saa stor Øttringsfrihed, som vi nu tilstaae ham, og navnlig finder man, at de næsten altid bleve fornærmede over Satire og vare tilbøielige til at betragte den som Ondskab. Tidsalderens Naivitet i Henseende til det, som vi nutildags kalde Levemaade, medførte, deels at de, som

i de af Satirikeren skildrede komiske Personer gjenkjendte Træk af deres egen Charakter, deres Vaner og Særegenheder, lydelig klagede over, at de offentlig bleve personlig bespottede, uden Frygt for at gjøre sig latterlige ved den indirecte Tilstaaelse af deres egne Feil, som en saadan Klage maatte indeholde, deels at de, som troede at opbage satiriske Angreb paa Andre, især naar disse vare deres Venner, deraf tog Anledning til Drillerier, som kun endnu mere ophidsede de Paagjældende mod Forfatteren, som overhovedet den Mangel paa sundt æsthetisk Omdømme, der er uadskillelig fra en Literaturs Varnedom, gjorde Publikum tilbøieligt til vilkaarlige og skjæve Fortolkninger af Digterens Mening i mange enkelte Ytringer. I en lille Nation, hvis hele Intelligents næsten er samlet i Hovedstaden, kan enhver noget fremragende Personlighed, i Bevidstheden om at være kjendt af Alle, ofte ville tiltroe sig en større Vigtighed, end der kan være Tanke om f. Ex. i Frankrig eller Tydskland, og saaledes kunde, som Sneedorf bemærker, den halve lærde Verden i Danmark troe at gjenfinde sin Levnetsbeskrivelse i en Reise fra Callunborg til Mars. Vi vide saaledes, at den berømte Lærde, Hans Gram, af hvis ellers saa lyse Hoved man dog her skulde have ventet en sundere Dom, paa Grund af Peder Baars kom i et spændt, fjendtligt Forhold til Holberg, uagtet han tidligere havde været hans Ven, da han nemlig saae et personligt Angreb paa sig deri, at Poeten i Skilbringen af en lærd akademisk Disputats, der udarter til et Slagsmaal, nævner en tht sølvbeslagen Homer som det frygteligste af de Vaaben, der bleve brugte, og Gram netop var Eier af et saadant Exemplar, som Holberg engang havde havt til Vaans af ham; sølgelig maatte Digteren jo her have sigtet paa ham. Men gif det saaledes med det grønne Træ, hvorledes skulde det da gaae med det tørre? Foruden de mange Enkelte, der paa lignende Maade

søgte og fandt personlige Hentydninger paa sig i Peder
 Paars, var hele den lærde Verden med Gram i Spidsen
 yderst oprørt over, at her Universitetet med dets Høitidelig-
 heber, som Disputatser og Promotioner, at lærde Studier
 og lærde Folk bleve givne til Priis for Menigmands Latter,
 som derved kunde forledes til at fatte Foragt for Studeringer
 og Videnskaber i Almindelighed; Mange fandt, at naar det
 saaledes ustraffet skulde være tilladt at stille Caricaturer af
 Præster, Dommere, Øvrigheds personer offentlig til Skue,
 saa maatte Menigmands Agtelse for disse Stillinger svækkes.
 Denne fortørnede Stemning var saavidt udbredt og stegen
 til en saadan Hvide, at der endog var dem, der troede at
 maatte kalde den offentlige Magt til Hjælp imod Peder
 Paarses Forfatter. Den, der paatog sig dette, var Etats-
 raad Frederik Rostgaard, en Mand, der ellers ikke er ganske
 uden videnskabelige og literære Fortjenester, der desuden selv
 var Poet og agerede Patron og Mæcenas for Datidens
 Poeter. Men om Peder Paars kunde man af ham rigtignok
 ikke vente nogen gunstig Dom, naar man læser følgende
 Yttringer af ham i nogle saakaldte smaa Erindringspøster
 om danske Vers, som han har skrevet for et ungt Menneſte,
 hos hvem han troede at spore noget poetisk Talent: „Først
 og for alle Ting maae I altid udvælge saadan Materie,
 som kan være Gud eller Menneſtene til Ære og Læseren til
 nogen Underviisning, Fornøielse eller sømmelig Tidsfordriv;
 men aldrig at skrive noget, som er Satyricum eller obscœnum
 eller quocunque modo scopicum som kan i ringeste Maade
 hentydes til en andens, endogsaa det allerringeste Menneſtes
 Beskjæmmelse. Thi omendstjøndt det kunde kildre noget i
 visse Folks Øren, saa er det dog den farligste Character,
 et ungt Menneſte kan tillægges, at ansees for en Satyricus,
 saasom alle ærlige Gemytter bære en indvortes Affky for
 saadan et Menneſte, om de end indvortes vise ham et mildt

Anfigt" ¹⁾. Han sætter altsaa Alt, hvad der er satirisk, ligefrem i Klasse med det Usædelige. Han troede sig desuden, da han var Eier af Den Anholt, og Handlingen i Peder Paars for en stor Deel foregaaer paa denne Ø, forpligtet til at paatale Beboernes Ret mod Poeten, og meente desuden af samme Grund, at der med Fogden paa Anholt ikke kunde være meent nogen Anden end ham selv. Han indgav derfor umiddelbart til Kongen en Klage over Peder Paars som et Skandskrift, hvori for det Første de stakkels Beboere af Anholt skjældtes ud for Røvere, og hvori for det Andet indeholdtes spottelige og usømmelige Expressioner mod Universitetet, rector magnificus, Professorerne, exercitia academica, Magistergraden, mod den høie Dyrighed og dens Love og Anordninger, mod Biskoppen, Landemodet og Geistligheden, ja mod den christelige Religion og Guds hellige Ord; han anførte en Mængde Steder af Peder Paars som formeentlige Beviser for disse Paastande, og androg derfor paa, at Forfatter og Forlægger skulde straffes, Skriftet forbydes og de Exemplarer, som kunde paagribes, opbrændes af Bøflen. Ifølge et Rygte skal han have villet udvirke, at Holberg skulde sættes paa Munkholm. Sagen var ikke uden Fare for Holberg, thi Rostgaard var en indflydelsesrig Mand og havde mange mægtige Forbindelser. Dog manglede Peder Paars heller ikke Patroner, og der fortælles, at den ældste Grev Danneberg-Samsø (Husets Stamfader) skal have formaaet Kongen til at lade sig Skriftet forelæse og derved have fjernet al Fare, da Frederik den Fjerde havde moret sig altfor godt, til at han skulde kunne tillade, at der tilføiede Forfatteren noget Ondt.

¹⁾ Skrevet 1717, trykt i Minerva 1790, III. Rostgaard har isørigt ikke altid selv holdt sig disse Grundsætninger efterrettelige, thi han er Forfatter til en meget grov Satire mod Abelen.

Da derfor Sagen blev foretagen i Statsraadet, faldt her den Kjendelse, at dette Skrift ikke indeholdt Andet end fingeret Stjemt, som vel hellere kunde være bleven ubeladt end skrevet, meente Statsraadet, men som dog ikke kunde ansees for strafværdigt. Sandsynligviis er det først efterat denne Storm var lykkelig overstaaet, at det nysomtalte tredie Hefte er udkommet. I Fortalen til dette udtaler Forfatteren sig med lunefuldb, ironisk Forstrækkelse over den Forsølgelse, han har været udsat for, dog skimter man gennem Ironiens Slør, at han i Virkeligheden ikke har været saa ganske vel til Mode under Faren. Det blev imidlertid ikke ved dette Angreb; da Satirens Fjender ikke kunde bruge Lovens Sværd mod Peder Baars, grebe de til Kritikens og Persiflagens Vaaben. Høier, der havde begyndt at udgive et kritisk Tidsskrift, udraabte Peder Baars for et Produkt af gemeen, plebejisk Raadhed, der blot var skrevet for at tjene Penge, og Bogtrykkeren Jochum Wielandt, en af den Tids flette Poeter, og Andre udstrøede Midvers imod Peder Baars og Hans Mikkelsen. Da imidlertid det store Publikum ved al denne Allarm kun blev endnu begjerligere efter at læse Peder Baars, gjorde en anden Bogtrykker ved Navn Phønixberg sig betydelig Fordeel ved at eftertrykke den, en Industrie, som dengang endnu ikke var forbudt ved nogen almindelig Lov. For om muligt at afværge eller ialtfald svække dette Angreb paa sin Eiendomsret er det formodentlig, at Holberg ikke har udgivet Slutningen af Peder Baars som et særskilt fjerde Hefte, men i Stedet besørge en forbedret samlet Udgave af det hele Verk under Titel: Peder Baars, poëma heroico-comicum, af Hans Mikkelsen, med tvende Fortaler og Just Justesens Anmærkninger; tredie Edition, forbedret med et Tillæg til den tredie Bog og med den fjerde, som er ganske ny. Trykt Aar 1720.

Dette er den første fuldstændige Udgave af Peder Paars, et Verk, hvorpaa Holberg synes at have anvendt omtrent et Aar. Det er et Verk, der gjør en saadan Epoche i vor Litteratur, at det nok fortjener en nøiere Betragtning. Jeg bemærkede før, at Sandisen for Poesie hos Holberg vaagtede meget seent og saa godt som samtidigt med Bevidstheden om hans eget poetiske Talent. Det er altsaa ganske naturligt, at han i sin Skolegang, da han mæsommeligt maatte arbejde sig igjennem Oldtidens clasjiske Digtere, aldeles ikke havde opfattet Skjønheden hos disse, hvad der overhovedet og endnu den Dag idag er vanskeligt for Ungdommen, da det forudsætter en større Fortrolighed med Oldtidens hele aandelige Væsen, end der i denne Alder lettelig kan opnaaes; men dobbelt vanskeligt maatte det dengang være, da selv de Værde med al deres Belæstthed i Oldtidens Litteratur og med al den Vrefrygt for denne, som de ifølge Bane og Tradition bare til Skue, dog gjerne vare tilbøielige til at bedømme den efter den nyere Tids Maalestok, idet den philosophiske Oplysning, hvoraf det attende Aarhundrede var saa stolt, med sin indskrænkede profaiske Forstandighed kun kunde gjøre dem fremmede for Oldtiden. Endnu mindre kunde man vente, at Skjønaanderne skulde kunne sympathisere med en gammel Tid, der var saa blottet for Levemaade, at alle Folk vare Duus, og havde saa lidt Smag, at Caval-lererne gif uden Parth og Damerne hverken bare Adriener, Frisur eller Fiskebeensfjorter, og var saa uoplyst at troe for Alvor paa Guder og Gubinder, Dæmoner og Varfler og andet Sligt, som man jo vidste albrig havde været til, ihvorvel man indrømmede, at det i Mangel af Andet kan være ret brugbart som Prydelse for et Digterverk. Om nu end dette Caricaturbillede af det attende Aarhundredes æsthe-tiske Smag og historiske Dømmekraft, hvortil en meget lignende Original turde være at finde i mere end een da-

værende, især fransk, Æsthetiker eller Lærd, ikke just aldeles passer paa Holberg, saa kan man dog let tænke sig, at et opvakt og selvstændigt Hoved som han, der med livlig Interesse havde tilegnet sig Frugterne af den moderne Wiisdom, tilbeels i selve dens Middelpunkt, Paris, kunde være tilbøielig til at betragte den nebarvede Erbhøiighed for Oldtidens Digtere som en Fordom, og kunde finde, at Beleiringen af en By som Troia ikke var værd at gjøre saa meget Bøsen af, og at Reiser som Odysseus's og Æneas's ikke havde stort Mere at bethyde end en Reise fra Casselborg til Mars, og kunde have Lyft til at tage en Smule Hævn over al den Plage, som Homer og Virgil havde gjort ham i hans Skolegang. Naar altjaa flere ældre Æsthetikere med stor Iver have stræbt at fralægge Holberg den Bestyrling, at han har villet gjøre Homer og Virgil latterlige, saa er det udentviol spildt Umage¹⁾, men Ulykken er da heller ikke stor, thi kan han ikke strikjendes i denne Henseende, saa ere vi heller ikke nutildags videre tilbøielige til at tage os det nær, hverken paa hans eller de gamle Digteres Vegne. Holberg vedkjender sig det selv som sin fuldbevidste Hensigt at have villet skjemte med prægtige heroiske Vers, navnlig ved at anvende dem som Indklædning for ubethdelige Hverdagsbegivenheder²⁾; Peder Paars er, fra denne Side betragtet, en Parodie paa Oldtidens episke Poesie, og nærmest paa Virgils Æneide. Handlingen i Æneiden har været en Vedtraad for Handlingen i Peder Paars; dog er det kun i Begyndelsen, at denne Traad er ret synlig, siden bliver den mere og mere utydelig, idet Digterens frie, skabende Phantasi ikke ret længe har

¹⁾ See f. Ex. Fortalen til Dvartudgaven af Peder Paars, som ifølge den almindeligste Antagelse tillægges Lürdorf.

²⁾ I Just Justsens Fortale til Peder Paarses første Bog.

kunnet underkaste sig en saa indskrænkende Tvang. At paa-
 vise dette ved i det Enkelte at sammenligne Handlingen i
 Æneiden med den i Peder Paars vilde neppe lønne Umagen,
 da det dog er og bliver en underordnet Side ved Peder
 Paars, at det er en Parodie. Et saa indskrænket Formaal,
 som at levere en travesteret Æneide, kunde aldrig tilfreds-
 stille en Digter af Holbergs Mand. Et saadant Arbeide
 har senere en thdft Digter, Blumauer, paataget sig, men
 der behøves kun liben æsthetisk Sands for at see, at hans
 travesterede Æneide uagtet sin sprublende Bittighed dog i fri
 og selvstændig Genialitet aldeles ingen Sammenligning taaler
 med Peder Paars, for ikke at tale om, at en saadan Sam-
 menligning paa Grund af Blumauers kaade Fribolitet vilde
 være en Fornærmelse mod Holberg. Forsaavidt imidlertid
 Peder Paars maa betragtes som Parodie, saa viser dette
 sig ikke blot deri, at Handlingen har en vis komisk udvortes
 Righed med Handlingen i Æneiden, men tillige i en heelt
 gennemført ironisk Efterligning af den episke Poesies fra de
 Gamle nedarvede gravitetiske Tone, der bliver høist latterlig paa
 Grund af Modsætningen til det komiske Indhold, og især deri,
 at homeriske og virgilianske Billeder, Signelser, Vendinger og
 Skilbringer anbringes heelt igjennem og bestandig dreies om
 i det Komiske, hvorved Just Justesen i sine Anmærkninger
 ikke forsummer samvittighedsfuldt at anføre Originalstederne
 af de gamle Digtere. Da imidlertid Forfatteren, for paa
 denne Maade at kunne persiflere Oldtidens Digtere, uden-
 tvivl i Forveien har maattet studere dem igjennem paany, men
 dette i en moden Alder vanskelig lader sig gjøre med ufor-
 sthyrret Kulde og uden at bevæges til alvorlig Deeltagelse og
 Sympathie, saa see vi ogsaa undertiden, hvor han laaner
 længere Skilbringer fra de Gamle, at Følelsen for det
 Skønne ham selv ubevidst kommer ligesom i Strid med
 hans Satyrisme, saa han synes ikke uden Nøie at erindre

fig, at han skulde være komisk (den forlattede Piges Klage), ja eet Sted, hvor han har benyttet en Skilbring af den, som han senere har erklæret for sin Yndlingsdigter, Dvid, har han i den Grad ladet sig overvælde af det poetiske Indtryk, at han virkelig kan siges at have givet os en smuk og smagfuld Bearbejdelse af sin Original, i det Mindste efter Datidens Smag (Sønnens Bolig).

Men at Peder Paars er Parodie, er, som sagt, kun en udvortes Egenstabs, der oprindeligt synes at have været bestemt til at udgjøre et Slags Ramme eller ydre Form for Digtets væsentlige Indhold, men i Længden ikke har kunnet holde, da det oversprubende Indhold snart har brudt denne Form for at udvikle sig i friere, mere naturlige tilsvarende Skikkelser. Peder Paars er efter sin væsentlige Charakter et originalt komisk Heltebald, og dens egentlige Indhold er en Satire over Digterens Samtid. Vistnok har den som saadan lidt noget under den Indskrænkning, som selve Digtearten medfører, der gjør det umuligt for den episke Komiker at skildre sine Personer saa naturligt som den dramatiske, thi det komiske Epos er i selve sit Væsen mere eller mindre Parodie og støtter sig til det alvorlige Heltebalds Maneer. Personerne maa, for at blive episke, gjøre Forbring paa at være Helte, og for at blive komiske, opfylde denne Forbring i Formen uden at fyldestgjøre den i Realiteten. Men Forbringen selv er ikke karakteristisk for det virkelige Hverdagsliv, og det kan derfor aldrig ganske undgaaes, at de Hverdagsmennesker, der optræde i et komisk Epos, faae et mere eller mindre unaturligt, phantastisk Præg. Formodentlig er det Følelsen heraf, som har bevirket, at denne hele Digteart nu albeles er gaaet af Moden. Ogsaa for Holberg var dette Slags Digtning kun en Forstole, han maatte igjennem, inden han kunde finde sin rette Plads. Men vel var det, at han ikke sprang den over; thi vi tillade

gjerne Æsthetiken at sige mod det komiske Epos i Almindelighed, hvad den vil, naar den kun vil lade os beholde Peder Paars. Netop hiint stridige Forhold mellem Stoffet og Formen have vi at takke for poetiske Fictioner af udmærket komisk Kraft og storartede Stikfælsler, som en Comedie aldrig paa denne Maade vilde kunne byde os. Det synes næsten, som om den unge Digter i Bevidstheden om, at han indlod sig i Kamp med en Magt, der ingenlunde var ringe, først har maattet fremstille den i et komisk Heltecostume for derved at tilintetgjøre dens hævede imponerende Erværdighed, før han ligefrem kunde gaae den paa Livet. Det har været ham en Fornødenhed at oppuste den til Dye for ret at overthye sig selv og sine Læsere om, at den virkelig kun var en Frø. Hvad dette var for en Magt, eller med andre Ord, hvad der egentlig er Gjenstanden for Satiren i Peder Paars, er et Spørgsmaal, hvis Betydning man ved at læse dette Digterverk uvilkaarligt føler, men som, om det end undertiden er blevet berørt, dog aldrig, saavidt jeg veed, er blevet tydeligt besvaret. Allerede Scheide udtaler sig i Fortalen til sin ældste tydske Oversættelse af Peder Paars (1750) for den Anstuelse, at Charaktererne i dette Epos uagtet deres brogede Mangfoldighed dog alle ere af eet Slags, og at Digterens Hovedhensigt er een; men hans nærmere Udvikling heraf er ikke heldig. Skulde et nyt Forsøg ikke lykkes bedre, saa vil det dog altid have tjent til atter at henlede Opmærksomheden paa det Spørgsmaal: hvilken er egentlig den levende Grundtanke i Peder Paars?

Sammenligner man dette Epos med andre Nationers ældre og nyere komiske Epopeer, saa synes det at adskille sig fra dem alle, idetmindste fra alle mig bekendte, derved, at Satiren ikke er rettet mod enkelte Personer eller foranlediget ved nogen enkelt latterlig Begivenhed, at den ikke fører Krig mod nogen enkelt Stand eller Corporation og

heller ikke mod noget Partie, thi det vilde kun være i meget uegentlig Betydning, at Peder Paars kunde kaldes et Partie-
skrift, at den endelig heller ikke gaaer ud paa at revse nogen
enkelt herskende Mening, Fordom, Daarskab eller Kast, men
at det er en almindelig Satire over Hverdagsmennekerne,
deres smaalige og egennyttige Interesser, deres indskrænkede,
forvirrede Begreber, deres kortsynede, aandløse Betragtning
af alle Livets Forhold. Det er et Verk af en Genius, der
fra sit høiere Standpunkt overskuer Hverdagslivets Færdsel
og Koberie, og leer over al den Virksomhed og Ladhed,
Visdom og Dumhed, der i begge Tilfælde gaaer ud paa
Ingenting. Ved denne universelle Charakter faaer Holbergs
Peder Paars et stort Fortrin for sine europæiske Forgjængere
og Efterfølgere; disse have derfor aldrig kunnet have den
Betydning for deres Nationers Literatur, som Peder Paars
har for den danske Poesies Historie. Thi visseelig kan man
med Rette tillægge Holberg den Fortjeneste, at han ved at
rydde op i det hele Omfang af dybt indgroede Fordomme
og Vaner har undergravet den profaiste Indskrænkethed, som
støttede sig paa disse, og derved banet Veien for den høiere,
alvorlige Poesie, der ellers i Nationens Tænkemaade vilde
have forefundet langt større Vanskeligheder end dem, den
ved sin senere Fremtræden virkelig stødte paa, og skjøndt
han vistnok ikke vilde have kunnet bevirke dette ved Peder
Paars alene, saa gav denne dog det første Stød dertil og
er overhovedet et temmelig omfattende Udtryk for den Aand,
der er eiendommelig for den holbergste Satire. Dens
Hovedfortrin synes saaledes at bestaae deri, at den er fri
for enhver bestemt, indskrænket, endelig Tendents¹⁾.

¹⁾ Holberg selv synes dengang, da han skrev Peder Paars, ikke at
have kendt nogen anden Forgjænger i denne Digteart end Voi-
seau, thi han nævner i Fortalen kun denne Digtets lutrin, hvorfra

Men i et andet Øjs viser den sig, naar man sammenligner den med Forfatterens egne Comedier ligesom ogsaa med den samtidige Satirikers, Falsters, Digtninger. Jeg har i Indledningen omtalt den paa Holbergs Tid herskende Strid mellem gammel og ny Stil. I Comedierne har denne Strid leveret Holberg et rigt Stof, og det var Synd at sige, at han havde skaanet Modbeaarstaberne. Den rangslyge Borger, Petitmaiteren, der har været i Paris, Storpraleren, Projectmageren, den fremmede Eventyrer, Guldmageren, den fade Fritænker, Baron von Keentaalavæt og deslige Personer har han ligesaa ofte og ligesaa strakt havt fat paa, som det spidsborgerlige Despotie, Overtroen, Skinhelligheden, det lærde Bedanterie, Ahnestoltheden o. d. Men hvilket af Partierne han uagtet sin tilskyndende Apartisthed dog i Hjertet giver Medhold, kan vist ikke være tvivlsomt. Comedien „Masquerade“ viser det især klart. Ihvormange Daarstaber der kom ind fra Ulandet, saa er det dog vist, at de kun kom i Culturens Følge eller, om man vil, som dens Forløbere, og det var kun denne Aand, der kunde være Holbergs Stræben gunstig; af det modsatte Princip kunde han kun vente Fjendskab. Allerede i sin tidlige Ungdom havde han løstrevet sig fra Hjemmets snevre, indknebnede Forhold for at kunne uddanne sig frit efter sin Tilbøielighed og aandelige Trang; den Aandskultur, som han havde til-egnet sig i Ulandet, ønskede han som Patriot ogsaa fremmet i sit Fædreland. Heri danner han en bestemt Modsatning

han har laant Ideen til den ovenomtalte Scene, hvor de lærde slaes med græske Bøger, og Don Quixote som sine Forbilleber, af hvilke den sidste dog hører til en ganske anden Digteart. Butlers Subibraas, der omtales i et af hans seneste Skrifter (Episl. 447), synes han først paa sine ældre Dage at have lært at kjende.

til Falster, der overalt, ligesom sit Forbillede Juvenal, optræder for at paatale den gamle Tugts Forfald og med skarpe, djærve Træk at skildre et moderne Sodoma. Falster er den daværende danske Literaturs Jeronimus, Holberg er dens Henrik¹⁾. I Comedierne har han rigtignok ubskilt Henriks Person fra sin og i Stedet isørt sig den befindige Leonards; det er kun i al Venfabelighed og som god Medborger og Nabo, at han her kommer i Dispute med den gamle brave Hr. Jeronimus; igjennem hele Peder Paars høre vi derimod hiin „fortvblede Skjelm“. De fleste af de Charakterer, der skildres i Comedierne, kunne henføres til en ældre eller yngre Slægt af Datidens Folk; i Peder Paars er det ene den ældre Slægt, der skildres. Satiren er for saa vidt mere indskrænket og eensidig end i Comedierne. Den gravitetiske Spidsborgerlighed, det geistlige Landsdespotie og den magistralste Vigtighed er ubentvøit saa ofte traadt Holberg imøde paa hans tidligere Bane, at den unge Digter, der endnu ingen tilstrækkelig Rigevægt eller fast Stilling havde i Literaturen, har været dens svorne Fjende og rettet sit Angreb ene mod denne Magt. Derfor foregaaer ogsaa hele Handlingen i Provindserne, hvor det fjendtlige Princip til den Tid endnu saa temmelig er eneherstende, og kun eengang i en Episode lader Digteren os aflægge et flygtigt Besøg i Hovedstaden for at overvære en lærd akademisk Dispute.

Ifølge dette synes det ikke tvivlsomt, med hvilken Magt Peder Paarses Forfatter egentlig fører Krig. Om end Ideasociationen hist og her har ført ham ud paa andre Veie, der ligge udenfor hiin Magts Enemærker, f. Ex. i den

¹⁾ Holberg fandt engang ved et Besøg hos en Ven Husets lille Søn læsende i hans Comedier. „Hvem kan du bedst lide af de Folk?“ spurgte han; „jeg kan bedst lide Henrik,“ svarede Drengen; „ja, det var ogsaa en fortvølet Skjelm!“ sagde Henriks Autor.

Tale, som Vertshuusmanden i den jhdste Kjøbsted fører om Byens Projectmagere, eller i andre mere fløgtige Træk som Byskriverens orthographiske Bedanterie, Peder Paarses Indfald at gjøre sig „angennem til Hove“ ved en Reiseberetning o. d., saa faaer man dog ubentvøit det Totalindtryk af Peder Paars, at Hovedgjenstanden for Satiren er det, som jeg helst betegner med Studenterudtrykket Philisterie, ikke af nogen Forkjærlighed for Ordet, da jeg tværtimod frygter, at det for Mange vil have noget Stødende, men fordi jeg ikke kjender noget andet Ord i Sproget, der udtrykker det saa omfattende; thi det alt paa Holbergs Tid brugelige Ord Spidsborgerlighed udtømmer langtfra ikke Begrebet og hører desuden til vort Sprogs mindst heldige Germanismer, medens paa den anden Side det philosophiske Kunstord Optimisme vist kun for de Færreste vilde blive ret forstaaeligt og heller ikke ganske tilstrækkeligt. Det er det Sindelag, der fornemmelig af Lyft til No stedse befinder sig vel ved de nebarvede Skikke, Sædvaner, Meninger og Begreber, som man uden Besvær og Hovedbrud kan holde sig til, men derimod i alle Livets Forhold med Uvillie møder Alt, hvad der er nyt og usædvanligt, som Brud paa god gammel Skik og Orden, og finder sig hellere i gamle, endog anerkjendte Misbrug, af hvilke man maaskee dog ogsaa selv ved given Leilighed kunde have en og anden lille Fordeel, end i nye Indretninger og Skikke, som man først skal vænne sig til, holder sig hellere til gammel Tro, gamle Meninger og Leveregler, selv om den funde Fornuft maa fordømme dem, end taaler nogen ny Lære, der forstyrrer den tilvante Maade at betragte og behandle Livet paa. De Meninger og Anstuelser, om hvis Useilbarhed man er saa fast overbevist, ere naturligtviis ganske tilfældige og grunde sig paa Ingenting, da de ikke ere vedtagne af anden Grund, end fordi de nu eengang ere blevne herskende;

men de have Forfædrenes Auctoritet for sig samt den Erfaring, at Verden dog hidtil ved dem er bleven taalelig sthret. Men de staae som ligesaa mange Hindringer og Stranker for enhver høiere og friere aandelig Stræben, medens de netop derved paa den anden Side vel ikke ligefrem anbefale, men dog indirecte komme til at begunstige den Antagelse, at kun de Goder og Behageligheder ere værd at stræbe efter, som man i ligefrem bogstavelig Forstand kan smage, at enhver Opoffrelse af egen Fordeel for andre Menneskers eller for det Almindeliges Skyld er taabelig, at Kunst og Poesie er unyttig, og at overhovedet enhver Virksomhed, der gaaer ud paa Andet, end hvad en Philister kan ansee for nyttigt og fordeelagtigt, ikke blot er Daarskab, men en strafværdig Uorden, der forsthrer forstandige Folks rolige Nydelse af Livet, og er et Særkjende for en Drømmer eller Urodstifter. Philisteriet trives naturligtvis frodigst hos Menigmand, hvor det befordres af Usidenheden, men det kan dog ogsaa meget godt findes hos dannebe og lærde Folk, hvor det har en ligesaa mægtig Støtte i Mandløsheden. Dette Sindelag, der forekommer til alle Tider, har paa Holbergs Tid været herskende hos en stor Deel af Nationen. En snever Kreds af indskrænkede, vilkaarlige og tilfældige Begreber om hvad der var forstandigt, rigtigt og passende, blandet med gammel Vankundighed og Overtro og med ny Selvtilid og Indbildstthed, støttet paa Vaner og Fordomme, satte paa alle Kanter næsten uoverstigelige Stranker for den sunde Fornuft. Holberg, der havde seet en heel Deel Mere af Verden end Kjøbenhavn og Sjælland, og havde været Vidne til det bevægede aandige Liv hos Europas meest cultiverebe Nationer, paatog sig, breven af sin Genius, at omstyrte denne Bygning. Det er umiskjendeligt, at han i sit Heltebigts Hovedperson har villet fremstille ligesom en Grundtypus, et Ideal af den indskrænkede

Hverdagsviisdom, men da Begrebet er for omfangsrigt og vidt forgrenet til at kunne personificeres i een poetist Character, naar denne heelt igjennem skal blive sig selv lig, saa grupperes Digtets øvrige Characterer om ham for at vise Begrebet fra saa mange Sider som muligt.

Helten i Historien, Peder Paars, hos hvem Philisteriet viser sig nærmest i Stikkelse af Spidsborgerlighed, er en vel-fornemme Kræmmer i den gode Stad Callundborg, der foretager en Reise til Aars for at besøge sin Fæstemø. Han er en velhavende Mand, og hans Krambod er noget nær den bedst forsynede i hele Callundborg; han driver udbredte Forretninger paa Stege, Thye og Randers, og har endogsaa eengang, da han skrev til et stort Handelshuus i Amsterdam, modtaget til Svar et meget høfligt Brev, som formodentlig er bleven sat i Glas og Ramme; han er besvovret med Herredsfogden og eier blandt andre Bøger een, som er ham foræret af Sognepræsten Hr. Jens i Holbek; disse Bink ere for os tilstrækkelige til at forstaae, at han hører til Callundborgs Honoratiøres. Han er ogsaa meget ærbær og forstaaer med Anstand at hævde sin personlige Værdighed og ved den Gravitet, der er udbredt over hans Væsen, at holde sine Omgivelser, og navnlig sin Skriver Peder Ruus, der nok undertiden kunde have Øst til at være lidt næsviis, i tilbørlig Respect; han holder alvorligt over god gammel Skif og Tugt, og gruer ikke saa meget for Noget som for dens Forfald, hvorfor han ogsaa, da han engang gaaer i Søvn og bliver vakt ved et Dreffigen, som han modtager til Bederlag for et, han i bemeldte Tilstand har givet Peder Ruus, med Grund befrøgter, at det maa være mod Verdens sidste Tider. Philisteriet er forøvrigt det Element, hvori han lever med sin hele Sjæl; det er indsuget med Modersmelken, indplantet ved Dpdragelsen og uddannet i de callundborgske Cirkler. Han er

ellers hvad man kalder en stikkelig og, saavidt Philisteriet tillader det, velsindet Mand; han er god mod sine Husfolk og sin Fæstemø oprigtig hengiven og ønsker at blive hende saa tro, som Omstændighederne maatte tillade. Om hans Udvortes vide vi kun, at han har lyst og kruset Haar, som er ganske naturligt, da han er af ægte dansk Race; rigtignok siges der, at hans Farfader skal have været en Bremer, men det kan ikke gjøre stort til Sagen, da Bremerblodet vist neppe er meget forskjelligt fra det callundborgske Blod i den Henseende, hvorpaa det her kommer an. Jeg tænker mig ham for Resten over Middelførrelsen, mager med skarpe Træk, sindig, alvorlig og noget langsom i sin Tale. Men her støde vi unegtelig paa et af de Træk, der ikke ere ret naturlige, men medførte ved den episke Digtearts Krav. De Taler, der holdes af Peder Baars og Peder Ruus til Skibsfolkene, først paa Søen og senere paa Landet, passe ikke til Personernes øvrige Charakter. Men hvo vilde dog ønske dem udeladte? Man seer forøvrigt, at Digteren leilighedsviis har stræbt saa godt som muligt at motivere de Træk, hvormed han, trungen af den Digteart, han nu een gang var kommen ind paa, ikke har kunnet undgaae at udstyre sine Helte. Man underrettes om, at Peder Baars har Læsning, hvorved den ham naturlige Gravitet er bleven til Pathos; han har hørt fra Barndommen af, at man kan lære meget Godt af Bøger, og taaler derfor heller ikke, at Peder Ruus taler bespotteligt om lærde Folk; han har ikke blot læst Postiller og andre gubelige Bøger, men han kjender ogsaa noget til Historiens Helte og endnu mere til Eventyr om Spøgelses, Hege, Nisser og Trolde; han har ogsaa den hos Almuen temmelig populære Tro paa en uundgaaelig Skjæbne,

mod hvilken man omsonst sig stræber at bevæbne,

men for denne sin Tro angiver han kun den Grund:

det sagde først og sidst
min Faber over Bord, var dog et Calvinist.

Da han nu paa sin Reise til Mars, rimeligviis den første, han i sit Liv har gjort, ved Storm bliver forflaaet til Anholt, og her seer sig hensat i et ham ubekjendt og temmelig lovløst Land, mener han uforgribeligt at være Mand for at forsvare sit Liv og sin Eiendom og seer ikke rettere, end at han ligesaagodt som Historiens og Eventyrenes Helte maa kunne indlægge sig Ære ved at overvinde det fremmede Lands Høvere og mane dets Spøgelse fra sig. Det Sidste er nu ikke saa vanskeligt, men hvad det Første angaaer, saa bliver det her hans Ulykke, at han ikke kjender sin Natur som Philister, der gjør, at baade Kløgt og Mod svigter, saasnart det kommer til Stykket, ihvorvel han tillige bestandigt viser, at han forstaaer at tabe med Anstand og Værdighed. Da det er Digteren oprigtigt om at gjøre, at Heltens Charakter faaer Velighed til at vise sig i sin fulde Glænde, saa indvikler han ham ikke i indbildte men i virkelige Farer og Ulykker, og sørger ærligt for, at der hos Læseren ikke levnes ham Ære for 4 β. For desbedre at kunne bevirke dette har han givet ham en Vedsager, der nok er Mand for at forhindre, at nogetsomhelst Glimt af sund Fornuft faaer Indflydelse paa hans Handlinger. Det er hans Kræmmervend og Skriver Peder Ruus, Digtets anden Hovedperson. See vi i Peder Paars en Philister hørende til de høiere Cirkler i Callundborg, saa have vi i Peder Ruus en plebejisk Philister, som alene kan sees deraf, at han eengang har siddet i Raadstufjelberen i Callundborg. I sin første Ungdom har han imidlertid været bestemt til Studeringer og synes at have frekventeret den nederste Klasse i en lærd Skole, hvorfra han endnu huster, hvad alle

Regemets Dele, hans Klædningsstykker og en Mængde Dyr hebber paa Latin, en Kundskab, hvoraf han ikke er lidet stolt. Han er en ung Mand, der i sit Liv har havt Leilighed til at indsamle megen Erfaring. Han er meget mere bereist end hans Principal, han har tidligere tjent tre Aar i Flensborg, han er ogsaa kjendt i Kolding og flere jydskke Kjøbsteder. Medens Peder Paars for en stor Deel har skaffet sig sine Indsigter ved Læsning, saa øser derimod Peder Ruus sine ubelukkende af sin rige Erfaring. Og denne Erfaring er ikke falben i nogen ufrugtbar Jord. Han har udbannet sig en meget consequent Livsphilosophie, der gaaer ud paa, at en forstandig Mand aldrig bør tage Hensyn paa Andet end sin egen Fordeel og aldrig lade sig forlede til at udsætte sig for nogensomhelst Ubehagelighed ved noget Hensyn til det, som kaldes Dyb og Pligt, der kun er en Indbildning. Han grunder denne Antagelse derpaa, at det, saavidt han har kunnet spørge, er alle forstandige Folks Mening, og yttreer derfor i Anledning af det Spørgsmaal, om man med egen Fare skal blive sin Fæstemø tro:

i Callundborg man nu sliq Tapperhed kun laster,
og sliq Philosophie kun under Bænken laster.

Da han er en stor Elsker af en god Pasfiar, saa bruger han allevegne, hvor han kommer hen, at spørge sig for, hvilke Menneſter der boe paa Stebet, og hvorledes de have det, og søger Leilighed til at tale med saa mange og saa forskjellige Folk som muligt og høre, hvad de mene om Verdens Gang, og overalt har han fundet sin Anstuelſe bekræftet. At ogsaa lærde Folk ere af samme Mening, har han faaet at vide af en lærd Mand i Callundborg ved Navn Peer Iversen, hvis Venſkab og Fortrolighed han har vundet ved Rosiner og Mandler. Der er intet Menneſte, han i den Grad foragter, som Romeren Marcus Curtius,

om hvem Peer Iversen har fortalt ham, at han for at redde sit Fædreland styrkede sig i en Afgrund. Han er altid fuld af trøstigt Tillid til sine Indsigter, som en Karl, der, foruden sine nysnævnte Kundskaber i det latinske Sprog, skriver Tydsk, forstaaer Bogholderie og kan regne med Brøk. Jeg tænker mig ham lille af Væxt og noget guul af Ansigtssfarve, væver, livlig, snaksom og nysgjerrig. Denne Person ledsager nu Peder Paars paa hans farefulde Tog og staaer ham bi med Raad og Daad, idet han søger at afværge, at hans mere belæste men mindre verdenserfarne Principal kommer paa Afveie. Han mangler for Resten ikke Agtelse for Principalens Meninger og for hans Auctoritet. Han skylder ham ogsaa Noget af sin Viisdom, f. Ex. Væren om den uundgaaelige Skjæbne. Da saaledes Peder Paars efter at være strandet paa Anholt gererer sig med Skibsfolkene som General og efter tabt Slag holder Krigsret (atter en episk Situation), er Peder Ruus ganske enig med ham heri, da han jo ogsaa selv herved opnaaer en vigtig Stilling som Adjutant og Næstcommanderende, og siden som Secretair i Krigsretten. Men da siden Peder Paars negter at overgive sig paa Raade og Unaade og, skjøndt afvæbnet og udplyndret indtil Skjorten, erklærer endnu at ville forsvare sig til sidste Blodsdraabe, da er Peder Ruus ikke saa gal, men stiller sig i Spidsen for et Oprør af Hæren, der ubleverer sin General og sig selv til Fjenden. Da siden under deres Fangenskab Fogdens Datter bliver forelsket i Peder Paars og vil flygte bort med ham, men Paars vil afflaae dette Tilbud for at blive sin Fæstemø i Lars tro, faaer Peder Ruus herved en glimrende Leilighed til at udvikle sit System og totaliter nedslaae Peder Paarses Grunde ved sin feierlige Dialektik. De Discussioner, der føres deels mellem Peder Paars og Peder Ruus deels mellem Digtets andre Personer, høre overhovedet til de brillianteste

Steder; det er altid en Kamp imellem sund Fornuft og Galskab, hvori den sidste i Reglen gaaer af med Seiren. Den sunde Fornuft giver ingenlunde tabt strax; den viser undertiden et Slags haardnakkethed og Tapperhed, hvorved Modstanderens Seir bliver desto mere glimrende; undertiden kan den ogsaa vinde, men da steer det altid ved saadanne Grunde, at den kunde have Aarsag til at fige med Kong Pyrrhus: vinder jeg saadan en Seir til, saa er det ude med mig! Der er et vidunderligt Lune i Combinationen af disse Forhold, hvorunder Handlingen udvikler sig. Peder Ruus bliver ved Principalens Exempel og Auctoritet bragt til at deeltage i Streger, hvortil man ellers skulde troe han maatte være for klog, og Peder Paars bliver ved sin kløgtige Skribers Indflydelse bestandig breven til det, som han netop ikke skulde gjøre. Ligeledes er der blandt Digtets øvrige Personer bestandig Høg over Høg, og den Digtigste kommer dog tilfört. Peder Ruus er for siffig til at være paastaaelig i sine Meninger, hvor det ikke behøves; da Peder Paars af ham er bleven overbevist om sin vildfarende Mening, men siden ifølge en Aabenbaring af Kjærligheds-gudinden beslutter dog at blive sin Fæstemø tro og hemmelig at flygte bort fra den forelskede Tomfru paa det Skib, hun har skaffet ham, er Peder Ruus saa langt fra at modsigge ham, at han tvertimod med en Smidighed som den bedste Hofmand snakker sin Principal efter Munden og bilber ham ind, at han selv har havt den samme Aabenbaring, da Resultatet jo her dog bliver det Samme, som han ønsker, at de komme bort fra Anholt. Men hans Kløgt flaaer ikke til overalt. Da de paa deres Fart fra Anholt til Aars have forfeilet Coursen og ere komne til en anden mindre jydsk Rjødsted, og her have havt det Uheld ved deres altfor store uoviiste Tapperhed i et Vertshuus at komme i militair Arrest, hvorfra Borgerstabet, opbragt paa Borgerstandens

Begne, vil befrie dem med Magt, finder Peder Ruus sig foranlediget til i et Brev at underrette den velvise Magistrat om, at de ikke høre til Borgerstanden, men at hans Husbond er General og har ført Krig paa Anholt, hvorved han bringer baade sin Principal og sig selv i Daarekisten, den værste af alle de Ulykker, der have ramt dem paa hele Reisen. Dog blive de snart igjen befriede fra dette dem saa uværdige Fængsel, da Magistraten modtager et Brev fra en anden Haand, hvorved den faaer Skrupler, og frygter for at have gjort en dum Streg, og derfor strax lader Peder Paars som General og Peder Ruus som hans Secretair ledsage ud af Byen med stor Pragt og alle de Væresbevisninger, Byen kan opdrive. Men endnu engang maa de friste Lykkens Ustabighed. Paa Reisen bliver Peder Paars ved Underfundighed hvervet til Soldat, og Hververen, Niels Corporal, paastaar at have samme Ret over Peder Ruus som over hans Principal ifølge den Retgrund:

hvo Vælet faaer, den jo bekommer ogsaa Grimen.

I denne Discussion maa Peder Ruus bekjende, at han har fundet sin Overmand; det gaaer ham mod Niels Corporal, ganste som det pleier at gaae Peder Paars i Discussionerne mod ham selv. Han maa tilsidst med Taarer paa Knæe tilstaae, at Corporalen har Ret, og at han er Soldat. Efter denne Tilstaaelse blive vore Helte, da Hvervningen kun har været paa Skramt, løsladte for Penge og derved andengang udplyndrede til Skjorten, og i denne Dragt afsendte til Bestemmelsesstedet for deres Reise, Mars.

Pigesom vi nu i disse Helte see to Hovedrepræsentanter for Philisteriet, saaledes ere ogsaa Digtets øvrige Personer alle bejjælede af samme Aand: Fogden paa Anholt, der

af Antiquiteter
en Efter er og kan ei lide nye Proppheter

og derfor ogsaa strengt forfølger og udrødder den nye fjetterfse Sect, der mener, at det ikke skulde være tilladt at benytte den gode gamle Strandret, men for Resten ikke tager sig af sine Forretninger, uden hvor hans egne personlige Vidensfaber komme med i Spillet; hans Fuldmægtig, den kloge, svedige Christen Stork, Landets egentlige Regent, der har sin Principal i sin Lomme og Dens Stjæbne i sin Haand, i hvis Dine den største Lovtrækker er den klogeste og agtværdigste Mand, men hvis Kløgt og Snildhed dog ikke kan staae sig mod Principalens Koffepige; den forsængelige Charlatan og Barbeer Jens Blot, næst Peder Paars og Peder Ruus ubentvivel Stykkets vigtigste Person, der er commanderende General mod Peder Paars, og bliver saa stolt af denne Ære, at han kun derved, at hans snilde Hustru foreholder ham Dvincius Cincinnatus' Exempel, der fra Dictatorværdigheden vendte tilbage til Ploven, kan bevæges til igjen at doctorere, hvori han forøvrigt har ondt ved at hamle op med Dens kloge Kone og gamle Her, Gunild, som han maa overvinde i Lvekamp eller, om man vil, i Slagsmaal, for at kunne beholde en Patient i Fæd; om denne Seir figer Poeten:

Man haver den anstreven
som største, der af Blot paa Len holdt er bleven;
thi, skjøndt af første to der større Rygte gif,
han meste Ære dog af sidste Handel fit.

Til disse classiske Figurer hører ogsaa Præsten paa Anholt, Hr. Niels, der, da han mærker, at man underfundig beskjærer ham hans Andeel af Byttet ved Strandingerne og giver ham for knapt Dffer, forkynder Guds Straf over Landet for saadan Ugudelighed, og overhovedet formaner

Enhver
til Guds frygt, Nidhæd, men rige Folk især;

fremdeles Degnen, der er saa nidkær for sit Embeds Indtægter, at han sætter Taxt paa de forskjellige Rigssalmer og paastaar, at de Afbødes Salighed derved betinges, og værner saa ivrigt om Embedets Anseelse, at han slaaer efter Heren Gunild med sin Stok, hvergang han seer hende, fordi hun holder Bugeskole, og forsvarer dets Uafhængighed saa standhaftigt, at han sætter sig op imod Præsten, da denne forlanger, at han skal folde sine Hænder, naar han læser i Chorsbøgen, og forøvrigt er saa bange for Spøgelse, at Blodet bliver koldt i ham, naar han seer en Skjorte, saa han ikke engang kan taale at see Præsten i Messsehagel for Alteret; endvidere den gamle Gunild, der lever og herer i Fred og god Forstaaelse med Enhver undtagen Degnen, Jens Blok, Thyken og Døden, for hvilken sidste hun især er bange, da den paa Grund af hendes Alder ikke kan antages at være langt borte; den listige Koffepige, Marthe, der har uddannet sig en til Peder Ruusfs System fuldkomment svarende Fruentimmerphilosophie; Patrioten i den jydste Kjøbsted, som vil have Bryggerne hængte, især naar de ere Thykere, fordi de ikke give bedre Kjøb paa Øllet, frygter for det danske Sprogs Undergang, fordi man skriver franco paa Breve, og endnu mere for Verdens Ende, siden Æl og Sviin og Kær og Smør og Ost ikke mere sælges for den Priis som i Kong Eriks Tid, og Moderne i Klædebragten ikke mere ere de samme som i gamle Dage; hele den velvise Magistrat i samme By, om hvis Forhandlinger jeg allerede har talt, den fiffige Hverver Niels Corporal, noget nær den klogeste Person i det hele Selskab, og flere Andre. Poeten, der besynger Peder Paarses Bedrifter, hører selv, idetmindste halvoeis, med til denne Kreds. Vi maa nemlig erindre, at han ikke hedder Ludvig Holberg men Hans Mikkelsen og er Brygger i Callundborg, altsaa Djesbarn med Peder Paars, af hvem han paa Byens Vegne ikke er

lidet stolt. Han fortæller Peder Paarses Historie efter gamle Documenter, som han har fundet paa Raadhuset i Callundborg, og som han gjør omhyggeligt Regnskab for i Fortalen og stadigt beraaber sig paa i selve Digtet. Han er lutter Beundring for sine Helte, især for Peder Paars, han priser uafslædig hans Vitthed og Dyd, er ivrigt beskæftiget med at gjendrive Alt, hvad der kunde siges til hans Daddel, sammenligner ham stadigt med Oldtidens berømte Helte, roser sig af sin Upartisthed og historiske Sandbruhed i Modsætning til den poetiske Frihed, de gamle Digttere have taget sig til at lyve, afgiver i Anledning af de vigtige Spørgsmaal, der discuteres mellem Fortællingens Helte, ogsaa sin Mening med Beskjedenhed og Upartisthed, og disse Kjendelser falde da ikke sjelden ligesaa komisk ud som de andre Philisteres Domme. At imidlertid Hans Mikkelsen i al sin Erbarhed, Alvor og Callundborgskhed taler ironisk, er umiskjendeligt, og det er derfor, som sagt, kun halvveis, at han kan regnes med til Digtets Kreds. Derfom vi ikke havde andre Skrifter af Holberg end Peder Paars, saa vilde det næsten være os umuligt at figge ham i Kortene bag den ironisk alvorlige Tone, hvori det Hele er behandlet, og see, hvorvidt de mange almindelige Betragtninger, Poeten indsfyder, virkelig udtale hans egen Mening. Af hans senere Skrifter vide vi, at nogle af disse Uttringer, og det endog saadanne, som synes meest paradoxe, virkelig fra hans Side have været alvorligt meente. Naar Hans Mikkelsen et Par Gange kalder sig en Normand, saa kommer det vist deraf, at Holberg undertiden glemmer hans Person over sin egen, med hvilken han dog i det Hele ingenlunde vil have den confunderet. (Naar Holberg derimod ogsaa ved sine senere poetiske Skrifter vedbliver at bruge Forfatternavnet H. M., saa er det blot et poetisk Firma). Derimod har han ladet sin egen virkelige Person optræde

i Digtet selv som Stadsfathricus i den jydskke Kjøbsted; dette er vistnok Ironiens Hødepunkt, hvor han indvikler sig selv i Slagsmaal og latterlige Situationer med Poemets andre Helte eller Narre; Ideen er maaskee ikke ganske ny, skjøndt jeg dog ikke veed, hvorfra den egentlig kunde være hentet, thi at den ogsaa forekommer i Falsters Satire, „Verden som et Dolhuus“, kommer ikke i Betragtning, da dette Digt er yngre end Peder Paars; i ethvert Tilfælde er den af Holberg udført paa en eiendommelig og original Maade. Det er i Peder Paarses fjerde Bog, at dette Sted findes, i hvilken Forfatteren vedgaaer at have tilladt sig at skjemte med adskillige Personer, da han selv var bleven saa haardt angreben, medens han bestemt negter i de tre foregaaende Bøger at have tilladt sig nogen personlig Satire¹⁾. Hvem disse Personer have været, kunne vi nu ikke mere opdage, netop med Undtagelse af hans egen Person. Man skulde snarest vente at finde hans literære Fjender, som Rostgaard, Gram og Høier, men efter hvad vi vide om disse Mænd, ere de ikke til at gjenkjennde i nogen af de i 4de Bog af Peder Paars optrædende Personer, saa det maa vel snarere være enkelte Sidehug og Allusioner, som vi nu ikke mere kunne forstaae, hvoraf de ere ramte. Den Eneste, hvis Person man kan troe at finde i en Skildring, skulde være Jochum Wielandt, den føromtalte Bogtrykker og Poet, der havde gjort et Nidvers mod Peder Paarses Forfatter; paa ham kunde maaskee det passe, som Stadsfathriceren siger om Poeten Hans Hansen:

den Mand, hvis Bug som Tromme staaer,
jeg albrig troer, han god i Digtkunsten var.
Om man kun løsligen bestue vil hans Kinde,
man ingen Helicon afmalet der skal finde o. s. v.

¹⁾ Hans Mikkelsen's Fortale til Skjemtebigtene 1722, og atter i Fortælen til Heltindehistorierne 1745.

Man kunde maastee ogsaa troe at gjenfinde Hjert i Jens Blok, men denne Helt omtales ikke mere, efterat Paars har forladt Anholt, altsaa ikke i 4de Bog. At der i Peder Paars var sigtet paa en Mængde virkelige Personer, var i Holbergs Tid en almindelig udbredt Mening, og der circulerede i Manuscript en saakaldet Nøgle til Peder Paars, men de heri indeholdte Udtolkninger ere saagodtsom alle trukne ved Haarene og lidet sandsynlige.

At det forøvrigt ikke blot er i Charakterfildringen, men ogsaa i genial Opfindsomhed og Anordning af Handlingen og overgIVEN Sammenknytning af komiske Situationer, at Peder Paars udmærker sig, er uden tvivl Enhver, der har læst Digtet, saa bekendt, at det her knap behøver at bemærkes. Men dette bør netop forsones os med den ellers i vor Tid mindre populære Digteart, thi det er fornemmelig denne, vi have at takke derfor. Helten kommer i alvorlig Fare, thi at lide Skibbrud paa en dansk Kyst til en Tid, da den gamle Strandret hersker og udøves, er ingen Spøg. For at kunne komme lykkelig derfra maatte han være Helt; det gaaer ham galt, fordi han ikke er det. Men at Philisteren gjør Forbring paa at være Helt, er vistnok ikke naturligt, men snarere en reen Selvmodsigelse. Muligt kunde denne være undgaaet ved at lade Peder Paarses Farer og Ulykker beroe paa Indbildning og Bind ligesom Anholternes Krige mod ham og Tyrken, i hvilke Jens Blok mener at have indlagt sig udbeligg Hæder. Dette Princip er consequent fastholdt i Don Quixote, som Holberg dog selv nævner blandt sine Forbilleder. Noget vanskeligere vilde det vistnok være at gjennemføre her, da Peder Paars i Et og Alt er lige det Mødsatte af en Phantast; men umuligt var det ikke, thi Anholterne ere jo heller ikke Phantaster; det er tilstrækkeligt, at de ere Rujoner. Vor Tidsalders maastee noget eenfaldige Forbring paa Naturlighed vilde formodentlig derved finde sig bedre

tilfredsstillet. Men om Peder Baars derved var bleven morsommere, er et andet Spørgsmaal. Det forekommer mig, at hiin berømte spanske Roman netop ved den omtalte Consequents faaer i al sin rige Afvevling af komiske Scener en vis trættende Censformighed, som Forfatteren maa høde paa ved at indflette følsomme erotiske Noveller. Det altfor Naturlige kan undertiden blive trivielt; Situationerne i Peder Baars ere ofte guddommelige netop ved deres Unatur.

Ligesom en Strøm, der længe har været hemmet i sit Løb, bryder frem med saameget større Vælde, naar den endelig faaer gjenembrudt sin Dæmning, saaledes udgjød sig Holbergs poetiske Aare, da der omsider var kommet Hul paa den, i en Masse af digteriske Verker, som i vidunderlig kort Tid kom for Lyset, og gav vor poetiske Litteratur en ganske ny Skikkelse. De første poetiske Arbejder, han efter at have fuldbendt Peder Baars bestjæftigede sig med, henhørte til Satiren, den samme Digteart, hvori Falster netop paa samme Tid gjorde saa stor Opsigt. 3 Begyndelsen af Aaret 1722 udkom Hans Mikkelsens fire Skjemtebidte. Det første af dem var allerede udkommet 1721, og en Yttring i Fortalen til den samlede Udgave tyder paa, at det Samme ogsaa har været Tilfældet med det andet. Den første af disse Satirer har til Titel: „Heraclitus og Democritus“. Om disse to gamle græske Philosophers personlige Charakter har man i Oldtiden fortalt som et Sagn, at den Første skal have været tilbøielig til at betragte Livet fra den mørke Side og derfor ofte udgjød Taarer over Menneffenes Gletthed, medens derimod den Sidste skal have været en Mand af et muntert Temperament og derfor have hylbet den Mening, at Verden var snarere

til at lee end til at græbe over. Satirikeren brøfter nu det Spørgsmaal, hvem af disse to gamle Viismænd der har havt meest Ret i sin Maade at betragte Verden paa, og udvikler først udførligt Alt, hvad der efter hans Mening kan siges for Heraclitus, idet han erkjender, at Intet kan være sørgeligere end at betragte den virkelige Mennekesflægts Færd og sammenligne den med Mennekesets høie Bestemmelse; derpaa begiver han sig til Democritus og mønstrer med ham Mennekesenes latterlige Daarffaber i en Række træffende Exempler, der kunne betragtes som ligesaa mange lunefulde Epigrammer, og kommer derved til det Resultat:

den Første græb med Grund, den Sidste bedre lo.

Naturligviis er den første Deel af dette Digt alvorlig og, sandt at sige, ikke meget morsom; det er først i den sidste Halvdeel, at Digteren kan give sit Lune og sin Vittighed Tøilen, men da skeer det ogsaa med desto mere Fynd og Klem. Den anden Satire kaldes „Apologie for Sangeren Tigellius“. Dette er en Person, der omtales nogle Gange i Horatses Satirer som et Mynster paa Vægelsind. Vor Digter indfører nu to Personer i Samtale, af hvilke den ene mener, at aldrig noget Mennekes i Virkeligheden kan have været saaledes, som Horats skildrer Tigellius, og antager derfor denne Charakterskildring blot for et Product af digterisk Phantasi, men den anden overbeviser ham ved en Mængde Exempler om, at saadanne Charakterer langtfra ikke ere ualmindelige, og forsvarer Tigellius med, at han i det Mindste ikke er eneste i sit Slags og derfor ikke bør dømmes for haardt, da vi alle mere eller mindre lide af samme Svaghed, og Verden for en stor Deel regjeres ved Vægelsind. Digtet er altsaa en Satire mod denne Charaktersvaghed, som Holberg kort efter ogsaa gjorde til Gjenstand for en Comedie. I nærværende Satire paaviser han

ikke blot en Mængde forskjellige Former, hvorunder Vægelsindetheden som Charaktertræk hos enkelte Mennesker kan fremtræde, ved hvilken Leilighed den stakkels Dronning Christine af Sverrig et Par Gange kommer paa Tapetet, men han viser ogsaa, hvorledes hele Nationer ofte hurtigt forkaste, hvad de kort i Forveien have hylbet, og det ligesaameget i de vigtigste Ting som i de ubetydeligste, ligesaa Fædrelandets vigtigste Anliggender indtil Moder i Klædebragten, og ved denne Vægelsindethed bevirke, at Historien kommer til at bevæge sig i en Cirkel. Dette er maaskee af alle Holbergs Digte det dybsindigste, men tillige i Sprogformen det skjædesløseste. Den tredje Satire, som er den mærkeligste, kaldes „Critique over Peder Paars“. Det er en Samtale mellem Hans Mikkelisen, hans Svoger Tøger og en Anonymus. Tøger formaner Poeten til at ophøre med satiriske Skrifter, idet han foreholder ham alt det Håd og al den Forsølgelse, han udsætter sig for, og underretter ham om de Discourser, Folk i Byen føre om Peder Paars. Hans Mikkelisen paastaar, at han ikke kan gjøre Andet, da det vilde være hans Natur imod, og antager, at det er hans Kalb at forbedre Verden ved at reise dens Feil og Daarskaber. Tøger mener med Grund, at Verden ikke bliver bedre deraf, men da han derpaa vil grunde den Paa-stand, at Hans Mikkelisens Poesie overhovedet ingen Nytte er til, appellerer Hans Mikkelisen til den tilstedeværende Anonymus, som i korte og klare Træk godtgjør Poesiens Nytte i Almindelighed og dens guddommelige Natur og gjendriver den herskende Fordom i Henseende til dette Spørgsmaal. Hans Mikkelisen vedkjender sig den her udtalte Mening som sin, uden dog at turde gjøre Forbring paa en saa stor Roes for sin Poesie. Det Hele staffer os et høist interessant Indblik saavel i Holbergs egen som i hans Samtidiges æsthetiske Synsmaader. Man seer blandt Andet,

at Holberg, da han blev sat i den Nødvendighed at forsvare sin Poesie mod Angreb, der udgik fra en profaisk Tænke-
maade, derved tillige har faaet sine egne Ibeer om Poesiens
Væsen og Betydning klarede, og navnlig bedømmer de
græske og latinske Digtere efter langt rigtigere og i æsthetisk
Henseende sundere Grundsætninger, end han i Peder Paars
har lagt for Dagen; han maaler ikke mere det poetiske Værd
af Oldtidens episke Digterverker efter de deri besungne Be-
giveness historiske Betydelighed eller Ubetydelighed, og
han beskriver heller ikke længere de gamle Digtere for at
lyve. Men siden sang han rigtignok oftere sin gamle Vise
igjen. Den fjerde Satire er den før omtalte: „Poeten
raader sin gamle Ven, Jens Larsen, fra at gifte sig“,
Holbergs tidligste poetiske Skrift, men som han nu først lod
trykke. Hertil slutter sig som et Anhang et femte satirisk
Digt under den Titel: „Bille Hansbotters Forsvarsskrift for
Dvindekjønnet“. Forfatterinden dedicerer sit Skrift til
Bryggeren og Poeten Hans Mikkelsen i Callundborg, der
er saa god at udgive det for hende. Hun strider for Dvinde-
kjønnets Emancipation, men afskiller sig dog fra senere
Forfatterinder, som have kæmpet for den samme Idee, deri,
at hun ikke er til i Virkeligheden, men kun i Holbergs
Hjerne, der som en anden Jupiter føder en Minerva til
Verden. Meest morsom er Begyndelsen, hvor Forfatterinden
fortæller sin egen Barndomshistorie, og hvorledes hun kom
til at studere; den øvrige, større Deel af Digtet er rai-
sonnerende og uagtet de mange gode Bittigheder, den inde-
holder, dog i det Hele taget mindre underholdende end den
fortællende Deel. At Holberg hører til de Forfattere, der ville,
have Dvindekjønnet emanciperet, er en egen Curiøsitet. Det
er et bekjendt Charaktertræk, som han selv ofte har ved-
kjendt sig, at han fandt stort Behag i Dameselskab (Epistl.
99); og at han her ofte maatte have Velighed til at gjøre

den Bemærkning: den eller den Frue har meget mere Forstand end hendes Mand! er jo i sin Orden. Men da han nu paa den anden Side som en lærd Pæbersvend aldrig har havt Leilighed til selv at erfare, i hvilken Freds og i hvilke Forhold Qvindens aandelige Rigdom udfolder sig allerstjønneft, saa var han kommen paa den Idee, at Piger, naar de havde gode Hoveder, burde sættes til Studeringer ganske paa samme Maade som Drengene, og at Fruentimmer burde have lige Udgang til de offentlige Embeder med Mandfolk. Han har allerede slaaet paa denne Streng i Peder Paars; i nærværende Satire udvikler han sin Tanke udførligere, og paa sine gamle Dage er han kommen tilbage paa denne sin Yndlingsidee i Niels Klim og flere Steder i sine videnskabelige Skrifter, hvor de afgjørende Beviser for, at det virkelig var hans alvorlige Mening, kunne findes¹⁾. Foruden et høist lunefuldt saakaldt „libet Gratulationsvers Hans Mikfelsen til Fre“ af „Mogens Andersen, anden Classelærer i Callundborg“, hvori Holberg parodierer den Tids Skik at lade Prevers fra sine Venner, Patroner og Clienter aftrykke for i sine Skrifter, og i den Anledning eftergør alle de metriske og æsthetiske Feil, der efter hans Mening kunne begaaes, har han ledsaget Udgaven af sine Skjemtedigte med Fortæller af Hans Mikfelsen og Just Justesen, hvori han forsvarede sin Satire og navnlig Peder Paars mod de Beskyldninger, der vare gjorte imod den. Disse Fortæller skulle, efter hvad han beretter i sin Selvbiographie, have gjort god Virkning og bidraget meget til at forsonde hans Fjender. Dog blev han endnu længe af Mange betragtet som en farlig Person, i hvis Nærværelse man maatte være forsigtig, for ikke, hvis man gav en eller anden

¹⁾ See f. Ex. Heltes og berømmelige Mænds Historier (1739), Tom. II, S. 109—122.

Svagbed blot, at blive Gjenstand for personlig Satire. En ikke ubannet Mand henvendte sig endog til ham med Anmodning om, at han vilde skrive en personlig Satire over en Broder, han havde, der førte et ugubeligt Levnet, da han haabede, at denne maaskee derved kunde forbedres, hvortil Holberg svarede med et Citat af Plinius: det er ikke Mennesker, men kun deres Feil, vi gennemhøgle¹⁾, og tilføiede: thi dersom jeg skulde gaae udenfor denne Grændse og laste hver Enkelt, saa maatte jeg begynde med mig selv. Dette er ret karakteristisk, ikke just for Holberg, thi enhver anden dansk Digter (s. Ex. Falster) vilde vist paa en saadan Anmodning have svaret det Samme eller noget lignende, men for Danmark, thi en fransk Satiriker paa den Tid havde formodentlig uden Betænkelighed oplydt Mandens Begjering. Man troede imidlertid ikke Holberg ret, og hvor spændt hans Forhold har været til hans Colleger ved Universitetet, kan blandt Andet sees deraf, at da han i det samme Aar, som han havde fuldendt Peder Paars (1720), paa Embedsvegne skulde skrive et Universitetsprogram i Anledning af en Promotion, blev hans Program af Consistoriet supprimeret. Man kan imidlertid ikke ganske fortænke Consistoriet heri, thi Holberg havde i dette Program anført Klager, som hørtes i Byen, over at Universitetets Lærere ikke med tilbørlig Iver oplydte deres Pligter, og søgt at gjen drive disse Klager med saa svage Grunde, at Consistoriet rimeligviis har fundet det raadeligere at lade dem uomtalte; han havde omtalt Kjøbenhavns Universitet som et aldrende Samfund, hvis Livsaander for Tiden vare svækkede, hvad Consistoriet vist ikke vilde have udtalt i sit Navn, og mindst gennem Holbergs Mund, hvis Mening om den Mand, der

¹⁾ Plin. ep. I, 10

herseede ved Universitetet, kun var altfor vel bekendt fra Peder Paars¹⁾.

Samme Aar, som Holberg havde udgivet sine Skjæmte-digte (1722), traadte han ind paa en ny Bane som Digter og udfolbede her en Virksomhed, der fremfor Alt har grundet hans Berømmelse. Det synes imidlertid, som om denne hans Opræden allerede i Aar og Dag har været forberedt. Allerede i Just Justsens Fortale til den fuldstændige Udgave af Peder Paars, der udkom i 1720, kommer han ved at forsvare sit komiske Heltebigt mod Folks Daddel og Beskyldninger uforvarende til at omtale dem, „der skrive moraliske Comedier“, og siger, at „saa vit man fandt fatte, haver Juvenalis, Boileau, Moliere, og adskillige andre, der have moraliseret paa den Maade [som han], været med de beste og honneteste Folk i deres Tid,“ hvilket synes at give Formodning om, at han allerede paa den Tid har gaaet med Comedier i Hovedet. Af Fortalen til den Udgave af Comedierne, som han begyndte 1723, erfarer man, at han da allerede havde skrevet 20 Comedier, et Arbejde, som han nødvendig maa have begyndt mere end eet Aar i Forveien, især da han paa samme Tid ogsaa havde andre saavel literære som Embedsforretninger at varetage. Det manglede heller ikke paa en ydre Foranledning, som allerede 1720 kunde fremkalde denne Idee hos ham. Der havde siden Aarhundredets Begyndelse eksisteret et fransk Hoftheater i Kjøbenhavn, og jevnlig var Byen bleven gjæstet af tyske Selskaber, der opførte Stykker af den Art, som Holberg har spottet i „Ulyses von Stacia“, hvori ikke blot det simplere Publikum, men ogsaa den fine Verden, som man dog skulde troe maatte være bedre vant fra det franske Theater, fandt

¹⁾ Det supprimeede Program er siden blevet trykt i Høibergs Kjøbenhavnste Samlinger (1755).

stort Behag. Da nu en fransk født Borger i Kjøbenhavn, Capion, der tidligere havde været Theatermaler ved den franske Hoftrup, i Foraaret 1720 paa Ansøgning havde faaet ubelukkende Privilegium paa at lade opføre Skuespil og havde begyndt at opføre en Bygning i dette Siemed, hvortil en General Arnold mod at faae Privilegiet i Pant gjorde ham Forskud, kom nogle Patrioter paa den Idee at benytte denne Leilighed for at faae oprettet et dansk Theater og derved holde de raae og latterlige tydske Comedier borte. Lidsomstændighederne syntes gunstige. Kongen affjedigede paa samme Tid sine franske Skuespillere for at engagere et tydsk Operaselskab i Stedet; Selskabets Hovedmand René Montaignu, som havde giftet sig med et dansk Fruentimmer og havde uddannet hende til en fortrinlig Skuespillerinde, havde endnu ikke forladt Byen. I dette Høstepar kunde man haabe at finde en dygtig Instructeur og en udmærket Primadonna for et dansk Skuespilerselskab, og om Holberg forsikrede hans Venner, at han maatte kunne skrive fortræffelige Comedier, og han modsagde dem ikke. Den Mand, der fremfor Alle interesserede sig for Planen, var, mærkeligt nok, Holbergs forrige Anflager Rostgaard, og denne sællede Interesse bevirkede, at disse to Fjender fra nu af bleve forsonede og troligen stode hinanden bi. Efter behørig Forhandling med Arnold og Capion, der imidlertid uden Held havde forsøgt sin Lykke hos Publikum med tydske Comedianter og „den stærke Mand“, lykkedes det omsider at bringe Sagen i Orden¹⁾. At Ønsket om at see den første danske Skueplads, man havde vidst af at sige, forsynet med originale danske Stykker maatte blive levende hos enhver Patriot, er naturligt, ligesom ogsaa, at en Digter

¹⁾ Det Nærmere findes i Prof. Overstous Verk: „den danske Skueplads i dens Historie“, I, S. 150 flg.

som Holberg, hvis Talent var i frist ungdommelig Udvikling, ikke kunde lade det blive ved Disset alene. Han har i Aaret 1722 allerede haadt et bethdeligt Antal af sine Comedier færdigt, som han læste for sine Venner, men vilde dog ikke strax lade sig overtale af disse til at bringe dem paa Scenen, da han med Grund frygtede for at vække endnu mere Had og Forbittelse imod sig end ved Peder Paars. Da der imidlertid var kommet Affskrifter eller Uddrag i Omløb, og han altsaa kunde vente, at de dog vilde komme i Skuespillernes Hænder og da maastee blive opførte i en forvansket og vilkaarlig Stikkelse¹⁾, bekvemmede han sig til overlade Montaignu fem Comedier at sætte i Scene. Montaignu forstod kun ufuldkomment dansk, men var særdeles fortrolig med Molières Comedier, hvori han selv uden tvivl ofte havde spillet, og kunde som gammel Practicus give de danske Skuespillere fortrinlig Veiledning i at udføre Roller af denne Art. Imidlertid maatte han under disse Omstændigheder finde det raadeligere at begynde med et Stykke af Moliere, og den danske Skueplads blev da d. 23de September 1722 aabnet med „Gnieren“, en flet Oversættelse af Molières l'avare, hvortil Rostgaard havde forfattet en ikke uheldig Prolog, hvori han blandt andet beder,

at hver, som sælber Dom, en liden Tid vil spare
og med Taalmodighed opbie anden Gang,
om alting har idag just ei den rette Klang,

og strax efter, rimeligviis allerede „anden Gang“ blev „den politiske Randestøber“, det første originale danske Skuespil, opført med uhyre Tilløb, hvorpaa endnu inden Aarets Ud-

¹⁾ Verens ne ad exhibendum formulam acciperent (ep. ad vir. perill. i opusc. Lat. I p. 134). Dette Udtryk synes at antyde en Frygt for, at de skulde forsøge efter en medbeest Plan selv at componere og udfylde Stykkerne.

gang fulgte „den Bøgelſindebe“ (i fem Akter), „Jean de France“, „Jeppe paa Bjerget“ og „Geert Weſtphaler“ (i fem Akter). Tilbeels gif det med Comedierne ligefom med Heltebidtet. De vakte Forbittrelſe hos mange Enkelte, der troede enten deres Stand eller dem ſelv perſonlig ramte af Satiren, men af det ſtore Publikum bleve de modtagne med Biſald. Navnlig de tre gjorde ſtormende Lykke; med Henſyn paa „den Bøgelſindebe“ og „Geert Weſtphaler“ beklager Holberg, at Publikum ikke har kunnet forſtaa Charaktererne og derfor ikke har villet ſkjænke diſe Stykker, ſom han ſelv ſatte ſtor Pris paa, det fortjente Biſald. At „Jean de France“ i ſin Nyhed har gjort Lykke, medens den derimod paa den gjenoprettede Skueplads 1748 og 1751 miſhagede og maaftee var falden igjennem, derſom den ikke havde haft Hævd fra Fortiden, er ret mærkeligt, da det ſynes at tyde paa, at det i Frederik den Fjerdes Tid endnu ikke var kommet dertil, at Ungdommen beherſkede Tilſtuerpladſerne, ſom Tilfældet var under Frederik den Femte. Holberg var i det Hele tilfreds med Publikums Skjønsomhed, og udtalte denne Tilfredsſhed med Varme i en Nytaarsprolog til Aaret 1723, hvori han tillige imødegaaer forſkjellige urimelige Domme om Comedier, priſer Kongens Naade for Theateret af et ærligt Hjerte, og heller ikke forſømmer at lade nogle Complimenter falde til Koſtgaard i Anledning af dennes tidligere Prolog¹⁾. Men ſnart maatte han erfare, at han havde

¹⁾ Til denne Prolog, der først kom for Lyset henimod Enden af forrige Aarhundrede og nu findes i Liebenbergs Udgave af Comedierne, 8de Bind, og flere Steder, er Holberg egentlig aldrig nævnt ſom Forfatter, men Rahbel og Boye have ved Sammenligning med Slutningsverſene til „Ulſtes von Itacia“ beviſt, at den maa være af ham, hvortil kan ſies, at en Sammenligning med et Sted i „trede Skjembidtet“ (Holb. udv. Str. ved Rahbel, D. 7, S. 463; Boye, Holbergiana, I, S. 9) vil kunne tjene til at beviſe det Samme.

glædet sig for tidligt. Allerede det synes at have været ham noget imod, at der, da de danske Skuespillere nøde den Raade at spille for Kongen paa Slottet d. 15de Januar, hertil ikke blev valgt noget af hans Stykker, men to af Molières, som Rostgaard havde oversat og digtet en Prolog til. Han har, af enkelte Uttringer at slutte, navnlig i ovenmeldte Nytaarsprolog, virkelig haabet, at Kongen og Hoffet vilde bære Theateret i lille Grønnegadé med deres Besøg; men dette tillod Hofetiketten, som maaskee var ham ubekjendt, dengang ingenlunde. Men hvor Kongen ikke kom, kom Standspersoner heller ikke, saameget mindre som den mere tydske end danske fornemme Verden kun lidet interesserede sig for disse simple og jevne danske Nationalverker. Den mere velhavende Borgerstand var altid tilbøielig til at rette sig efter Hoffets og de Fornemmes Smag, medens paa den anden Side Menigmand savnede den Dienlyst, som de tydske Spektakelstykker havde ydet, og da man ikke mere saae Mordscener, Kynild og Torben m. m., dog i alt Fald ønskede noget mere Slagsmaal og andre solide Væier. Dog gif det endnu godt den første Vinter, medens Sagen var ny. Holberg havde derimod selv personlig høist ubehagelige Bryderier. De danske Skuespillere vare alle Studenter, men at Studenter, der altid betragtedes som vordende Medlemmer af den geistlige Stand, gave sig af med at spille Comedie, forekom Universitetets Fædre i høi Grad usømmeligt og forargeligt. Skuespilleren Jens Høberg var Alumnus paa Walkendorfs Collegium, og da han i Overeensstemmelse med Collegiets Statuter vilde disputere, blev dette ham forbudt, og han fik af Consistoriet, som først herved synes at være blevet opmærksomt paa Misligheden, Tilhold om at forlade Collegiet. Holberg synes ikke at have taget virksom Deel i Forhandlingerne herom, maaskee fordi Sagen tildeels angif ham selv, og i ethvert Tilfælde kunde han vel neppe

fekt være af den Mening, at en Skuespiller skulde nyde et akademisk Stipendium, med hvis Bestemmelse hans nye Metier syntes uforeneligt. Rostgaard derimod tog sig af Synderen og truede Consistoriet i en Skrivelse med Rantslerens Utilfredshed, hvis man gif strengt frem mod Høberg; Meningen heraf har dog formodentlig kun været at forhindre en formelig Relegation. Høberg synes derimod i Tillid til sine mægtige Patroner at have gjort sig Haab om at beholde Stipendiet, saa at han endog, da Consistoriet efter at have forespurgt sig hos Rantsleren (Grev U. A. Holstein) paantyt tilholdt ham at flytte, blev denne Befaling overhørig i to Maaneder, indtil han endelig i en Skrivelse dateret d. 11te Juni 1723, paa samme Dag, da han om Aftenen optraadte første Gang som Studenstrup, underrettede Consistoriet om, at han capitulerede. En anden Student, der havde spillet nogle Smaaroller men derpaa truffet sig tilbage, blev ikke stebet til theologisk Embedsexamen, men maatte først underkaste sig et Prøveaar. At Holberg ved saadanne Keiligheder er bleven betragtet som den, Forargelsen kom fra, og at man har givet ham dette at forstaae, kan vist ikke betvivles. Gram skal endog have yttret, at han burde forvises fra Universitetet, som han vanærede. Holberg tog heraf Anledning, da han i 1723 udgav de fem hidtil opførte Comedier, til i Fortalen at drøfte de to Spørgsmaal, om det strider mod visse Personers Stand og Charakter at skrive Comedier, og om det er sømmeligt og anstændigt for smukke Mænds Børn at lade sig bruge til theatralke Exercitier. Angaaende det Første henviser han til cultiverede Nationers Exempel og bemærker skarpt og træffende, „at de, som stoppe deres Øren til for saadant, have lige saadan naturlig Feil paa Hørelsen som Manden, der hugge Træer ned om sin Gaard for ikke at høre Rattergalen, og derimod fandt Behag ubi at høre Frøer.“ Det andet Spørgsmaal besvarer

han med den Bemærkning, at det Sømmelige i saa Fald beroer paa hvad der er vedtagen Skik og Brug, og gjør opmærksom paa, at det hertillands ikke var meget længe siden, at baade Rectorer og Professorer med deres Disciple havde spillet Comedie. At han ogsaa har havt Uleiligheder med Politikere, vægelsinde Damer, Petitmaitere, Barberer, Folk, hvis Fornavne forekom i hans Comedier, og andre Narre, som troede sig personligt fornærmede, og overhovedet er bleven temmelig ilde omtalt, derpaa tyde mange Yttringer. Men disse Gjenvordigheder vare endda ikke de værste. Det viiste sig snart, at Kjøbenhavns Publikum var altfor libet dannet til at forstaae et Nationaltheaters Betydning og vurdere saadanne Comedier som Holbergs. Efterat den første Nysgjerrighed var stillet, tog Besøget i 1723 saa stærkt af, at det hele Foretagende truedes med en Fallit. Da Holbergs „den ellefte Juni“, hvori han havde lempet sig lidt efter Folks Smag ved at lade Børsen præsentere og Studenstrup faae brav Brygl, blev opført netop den Dag, hvorpaa Titlen lyder, hjalp det noget paa Kæsfens Omstændigheder, men neppe en Maaned derefter blev Capion arresteret for Gjæld. Herved indtraadte en Standsnøying for et Par Maaneder. Forestillingerne begyndte igjen i September, da Montaignu overtog Entreprisen i sit Navn. „Barfjellstuen“ gik over Scenen, men Kjøbenhavnerne fandt sig i høieste Grad fornærmede over dens Indhold. Bedre Lykke havde Holberg med „det arabiske Pulver“, „Zulestuen“ og „Mascarade“, som bleve opførte i Begyndelsen af Aaret 1724 og vandt almindeligt Bifald, især det sidstnævnte Stykke, som han tildeels havde skrevet efter Anmodning. Theateret benyttedes nemlig ogsaa som Locale for Mafferader og havde heraf en god Indtægt; men da de offentlige Mafferader gave Anledning til adskillige Uordener, tænkte Regjeringen paa at forbyde dem. 3 Haab om maaskee at

Kunne afværge dette Forbud havde Skuespillerne først anmodet en Kammerraad Joachim Richard Pauli, af hvem de allerede tidligere havde modtaget og opført en Comedie kaldet „den seende Blinde“, om at skrive dem et Stykke, som skulde hedde „Julestuen og Mafferaden“. Pauli leverede ved Juletid 1723 et saadant Stykke, men dette opfyldte sin Hensigt saa slet, at Skuespillerne ikke vilde antage det til Opførelse, men i Stedet henvendte sig til Holberg. Dette skal være Anledningen til Holbergs to ovennævnte bekendte Comedier, som han altsaa maa have forfattet i Januar 1724. Den ydre Hensigt opnaaedes dog ikke, thi Politie-mesterens Forbud udgik virkelig i Februar til ikke ringe Tab for Theateret. Da Holberg imidlertid meente at have formildet Publikum's Stemning ved disse Stykker, vovede han sig frem med „Jacob von Tjhyboe“. Han siger i sin Selvbiographie, at det ikke mislykkedes; at Bifaldet kun var sparsomt, tilskriver han Monologerne, som i Stykkets ældste Form vistnok vare vel lange; men dette har dog vist neppe været den eneste eller den væsentligste Grund. Han havde i dette Stykke angrebet to af Kjøbenhavns mægtigste Corporationer, og hvorledes de optog det, sees af Anekdoterne om Officerens Artighed paa Gaden og Grams Levemaade i Selskab, som begge ere fortalte af Samtidige¹⁾. At Theateret herved ikke fik bedre Søgning fra disse to Stænders Side, er begribeligt. Noget bedre skal „Ulykses von Stacia“, som kort efter kom paa Scenen, have behaget Publikum, skjøndt udentvivel mange af Tilskuerne havde seet de af von Quoten 8 Aar tidligere opførte tydske Haupt- und Staatsactionen og fundet dem fortræffelige; Theateret i Broelæggersstræde, som nu paa Grund af de danske Comediers Mo-

¹⁾ Da vi ikke vide at hense de disse Anekdoter til noget bestemt Tidspunkt, ville vi hellere gemme dem til Slutningen.

nopol stod lukket, holdtes uidentvial beredt i Forventning af det danske Theaters totale Fallit. Denne syntes ogsaa at nærme sig med stærke Skridt. Uagtet „Reisereisen“ af Holberg mod Slutningen af Aaret gjorde Lykke, maatte dog Montaigu ved Nytaarstid erklære sig insolvent. Dog blev han endnu denne Gang hjulpen, uvist hvorledes. Holbergs „Melampe“ vandt i Begyndelsen af Aaret 1725 stormende Bifald, mærkeligt nok, især fordi Folk fandt de versificerede Scener saa rørende smukke; derimod blev „Uden Hoved og Hale“ modtagen med Kulde, og i Foraaret kunde den endelige Fallit ikke mere afværjes. Montaigu fik Protectorium paa to Aar, men Theateret maatte lukkes. Holberg, der var dybt gennemtrængt af Overbeviisningen om Skuespillenes ubetalelige Frugter for Smagens og Sprogets Dannelselse og overhovedet for Folkets Cultur og Nationens Ære, har sikkert taget sig dette nær, skjøndt han ikke vil være det bekendt. Han havde arbeidet med stor Iver og Uegennyttighed for den danske Skueplads uden mindste Fordeel, thi der kunde ikke være Tale om, at han som en nuværende Theaterdigter skulde modtage noget Honorar af Theaterkassen. Han havde kun fundet liden Anerkjendelse, men derimod paadraget sig desto mere Had og Fjendskab. Man sporer ogsaa hans mismodige Stemning ved forskellige Leiligheder. Den føromtalte Kammerraad Pauli, der var misfornøiet over, at hans Comedier ikke kunde komme frem for Holbergs, lod det ikke blive ved det Indfald at efterligne Holberg, men forsøgte endog at alliere sig med ham, hvilket Holberg hut afviiste. Han foretog sig, efter saavel hans eget som Holbergs Udtryk, at omstøbe Holbergs politiske Randestøber og i Fortalen til denne sin politiske Randestøber at henvende sig til Hans Wikkelsen og paa en temmelig importun Maade opfordre ham til at conferere med sig over deres Comedier, idet han vel indrømmede ham Fortjenesten af først at have

brudt Ifen, men derhos foreholdt ham, at han ikke maatte bilde sig ind, at hans Comedier vare fuldkomne, men skulde observere, at dersom deres nye Stykker skulde have nogen ret Klem, saa maatte de være to eller flere om at forfærdige og udpolere dem, og til en Prøve forelagde han Publikum sin politiske Randestøber for at vise, hvorledes dette Stykke kunde forbedres. Holberg, der ifølge sit Temperament var meget smfindtlig mod fornærmelig Paatrængenhed, svarede ham skarpt og bittert og lod ham føle den hele Vægt af sin Overlegenhed, tog ham paa Ordet, forsaavidt han sammenlignede sig selv med den politiske Randestøber, og beviiste ham ved at analysere hans nye Comedie, at han havde omstøbt et gammelt velforarbejdet Fab til en uformelig Klump, tilstod ham, at han kunde være en brav og fornuftig Mand for Resten, men raadede ham til at opgive Comedie-skriveriet, hvortil han ingen Gaver havde. Paulis tre Comedier ere nu store literære Sjeldenheder. Holberg besørgede i Aarene 1724—25 Udgaven af sine hidtil opførte Comedier, 15 i Tallet, fortsat og foranstaltede en ny Udgave af de fem første med de senere foretagne Forandringer, hvorved f. Ex. „Geert Westphaler“ er forkortet fra fem til een Akt. Men her havde han strax den Urgrelse, at den samme Hr. Phoenixberg, der havde eftertrykt Peder Paars, ogsaa eftertrykte Comedierne, hvoraf Holberg beregner sig et Tab af 400 Sletdaler. Holberg publicerede derfor en satirisk Piece, saaledes indrettet i Format, at den kunde indheftes i 3die Deel af hans Comedier, der udkom 1725, og som han herved venstabeligst dedicerede til Hr. Phoenixberg.

Saa vittig som Tonen er i disse polemiske Skrifter, saa seer man dog den Stemning, der udgjør Ironiens alvorlige Baggrund, tydelig skinne igjennem, og den er mørk og misfornøjet, heri aldeles forskjellig fra det Lune, hvori senere Skrifter af Holberg af samme Art ere forfattede. Den

stærke Aandsanstrengelse, som det krævede at skrive saa mange Comedier i saa kort Tid og at conferere derom med Skuespillerne, der som bekjendt til alle Tider have været et vanskeligt Folkfærd at komme tilrette med, havde saaledes rystet Holbergs Nervesystem og svækket hans Kræfter, at han ansaae en Udenlandsreise for nødvendig til at styrke hans Helbred, og besluttede at bruge Badene i Aachen, da der for den følgende Vinter intet Haab var om Theaterets Gjenoprettelse. Vi ville nu lade ham reise, ledsaget af vore bedste Dnster, og imidlertid kaste et Blik paa hans Virksomhed som dramatisk Forfatter i det Hele. I hvorvel det nemlig ellers maa synes hensigtsmæssigt at omtale Holbergs Skrifter efter Tidsfølgen, saa blive dog hans Comedier, de ældre saavel som de senere, uden tvivl at betragte under Et.

Holberg er een af Verdens største og meest originale Komikere. Hans Originalitet bestaaer imidlertid ikke deri, at Alt, hvad han har leveret, er udspondet i hans eget Hoved og i enhver Henseende hans egen Skabning; ofte er det et Product af to Factorer: hans eget Genie og hans Studium af Oldtidens og Frankrigs meest berømte komiske Digterverker. I at benytte disse har han tilladt sig den samme Frihed, som alle hans europæiske Forgjængere have brugt. Handlingen i hans Comedier er ofte hans egen Opfindelse, men undertiden har han ogsaa laant den fra en ældre Komiker og dreiet den om paa sin Maade, eller han har benyttet een eller anden lystig Historie af en Anekdotesamling, navnlig af et dengang meget læst Verk af denne Art: Bidermanni Utopia (Seppe paa Bjerget, det arabiske Pulver, den pantsatte Bondebrenng). Ofte er en enkelt god Idee af en ældre Comedie brugt som et Hovedmoment til at knytte eller løse Knuden, eller en enkelt Scene er fuldstændigt efterlignet; endnu oftere har han endog tilladt sig at bruge enkelte vittige Replikker og Indfald, som han har

fundet hos sine Forgjængere. Ligesom Enhver af os i det daglige Liv, naar det lykkes ham at anbringe en Wittighed af Holberg træffende til rette Tid og Sted, tænker ved sig selv: „det gjorde Du godt!“ ligesaa fuldt, som om Udfaldet ogsaa fra Opfindelsens Side havde været hans eget, saaledes har ogsaa Holberg gjort det Samme med de ældre Komikere, og han har gjort det godt. Moliere, der gjorde ligesaa, skal, efter hvad der fortælles, engang havde sagt til sit Foraar: „jeg tager mit Eget, hvor jeg finder det.“ Vi ville betragte Holbergs hele Forhold til disse hans Forgjængere noget nærmere.

Det komiske Drama har som næsten alt det Skønne og Fortjenstfulde i Poesien sit Udspring fra Grækerne. Dog havde den gamle Comedie i Athen en Skikkelse, der var meget forskjellig fra Alt, hvad vi nu pleie at kalde Comedie. Folket saae sig ogsaa der i Spiel, men ikke i sine private Forhold eller i sit Familieliv. Det var det offentlige Liv, Statsforvaltningen, Baretagelsen af Folkets helligste Interesser, hvortil efter Grækernes Begreber ogsaa Kunst og Poesie hørte, som i Athen blev Gjenstand for Satiren i Comedien. Folkets hyppigste Mænd, hvad enten de vare Statsmænd, Digtere eller Philosopher, forestilledes paa Scenen med en Masse af fuldendt Portraitlighed og bleve som Repræsentanter for det Sindelag, de Ansættelser og Meninger, Forfatteren antog for deres, fremstillede i det latterligste Lys. Et Sanger- og Danserchor, der forskjønede den hele Forestilling, tjente enten som Lolk for Digterens egne Meninger og Ideer og henvendte sig ofte umiddelbart til Publikum, eller forestillede i en phantastisk, allegorisk Skikkelse Ideer, som Folket eller en Deel af samme ivrigt hylde. Saaledes færdedes den demokratiske Dommermyndighed paa Scenen som en Sværm Hvesper, den philosophiske Speculation som en Hob Sker, de politiske

Sværmerier som et Chor af Fugle m. m. Der er kun een af disse gamle Komikere, af hvem der er opbevaret fuldstændige Verker, men som rimeligviis ogsaa har været den betydeligste af dem alle, nemlig Aristophanes. Da hans poetiske Charakter er saa grundforskjellig fra de nyere Komikere, kunde der for Holberg naturligviis ikke være Meget at hente fra denne Kilde. Dog er det Point i „Erasmus Montanus“, hvorved Knuden strammes paa det Yderste, idet Montanus vil bevise af Philosophien, at det er Ret at flaae sine Forældre, laant fra Aristophanes's „Ekher“. Paa sine gamle Dage søgte han atter Aristophanes frem. „Plutus“ har Navn tilfældes med en Comedie af Aristophanes og efterligner den ogsaa i enkelte Scener, men ingenlunde i sin Heelhed. Naar Holberg i „Republiquen“ fører Staten selv personificeret paa Scenen, saa er ogsaa denne Idee fremkaldt ved Aristophanes's „Riddere“, hvori Hr. Folket optræder som en gammel Rathue. Derimod er det Holbergs egen Idee at fylde Republikken med Projecter og derpaa give hende et Vomitiv, der ogsaa virkede paa Rahbek.

Den gamle attiske Comedies hensynsløse Frihed blev indskrænket af de saakaldte tredive Mænd ved et despotisk Lovbud, som den gjenoprettede demokratiske Regjering dog ikke fandt sig foranlediget til at ophæve igjen. Den tøilesløse personlige Satire var virkelig gaaet for vidt. Snart blev der heller ikke mere Anledning dertil, da Staten mistede sin Frihed og Selvstændighed, og det offentlige Liv derved tabte sin Interesse. Choret, der var kostbart at udstyre, forsvandt med Statens og Folkets Velstand. Comedien fik en ny Stikkelse. Den behandlede fra nu af Familielivet med dets mange Forviklinger, navnlig Kjærlighedshistorier, og udviklede sig til Charakter- og Intriguestykker. Dette er den nyere attiske Comedie, som er Moder til den moderne. Det berømteste Forfatternavn i denne dramatiske Retning er

Menander, men hverken af ham eller hans Kunstfæller habes noget fuldstændigt Stykke opbevaret. Vi kjende dem egentlig kun gjennem de latinske Komikere Plautus og Terentius. Disse ere nemlig langt fra ikke saadanne originale Komikere som i nyere Tider Moliere og Holberg. De bearbejdede for den romerske Scene Stykker af Menander, Diphilus, Philemon, Apollodorus og andre til den yngre attiske Comedie hørende Forfattere. Ligesvem Oversættere vare de vel ikke; de lagde ofte en Scene af eet Stykke ind i et andet og anordnede Handlingen, som de fandt for godt; idetmindste er dette vist om Terent's, da han siger det selv; man har ogsaa villet finde Træk af romerske Sæder, Indretninger og Begreber, som ikke kunne tilhøre deres græske Mestere; men hvor lidet originale de ere i det Hele, sees bedst deraf, at der meget hyppigt forekommer Bittigheder og Ordspil, som kun kunde være forstaaelige for den Deel af deres Publikum, som forstod Græsk, ligeledes hyppige Udbrud af attisk Patriotisme, men ingen af romersk. Derimod synes en vis individuel Forskjellighed i de to latinske Komikers literære Charakter at maatte tilskrives dem selv, thi de græske Mynstere vare uden tvivl de samme for begge. Mændens nemlig Familieforholdene hos Plautus, som var en Almuesmand, fremtræde i deres hele gammelbogs Haardhed, finde vi dem derimod hos Terent's meget formilde ved den Humanitet, som netop paa den Tid (det 2det Aarh. før Chr.) blev herskende i de høiere Samsfundsclasser i Rom. Paa den anden Side udmærker Plautus sig ikke blot ved en djervere og kraftigere Bittighed, men ogsaa ved overordentlig skjønne Træk af den Lov, som Hedningene have skrevet i deres Hjerter, hvorom Apostlen Paulus taler, men som man forgjæves vilde søge Spor til hos Terent's. Hvor megen Deel Digternes egen Productivitet kan have heri, eller hvorvidt det blot maa tilskrives et i forskjellig Aand

foretaget Valg af Emner, kan naturligtviis under de foreliggende Omstændigheder ikke afgjøres. Indholdet dreier sig forøvrigt i Reglen om en mere eller mindre streng Fader, en forelsket Søn, en listig Slave, der hjælper denne med at narre den Gamle, en hyderlig komist Enhyltegæst, der undertiden gjør samme Tjeneste, men undertiden selv bliver narret, en Elskerinde, der undertiden er en fribaaren Jomfru, men som oftest en smuk Slavinde, ikke sjelden af mindre exemplariske Sæder, der befinder sig i en nedrig og egennyttig Slavindehandlers Hænder, som da tilsidst maa slippe hende og faaer alle de Ulykker, Tilskuerne kunne ønske ham. Kort sagt, vi see her Oprindelsen til den moderne Comedie, og blandt Andet Stammefædrene til Teronimus, Leonard, Keander og Henrik hos Holberg. I Særdeleshed elskede Holberg Plautus høit og foretrak ham langt for Terentis. „Abracadabra“ er en Bearbejdelse af Plautus's „Spøggelsecomedie“ og holder sig nær til sin Original, skjøndt Holberg ogsaa har udstyret den med mange egne Indfald og forandret flere Situationer. Den er forfattet paa Holbergs gamle Dage og er af alle hans Stykker det mindst originale. I sine tidligere Aar har han aldrig saaledes directe efterlignet noget enkelt ældre Drama. Handlingen i „Diderich Menschenschreck“ er tildeels componeret efter Comedien „Pseudolus“ af Plautus; enkelte Momenter synes ogsaa at være tagne fra samme Forfatters „Curculio“. Naar Rahbek paaviser, at „Jacob von Lhyboe“ i adskillige Scener minder om Terentis's „Eunuch“, medens derimod Holberg selv erklærer den for en Efterligning af Plautus's „stortalende Soldat“, et Stykke, hvormed den neppe har Mere end Titelen tilfældes, saa maa dette Sidste være en Hukommelsesfeil; thi ved Alt, hvad Holberg selv udtryffeligt siger om sine Kilder, kan man sikkert stole paa hans Oprigtighed; en anden Sag er det, hvad han kan glemme

at omtale. Dgsaa enkelte Egenheder, hvori man seer Holberg paavirket af Plautus, lade sig iagttage. En Fornødenhed eller, om man vil, et nødvendigt Onde i den dramatiske Digtekunst er Monologen, da Tilskuere skal vide, hvad der foregaaer i de handlende Personers Sjæl, hvilket den blotte Samtale vist aldrig tilstrækkelig vil kunne aabenbare. Men at alle dramatiske Personer nødvendig skulle have den ellers i det virkelige Liv kun som en snurrig Egenhed og forholdsvis sjelden forekommende Bane at tænke høit eller snakke med sig selv, er vistnok i og for sig en Smule urimeligt. Udentvivel er det Følelsen heraf, som gjør, at alle moderne dramatiske Forfattere, da de nu eengang ikke kunne undvære Monologen, dog stedse omhyggeligt vogte sig for at lade Andre end Tilskuere høre den. Holberg er i denne Henseende mere naiv. Troels i „Barfjeldstuen“ vil skjule en Opdagelse, han har gjort, for sin Herre, men det lykkes ikke, fordi Corfits belurer hans Monolog. Jesper Oldfux i „Melampe“ hører Sganarels Monolog og tager sine Forholdsregler derefter. Henrik i „det lykkelige Skibbrud“ morer sig over Gotfreds Monolog. Dette skjules udentvivel Plautus, hos hvem netop saadanne Scener ere meget hyppige.

Baade i Oldtiden og i Middelalderen har det været Skik i Italien ved landlige Fester, ved Markeder og andre Leiligheder, hvor det menige Folk kom sammen, at opføre et Slags folkelige Skuespil med visse uforanderlige Charaktermaffer, der hver havde sin traditionelle, pubseerlige Maade at underholde Publikum paa. Hvad Forbindelse eller Lighed der har været mellem dem, der fandt Sted i Oldtiden, de saakaldte Mimer og Atellaner, som under de romerske Keisere endog fortrængte det finere, efter græsk Mynster tilstaarne Drama fra Scenen, og dem, der under Navn af Kunstcomedie, i Modsetning til lærd eller literær Comedie,

bleve almindelige i det fjerntende Aarhundrede, kan man vel neppe nu mere komme efter. Charakteristisk for den italienske Kunstcomedie er, at den altid bestaaer af de samme Personer i samme Costume, at hver Person bestandig forestilles af samme Skuespiller, som derfor ogsaa udenfor Scenen gjerne lader sig titulere Hr. Arlichino, Hr. Doctor o. d., at endelig Comedierne ikke skrives, men der leveres blot Skuespillerne et skrevet Udkast, som antyder Stykkets Gang, hvorefter de selv maa improvisere og udfylde deres Roller. Da saaledes denne Art af Comedie ingen Literatur har, saa kjenner man heller ikke ret meget til dens Maneer. At den ved Italienernes livlige Phantasi og udmærkede Talent for Improvisation kunde blive underholdende nok, kan man vel tænke sig, men at der neppe har kunnet være Tale om nogen ordentlig Charakterfildring, og at Stykkets Plan, skjøndt forud forestreven, dog er kommen til at hænge meget løst sammen, kan man vel ogsaa med temmelig Visshed slutte. Holbergs Selvbiographie giver, som ovenfor bemærket, ingen Anledning til at troe, at han under sit Ophold i Kunstcomediens Fædreland har interesseret sig synderlig for samme eller gjort sig nærmere bekendt dermed. Han har efter al Sandsynlighed først senere lært den at kende i dens franske Form. Da nemlig i det syttende Aarhundrede et italiensk Skuespillerfælskab for bestandig havde etableret sig i Paris, hvor naturligtvis Fleertallet af Theaterbesøgerne ikke forstod Italiensk, medens paa den anden Side Skuespillerne umuligt kunde besidde den Dydighed i at improvisere paa Fransk som i deres Modersmaal, maatte de sidst føle Nødvendigheden af en fransk Text for at kunne udøve deres Kunst. De fik da franske Digtere til at hjælpe dem hermed, idet de kun forbeholdt sig enkelte Scener, som de til Afvevling selv udfyldte paa Italiensk. Entreprenøren Gherardi har udgivet en stor Samling af saadanne franske

Comedier i italiensk Maneer under Titel af Theatre Italien. Comedier, der bleve til paa en saadan Maade og til et saabant Brug, kunde naturligviis ikke afvige meget fra det italienske Theaters hidtilværende Charakter, tilmed da det næsten maatte følge af sig selv, at de franske Digtere, der lode sig bruge hertil, kun være Talenter af underordnet Rang. Plan og Sammenhæng er ofte reent Nonsens og altid høist utilfredsstillende. - Paa Charakterstilbring er der slet ikke lagt an, og naar den en sjelden Gang falder taaleligt ud, saa synes det at være steet af Banvare. De staaende Mafter kendes kun paa deres Navn, deres Costume, deres traditionelle Maade at agere paa, men ikke paa deres Charakter, der kan være hvilken som helst, og som oftest er slet ingen. Man ærgrer sig over alle de dumme Løier og skammer sig næsten ved at læse saabant Vaas, men er imidlertid nær ved at døe af Latter; man finder sig omtrent i samme Situation med sin dannede Smag som en Dame, der seer en holbergsk Comedie, med sin Fiinhed; det lykkes ikke at modstaae Naturindtrykket. Stykkerne maa overhovedet ikke betragtes i deres Heelhed, men kun som en Række Scener, og som saadanne indeholde de fortræffelige Træk af Livet og en Rigdom af Vittighed, hvori neppe nogen andre komiske Verker kunne maale sig med dem. At Forfattere som Regnard, Palaprat, Deloisme de Montchenay, og hvad de ellers hedde, skulde kunne gjøre saadanne Depenser af deres egne Mibler, er ikke troligt. Vittigheden er sikkert ikke deres, men tilhører udentviol det italienske Theaters traditionelle Stof. Der er heller ingen Forgjænger, fra hvem Holberg har modtaget, omplantet og nationaliseret saa mange lystige dramatiske Indfald, som fra denne. Som oftest er det kun enkelte Repliker, sjeldnere hele Scener, der ere benyttede. For imidlertid ikke at lægge mere Bægt paa dette Forhold end der virkelig er Grund til, vil jeg her til

Sammenligning med Holbergs Prolog til „Uden Hoved og Hale“ hensætte Prologen til Comedien „Skilsmisfen“ af Théâtre Italien, som et Exempel, der eengang for alle kan karakterisere Holbergs Esterligning og vise dens Afstand fra Originalen, dens frie, selvstændige Udførelse¹⁾. I Be-

¹⁾ Prolog til Comedien „Skilsmisfen“.

Harlequin, Mezzetin (som Mercurius), Pierrot (som Jupiter, ridende paa en Kalkunst Hane).

Harlequin (alene, kommer ind i Brede).

Gid I faae en Ulykke, Messieurs! I maatte passe Eiden bedre, naar I ville være syge! Har man hørt Mage til Impertinace, at blive upaselig, naar man skal fortjene Penge? Hvad skal jeg nu gjøre med alle disse Folk? (til Tilstuerne) Messieurs, jeg har Noget at sige Eder, som kanskee ikke vil staa Eder an, men det gaaer mig sandelig nok saa nær som Eder, og Ingen taber saa meget derved som jeg. Vi kan ikke spille Comedien iasten; vor „Portner“ bestander sig ikke vel, og vor Pantalon, som skulde spille Patroclus, er upaselig. I skal faae Eders Penge igjen. I seer, Messieurs, at vi ikke følger Andres flette Exempel, men giver Pengene tilbage, omdøbt Comedien er begyndt.

Mezzetin (som Mercurius).

Hold inde med din Sorg, lad al din Kummer fare!

Den store Jupiter — ja, tænk Dig bare! —

Han kommer Dig til Hjælp; behold Du kun din Mynt,

Og see kun til, Du Stykket faaer begyndt.

(Medens Jupiter stiger ned, vedbliver Mezzetin at synge).

Hvor jeg skal divertere mig deiligst!

Her faaer man Lov til at lee;

Det kommer mig ret befeiligst,

At Gubernes Monarch vil denne Comedie see.

Jupiter.

Harlequin!

Harlequin.

Serviteur!

Jupiter.

Jeg er nedstegen fra Himlen for at see den nye Comedie, som Du har lovet saa længe. Jeg hører, at der bliver en Mand

ghndelsen synes dette at have været den eneste Brug, Holberg havde for Théâtre Italien. Først efterat han allerede var temmelig vidt fremskreden paa sin dramatiske Forfatterbane, synes han at have opdaget, at ogsaa Maffesystemet var Noget, han kunde bruge. Blandt de 15 Comedier, som

skit fra sin Kone, og saasom Juno, med Respect at sige, er en Mær, der gjør mig gal, saa vilde jeg nok have den Skit indført oppe hos os.

Harlequin.

Men betænk dog, Monsieur Jupiter! hvad skal der blive af? Vi kan ikke vores Roller endnu. Der blir en allerhelvedes Piben.

Jupiter.

Det skal have gode Veie. Jeg har Kommen fuld af Lynstraaler, og dersom Nogen gjør mindste Mine til at pibe, saa skal jeg, ved Styr! svide hans Knevelsbærter af.

Harlequin.

Saa sagte, Ja sagte, Monsieur Jupiter! Lad endelig ikke Publikum høre, hvad I siger. Det gaar min Tro ikke an at tractere Partierret paa den Fod, som I troer. Lad mig tale med dem. (Til Partierret) Messieurs! Eftersom Jupiter befaler det, og besforuben — Veiligheden — Eders Gunst — Eders Godhed — Eders Penge — som det bliver noget vanskeligt at give tilbage — I seer vel, Messieurs, at vi maa forsøge at spille „Skilsmisfen“.

Jupiter.

Jeg vil sætte mig paa Galleriet for bedre at see.

Harlequin.

Ah, Monsieur Jupiter, en Herre som I paa Galleriet!

Jupiter.

O, jeg har biverteret mig undervejs ved en Pot Regler med fire Procuratorer, som ikke have ladet mig beholde mere end en Rigsort.

Harlequin.

Ja, hvad Potter vilde I ogsaa der? De Herrer forstaae ligesaa godt at slaae Regler som at ruinere en Familie. (Jupiter siger atter op i Luften, og Harlequin raaber efter ham) Monsieur Jupiter, dersom I vilde lade Eders Besforbring staae her, saa

ifølge Fortalen til Udgaven af 1723 dengang vare færdige, findes der kun to, hvori det holbergſke System af ſtaaende Charakterer ret er kommet til Anvendelse, nemlig „den Stundesløſe“ og „Uden Hoved og Hale“. Paa Skuepladsen optraadte det først med de Comedier, der aabnede Aaret 1724, „det arabiske Pulver“, „Julestuen“ og „Mascarade“, der ere senere forfattede, ſkjøndt tidligere opførte end hine to. Ogſaa finder man i „Jacob von Tjyboe“ endnu Henriks Partie beſat ved Snyltegæſten, denne plautiſke Figur, ſom man hos Oldtidens Folk hver Dag kunde møde paa Gaden, men ſom idetmindſte i den Skikkelse ikke har hjemme hos de moderne europæiſke Folk, og mindſt her i vort Norden. I „den Vægelsindebe“ og „Geert Weſtphaler“ ere Navnene paa de ſtaaende Charakterer først indtraadte ved anden Bearbejdelse. Hvad der først har bragt Holberg paa den Idee at indrette ſig et System af typiſke Charakterer, paſſende til en danſk Borgerfamilies Perſonale, har ubentvivl været Theatre Italien. Den italieniſke Kunſtcomedies ſtaaende Maſter ere overmaade mange, ſaa at man ved at ſee en ſaadan Liſte ſkulde troe, at Skueſpillerſelskaberne maatte have været meget ſtore. Men dette har dog ſandsynligviis ikke været Tilfældet. De forſkjellige Selskaber have ubentvivl haft et noget forſkjellig ſammensat System, hvad der rimeligviis har haft ſin Grund i Op-

ſkulde jeg ſætte den paa Sti. Saaledes komme Guberne i Operaen altid i Equipage, men gaae bort igjen til Fods.

Mezzetin (i tragisk Tone).

O Skjæbnens grumme Stød!

O Gru!

Harlequin.

Jeg ſkjælver. Tal!

Mezzetin.

Patroclus ligger død.

rindelsen fra forskjellige Egne af Italien. Her vedkomme os kun de Maffter, som brugtes paa det parisiske Theater i Hotel de Bourgogne. Den vigtigste af disse er Harlequin, der egentlig er en fattig Landstryger, hvilket ogsaa hans af forskjelligfarvede Pjalter sammensyede Dragt oprindelig har ffullet antyde. Han er en Skjelm, der kan paatage sig mange Skikkelser, som Marquis, som Advocat, som Tjener o. s. v., men altid forbliver han Slughals, Thy, Løgner og Kujon. Af holbergste Figurer er Jesper Oldfuz i „det arabiske Pulver“, i „den Stundesløse“ og i „Melampe“ eller Dobre Poldsty i „den honnerte Ambition“ den, der ligner ham meest. Derimod har han Intet med den holbergste Henrik at bestille. Denne har sit Udspring deels fra de vittige Slaver hos Plautus, deels fra Scapin hos Moliere, en Figur, der ligeledes var hentet fra den italienske Kunstcomedie, skjøndt den ikke brugtes af Italienerne i Paris. Navnet er oprindelig den Skuespillers Fornavn, som pleiede at udføre Rollen (Henrik Wegener). Mezzetin er Harlequins Kammerat, men dog i Reglen lidt høiere paa Straa, undertiden endog en Cavalleer, men da rigtignok altid en Cavalleer derefter. Doctoren Grazian Baloarbo er en lærd Nar fra Universitetet i Bologna, der forøvrigt altid er skildret hderst raat og uden mindste Forsøg paa at give Charakteren psychologisk Rimelighed. Han er gjerne Papa i Stykket. Med Meisling at ville søge Oprindelsen til Stygotius hos Holberg i den italienske Dr. Baloarbo er at ignorere Tilværelsen af et Universitet i Kjøbenhavn. Pierrot er en tro og ærlig Karl, der udmærker sig ved sin tørre Vittighed. Denne Figur skal, ligesom den parisiske Bourgeois, der nu og da optræder og undertiden ikke er saa ilde skildret, først være bleven til i Paris, maaskee som almindelig Typus for en fransk Tjenestekarl. Pasquariel, der oprindelig er en gammel Nar og som saadan maaskee Fader

til Sganarel hos Moliere, og Scaramouche, der oprindeligt er en Pralhans, optræde i Théâtre Italien i allehaande Charakterer og i Reglen som underordnede Roller. Elfteren hedder som oftest Cinthio, sjældnere Octavio, Aurelio eller Leander (den Sidste er hos Gozzi Typus for en Hofmand). Den første Elfterinde hedder i Reglen Isabelle (derfor maaskee ogsaa i „Jean de France“ Elsebet), men mærkeligere er Colombine, en klog og vittig Pige, der er meget flem i sin Mund, kan finde paa Raad for Alting, og uden tvivl er Ophav til den holbergiske Pernille. Sammenligne vi nu disse Maffer med den velbekjendte Kreds af holbergiske staaende Charakterer, saa vil man uden tvivl finde, at vor Digters Originalitet, selv hvor han er Elfterligner, viser sig i det meest glimrende Lys. Vi see, at han af staaende Maffer har skabt staaende Charakterer, hvad de hos Italienerne paa Grund af den improviserende Methode ikke kunde blive, og hvad de franske dramatiske Forfattere, der arbejdede for Italienerne, af Mangel paa tilstrækkelig Aand og Talent ikke havde kunnet gjøre dem til. Vi finde den daværende danske Børgerstænd med psykologisk Sandhed fremstillet i sin ægte nationale Typus. Den gamle Børgere optræder ultraconservativ som Jeronimus og mere moderat som Leonard med særegne individuelle Træk i hvert nyt Stykke, men i Grundcharakteren altid sig selv lig; ligeledes hans Kone eller gamle Søster og hans Gaardskarl. Pigeoverfor denne gamle Huusstand see vi den nyere Tidsaand repræsenteret ved Sønnen og hans Tjener, Datteren og hendes Kammerpige. Undertiden kan maaskee Indtrykket af det blot latterlige have ført Holberg paa Afveje og foranlediget Scener, der mangle Natur og Sandhed. Pernille kan undertiden ligne Colombine vel meget til at være rigtig dansk. Holbergs Advocater og Doctorer synes undertiden at være Frugter af en mindre selvstændig Elfterligning, saa

meget mere som Holberg selv siger, at de danske Forhold ingen Anledning give til de i Frankrig saa meget yndede Doctorcomedier. Barselstuen's Chiromanticus erindrer vel stærkt om den urimelige Dr. Balardo. Dog bør man ubentviol være forsigtig i at fælde saabanne Domme, da vi ingenlunde kjende alle Forhold paa Holbergs Tid saa nøie, at vi med Visshed kunne vide, om ikke Meget, som nu tager sig besynderligt ud, dengang kan have været forstaaeligt og hjemligt for Enhver. Naar man f. Ex. betænker, at de holberg'ske Advocatscener i al deres Besynderlighed dog, med Undtagelse af den foregivne Advocats Optraeden i „den Stundesløse“, ikke have mindste Lighed med de romiske Procedurer i Théâtre Italien, at de derværende Advocaters Latin ikke bestaaer i romerske Lovsteder, men i pathetiske Steder af classiske Digtere, at hine's rhetoriske Floskler slet ikke ligne de holberg'ske Tingstubes Klammerier, saa turde maaskee Werlauff's Formodning med Hensyn paa dette Phænomen fortjene noget mere Opmærksomhed, end Æsthetikerne synes at antage. At nemlig Advocaterne i „den politiske Randestøber“ slaae om sig med Lovsteder af den romerske Ret, er i sin Orden, da Scenen er i Hamborg; men hvad det Særshyn angaaer, at Holberg ogsaa lader danske Advocater beraabe sig paa en Lovgivning, der ikke gjælder og aldrig har gjældt i Danmark, er Werlauff's Conjectur denne: Underdommernes Embeder bleve paa Holbergs Tid langtfra ikke altid besatte med studerede Jurister, men meget, ofte med ustuderede Clienter af fornemme Huse, undertiden deres Domestiker, og da kan det let tænkes, og man har maaskee virkelig havt Exempel paa, at en siffig Procurator har vidst at imponere en uvidende Dommer, som maaskee hverken har forstaaet Latin eller Jurisprudens, ved at anføre latin'ske Lovsteder af den romerske Ret, der, skjøndt den ingen prak-

tiff Gylbigheid havde, dog som Videnskab blev foredragen ved Universitetet¹⁾).

Paa samme Tid, som det italienske Theater florerede i Paris, blomstrede ogsaa den berømte originale franske Komiker Moliere. Ogsaa han har ofte benyttet Plautus og den italienske Kunstcomedie, og det hændes undertiden, at Holberg ved at laane fra ham kommer til at benytte det samme Stof paa anden Haand, f. Ex. i de Scener, hvor han lader Elftende eller Egtefolk fortørnede veeleviis vende hinanden Ryggen og bede hinanden om Forlæbelse, eller i de lange Remser, hvori han lader Bindmagerne brovte af deres Kundskaber, hvilke sidste han dog altid udfører med langt større Vittighed og rigtigere Taft for at holde op itide end hans Forgjængere. Forøvrigt er Holbergs Charakter som Digter meget forskjellig fra Molieres. Denne maatte som Hofdigter og dramatisk Satiriker for en stor og lastefuld Hovedstad, der var Middelpunktet for Europas daværende høiere Cultur, nødvendig have et Stof for sig af en ganske anden Bessaffenhed end det, der tilfaldt Holberg som Folke-digter og Stadsfathricus i en lille nordisk Hovedstad med en ensfoldig, uskyldig og spidsborgerlig gammelbægs Befolkning, der vel havde optaget nogle udvortes Moder efter hiin, men hverken i Ondt eller Godt havde tilegnet sig Noget af dens indre Charakter. Gjenstand for Molieres Skildringer er den store Verden i Paris eller ialtsald den bemidlede og selftabeligt bannede Borgerstand. Naar en Bonde eller Almuesmand undertiden i et enkelt Optrin bringes paa Scenen, saa er det kun for at give de fornemme Tilskuere Leilighed til at more sig over hans Enfoldighed og Latterlighed, men alveles ikke af nogen psykologisk Interesse for hans Eiendommelighed (det skulde da i det Høieste være

¹⁾ Werlauff, hist. Ant. t. Holb. Pyspisil, S. 60-61 med Noten n.

Hovedpersonen i „Doctoren mod sin Willie“). Derimod skildrer Moliere de høiere Kredses Selskabsliv med dets dybe Lidenskaber og forviklede Intriguer; han er udtømmelig i at vende op og ned paa de allerede dengang meget forstyrrede ægteskabelige Forhold i Paris; mangfoldige Charakterer af stor psychologisk Interesse og saaledes, som de kun kunne udvikles i et af høiere Cultur gennemtrængt, aandelig bevæget Omgangsliv, skildrede med Mesterhaand, stride over Scenen; man seer den fine Coquette ligeoverfor Mennekehaderen, der er kommen tilkort i Verden med sin Ærlighed, Høfleren, der trænger sig giftig ind i den rebelige, gudfrøgtige Mand's Familieforhold, den uvidende Charlatan i Lægekunsten i Forhold til den indbildte Syge, lærde, forfærdede Damer i Selskab med ligesaa naragtige Skjønnaander og Poeter, en Brimmel af Marquis'er og andre Modeherrer, der sværme paa Overfladen af det civiliserede Verdensliv; meget sjældnere giver Moliere sig af med at skildre Charakterer af mere plebejisk Natur, der egne sig for grotesk komisk Fremstilling, og af disse turde den Gjerrige maaskee være den eneste vellykkede. Holberg er efter Oldtidens Komikere den første demokratiske Digter i dette Fag; han giver sig ligesom i sit Liv, saaledes ogsaa i sin Poesie forholdsvis overordentlig lidt af med den store Verden; som oftest er det Hovedstadens jævne Borgerfolk, som med al deres Eyst til at være fornemme dog aldrig blive det, eller det er Haandverkere, Provindsborgere, Bønder og andre Landsbyfolk, hvis Sæder og Egenheder han ret med inderlig Kjærlighed og Fornøielse stiller os for Die. En anden Hovedforskjellighed mellem den nyere Tids to største Komikere er den, at Holberg var en studeret Mand, Moliere derimod en Verdensmand. Siden Lucians Tid har ingen Satiriker været saa flem mod Philosopherne som Holberg; men Lucian og Holberg vare ogsaa selv Philosopher, og dette er aldeles

nødvendigt for den Satiriker, der vil ramme Philosopherne paa deres sømme Steder; han maa være inde i deres Tankegang, ellers flyder han forbi, som Moliere næsten altid gjorde, naar han sigtede efter dette Maal. Af Philosopherne hos Moliere er den i „den borgerlige Adelsmand“ endnu den taaleligste; de i „det tungne Giftermaal“ ere tankeløst afbilbede efter Mynsteret af Dr. Valoarbo. Det er et stort Beviis paa, at Holbergs Digteraand i hans sidste Aar var svækket, at han, der netop i denne Retning tidligere havde leveret saa fortrinlige Ting, kunde i „Sganarels Reise til Philosophernes Land“ indlade sig paa en ligefrem Esterligning af sine Forgjængeres aandløse Maneer. En Egenhed, hvori Holberg adskiller sig ikke blot fra Moliere, men overhovedet fra alle sine ovenfor omtalte Forgjængere, er den, at han er reen Komiker og slet intet Andet. I visse Henseender er det en Indskrænkning; Livets alvorlige Side og det virkelig positivt Skjønne formaaer han slet ikke at opfatte poetisk. Hans Stykker komme derved til at savne den skjønne Baggrund, paa hvilken de fremtrædende komiske Charaktermalerier hos hans Forgjængere staae tegnede. Det Rørende forstod han sig ikke paa. Man føler det stærkest i hans Skildringer af Kjærlighedsforhold. Kjærligheden er i Holbergs Stykker kun et Driuhjul for Intriguen og interesserer kun Forfatteren for saa vidt som den kan bruges hertil, men gjøres ikke selv til Gjenstand for nogen poetisk Skildring. Scenerne mellem de Elskende ere ikke stort Andet end en Række stive formelle Complimenter, de sige hinanden, og om end Elskeren undertiden bliver balskyrig og vil „omkomme sig selv“, saa feer dog ogsaa det ud som en Formalitet ¹⁾).

¹⁾ Sædvanlig forklarer man dette deraf, at Holberg selv aldrig havde kjendt Kjærlighed og følgelig ikke kunde skildre denne Følelse. Hertil kunde man svare med Henrik i „den ellevte Juni“: „Ei

At man kun i disse Scener, der nu eengang vare uundværlige, og ellers ingensteds føler dette Savn, skyldes den rigtige Taft, hvormed Holberg selv erkjendte Grændsen for sin Evne og albrig indløb sig paa Noget, som han ikke følte sig voren. Stærke Lidenskaber og overhovedet enhver Sindsbestaffenhed, der hidrører fra saa dybe Bevægelser i Sjælen, at den opfordrer til alvorlig Deeltagelse, gav han sig ikke af med at skildre. Det er det Slags Emner, som hos Moliere i Reglen ere kjendelige derpaa, at Comedierne ere paa Vers; hvor de ere i Prosa, nærme de sig mere til Lighed med Holbergs. Holberg har kun eengang, lige i Begyndelsen af sin Virksomhed som dramatisk Forfatter, da han formodentlig endnu ikke rigtig havde lært Omfanget af sine Kræfter at kjende, grebet feil i Valget af et Emne. „Den Vægelsindede“ er af denne Grund blevet et mislykket Charakterskildre. Vægelsind er en Usikkerhed i den moralske Følelse og som saadan en Charaktersvagthed af meget alvorlig Betydning. Skal den skildres anstueligt, saa maa Læseren see den Vægelsindedes indre Sindsbevægelser og Anfægtelser, men dette stod ikke i Holbergs Magt. Man sees kun en Dame, der har, som der et andet Sted siges, femten Sind i een Time, men ikke, hvor hun faaer dem fra. Det hedder i Parenthes: „imidlertid faaer hun anden Humeur,“ en

Snat, en ung Person paa 22 Aar skulde ingen Kjærlighed føle!“ Umuligt var det vel ikke, men sandsynligt var det ikke heller, og det bliver dog stedse rimeligere at søge Grunden til hiint Phænomen i Mangel paa poetisk Evne end i Mangel paa Erfaring. Bistand finde vi i Holbergs Levnetsbeskrivelse ikke mindste Spor til nogensomhelst lykkelig eller ulykkelig Kjærlighedshistorie, men jeg har ovenfor gjort opmærksom paa den underlige, mystiske Slutning af det fjerde Skjæmbdigt, der forekommer mig umiskjendelig som en Spøg over en forvunden Smerte og synes at tyde paa en oplevet poetisk Situation, der mod Forventning har faaet en høist ubehagelig prosaisk Oplosning.

Parenthes, som karakteriserer det hele Stykke. Den eengang saameget anseete dramatiske Journal havde ubentviol Ret i at regne dette Stykke til de fletteste af Holbergs, og navnlig i den Paastand, at Hovedkarakteren er raat anlagt. En lignende Bemærkning gjør ogsaa Brug¹⁾. Hvad en stor Kunstnerinde kan bringe ud af Rollen, er en anden Sag, men Fortjenesten heraf kan ikke tilregnes Forfatteren. Holberg havde forøvrigt stor Agtelse for Moliere, men paa Grund af, at der er en saa stor Deel af dennes Verker, som han ikke kunde interessere sig for, bedømmer han ham dog undertiden noget eensidigt. En stor Fordeel fremfor Holberg havde saavel Moliere som de øvrige originale Komikere fra ældre Tider deri, at de foresandt et udbannet Sprog, som de kun behøvede at bruge, medens derimod Holberg selv maatte danne sit Modersmaal ved sine Comedier. Denne Omstændighed kan maastee ogsaa have bidraget Sit til, at Elstovsscenerne hos Holberg falde saa tørt ud, thi som bekjendt kan ellers et dannet Sprog og en traditionel Phraselogie bøde paa mangen Indstrækning i en for Resten dygtig Digters productive Evne. At Holberg ogsaa undertiden har laant Ideen til et Stykkes Composition fra Moliere, er vist nok. „Doctoren imod sin Villie“ af Moliere ligger til Grund for „Reisereisen“ af Holberg; Intriguen i „Don Rambo de Colibrados“ er hentet fra „den borgerlige Adelsmand“, og i „den ellevte Juni“ fra „Mr. Pourceaugnac“. Men her fremtræder allerstærkest det allerede ovenfor antydede Forhold, at Efterligningen er bedre end Originalen. Det var en sand Triumph for den demokratiske Folkebidger, at han, efter at have laant en Intrigue fra „den borgerlige Adelsmand“, et Stykke, der gaaer ud paa

1) Ludvig Holberg, sein Leben und seine Schriften, S. 186.

at vise det formeentlig Latterlige i at Folk af simpel Extraction bilde sig ind at kunne erhverve sig den Dannelsse og de Fortrin, som ene tilkomme Fuldblodsracen, og anbragt den i „Don Ranudo de Colibrados“, kunde sige, at den her passebe langt bedre og var gennemført med langt mere Rimelighed og Sandsynlighed end i det franske Hofstykke. „Mr. Pourcaughac“ er saa langt fra at høre til Molières Mesterstykker, at det endog er ubegribeligt, hvorledes en saa stor Digter, har kunnet forfatte et Stykke, der i den Grad er under al Kritik, medens derimod „den ellevte Juni“ blandt Holbergs staaer i allerførste Rangclasse. Overhovedet er det mærkeligt, at skjøndt det egentlig kun er Charakterfiktionen, der af Holberg behandles med Flid og Opmærksomhed, medens derimod Intriguer og Forviklinger aabenbart kun betragtes som en Bisag, saa at han ofte glemmer, i hvilket Land han har henlagt Scenen, ikke betænker, om den er i Stuen eller paa Gaden, gjør sig skyldig i Modsigelser og Hukommelsesfeil i Anlægget o. d., saa er dog netop Composition og Dekonomie Noget, hvori han har ikke ringe Fortrin for Moliere. Hos denne gribes man ofte meget stærkt af første Akt og foranlediges derved til at vente sig noget ganske Overordentligt, men det Dvrige svarer ikke altid til Begyndelsen; man føler, at Digteren, saa at sige, for tidlig har spillet sine bedste Trumfer ud. Holberg derimod er ligesaa god Dekonom med sine gode Indfald og Situationer som med sine Penge; han bliver aldrig renonce, men veed i hvert Stykke at vedligeholde Interessesen lige fra Begyndelsen til Enden.

Charakterfiktionen er, som sagt, den Side af Holbergs Comedier, som fornemmelig giver dem deres store Betydning og gjør ham til Nationaldigter, hvilket han ogsaa selv var sig heel vel bevidst. Han siger i sin Selvbiographie, at det især har været ham om at gjøre i sine Comedier at

„fremstille nye Laster, som ikke vare altfor meget slidte paa i andre Comedier (ab aliis comicis intacta), og som vores Nation i Særdeleshed inclinerer til¹⁾.“ Det synes derfor ogsaa billigt, at netop denne Side her fortrinnsviis interesserer os, thi hvad andre Fordringer der kan gjøres til en Comedie, kan vel have stor videnskabelig Interesse for Æsthetiken i Almindelighed, men angaaer enhver anden dramatisk Forfatter ligesaa nær som Holberg og faaer, hvor Talen netop ene er om denne, kun liben literaturhistorisk Interesse. Det, hvorved Holberg indvirkede bethdningsfuldt paa det danske Folk, var det levende Billede af Folkelivet, som han stillede Nationen for Die. Med Hensyn herpaa har Dehenschlæger sagt, at om Kjøbenhavn sank i Jorden, og man kun om nogle Aarhundreder udgrov Holbergs Comedier, saa vilde man saa godt kjende Digterens Tidsalder deraf, som vi kjende den romerste Tid af Pompeji og Herculanium²⁾. Man kunde derfor have Aarsag til at betragte alle Holbergs Stykker som Charaktercomedier, for saa vidt som de kun fra denne Side have historisk Betydning. Dog har man indbeelt dem, med Undtagelse af de faa, der gaae ud

1) Levins Udg. S. 99. Jeg har engang hørt anføre som Beviis for Holbergs formeentlige Gjerrighed, at han aldrig har vovet at skrive nogen Comedie eller Satire mod denne Last. At det som Beviis for en saadan Beskyldning er aldeles intetfigende, følger af sig selv. Jeg omtaler det kun for at gøre opmærksom paa den virkelige Grund dertil. Den Gjerrige er nemlig et Emne, som netop mangler begge de anførte Betingelser, thi det var saa godt som opslidt iforveien af Plautus i „Pottecomedien“ og af Moliere i „Gnieren“, hvilket sidste Stykke paa den ældste danske Skueplads stadigt opførtes jevnfides med Holbergs, og enhver, som kjender Holbergs Beskrivelser over de daværende Danske, veed, at Gjerrighed mindst af alle var den Feil, de vare forfaldne til.

2) Athene, B. 1, S. 304.

paa literær Satire, i Charakterstykker og Situationsstykker. De Første ere saadanne, hvori Alting dreier sig om een stærkt fremtrædende Hovedcharakter, der staaer som et komisk Ideal af en paa den Tid gammel eller ny Stands- eller Modebaarskab eller anden Særegenhed, hvorimod de Stykker, der udgjøre den anden Klasse, ere saadanne, hvori ingen bestemt Hovedperson kan paavises, men de handlende Personer udgjøre en Gruppe, hvis indbyrdes stridige Forhold bærer Handlingen. Som et ubvortes Kjendemerke for Situationsstykket kunde man betragte det, at de staaende Charakterer med de uforanderlige Navne udgjøre Stykkets Hovedpersoner, som i „Mascarade“, „Zulestuen“, „Kilbereisen“, „Henrik og Pernille“, „Abracadabra“, medens de derimod i Charakterstykket, hvis de der ere tilstede, træde i Baggrunden, for at Stykkets karakteristiske Helt kan vise sig desto mere fremtrædende, som i „den Bægelsinde“ i 3 Akter, „Geert Westphaler“ i 1 Akt, „den Stundesløse“, „Philosophus ubi egen Indbildning“. Men da dette dog væsentlig beroer paa et andet Forhold, nemlig om Borgerens huslige Kreds, paa hvilken de vedtagne Charaktermasser ene passe, er Hovedgjenstand for Skildringen, eller ikke, saa bliver det som Kjendemerke usikkert, da ogsaa Helten i et Charakterstykke, naar han hører til denne Kreds, kan optræde under en staaende Characters Navn, som f. Ex. i „Pernilles korte Frøkenstand“ og „den honnerte Ambition“, medens paa den anden Side Scenen i et Situationsstykke enten ganske eller tilbeels kan have et andet Omraade end det, der kan besættes med de typiske Charakterer, som i „Barselstuen“, „Diderich Menschenschreck“, „den pantsatte Bøndreng“, „Hexerie eller blind Allarm“. Forøvrigt er det i Charakterstykkerne ikke altid ene Heltens Charakter, der som saadan fængsler Opmærksomheden; ofte hæves den ved Modsetningen til en anden Hovedperson, der ligesom en

Planet netop ved sin Modstandskraft bevæger sig om Stykkets Sol, som Stygotius i „Jacob von Lihyboe“, Beer Degn i „Erasmus Montanus“, Peander i „Philosophus ubi egen Indbildning“; for Comedien „uden Hoved og Hale“ er det i denne Henseende egent, at Centrum, for at blive i Vignelsen, dannes af et Par Dobbeltstjerner, der ved gjensidig Centrifugalkraft dreie sig om hinanden. Herved bringes disse Charakterstykker til at nærme sig Situationscomedien, og overhovedet er selve denne Inddeling ikke saa ganske let at føre igjennem i Detail. Men selv Situationsstykkerne kunne nutildags neppe interessere os ved Andet end de deri indeholdte Charakterfilbringinger, med Undtagelse af saadanne, hvori det, der bevirker og bærer Situation og Handling, netop er et mærkeligt eller komisk Charaktertræk ved Tidsalderen, som „Barselstuen“, „Hexerie eller blind Alarm“ og „det lykkelige Skibbrud“. Hermed skal ingenlunde negtes, at jo ogsaa i de andre Situation og Fabel endnu kan mere, men Talen er her kun om literaturhistorisk Interesse. Vi ville her i muligste Korthed betragte nogle af Holbergs vigtigste Charaktermalerier og begynde med de staaende Charakterer, der paa Grund af den daværende Strid mellem gammel og ny Skik lade sig inddele i Repræsentanterne for en ældre og for en yngre Slægt, en Inddeling, der isvrigt ogsaa er anvendelig paa Charakterstykkernes Helte, som overhovedet ikke ere væsentlig forskjellige fra hine og i Grunden ligeledes ere typiske, da enhver holbergsk Karakter er Typus for en heel Klasse af Personligheder og følgelig aldrig kan være, hvad man nutildags kalder en psykologisk Mærkværdighed eller en Original; vil nogen Æsthetiker eller Skuespiller forsøge paa at fremstille dem som saadanne i den Mening derved at gjøre dem interessantere, beviser han Holberg en slet Tjeneste, thi det Interessante bestaaer netop i, at de ere saadanne, som man paa Holbergs Tid hver Dag kunde

møde paa Gaden. En Undtagelse i denne Henseende gjør maaskee Helten i „Philosophus ubi egen Indbildning“.

I Spidsen for den ældre Slægt staaer den borgerlige Families Overhoved, Hr. Jeronimus, Husfaderen i gammel Stil. Han hersker i sit Huus med den fra Forsædrene nedarvede despotiske Fædrenemagt og udøver den med barsk Strengthed og ubøielig Fasthed. Efter god gammel Skik disponerer han over sine Børns Skjæbne i enhver Henseende og navnlig i Henseende til deres Giftermaal, et Anliggende, hvori han aldeles ikke indrømmer dem selv nogen Stemme eller taaler nogen Modsigelse, og dette Forhold afgiver da i Reglen Motivet for Stykkets Handling. Men han holder ogsaa efter god gammel Skik sit een Gang givne Ord med uroffelig Trofast, og det eneste Tilfælde, hvori han troer sig berettiget til at afvige fra denne Regel, er det, hvis den, der har hans Løfte, skulde være en Person, der gjør sig skyldig i at indføre eller befordre nye Skikke i Landet, thi mod et saadant Menneſke troer han ikke at have nogen Forpligtelse; af nye Moder er han en afgjort Hader, og man maa tilstaae, som oftest med god Grund, skjøndt denne Grundføetning naturligviis ofte ytrer sig i komiske Overdrivelser. Meest respectabel fremtræder denne Charakter i Comedien „Jean de France“. Hr. Jeronimi Had til nye Moder kan aldrig vise sig bedre begrundet end her, hvor Stykket dreier sig om den latterlige Skik at sende unge Menneſter paa nitten Aar af borgerlig Stand til Paris for at lære fiint Væsen, og Stykkets Helt er kommen tilbage som en complet demoraliseret Modenaar, der ulykkeligviis i Forveien ved en Familieoverenskomst var bestemt for hans Datter. Denne Ulykke maa naturligviis bringe den gode Jeronimus i en høist ubehagelig Stilling; han udlader sig paa det Høftigste ikke alene mod denne Mode, der truer med at faae saa ulykkelige Følger for hans huslige

Forhold, men ogsaa mod andre nye Stkke som Brugen af Thee og Caffe, der dengang var noget Splinternyt i Kjøbenhavn; dog fremtræder denne sidstnævnte Forbød ikke saa caricaturmæssig hos denne Teronimus som hos Corfits i „Varselstuen“. Forøvrigt ønsker ingen mere end han at hæve den ulykkelige Forbindelse, men han har givet sit Ord og anseer det for sin Pligt at tvinge sin Datter til et Ægteskab, der ikke kan være hende mere forhadet end det er ham selv. Da imidlertid Hans Frandsen gaaer saa vidt i sine Galtsaber, at Teronimus selv maa indsee Umuligheden af at have ham til Svigersøn og derfor har stillet hans Fader den Betingelse, at Parisernarren inden 14 Dage skal blive til et Menneske igjen, hvis der skal blive Noget af Forbindelsen, vogter han sig dog vel for at meddele sin Datter Noget herom, taaler ikke, at hun raisonnerer om Grundene til hans Handlemaade, bliver yderst forbitret, da hun hører, at hun har hørt slemme Historier om Hans Frandsen, fordi hun giver sig af med at høre Historier og spørge efter Bynyt, og først da Hans Frandsen har lagt voldsom Haand paa ham selv for at tvinge ham til at forandre sin gammeldags Dragt, udtaler han sig for sin Datter, og giver sit Minde til en mere passende Forbindelse efter hendes Hjertes Ønske. Meest Lighed med denne Teronimus har Personen af samme Navn i Comedien „Mascarade“. Han har en Søn, der vistnok i vel høi Grad er passioneret for Mafferader, saa at han ikke engang kan faae Tid til at aflægge en Visit hos sin bestemte Brud. Det er altsaa naturligt, at Teronimus af Hjertens Grund hader denne nymodens Forhøstelse; men da Holberg ikke saa ubetinget misbilliger denne som den i det forrige Stykke omhandlede Mode, saa følger det af sig selv, at hans Teronimus i sit Hab til Mafferader maa lægge adskillige latterlige Censibigheder og Fordomme for Dagen. Herved kommer en anden Side af

Charakteren frem. Jeronimus er en gammel Mand og som saadan vanstelig, knurvorren og utilfreds med Ungdommen, der, efter hvad han stjønner, langtfra ikke er saa stikkelig som i hans unge Dage. Men han maa derfor ogsaa af sin sindigere og mere fordomsfrie Jeernalbrende, Mr. Leonard, lade sig sige, at han nok har glemt deres egen Ungdom og bør vogte sig for den Mistanke, at han blot af Misundelse laster de Fornøielser, som han paa Grund af sin Alder er ubøgtig til at tage Deel i. Hvo kjenner ikke dette Træk, der passer paa alle Tider og alle Lande? Jeronimus maa imidlertid snart takke Skjæbnen for denne samme Ven, der siger ham en saa drøi Sandhed; da han nemlig paa hans Forbøn har tilladt sin Søns fiffige Tjener at komme frem med Alt, hvad han har at sige til Forsvar for Maffterader, saa vilde han i denne Dispute uden Vennens Hjælp albeles være flaaet af Marken eller havde ialtsald maattet appellere til sin Stok. Det ligger overhovedet i Sagens Natur, at en Jeronimus aldrig kan være meget skarpsindig, da ikke blot een af hans vigtigste Forretninger i ethvert Stykke, hvor han forekommer, er den, at blive tagen ved Næsen, men det desuden ogsaa vilde være uforeneligt med hans mange Fordomme. I dette Stykke faaer Jeronimus imidlertid Opreisning over Leonard derved, at denne saavel som han selv faaer Maffteradernes uheldige Følger at føle, idet de derved see deres fælles Familieplaner forstyrrede, og Leonard lover nu, at han aldrig mere skal tage Ungdommens Lidenskab for Maffterader i Forsvar. Dog tjener Stykkets Oplosning atter til at undskyldte de stakkels Maffterader, der dog ikke havde afftebkommet saa meget Dndt, som det syntes, men tvertimod netop været Marsag i, at Udsaldet blev, som de Gamle ønskede det.

I disse Stykker see vi Jeronimus i sin Kraft, men at Charakteren har sine svage Sider, var allerede antydet i

det sidste Stykke, og i andre træder det stærkere frem; saa stærkt som han laster Ungdommens Feil, saa lidt er han selv fri for Alderdommens. Naturligviis ere disse meest af gammelb dags Art og ikke lettelig saadanne, som de nyere Moder have ført med sig. Dertil hører Overtroen. Veronimus i „Kilbereisen“ er ligesom de andre en streng og haard Husfader, der spærrer sin Datter inde, for at hun ikke skal see nogen anden ung Mand end den, han har bestemt for hende. Men til sin Ulykke troer han efter gammel Skik fuldt og fast paa den helbredende Kraft, der skal ligge i Kirsten Piils Kilde ved St. Hansnats Tid, og forledes derved til at slippe Fuglen ud af Buret.

Det er ellers ikke blot den kjøbenhavnske Borger, der hos Holberg skildres i Veronimus' Person, det er ogsaa Spidsborgeren i Vebeltoft (i Comedien „Julestuen“), eller Landmanden over Bondestanden i en sjællandsk Landsby (i „Erasmus Montanus“), og paa den anden Side er det (i „det lykkelige Skibbrud“) Chefen for et stort Handelshuus i Kjøbenhavn, og (i Comedien „Henrik og Pernille“) endog den rige adelige Godseier, der hedder saaledes; men det er bestandig den strenge gammelb dags Husfader, der ikke kan lide nye Moder. At han ikke er utilgjængelig for Smiger, see vi i „det lykkelige Skibbrud“, hvor den rige kjøbenhavnske Grosferer saalænge omsværmes af en Keiligheds poet, der gjør Vers til Godtfolks Berømmelse, at det tilsidst lykkes denne at indtrænge sig i hans for længe siden ubkaarede Svigersøns Plads. Veronimus bryder, som før bemærket, aldrig sit Ord undtagen mod dem, der indføre nye Moder, men her er hans Datters Forlovede Gen, der skriver Comedier og satiriske Digte, og derved, som Keiligheds poeten har gjort ham begribeligt, lægger sig ud med hele Verden, og mod et Menneske, der indfører en saa fordærvelig ny Skik, kan

man nok bryde sit Løfte. Naturligviis sørger Holberg nok for, at Satirikeren tilsidst kommer til sin Ret, og Hylkeren afløres.

› Forlade vi Kjøbenhavn, saa finde vi vor Teronimus igjen i Provindsferne, men de heelt forskjellige Forhold maa her nødvendig forme ham noget anderledes. Teronimus i „Zulestuen“, en ærbar Borger i Gbeltoft, har meest Lighed med sin Navne i „Mascarade“. Han hader ligeledes nye Moder og finder det syndigt, at Ungdommen morer sig for godt. Men foruden Alderdommens sædvanlige Tilbøielighed til denne Stemning har den hos ham en særegen, personlig Grund; han har nemlig som gammel Mand taget sig en ung Kone og er ikke fri for Skinsyge. Dette i Stykkets Tændents begrundede Tilfældige ved Charakteren tjener netop til at give den en særdeles levende Individualitet. Denne Teronimus har flere elskværdige Sider; han er en Mand, der inderligt elsker sin Kone og sine Børn, og er forøvrigt godmodig, gjæstfri, og mangler ikke Levemaade. Men hvad der bringer hans Antipathie mod Ungdommens livsglade Friskhed til saa stærk Intensitet, er Følelsen af, at dette netop er det Æneste, hans Kone kan savne hos ham. I Gbeltoft har man hverken Mafterader eller Comedier, og de fleste kjøbenhavnske Modedaarskaber ere der ubekjendte. Det Æneste, der her kan være en Teronimus til Anstød som Nytt, er de nye Moder i Klæbedragten. Den væsentligste Grund til hans Had mod disse, som han sagtens kun er sig halv bevidst, er ubentviul den, at de give hans Kone et mod ham stærkt contrasterende ungdommeligt Udseende. Men her see vi da den hos Datidens gamle Folk ubentviul temmelig almindelige Feil, at bruge Religionen som Skjul for deres personlige Lidensskaber. Vi høre Fragmenter af Præsternes Declamationer om Guds Fortørnelse over Klæde=

dragtenſ moderne Snit¹⁾). Jeronimus beder derfor indſtændigt ſin unge Kone om at anlægge ſamme Dragt, ſom hans gamle Søſter bærer; han indbrømmer, at den gammelſdags Dragt er mere koſtbar end den moderne, men det er efter hans Mening ikke det, hvorpaa det kommer an, men det er diſſe forbandede nye Inventioner, hvis Følger han frygter. Nymodens Forlyſtelſer har man, ſom ſagt, ikke i Æbeltoft; derimod har man Juleſtuer og andre Legeſtuer, og hvert Menneſte i Æbeltoft er overbeviiſt om, at man ingen god Chriſten kan være, naar man ikke helligholder Julen paa denne gode gamle Maade. Biſtok kan det være meget tvivlſomt, hvor vidt denne æbeltoftſke Orthodozie har havt Medhold af Geiſtligheden; Jeronimus synes imidlertid forhen at have deelt den; nu derimod, da han ſeer, at det er Noget, hvori Ungdommen finder Fornøielſe, bliver han fritænker i denne Henſeende, en Feil, han ellers langtfra ikke inclinerer til. Han indſeer ikke, hvad Julelege have med den chriſtelige Tro at gjøre. Han gjør den i hans Mund forbaſende Bemærkning, at en Skif kan være gammel uden juſt derfor at være god. Han beraaber ſig endog paa Kjøbenhavns Exempel, hvor Juleſtuer ere aſtaffede, ſkjøndt han ellers i andre Henſeender er langtfra at billige Kjøbenhavnerneſ Vantro, naar f. Ex. Folk fra Kjøbenhavn vilde negte, at Dr. Morten har befalet at ſpiſe Gaaſteſteg Mortens-aften, eller paaftaaе, at Jorden er rund. Dog tilſtaaer han, at han tilmed ogſaa har ſine egne Grunde, hvorfor han nødig vil holde Juleſtue. Diſſe kjende vi nok: han frygter for, at de unge Æbeltoſtere ſkulle gjøre Cour til hans Kone; han veed endnu ikke, ſtakkels Mand, at der vil indfinde ſig en meget farligere Gæſt i Kjøbenhavneren Leander. Med alle diſſe komiſke Træk kunne vi dog ikke

¹⁾ Werlauff, hiſtoriske Antegnelſer til Holbergs Lyſtſpil, S. 133 ſgbd.

andet end føle os velvilligt stemte for denne brave gamle Mand, og det gjør os derfor ondt at see, at hans Jaloufie kun er altfor vel grundet. Det synes virkelig ogsaa at have været Holbergs ikke ubevidste Hensigt ved denne mesterlige Charakterfildring at forsone os med Stykkets Uædelighed. Denne har sin Grund i en Caprice af Holberg. Julestuer vare for Provindsbeboerne et ligesaa kjær Forlystelse som Mafferader for Kjøbenhavnerne. Alt, hvad der kunde siges for og imod disse, maatte ligesaa vel gjælde om hine. Smidlertid tog Holberg dog Mafferaderne i Forsvar, men rettede sin Satires Vaaben grusomt mod Julestuerne. Grunden hertil var uden tvivl ingen anden, end at Mafferaderne vare noget Nyt, Julestuerne derimod en gammel Skik. Thi det maa man tilstaae: ingen Jeronimus kunde hade alt Nyt med større Fanatisme, end Holberg i visse Momenter havde det Gammelt.

Begive vi os fra Smaakjøbsterne ud paa Landet, saa finde vi atter her en Jeronimus i Landsbysstil. Det er i Comedien „Erasmus Montanus“. Jeronimus, en rig Gaardeier paa Bjerget, har tjent sig op ved Pennen, det vil sige, han har været Comptoirskriver og i denne Stilling erhvervet sig en saadan Formue, at han har kunnet kjøbe sig en Landeiendom. Han er altsaa en Mand over Bondestanden og har som saadan i mange Aar gjældt for den fornemste og klogeste Mand paa Bjerget. Det lader nemlig til, at Holberg har tænkt sig Præsten fraværende som fra et Annex¹⁾.

1) St. Jørgensbjerg ved Roskilde, hvis det er dette, der er meent, var forøvrigt paa Holbergs Tid ikke Annex, men Hovedsogn, men om saadanne Smaating erkyndige de han sig aldrig nærmere. Hvad overhovedet det Spørgsmaal angaaer, hvor Bjerget, Scenen for to af Holbergs Comedier, ligger, vil jeg, skjøndt det er af ringe Bigtighed, dog gjøre en almindelig Bemærkning. St. Jørgensbjerg har som bekendt for et Par Decennier siden faaet

At et Par velhavende Bønderfolk under disse Omstændigheder ansee det for en Lykke og Ære for deres Huns, at Jeronimus vil antage deres studerede Søn til Svigersøn, er i sin Orden, især i hine Tider. Det Eiendommelige ved en Jeronimus bliver under disse Forhold skjærpet ved den indskrænkede Paastaaelighed, som saa let bliver Følgen af i Mand's Minde at have været det uimodsagte Drakel i sin Krebs. Det er ikke saa meget de nye Stikke, der her gjør Jeronimus Hovedet kruset, skjøndt han vel finder det forargeligt, at Rasmus Berg har forandret sit Navn til Erasmus Montanus, en Skik, der forøvrigt kun paa Bjerget kunde kaldes ny, men han fortørnes langt mere over de nye, selvsomme Meninger, Montanus forplanter, og som albrig noget Menneffe paa Bjerget har hørt Mage til. Meninger, som Jeronimus ikke har hørt eller ved sin Auctoritet stemplet, ere i hans Dine ugubelige og fjetterste og true med reent at omstyrte den gamle Tro paa Bjerget. Mindst kan han taale dem hos sin Svigersøn; han finder, at han her har

en farlig Medbeiler til denne Ære i Bjerghy eller Munkbjergby mellem Sorø og Slagelse. Skulde de fra Localiteterne hentede Grunde, som fra begge Sider ansøres, veies mod hinanden, saa vilde Bøgtstaalen, uagtet de modstridende Chronologiske Forhold, helde stærkt til Munkbjergbys Side. Men den Forudsætning, at Holberg har havt et bestemt Sted med tilhørende Localiteter for Nie, er i sig selv lidet rimelig. Han har sandsynligviis engang hørt tale om en Landsby, der kaldtes Bjerget, og da benyttet Navnet uden at bekymre sig om, hvor det maatte være at søge paa Landkortet, eller hvorvidt Localiteterne maatte passe. Men dette har efter al Sandsynlighed været St. Jørgensbjerg, som i ethvert Tilfælde er meest bekjendt under hiint Navn. Naar derimod et Sagn beretter, at han engang for sit Helbred har tilbragt en Sommer paa St. Jørgensbjerg, saa maa dette ansees for gjendrevet ved selve Comebierne, thi i saa Fald maatte han have kjendt Localiteterne bedre.

tilstrækkelig Grund til at tage sit Ord tilbage, ja han vilde, selv om de allerede vare gifte, alene af den Grund søge Skilsmisse imellem dem. Det er saaledes i sin Orden, at han haardnakket gjør det til Betingelse for Partiet, at Montanus skal tilbagefalde den Mening, at Jorden er rund. Den vistnok almindelig udbredte rigtige Opfattelse af Jeronimus's, Kibefogdens og Degnens Charakterer i dette Stykke har undertiden i Publikum foranlediget en Misforstaaelse af Hovedpersonens, hvorom nedenfor mere.

Med en ganske særegen Charakter optræder Jeronimus i Comedien „Diberich Menschenschreck“. Han er ligesom de andre Jeronimusser meget streng i sin Dom over Ungdommens Letfindighed og Fordærvelse. Men hvad der her fornemmelig gjør dette Charaktertræk komisk, er, at den viser sig forenet med en svag Forstand og Taft for Livet. Han omtaler aabenhjertig, at han selv i sin Ungdom ingenlunde har ført noget exemplarisk Liv, og roser sig af at have omvendt sig og gjort Poenitentse, hvorfor ogsaa hans Søns Tjener i en spottende Tone lover ham, at Mr. Leander ogsaa skal gjøre Poenitentse, naar han bliver gammel, en Sphdighed, som Jeronimus ikke veed at svare paa uden med sin Stof. Men Følgen af denne Fremgangsmaade er naturligtviis, at han ingen virkelig Magt har over sin Søn, og han viser mere Kraft i at skjælde ham ud end i virkelig at holde Styr paa ham. Han har den for mange ørkesløse Menneffer eiendommelige Sædvane at føre nøiagtig Dagbog over hvad han hver Dag foretager sig, og heri forekommer nu ved Siden af saadanne Mærkeligheder som Veirligets Forandringer og Skotspiets Fataliteter ogsaa abfskiltigt Andet, som han med særdeles Oprigtighed har ført til Bogs, og som viser Sandheden af hans egne Tilftaelser om sine Ungdomslyrder. Samme Dag, som Stykkets Handling foregaaer, har han havt Sting i sin store Taa, hvilket han

veed betynder, at han skal have Fortrebeligheder, og dette Drakel har heller ikke spaaet usandt, thi han bliver magnifikt tagen ved Næsen.

Det er overhovedet Holberg om at gjøre, at den Sandhed bliver erkjendt, at man ikke altid selv er et Dybsmynster, fordi man paa sine gamle Dage er bleven en streng Moralist, og ingensteds har han fremstillet dette saa skarpt som i Skilbringen af Jeronimus i „Bernilles korte Frøkenstand“, den holbergste Tartufe. Han optræder imidlertid meget forskjellig fra Tartufe hos Moliere. Molieres „Tartufe“ er et stort poetisk Mesterverk, men det er aldeles ikke komisk og kunde ikke være det, uagtet det har en stor Komiker til Forfatter. I et katholisk Land, hvor Jesuiterne regjere, er Skindhelligheden en altfor frygtelig Magt til at den kan være latterlig og egne sig til komisk Fremstilling paa Scenen. Tartufe er derfor hos Moliere en tragisk Person, og med Undtagelse af en Scene med en gammel Bedstemoder, hvormed Stykket begynder, som man maaskee til Nød kunde kalde komisk, er det hele Drama egentlig en Tragedie. Hos Holberg derimod, uagtet han henlægger Scenen i et katholisk Land, blot fordi han til Knudens Løsning behøver Munk, er det ikke katholisk Devotion, der skildres, men protestantisk Pietisme, og denne kan nok, især naar den optræder i Forening med dansk Spidsborgerlighed, sees fra en komisk Side, saameget mere som Holberg, da han skrev dette Stykke, vist ikke anede, at den aandelige Retning, hvoraf han her fremstillede en saa latterlig Caricatur, fem eller seks Aar senere skulde blive til en Magt, der fra Thronen af i en lang Række Aar skulde beherske Danmark med et Jernscepter, kue al aandelig Frihed og blandt Andet ogsaa standse ham selv paa hans Forfatterbane. Jeronimus i „Bernilles korte Frøkenstand“ er en rig gammel Mand af et temmelig tvetydigt Rygte. Han veed selv ret vel, at hans Naboers

Mening om hans Charakter og hans Wandel ikke er den fordeelagtigste, men han tager sig det ikke videre nær, da han kjenner sine Naboers Tænkemaade altfor vel, til at han skulde befrygte Forhaanelser og Krænkelser, saalænge han er rig, da den, der har Penge, altid bliver, om ikke betragtet, saa dog behandlet som en stikkelig Mand (en Grundsatning, som ogsaa vor Ven, Peder Ruus, paa sit Sted vedkjender sig). Jeronimus er derfor heller ikke videre omhyggelig for sit gode Navn og Rygte, og naar han tilfælle er Høfler, saa er han det ikke som Tartuse hos Moliere i nogen beregnet Hensigt, for at give sig et Skin af Hellighed i Folks Dine, men blot af Vane. Grundtrækket i hans Charakter er udtrykt i den flere Gange i forskjellige Former gjentagne Replik: „lad dem kun snakke saameget som de vil, naar jeg kun“ o. s. v. Man maa høre Rosenkilde sige den for ret at overthedes om dens dybe, gennemgribende Betydning for Charaktereffilbringen. Forøvrigt har Jeronimus tilegnet sig den fromme Talemaade, at han har raadført sig med Gud, og anvender den, hvergang han foretager sig Noget af Vigtighed. Nu paatager han sig efter Anmodning af sin Stifføn Leander, hvem han underfundigt har fravendt Størstedelen af hans Mødrenearv, at frie for ham til en ung Pige, hvis Forældre ere uformuende. Men underveis faaer han Underretning om, at der ved Testament er tilfaldet hende en Arv efter en Slægtning, og da Penge er hans herskende Videnskab, anbringer han nu Frietiet i sit eget Navn. Faderen finder Partiet altfor ulige, men da den gode Mand staaer under et meget strengt Løffelregimente, bliver hans Mening uden Betydning, idet Moderen, saasnart hun hører tale om den betydelige Formue, hvormed Himlen har begavet Jeronimus, finder, at dette Egteffab maa være Himlens Willie. Jeronimus, som herved bliver erindret om at bruge sin sædvanlige Talemaade med mere Eftertryk,

, end det i Begyndelsen af Samtalen var skeet, taler nu meget bevægeligt og under mange Taarer om sit første lykkelige Egtekab, om sin salig Kones Fromhed, og hvorledes hun, da hun allerede halv forklaret laa paa sit Yderste, havde trøstet ham med, at han skulde blive gift igjen med en ung Jomfru, der skulde glæde ham i hans Alderdom, hvorledes han selv i sin dybe Sorg længe havde anseet dette for aldeles umuligt, indtil han, da han første Gang saae Datteren af dette Huus, ved en umiddelbar Indskydelse fra oven pludselig var bleven erindret om sin salig Kones sidste Ord. Det er ham aabenbart aldeles ikke om at gjøre at faae Nogen til for Alvor at troe alt dette; det Hele er kun en stiltiende Overenskomst mellem ham og den ligesaa pengegjerrige gamle Dame, hvem han paa denne Maade skaffer et anstændigt Paastud til at anvende sin despotiske Magt i Huset til hans Fordeel. Han gjentager omtrent det Samme for den unge Jomfru, forglemmer derhos ikke at bagtale sin Stifføn efter bedste Evne, og er døv for hendes Bønner om at afstaae fra sit Forsæt, ibet baade han og hendes Moder erklære, at de ikke tør modsætte sig Himlens Willie. Det Hele er uden tvivl grebet lige ud af Datidens Liv. Gamle Familiefagn vide endnu at fortælle ganske lignende Ting, den pietistiske Paaberaabelse af Aabenbaringer med indbefattet. At Holberg i det Følgende, hvor han har faaet Stykkets Intrigue i Gang, driver Skilbringen paa den yderste Spidse, idet Jeronimus, da han i Medfør af den opdigtede Forblyttelseshistorie forandrer sit Sind, strax har en ny Aabenbaring ved Haanden for ogsaa at beskryffe dette, er ikke mere end en tillabelig digterisk Frihed.

Sej bemærkede før, at de Feil og Daarskaber, hvortil en Jeronimus kunde forfalde, i Reglen maatte være af gammeldags Art; dog kunde der ogsaa gives visse nymodens Galskaber, mod hvilke selv den gammeldags borgerlige Tænke-

maade ikke tilstræffeligg kunde beskyppte. Hertil hører fornemmeligg Rangshygg. Dette Kaserie er Gjenstand for Satiren i Comedien „den honneté Ambition“. Teronimus, Stykkets Helt, er som sædvanligg en gammel Borger i Kjøbenhavn. En yngre Mand af hans Slægtsskab, har ved Connexioner skaffet sig en Rang, og Tanken om, at denne nu rangerer over ham, forurooligg ham i den Grad, at han hverken kan spise, drikke eller sove. For at faae No i sit Sind maa han have en Rang ved hvillkesomhelst Midler, naar de blot føre til Maalet. Denne sin Vidensskab kalder han med et formodentlig blandt Rangshygg dengang brugeligg Udtryk en honnet Ambition. Det nytter ikke, at hans ligesaa fornuftigg som fromme og søieligg Kone foreholder ham, at hans yngre Slægtning ved sin urimeligg Rangshygg kun har paadraget sig fornuftigg Folks Foragt, og at det vil gaee ham selv ligeledes. Saadanne fornuftigg Folk ere i hans Dine Spidsborgere, der ingen honnet Ambition have; det er ham kun om at ggøre, at de blivde tvungne til at vise ham uadvortes Erbødighed, hvormeget de end maatte foragte ham i deres Hjertes. Dog ønster han ogsaa, saavidt muligt, at undgaae det Sidste, og har derfor i Sinde at skyde Skylden for sin Rangshygg paa sin Kone, idet han vil sigge til sine Befjendtere, at han meget imod sit Ønske seer sig nødt til at søgg om en Rang for at søie sin Kone, som absolut vil være Fru. Han undseer sig ikke for at bede sin Kone om hendes Minde hertil, idet han forestiller hende, at Sliigg ikke læggess Fruentimmerne saameget til Last som Mandfolkene, og hun er virkellig søieligg og godmodigg nok til at paatage sig Skylden for sin Mandss Svaghed. For at skaffe sig Anbefalinger forsøgg han de besynderligste Midler. I det Haab at kunne komme i Forbindelse med en høitstaaende Mand byder han dennes Lakei til Vords, om hvem han har hørt, at han skal have stor Indflydelse hos

sin Herre, for ved ham at blive anbefalet til Herren, og da han hører, at hans Skræbder arbejder for en Greve, indbyrder han ved samme Veilighed Skræbderen for ved ham at blive anbefalet til den fornemme Kunde. Det Første var maastee for Datidens Publikum, paa Grund af Tjenerskabets daværende langt nærmere Forhold til Herstabet, ikke saa paafaldende, som det nu synes, men det sidste Træk er i ethvert Tilfælde et overgivent Indfald af Holberg og ligesaa caricaturmæssigt, som det nutildags vilde være. Da hans Datter er forlovet med en ung Mand, som ingen Rang har og ingen vil have, vil han have Partiet hævet for ikke, naar han faaer Rang, at være mesallieret, men det er en naturlig Følge af hans hele Afsærb, at den despotiske Myndighed, en Teronimus ellers udøver i sit Huus, her maa staae paa svage Fødder, og det seer ikke ud til, at han vil kunne sætte sin Villie igjennem mod Datterens bestemte Modstand. Denne Teronimus i Comedien bliver imidlertid cureret for sin Rangshge derved, at en Tjener giver sig ud for en Baron, lover at anbefale ham ved Hoffet og narrer ham en Mængde Penge fra. Teronimusferne i det virkelige Liv bleve vist ikke saa let curerede, naar de eengang vare besatte af Rangshge.

Disse vare de vigtigste Stikfælses, hvori Holberg har vidst at nuancere Charakteren af sin Teronimus, denne Typus for den gamle danske Borger. En anden Repræsentant for den samme Klasse er Mr. Leonard, der ligeledes hører til de staaende Mæster i Holbergs Comedier. Den Person, der i mange af Holbergs Stykker optræder under dette Navn, er ligeledes en Borger i gammel Stiil, men han afstiller sig fra Teronimus ikke blot ved et sagtmodigere Temperament, men fornemmelig derved, at han kan rai-sonnere og tage imod Grunde og lade sin Mening bestemme deraf, hvormod en Teronimusfes Mening om enhver Ting .

eengang for alle er bestemt og uforanderlig. Da det er et Hovedtræk ved Leonards Charakter, at den er fordomsfri, saa har denne Person undertiden den Forretning at udtale Holbergs Mening om de Forhold, hvorom Stykket dreier sig. Leonard er ingen saa afgjort Hader af nye Moder som Jeronimus; han ønsker ligesaa lidt som denne Sædernes Forbærvelse, men han anseer det ikke for nødvendigt, at Sæderne forværres, fordi Skikkene forandres, og hylder overhovedet ikke ubetinget den Mening, at Verden bestandig forværres og gaaer tilbage. Jeronimus er derfor altid hos Holberg en gammel Mand; Leonard er undertiden hans Jevnaldrende, men ligesaa lidt en sindig, forstandig og ærefjær ung Mand, ja i et Par Stykker er det endog den unge Elsker, der hedder saaledes; men det er altid den ærbare, besindige og forstandige Borger. Men for det Forhold, hvori Holberg i Reglen stiller sin Jeronimus og sin Leonard til hinanden, ligger der en fin psykologisk Bemærkning til Grund, den nemlig, at Eensidigheden oftest er forbunden med Kraft, medens Fleersidigheden derimod er udsat for Charaktersvagheit. Leonard er mindre eensidig og fordomsfuld end Jeronimus, men han savner i Reglen ogsaa hans kraftige Villie; Leonard har mere Forstand, Jeronimus mere Charakter. Vi see derfor ogsaa, at hvor Leonard er Husfader, der staaer han i Reglen under Tøflen, medens Jeronimus er Herre i sit Huus. Jeg har allerede omtalt den svage Husfader i „Bernilles korte Frøkenstand“, der saagodt som slet ikke døver at sige sin Kone imod og aldeles ikke er Mand for at sætte Nogeting igjennem imod hendes Villie; han hedder Leonard. Han sees hele Stykket igjennem Sagen fra den rigtige Side, men kan aldeles Intet udrette, da hans Kone slet ingen Notice tager af hans Mening. Jeg har ogsaa omtalt den gamle, ærlige Mr. Leonard i „Mascarade“, der raisonneerer saa fornuftigt om

Mafferader og i dette dengang faa meget omtvistede Spørgsmaal veed at holde den rette Middelvei mellem de strenge Forerers absolute Fordømmelsesdom over denne Forlystelse og Ungdommens Eidenstab derfor. Men denne Befindighed og sunde Dømmekraft har han kun, saalænge hans Sind er roligt. Da hans Datter er bleven forelsket paa Mafferaderen og vil undslaae sig for det mellem ham og Jeronimus aftalte Partie, bliver han en ligesaa afgjort Hader af Mafferader som Jeronimus, og da hans Datter er flygtet bort, og han fra Kammerpigens, som er flygtet med, modtager et løgnagtigt Brev, hvori hun beretter, at hans Datter har druknet sig, kan han kun hindres fra Selvmord derved, at Jeronimus, hvis Søn ligeledes er flygtet, anvender pphsiff Magt. Naar Jeronimus i dette Stykke strider for det ved Familieoverenskomst besluttede Ægteskab, faa er det for at sætte sin Villie igjennem; naar Leonard forener sine Bestræbelser med hans, faa er det fordi hans Kone vil have Partiet istand, og han ikke tør komme hjem til hende, hvis det gaaer overstyrt. Overhovedet naar en Leonard har en streng og haard Kone, faa er han ogsaa efter Datidens Husret streng og haard mod sine Børn; naar derimod hans Kone har forskjælet og fordærvet dem, faa viser han sig ogsaa svag og eftergivende imod dem. Det Sidste see vi stærkt fremtrædende i „Jean de France“, hvor Parisernarrens Fader ligesaa lidt som hans Nabo Jeronimus ynder den Mode at sende Drengene paa Udenlandsreiser, om han end ellers ikke skjærer alle nye Moder over een Kam eller er enig med Jeronimus i hans Declamationer mod Thee og Kaffe, men han har maattet sende sin Søn udenlands for at føie sin Kone, der absolut vilde have en toutafait Cavalier af sin Hans, og da Hans er kommen hjem fra Paris som Mr. Jean de France, er Faderen ligesaa fortvivlet som Jeronimus over Sønnens Galsfaber, men for

den kjære Husfreds Skyld tør han ikke sige et ondt Ord om ham, end sige til ham, i sin Kones Nærværelse, men maa endog, da Jean tvinger sin Moder til at danske med sig, bekvemme sig til at synge en Menuet for dem. Hvor Leonard hos Holberg er en yngre Mand, er der intet videre Charakteristisk ved ham, end hvad jeg allerede har bemærket: han er sindig og fornuftig.

Vi kjende nu den gamle Borger paa Holbergs Tid og foranlediges derved nærmest til ogsaa at gjøre os bekendte med hans Kone. Den gamle Borgerkone hedder hos Holberg Magdelone; undertiden er det ogsaa et ældre ugift Fruentimmer, der hedder saaledes; det er i ethvert Tilfælde den Form, hvori vor salig Tipoldemoder og hendes Søstre have været støbte. Denne Form har ellers, som man seer, været temmelig variabel, og vi træffe paa en Række høist forskellige Magdeloner, der ikke engang som Veronimusserne kunne siges at have visse Grundsætninger og Anstuelser og deraf følgende Grundtræk i Charakteren tilfælleds, som ogsaa er naturligt, da Qvindeskønnet i det Hele taget vel ikke saameget indretter sig efter forudfattede Meninger som følger den herskende Tone, der imidlertid i forskellige Kredse kan yttre sig meget forskjelligt. Smukkest viser Magdelones Charakter sig i „den honnede Ambition“. Hun er her den rangshye Veronimussets Kone, men i Charakter sin Mand aldeles mobsat; hun er ligesaa fornuftig, jevn og fordringsløs, som han er taabelig, opblæst og ærgjerrig; hun søger derfor ved al sin Overtalelses Kraft at bringe ham til Fornuft og lægger i disse Disputer en særdeles sund Forstand og Dømmekraft for Dagen. Men hun er derhos sin Mand inderlig hengiven, from og føielig indtil Overdrivelse, da hun er aldeles ude af Stand til at være ham imod i nogen Ting, saa at, da det aldeles ikke lykkes hende at overbevise ham om, hvori sand Ære bestaaer, men han endogfsaa,

som jeg før omtalte, beder hende om at maatte styde Skylden for sin Rangslyge paa hende, indvilliger hun taalmodig heri. Da han siden ogsaa vil bryde sit Løfte mod sin Datters Forlovede, finder han noget stærkere Modstand fra Magdelones Side, men det lader til, at hun ogsaa heri vilde givet efter, dersom ikke Stykkets Intrigue havde givet Sagen en anden Bending. I denne bliver Magdelone ikke indviet, da Stupigen, som driver Intriguen, veed, at Madamen, hvormeget hun end ønsker at see sin Mand helbredet for den ulykkelige Rangslyge, dog aldrig vilde give sit Minde til, at han blev holdt for Nar.

Alf ganske modsat Charakter ere adskillige andre Magdeloner. Ligesom Teronimus er en streng Husfader, saaledes finde vi i Reglen ogsaa, at Magdelone er en strap Husmoder, der endog ikke sjelden fører det øverste Regimente i Huset, rigtignok meest, naar Manden hedder Leonarb, men dog ogsaa een Gang (i „det lykkelige Skibbrud“), uagtet han hedder Teronimus og ellers i enhver Henseende svarer til sit Navn. Denne Magdelones Mand, Teronimus, er, som jeg allerede har bemærket, en rig Grosferer i Kjøbenhavn. Han er haard og streng, men hans Kone er endnu haardere, saameget mere som hun kun er Børnenes Stifmoder. I al sin Anstand og Gravitet er hun temmelig forfængelig, og skjøndt hun allerede længe har været graa af Alder, har hun dog let af den før omtalte Veligheds poet ladet sig bilde ind, at hun endnu kan gjøre Indtryk ved sin Skjønhed, og herved har han saa aldeles vundet hendes Yndest, at hun af al Magt driver paa sin Mand, at han skal tvinge Datteren til at ophæve Forbindelsen med sin Forlovede og gifte sig med den strutryggede Versemager. Smidlertid faae dog baade hun og hendes Mand tilfids Dinene op for Smigrerens Sletthed. Jeg har allerede omtalt den energiske Fru Magdelone i „Bernilles korte Frøkenstand“,

der har reduceret sin Mand's Mening og Villie til et reent Nul, og blot for Penges Skld vil gifte sin Datter bort til en bekjendt gammel Hylker og Skjelm. Pengegjerrighed er overhovedet Noget, hvortil de gamle Damer synes at have inclineret ligesaa stærkt som de gamle Mænd. Ikke uinteressant er den i korte, men ret klare Træk udførte Skilbring af den gamle Matrone i Comedien „Jacob von Thyhoe“, til hvis Datter Thyhoe, Stygotius og Leonard frie. Moderen er hverken blind for de to Førstes Karagtighed eller for den Sidstes gode Egenstaber, men hun har tilbragt sit Liv i trange Aar og er derved kommen i den Vane at agte Penge høiere end alt Andet. Derfor vil hun for enhver Priis snarest muligt vide sin Datter forsørget og sig selv sikket for Næringsforger ved en rig Svigerføn. Det er altsaa en Charakter, der forekommer til alle Tider, og Skilbringen kunde, naturligviis i betydelig formilbede Former, ogsaa finde Anvendelse paa vor Tid.

Vi ville nu aflægge et Besøg hos en ærbar Matrone i Ebeltoft. Magdelone i „Sulestuen“ er Jeronimi Søster og boer som Enke i sin Broders Huus. Hun er ligesom hendes Broder overbeviist om, at Verden var meget bedre i gamle Dage, end den nu er, og vil, at de gode gamle Skikke skulle holdes ved Magt, hvorfor hun ogsaa i sin Klædebragt omhyggeligt slyer alle nye Moder. Men dette den gamle Tids Fortrin har hun dog væsentligt opfattet fra en anden og meget lysere Side end Broderen; hun har slet ikke i Sinde at slaae sig fra Verden, i det Mindste ikke fra den gamle Verden, om hun end vilde ansee det for syndigt at have med den nye at bestille. Hun er for sit Liv gjerne med, hvor der er nogen Veg og Lyftighed, og er i denne Henseende mere orthodox end Broderen, idet hun deler hele Ebeltofts Tro, at Sulegrød, Helligtrekongelys og Vegestue er noget af det Vigtigste, hvorved vi adskille os fra Tyrker og

Hedninger. Da hun grundigt kjenner *Wbeltofts Krønike* fra en lang Række af Aar, saa veed hun mange Exempler paa, at det aldrig er gaaet dem godt i Verden, der have tilfidefat lige gode gamle Skikke.

Jeg har før bemærket, at de Feil, hvortil en *Teronimus* kan forfalde, i Reglen maa være af gammeldags Art; dog saae vi i „den honnede *Ambition*“ Exempel paa, at selv den gamle Borger ikke i alle Tilfælde var sikret mod *Modebaarfsaber*. Endnu mere gjælder dette Sidste om *Magdelonerne*, der ikke altid ere saa fjendtlig stemte mod de moderne *Fornøielser* og *Ungdommens Elegance* som de gamle *Mænd*. Et Exempel herpaa er *Magdelone* i „*Mascarade*“, der stedse i sin *Mands Nærværelse* hylker gammeldags *Erbarhed* og *Gravitet* og trolig staaer ham bi i at skjænde paa *Sønnen*, men hemmeligt parlementerer med denne om at komme med paa *Mascarade*. Det tjener bethdelig til at forhøie det *Romiske* i *Situationen*, at *Teronimus* ikke engang fra denne Side er sikker, at han ikke kan lade det blive ved at spærre *Borten* for sin *Søn*, men ogsaa maa luffe sin gamle *Hustru* inde, som endda fra sit *Fængsel* har *Bud* hos *Mascaradeentreprenøren*. Noget *Eignende* gjælder ogsaa om *Magdelone* i „*Jean de France*“, *Moder* til *Helten* i *Stykket*. Da hun ikke, som den forrige *Magdelone*, har en *Teronimus* men en svag *Frants Hansen* til *Mand*, saa er hendes *Billie* den, der gjælder i *Husets Anliggender*. Hun har sat igjennem, at den kjære *Søn* ligesom de fornemme unge *Herrer* skulde reise til *Paris*, og maa græde af *Glæde*, da han er kommen hjem og kan sige hende *Complimenter* paa *gebrokkent Fransk*. I den sidste *Deel* af *Stykket*, hvor det tager en *tragicomisk* *Ende* med *Jean de France*, er *Moderen* forsvunden fra *Scenen*.

Naar den *holbergste Magdelone* er *ugift* og derfor tjener som *Husholderste*, er hun altid meget *gistesyg* og vil paa

ingen Maade være bekjendt, at hun er gammel. Den meest komiske Figur af denne Art er den i „den Stundesløse“, som hver Dag i sin Morgenbøn beider om en Mand, og for Resten lever paa Krigsfod med Skriverskarene i Huset, der kjende hendes Ønste og daglig give hende Spotteglofer, fordi det varer saalænge, inden det gaaer i Opfyldelse. I „Reisereisen“ forekommer en lignende Magdelone, men om hendes Bedrifter er det maaskee bedst at tie stille.

Til de staaende Charakterer hos Holberg, der maa regnes til den ældre Slægt, hører foruden de omtalte endnu Gaardskarlen Arv. Det er Bondeskarlen fra Landet, der tjener enten i Kjøbsteden, hvor han næst efter Forhunden indtager den laveste Plads i Borgerens huslige Kreds, eller paa en Herregaard, hvor han forterer under Ribefogdens Commando. Han er i begge Tilfælde reven ud af sine hjemlige Forhold og bragt i umiddelbart Forhold til en fornemmere og finere Verden, som han har ondt ved at forstaae sig paa. Hans Ubekjendtskab med Forholdene i Kjøbsteden gjør, at han tager sig noget ensfoldig ud, skjøndt han ofte ikke er saa ensfoldig endda. Hans Forundring over de Fornemmes Væsen og Lader er ikke altid Beundring; han kan ofte gjøre sine egne kostelige Bemærkninger over Kjøbstedfolks beshynderlige og kunstige Manerer i Sammenligning med de simple Forhold paa Landet, hvor Alting følger af sig selv. Men da han er vant til, at Alting skal være Fod i Høse, og han i Grunden hverken veed ud eller ind i Kjøbstedvæsenet, saa kan man rigtignok bilde ham ind, hvad det skal være, og han lader sig let imponere, ligesom hans Respekt for Enhver, der bærer Kaarde ved Siden, altid i Sammenstød med Cavallerer gjør ham til Kujon. En saadan ikke uvittig men keitet Arv er den i „Jean de France“, der sammenligner Husbonns Søn, som er kommen hjem, klædt efter nyeste Parisermode, med Kløvernegt, gottes sig over

at see Mutter dansse med Hans Frandsen og siden afmaler den hele Scene paa Gulvet med Rødfridt, og den i „den honnnete Ambition“, der har faaet Liberté og glæder sig ved sin nye Stads, men ellers nok mærker, at de Anstalter, Husbond gjør, ikke er med de klogeste, skjøndt han dog ogsaa troer, at Husbond kan have Ret, naar han siger, at det maaskee kan være for hans Lykke. Enfoldigere fremtræder den stakkels Arv i „Julestuen“, som maa finde sig i at blive kaldt ind for at examineres med Børnene, at de kunne pege Fingre ad ham, fordi han ikke kan saameget som de, skjøndt hans Svar paa Skolemesterens Spørgsmaal i Grunden ere nok saa fornuftige som deres. Man maa imidlertid ikke troe, at Arv, fordi han ikke har opfundet Krudtet, derfor altid er et Mynster paa Trofskab og Ærlighed. En hyperlig Typus for Skyggesiden af denne Charakter have vi i Arv i „Massefabrikken“, dette clasfiste Mynster af plebejssk Ondskab og Misundelse, der lurar paa Leilighed til at bringe Henrik i Ulykke, fordi denne har altfor gode Dage i Huset. Han lægger intet Skjul paa dette Sindelag, men udtaler det med den hele Kraft af den eiendommelige danske Bondvittighed, som Holberg forstod sig saa godt paa; han har taget sit Partie i Huset, fordi Henrik har taget sit; da denne med Liv og Sjæl har sluttet sig til den unge Herre, saa hylker Arv samme Trofskab og Hengivenhed for den gamle, blot for at naae Maalet for sin indskrænkede Lidenkab. Men han er mere lumsk end kløgtig og maa derfor bukke under i Kampen mod Henrik, det veed at benytte hans Spøgfeskrægt for at komme til Kundskab om Thverier og andre flette Streger, han har bedrevet i Huset, og derved tvinge ham til at lade sine Spionerier og Angiverforretninger fare. Den hyperligste af alle holbergsske Arver er imidlertid den, der forekommer i Comedien „Henrik og Pernille“. Vi overrastes strax ved hans originale Bemærkninger om den

kjøbenhavnste Sprædebøsse, der dreier og vender sig paa Fortouget udenfor hans Herres Huus. Da Cavalleren overfuser ham og af en intetbetydende Aarsag trækker Raarden og truer ham paa Livet, er hans Forstrækkelse, skjøndt han falder paa Knæ, neppe alvorlig meent; Tonen, hvori han beder om Raade, og det Forslag, at skaffe Herren fat paa Henrik i sit Steb, røber upaatvibelig Ironie; hans Ytringer kunne endog gjøre det tvivlsomt, om han ikke efter Holbergs Mening skal have kjendt Henrik under Forklædningen eller ialtfald have en dunkel Anelse om, hvem han har for sig, skjøndt han, da Henrik giver sig tilkjende, ikke lader sig mærke dermed, maaskee af Drillerie, da en mere aabenhjertig Forklaring tillige vilde være en Undskyldning for de brugte Udtryk. Den Kethed, hvormed han gaaer ind paa Henriks fordoovne Plan, den Virtuositet, hvormed han spiller Skyttens Rolle, og den Humor, hvormed han fortæller om den unge Herres Jagteventyr og priser hans gode Egenstaber, viser, at han, skjøndt med mindre Politur, dog i Fiffighed ikke giver Henrik noget efter. At han ogsaa saa smaat tænker paa at insinuere sig selv og parlamenterer med Henrik om at komme i Tjeneste hos ham, naar han bliver Herre, er maaskee under de givne Omstændigheder ikke saa ilde beregnet; idetmindste anseer Henrik det ikke derfor. Overhovedet erindrer denne Art stærkest om Pierrot i Théâtre Italien. En djerv, ærlig og tro Bondekarl i Comedien „Abracadabra“, som hedder Art, er vel egentlig en Copie af en Landsbyslave hos Plautus, men Skilbringen er dog udført saaledes, at man idetmindste maa indrømme, han er godt nationaliseret. Men er denne Art at betragte som halvfremmed paa den danske Skueplads, saa er derimod den brave, ærlige Niels Kubst i „Reisereisen“ en ægte dansk og holbergsk Figur. Af de mange hos Holberg forekommende lyse Træk af den daværende danske

Bondestand, der modsigte eller ialtfald formilde det mørke Billede, Historie udkaster, er dette et af de fornøieligste.

Vi ville nu betragte Læperne for den yngre Generation og begynde med Husets Søn. Mr. Leander er Hr. Jeronimi Søn, unbtagen naar denne er Fader til hans elskede Leonora. Han er i Reglen Elfteren i Stykket, men fra denne Side vinder han just ikke i høi Grad vor Interesse. Mere kan han interessere os som Repræsentant for Datidens unge Cavallerer. Som Sønnen af det borgerlige Huus, der engang skal indtræde i sin Faders Metier, lever han under Faderens Opsigt i et meget afhængigt Forhold, og naar Faderen hedder Jeronimus, har hans Søn ingen misundelsesværdig Stilling og længes derfor inderligt efter sin Frihed. Leander elsker i Reglen de nye Moder ligesaa høit, som Jeronimus hader dem; han ønsker at deeltage med sine Jevnaldrende i de moderne Fornøielser og at føre en fin og elegant Person, og det mangler heller ikke paa Concessioner i denne Henseende fra den gamle Borgers Side, hvilket, som før bemærket, alene sees deraf, at Sønnen har sin egen Tjener. Da imidlertid Striden mellem gammel og ny Stik har forstyrret Forholdet mellem Fader og Søn, og den Sidste kun ved List kan værges sig mod den knurvorne Fædrenemagts despotiske Tryk, saa er bemeldte Tjener bleven hans Fortrolige og Haandlanger, hvor det kommer an paa at narre den Gamle. Om end dette Forhold i Holbergs Comedier nærmest foranlediges ved Handlingens Krav og de classiske Forbilleder, saa er der dog ifølge det borgerlige Huuslivs hele daværende Charakter ikke Grund til at tvivle om, at det jo har havt Medhold i det virkelige Liv. Og saa gjør Holbergs Stilling til den nyere Verdenstone, der er i Begreb med at gjøre sig gjældende, det begribeligt, at han for det Meste i saadanne Forhold søger at vække vor Sympathie for Leander ved at

vise Jeronimus' rigoristiske Moral fra dens svage Sider, og i det Hele er tilbøjelig til at tage Ungdommens Partie. Vi have saaledes seet, at Holberg i Comedien „Masca-
 rade“ gaaer ud paa at forsvare denne nymodens For-
 lystelse mod de Gamles Forbømmelsesdom; selv Leanders
 overdrevne Lidenskab derfor er ikke fremstillet i noget latter-
 ligt Lys, men kun skildret som en naturlig ungdommelig
 Tilbøjelighed. Den raske, bestemte, lidensfabeligt forelskede
 Leander i „Diderich Menschenschred“ viser sig i et ulige
 fordeelagtigere Lys end hans knurvorne, moraliserende, men
 lidet agtværbige Fader. Endnu mere gjælder dette om den
 aabne, ærlige Leander i „Pernilles korte Frøkenstand“ lige-
 overfor hans gamle, snedige og sfinhellige Stiffader, og om
 den sindige, fornuftige og ærefjære Leander i „den hønnete
 Ambition“ i hans Forhold til den rangsyge Svigerfader;
 da i dette sidstnævnte Stykke den gamle Jeronimus imod
 Sædvane er behersket af en Modedaarstab og saaledes
 kommer til at repræsentere nymodens Galstab, saa vendes
 her Forholdet om, og den unge Leander staaer ligeoverfor
 ham som Repræsentant for gammelb dags Fornuft. Dog er
 det som oftest Modetonen, der har sit Udtryk i Leanders
 Person, og undertiden sees den i det fordeelagtigste Lys.
 Leander i „Philosophus ubi egen Indbildning“ frier til den
 samme Frue som Cosmoligoreus; han er en Verdensmand,
 der lever efter Moden men for Resten i sine Raisonnements
 og i sine Handlinger ikke blot viser mere Levemaade, men
 ogsaa mere sand Philosophie end den indbildte Philosoph,
 der udgiver sig for at foragte Verden. Men i dette Stykke
 have rigtignok alle de optrædende Charakterer saa at sige et
 høiere aandigt Præg, end det ellers pleier at være Til-
 fældet i Holbergs Stykker, og ingenlunde kan man sige,
 at Leander er den Person, der ellers pleier at have Meest
 eraf. Et efterladt Spor af de indskrænkede Forhold, hvor-

under den fornemme Borgerføn har maattet tilbringe sin første Ungdom, seer man i „Mascarade“ i Leanders barnlige Glæde og Stoltthed over sit nye Uhr. Imidlertid kan det naturligtviis ikke feile, at naar han kommer meget ud paa Mafterader og Baller og i Compagnier (Selfaber) og derved ofte kommer i Berøring med den fornemme Verden, faa maa han faae Udfylligt at høre om, hvad man mener og siger i Paris og andre polerede Stæder, og deraf maaftæe ogsaa foranlediges til selv undertiden at tage en Bog i Haanden. Saaledes træffe vi i Comedien „uden Hoved og Hale“ en Leander, som er bleven Fritænker og derved danner en stærk Contrast til sin ældre Broder Roland, som er i høi Grad overtroist¹⁾. Hvad der efter Tidens Begreb forstaaes ved en Fritænker, har jeg berørt i Indledningen. Holberg var heri, som overhovedet i Tidens religiøse Controverser, moderat orthodox; han billigede ikke den Lettroenhed, der fæster ubetinget Tillid til enhver Ammestuefortælling; han troer, at Indbildning eller Bebragerie har den væsentligste Deel i de fleste Spøgelsehistorier, og vil derfor, at disse skulle undersøges med hele Bantrens kritiske Skarpsindighed, men paa den anden Side vil han ingenlunde gaae saa vidt som Decker, men antager, at naar af 100 Spøgelsehistorier 99 ere falske, faa turde dog nok een være sand, ligesom han heller ikke er fuldkommen beroliget med Hensyn til de Følger, en ubetinget Fornegtelse af alt Overnaturligt i det daglige Liv kunde have for den religiøse Tro (mor. T. S. 465; Epstl. 92; 379). Her i Stykket

¹⁾ Leanders Tjener siger rigtignok om ham, at han er en brav stuberet Mand og har ligget 3 Aar i Kjøbenhavn, men at ligge i Kjøbenhavn er som bekjendt ikke ganske det Samme som at studere ved Kjøbenhavns Universitet, skjøndt det vel kan være muligt, at Henrik ikke kjender Forskjellen.

har han givet den Overtroiske og den Vantro en tredie Broder, som holder Middelveien og udtaler Forfatterens egen Synsmaade. Af de to andre Brødre, som ere Stykkets Hovedpersoner, gaaer Leanders Vantro virkelig saa vidt, at han ved at fornegte Realiteten af Hererie og Spøgelsehistorier og gaae ud herfra er kommen til at fornegte alt Overnaturligt i Tilværelsen, saa at han hverken troer paa et Liv efter dette eller paa Gud, men kun paa sin Leonora, som han til stor Forfærdelse for hende, der er from og gudfrygtig, kalder sin Gudinde. Paa den anden Side gaaer Roland i sin Iver for at være rettroende saa vidt, at han af Frygt for Conseqventerne aldeles ikke vover at betvivle noget af, hvad der berettes ham om overnaturlige Begivenheder, og lader sig saaledes ængste og skræmme af Spaakjællinger, at han ganske er i deres Vold. Men hvorlibet en saadan Tro eller Troesfornegtelse hos Hverdagsmennesker kan være en befæstet Overbeviisning, har Holberg stræbt at vise ved at lade begge Brødre under Stykkets Gang hver paa sin Side forfalde gradviis til den modsatte Yderlighed og saaledes skifte Tro, og det af temmelig tilfældige og ikke meget betydende Grunde, idet nemlig Roland faaer Dinene op for Spaakjællingernes Bebragerier og derved bringes til at tvivle paa Geistlighedens Auctoritet, som var det Eneeste, hvorpaa hans religiøse Tro hidtil har været bygget, medens paa den anden Side Leander, der ved en Hændelse netop faaer det samme foregionne Spøgelse at see, som Ovidius strax efter aflører for Roland, bliver derover saa forstræffet, at han ængstes ved sin forrige Vantro, der ikke har været bygget paa nogen anden Auctoritet end Modens, og nu forfalder til den krasseste Overtro, saa Ovidius endnu faaer sin Nød med begge sine Brødre for at bringe dem til at holde en fornuftig Middelvei. Smidlertid maa man tilstaae, at Nutids Læsere kun ved de mange hyperlige komiske Scener,

hvormed dette Stykke er gennemvævet, kunne holdes stabeløse for den Urimelighed, som Handlingen faaer ved Bedrageriernes altfor haandgribelige Plumphe'd. See vi i dette Stykke, at Ungdommens Meninger hvile paa en usikker Basis, saa see vi i andre Stykker, at det Samme ogsaa gjælder om dens Sæder. Den Umyndighed, hvori den gamle Borger holder sin Søn, gjør ogsaa denne usiftet til at bruge Friheden, naar han endelig faaer den, paa en fornuftig Maade. Dette Træk see vi hos Leander i „Abracadabra“, der, saasnart den Gamle var reist til Lybek, paa enhver Maade holdt sig stabeløs for den indskrænkende Tvang, han hidtil havde staaet under. Han er, som sagt, omplantet fra Plautus' romerske Theater paa Holbergs danske, men paa dette sidste upaatvilelig fremstillet saaledes, at Skildringen passer paa Kjøbenhavns daværende Ungdom, og det Samme gjælder ogsaa om hans Kammerat Octavius, der ved sine Forældres Død er kommen i Besiddelse af deres Formue og sin Frihed og benytter disse Goder paa samme Maade; begge vise imidlertid imod Enden af Stykket, at de hverken ere grundfordærvede eller uforbederlige. Af en kjøbenhavnsk Raps i gammel Stil giver Holberg en classisk Skildring i Apicius i „den Vægelsinde“; den Maade, hvorpaa denne Person taler om sit Levnet, og den Tone, hvori han taler til unge Damer, er kun en ældre, mere naiv og ligefrem Form af, hvad man ogsaa kan høre i vore Tider. (Smaaibdrag til at gjøre sig en Forestilling om Selskabstønen paa Holbergs Tid findes i Ep. 199 og 425). Et Træk, der hos Apicius meget karakteristisk slutter sig til de ovennævnte, er hans Kujonerie. Nær beslægtet med Apicius er Leander i „Sulestuen“, Kjøbenhavneren i Gæstestof, der i Qualitet af Cavalleer fra Hovedstaden ikke uden Held stræber at gjøre Lykke hos Byens Fruentimmer. Udskillige andre Leandere hos Holberg have mere eller mindre

Ligbed med de her omtalte, men hver af dem staaer dog for os med særegne eienkommelige Træk, og Ingen kan siges at være den Anden fuldkommen lig.

Ligeledes maa man indrømme, at Holberg i Skildringen af sin Leonora, den unge Dame, der har Elskerindens Partie i hans Comedier, viser Talent nok til at variere Charakteren; han kan skildre dem letsindige og tungsindige, ærbare og coquette, bydige og udydige, men det lader sig vistnok ikke negte, at dette i det Hele taget er det svageste Partie i hans Charakter-skildringer. Jeg har allerede før antyndet, at Holberg havde opfattet det Væsentlige ved den qvindelige Charakter eensidigt og skjævt; han bedømte den gjerne fra Forstandens, og ikke fra Gemyttets Side, og naar han vil skildre en ung Dame ret elskværdig, saa stæer det ved at lægge hende fornuftige Raisonnements eller gode Bittigheder i Munden. Det havde vistnok været ønskeligt, at han ved alle de unge Piger, han lader optræde i sine Stykker, ligesaa den naive Bondepige i „Erasmus Montanus“ til de feiende Damer i „den Bægelsinde“, havde forstaaet at meddele de vistnok naturlige og psykologisk rigtige Træk, hvori Skildringen er udført, noget mere Ynde og Tæffelighed. De bedst lykkede, forsaavidt det sidstnævnte Savn mindst føleligt spores, turde være Leonora i „den honnerte Ambition“, den rangsyge Jeronimus' Datter, og den unge Bomfru i „Jacob von Tjyboe“. En Følge af Leonoras mobne Forstand er, at man ellers i Holbergs fleste Stykker uvilkaarligt føler sig foranlediget til at ansætte hendes Alder mellem 26 og 30 Aar, og det hjælper ikke til at forvinde dette Indtryk, at man undertiden i selve Stykket leilighedsvis underrettes om, at hun kun er 16 Aar gammel.

En staaende Charakter hos Holberg, der ligeledes hører til den yngre Generation, er Tjeneren Henrik. Han bliver saameget mere at hense på til denne Side, som han ikke blot,

saaledes som de Andre, er paavirket af de franske Moder, men han er endogsaa en Skabning af disse, thi Laksien er et Væsen, som man ikke har kjendt, før Moderne fra Paris fik Indgang i Landet. Han er som bekjendt een af de morsomste Figurer næsten i enhver af Holbergs Comedier, men ikke desto mindre kan man ofte være i Tvivl, om han virkelig har Kjød og Blod, eller er en blot Abstraction. Holberg havde efter Plautus optaget den Skik, at der næsten i hver Comedie skal være en vittig Tjener; dennes intrigante Talenter ere en Fornødenhed for Stykkets Handling og have naturligviis Ribet eller Intet med det virkelige Liv at gjøre, og forøvrigt er hans Individualitet i de forskjellige holbergste Stykker ikke meget stærkt varieret. Paa den anden Side kan man ikke negte, at der i Datidens Forhold var Afskilligt, som lettere kunde bringe saadanne vittige og opvakte Hoveder blandt Huusfolkene til Udvikling end i vore Tider. Tjenestethendet regnedes paa en Maade med til Familien; Forholdet mellem det og Herskabet var et gjensidigt Pietetsforhold, Herre og Tjener betragtede ikke hinanden som fremmede, og den Enes Skjæbne og Vilkaar vare ikke den Anden ligegyldige. Heraf kommer den os uvante Fortrolighed mellem Herstab og Tjende, som vi see i Holbergs Comedier, saavelsom i Molières, naar Scenen for disse stiger ned til Borgerstanden. Heri finder ogsaa det besynderlige Træk i Holbergs Comedier sin Forklaring, at naar man vil tilføie en Mand en ret følelig Krænkelser, saa prygler man hans Tjener, og det viser sig ogsaa, at han ved disse Prygl næsten troer sig ligesaa bestjæmmet, som om de havde ramt ham selv. Apicius i „den Børgelsindede“ er fornærmet af en Dame og overfalder derfor hendes Broders Tjener med Orfgen, hvilket fra Herrens Side har en Udfordring til Følge; Veronimus i „Jean de France“ giver Pierre en Dragt Prygl for at vise hans Herre, hvad

han agter ham for; Satirikerens Philemons Tjener er i stadig Ridsfare paa Kjøbenhavns Gader; Thyboes Peer kommer mørbanket fra Studenterne o. d. Da dette Træk ikke, saa vidt jeg veed, findes hos nogen af Holbergs Forgjængere, saa maa det vel have havt sin Hjemmel i det virkelige Rids Forhold. Det synes at gaae ud fra den Forestilling, at en brav Cavalleer bør kunne beskjytte sin Tjener ligesaavel som sig selv. Det er derfor et komisk Træk, naar Mag. Petronius i „den Bægelsindebe“ (eller i det ældre Femaktsstykke Cavalleren) i Hidsighed vil tage samme Revange over Lucretias Tjener, thi mod et Fruentimmer maa jo denne Forhaanelse tabe sin Braab. Vigeledes har det hos Datidens Tilskuere ubentvivl forstærket det komiske Indtryk af Thyboes Kujonerie, at Fredslutningens Artikler lade Peer i Stikken; Thyboe stikker denne Forhaanelse stiltiende i sin Lomme og overlader det til Peer at slutte Separatfred. Et af hele dette Forhold fremgaaende Grundtræk i Tjenerens Charakter hos Holberg er en dybt rodfæstet Hengivenhed og Trofkab, der ingen Dpoffrelser eller Farer skæer for Herrens Skjlb. At der kan gives Undtagelser fra Reglen, ligger i Sagens Natur, thi der er jo ingen Vaand mellem Menneffene saa stærke, at de jo ved Letfindighed, Sløvhed eller Ryggeløshed kunne løses, men man maa dog bestandig fastholde, at Vaandet mellem Herre og Tjener er et andet end det, der i vore Dage finder Steb. Henrik befinder sig som den unge Herres Lakeri særdeles vel i dette Forhold. Han er med allevegne, hvor hans Herre kommer, og veed, med eller uden Herrens Vidende, at skaffe sig Keilighed til at deeltage i de samme Fornøielser som denne; han er indviet i alle Familieforhold og kjender nøiagtigt sin Herres Tilbøieligheder, Interesser og Hjertesanligger, og derfor har han ikke altid sin Herres Fortrolighed i lige Grad, saa beroer dette paa den forskjellige Grad af Herrens Tillid,

ikke til hans Charakter og Sindelag, thi det antages altid for paalideligt, men til hans Forstand og Brugbarhed. Herrens Egenheder affpeile sig ofte i Tjenerens Væsen, men Grunden hertil kan enten ligge i Tjenerens Respect for Herrens Auctoritet eller, hvad der er ligesaa hyppigt, i en Politik fra Tjenerens Side, idet han, uden at være blind for det Gensidige eller Maragtige hos Herren, troer i Medfør af sin Stilling at maatte hylde hans Meninger, Principer eller Tilbøieligheder, eller begge Bevæggrunde kunne være blandede, saa at der i Tjenerens hele Adfærd mod sin Herre fremtræder en halvbevidst Ironie, hvormed han gjør sig en Fornøielse af saa smaat at drille den samme Herre, hvem han dog, naar det kommer til Stykket, kan vise en exemplarisk Hengivenhed og Trofskab. Jean de Frances Tjener stræber at være en ligesaa tro Copie af en Pariser-lafei som hans Herre af en Pariscavalleeer, men morer sig dog med at fortælle sin Herre, hvad Folk i Byen sige om ham; Trofskaben viser sig jo rigtignok her i Herrens Dieblik ikke i noget glimrende Lys, men det er blot en Følge af, at Tjeneren er ligesaa stor Rujon som Herren. Mag. Sthgotius's Tjener har lært at svare sin Herre paa Latin, naar denne kalder paa ham i dette Sprog, og gjør sig til af, at de latinske Gloser, han kan, gjør ham fløgtig og dygtig til sin Herres Tjeneste, men rigtignok ogsaa til at narre sin Herre og gjøre sig Fordeel paa hans Bekostning. Saadanne blandede Charakterer af Enfoldighed og Snuhed forstaaer Holberg med korte og lette Træk beundringsværdig klart at stille os for. Et hyppeligt Modstykke til Sthgotius's Jens i „Jacob von Tshyboe“ er Tshyboes Peer i samme Stykke, et Slags Mellemting mellem en Henrik og en Arv; han er rigtignok langt fra ingen Copie af sin Herre; han roser sig af sin Ærlighed, idet han ikke smigrer ham, men, naar Tshyboe taler om sine Krigsbedrifter, tier

stille; men med Ærligheden har det ikke Stort at sige, thi han veed ret godt at føre sig sin Herres Naragtighed og Sorgløshed til Nytte og indcassere sine Sportler ved hvert Ærinde, hans Herre giver ham. Han anstiller sine egne, efter hans Mening meget klogtige, Betragtninger over Kjøbenhavns Folk, og hans og Benses Samtale er et classisk Mynster for saadanne Samtaler paa Gadehjørnerne. Dog maa man tilstaae, at det fornemmelig er i saadanne Tilfælde, hvor Charakteren fjerner sig fra sin egentlige Grundform og mere eller mindre nærmer sig til Arvs, at man sporer Træk af en frist opfattet Individualitet; den egentlige typiske Henrik er, derimod vistnok meget eensformig, uden for saa vidt som Moraliteten kan være forskjellig, idet f. Ex. den i „den ellefte Juni“ er en rhygesløs, gudsforgaaen Krop, hvis eneste Dyd er Trostid mod en Herre, der heller ikke selv er bedre. Af de to Tjenere i „uden Hoved og Hale“, der have samme Tro som deres respective Herrer, er den, der bærer det typiske Navn, den mindst klogtige. Han er sleben, munter og vittig, men forøvrigt ærlig og ansees endog af sin Herre for ensfoldig. Den Anden, med en skarper tegnet Individualitet, er mere plump og ubehøvet, men en huul Krabat. De narre og drille hinanden paa forskjellige Maader, men Henrik trækker dog det korteste Straa. Han er vantro, blot fordi hans Herre er det, thi „hvad“, siger han, „vil jeg Slynge, som hverken kan læse eller strive, raisonnere i Religionsfager? Naar jeg troer, hvad min Herre troer, saa synes mig, at jeg har en god Samvittighed.“ At derimod Haagen hos sin overtroiste Herre er bleven i den Overtro, der er ham naturlig, følger af sig selv. Men hans egen Overtro hindrer ham ikke i at iagttage sin Herres og gjøre sig Fordeel deraf; for hans Typerier og Gavnstregger faaer uden tvivl Djævelen og Trolden Skib. Da Leander er bleven ombendt og bittert begræder sin forrige

Bantro, bliver Henrik i første Dieblif, da han seer sin absolute Auctoritet pludselig forandret, ligesaa sønderknuft og mener ogsaa at maatte forandre sin Tro, hvorimod det, da Roland paa samme Tid er gaaet over fra Overtro til Bantro, falder Haagen temmelig ubeleiligt at skulle forandre sin, ved hvilken han hidtil i mere end een Henseende har befundet sig vel. Da han nu hører af Henrik, at Leander ligeledes er forandret, paaftaaer han, at deres Sjæle ere forbyttede af Underjordiske, uidentviol for at faae et anstændigt Paaftud til at stifte Tjeneste. Den, der vil narres, er let at narre. Henrik, som før har gjort Nar af Haagens Overtro og moret' sig med at gjøre ham bange, lader sig dog nu let overthye om Rigtigheden af hans Mening og Nødvendigheden af, at de bytte Herrer, vistnok især fordi han indseer, at Livet hos Leander ikke mere vil blive saa lystigt som hidtil, siden han er bleven orthodox og følgerig neppe mere vil tage ham med paa Comedie eller Mafferabe. Dette er uidentviol Meningen af disse Charakterskildringer, hvorvel de ikke ere ganske klare.

Men den Ypperligste af dette Slags Tjenere hos Holberg er Troels i Barfælstuen. Han tjener hos den gamle skinkhyge Corfits. Han udmærker sig ved en overordentlig Hengivenhed for sin gamle Husbond og Nidkjærhed for hans Ære, som han ivrigt værner om imod alle Fremmede, ligesom han ogsaa stræber, saavidt det staaer til ham, at afværge Indblanding i Familiens Anliggender fra de mange Besøgendes Side, hvor han indseer, at den vilde blive hans Husbond ubehagelig. Men derfor tillader han sig ogsaa selv under en Masse af barnlig Enfoldighed, som han saameget lettere kan paatage sig, da han virkelig endnu staaer paa Overgangen fra Drengalderen til den voksne Alder, ibelig at drille sin Husbond med hans Jaloufie. Denne Ironie, som han bestandig veed at anbringe med ligesaa

stor Polidiffhed som Næsviisshed, saa Corfits et Par Gange siger, at han ikke veed, om det er af Ondskab eller Laabelighed, at Troels taler saaledes, udspringer vel tildeels af Drengefaadhed, men gaaer dog ogsaa ud paa at aabne hans Husbonds af Videnskabens forblindede Dine for hans egen Daarstab og gjøre ham opmærksom paa, at han prostituerer sig selv, og kan forsaavidt betragtes som velmeent. Men vistnok er Troels ingen egentlig Henrik og maaskee netop derfor saa interessant.

Til Henrik, den vittige og polerede Tjener, svarer som qvindelig Repræsentant for den samme Klasse, Kammerspigen eller Stupigen Pernille. Da Forstand og Vittighed er det Charakteristiske for denne Person, altsaa den Egenkab hos Qvindeskjønnet, som Holberg satte størst Priis paa, og hvorpaa han grundede sine Ideer om Kjønnets Emancipation, saa har han ogsaa behandlet Pernilles Charakter med særdeles Forkjærlighed, og skjøndt den egentlig kun er en Efterligning af Colombine i Théâtre Italien, saa er det dog virkelig lykkedes ham, at individualisere den bedre end den forrige Charakter. Pernille er altid den klogeste Person i det Hus, hvor hun tjener, og i denne Henseende hævet over al Sammenligning med Nogensomhelst af de Andre. Henrik er den Eneste, som heri kan maale sig med hende, men tjener der en Henrik og en Pernille i eet og samme Hus, saa er ogsaa Henrik hende underordnet. Efter hvad jeg bemærkede om de Tjenendes daværende Forhold til Herfabet, ligger Familiens Vel og Vee hende paa Hjerte som hendes eget, men da hun selv er ung, er det i sin Orden, at hun deler den yngre Slægts Interesser og Tænkemaabe, og hun er derfor i Særdeleshed en intim Fortrolig af Husets Datter, der naturligviis fremfor nogen Anden i Huset maa lide under Trykket af Forældrenes despotiske Magt. Pernille udøver altid ved sin Kløgt og List en mere

eller mindre gavnlig Indflydelse paa Familiens Anliggender, om end Holberg ikke altid lader Stykkets Intrigue opfindes af hendes klogtige Hoved. Blandt de meest fremtrædende Nuancer af Charakteren kunne vi først lægge Mærke til Bernille i „den Bøgelsindede“ (i 3 Akter), der tjener hos Madam Lucretia, hvis ubegrænsede Fortrolighed hun som oftest nyder, blot med Undtagelse af de Tiber, da Madamen er i sit mistænkelige Lune, men da dette kun er eet af hendes mange forskjellige Luner, der hvert skal have sine Tiber, saa følger det af sig selv, at disse Undtagelser fra Reglen aldrig kunne faae Tid til at blive ret langvarige. Da Bernille er en klog og vittig, men derhos sindig og alvorlig Pige, og Lucretia ved sin fuldkomne Udygtighed til at regjere sit Sind gjør sig selv umyndig, saa er Følgen af Forholdet bleven, at Bernille egentlig fungerer som sin Madames Hovmesterinde og efter Evne stræber at være hende behjælpelig med at slaae koldt Vand i Blodet og temperere de udskeiende Sindsbewægelser, men hun opnaaer rigtignok ikke Andet ved disse Bestræbelser end nu og da at omstemme Lucretia for at see hende gaae lige til den modfatte Yderlighed. Bernille bliver paa denne Maade blandt Andet Marsag i den stakkels Mag. Petronius' Ulykke ved at gjøre Lucretia opmærksom paa, at hans henrivende Kjærlighedsbrev er skrevet ud af en Roman, hvorved hun forvandler Lucretias hurtigt og voldsomt opblussende Kjærlighed til den dybeste Foragt; men selv om vi have nogen Sympathie for Magisteren, saa kunne vi dog ikke derfor vredes paa Bernille, der, saasnart hun af Henrik blev underrettet om Petronius's Kjærlighed, strax havde yttret, at hun beklagede ham af sit ganske Hjerte, og derved netop har anviist os det rigtige Synspunkt. En anden Bernille, der har en lignende Stilling i et Huus, men langtfra ikke benytter den paa en saa god Maade, er den, der forekommer i „Jacob von Tshyboe“. Hun er en gammel

Pige, og som en Følge deraf ikke, som det ellers pleier at være Tilfældet, Datterens, men Moderens Fortrolige, og da hun faaer særdeles gode Douceurer af begge Datterens bemidlede Friere, der stræbe at overbyde hinanden for at faae hendes Anbefaling hos den gamle Frue, saa søger hun kun at bestyrke denne i den Mening, at Datteren maa have en af de to Narre, og at der ikke kan være Tale om Leonard. Moderens Tillid til hende er saa stor, at hun paa-lægger hende ibeligen at foreholde Datteren hendes Pligter og den Ehdighed og Agtelse, hun skylder sin Moders Foranstaltninger. Det er imidlertid en Lykke, at Somfru Lucilia er for uskyldig til at forstaae Noget af Bernilles tvethdige moraliske Forelæsninger, der egentlig gaae ud paa det Samme, som de, der holdes af Marthe Koffetøs i Peder Paars, kun ikke i en slet saa tydelig Form. Denne Charakter er af alle holbergiske Berniller egentlig den, der staaer lavest, og det saavel i moralisk som i intellectuel Henseende, thi skjøndt de andre just ikke alle ere Dydsmynstere, saa er dog ingen af dem saaledes til Bunds demoraliseret. Hun staaer desuden ogsaa tilbage for dem Alle i Kløgt og Snildhed, da disse Egenskaber hos hende bevæge sig indenfor en meget snever Kreds. Et heelt andet Indtryk gjør den Bernille, efter hvem Comedien „Bernilles korte Frøkenstand“ har Navn. Hun tjener i Hr. Leonards Huus eller Fru Magdelones Huus, som det snarere maa kaldes, og bliver til Slutning gift med den skindhellige Jeronimus. At vi imidlertid ikke skulde finde os foranledigede til altfor meget at beklage enten ham eller hende med Hensyn paa dette Udfald, derfor har Digteren sørget ved Skilbringen af hendes Charakter. Hun er vittig og næsvits ligesom de andre Berniller og derhos maaffee lidt vel klog paa Verden til at være en ret passende Fortrolig for den unge Somfru, som hun paa en Maade er Pleiesøster til og ret inderlig

hengiven. Men hendes simplere Natur viser sig i det overdrevne Værd, hun tillægger Rigdom og Velstand, som hun mener maa kunne bøde paa alle andre Savn i Livet; hun kjender Teronimus' Kygte og harmes over hans Troløshed mod sin Stifføn og den Sorg, han gjør hendes Somfru, men tillige finder hun det dobbelt harmeligt, at han som en rig Mand vil frie til en Somfru, der har Formue, i Stebet for at gjøre en fattig Pige som f. Ex. hende selv lykkelig. Da hun ifølge Henriks opdigtede Forblyttelseshistorie bliver erklæret for Datter af Huset, viser hendes gode Hjerte sig overmaade smukt i Forholdet til den, hun hidtil har anseet for sin Hersterinde, ligesom den samme naturlige Godmodighed hidtil har hindret hende fra at være misundelig paa sin Somfru, ihvor misundelsesværdigt dennes Lod end er forekommet hende. Men som en Følge af hele denne Tænkemaade er hun heller ikke utilfreds med at blive Teronimus' Kone, især da det viser sig, at hendes fornemme Herkomst var opdigtet. Paa den anden Side synes Udsigterne vistnok temmelig betænkkelige for Teronimus, især med Hensyn paa de Horn, hvormed hun i Leonoras Navn tidligere havde truet ham, og for dette Tilfælde har han da just heller ikke erhvervet sig stort Krav paa vor Medlidenhed. Dog maa herved bemærkes, at af den hele Tænkemaade, hun i de tidligere Scener har lagt for Dagen, vel følger, at hun med Tiden vil bringe Teronimus under et strengt Tøffelregimente, men ingenlunde, at hun vil ansee sig selv for berettiget til det Samme, som Leonora efter hendes Mening i samme Stilling skulde være berettiget til.

De intriguante Talenter vilde vel Forfatteren selv hos Pernillerne faa lidt som hos Henrikkerne udgive for et Træk af det virkelige Liv. Men Holberg veed altid saaledes at indflette det i Personligheden, at det synes nødvendigt at fremgaae af denne, og man slet ikke tænker paa, at det

egentlig er fremkaldt ved en ydre Nødvendighed, da Stykket ellers ikke kan gaae. Og dog ere de Personligheder, som have dette Træk tilfælleds, i meget Andet høist forskellige. Undertiden ere de indtagende ved en reen, trofast og sædelig Charakter og nobel Iver og Nidkjærhed for Familiens virkelige Ære og Velfærd, som i „den honneste Ambition“ og „det lykkelige Skibbrud“. Undertiden interessere de ved den særegne Udvikling, som Husets Forhold have givet deres Talenter, som i „den Stundesløse“, hvor Bernille ved at anstille sig ligesaa stundesløs som sin Herre, ved idelig at beklage ham, fordi han har saa Meget at bestille, og ved idelig at være i Activitet for at hjælpe ham og derved udrette ligesaa Lidt som han, saaledes har sat sig fast i hans Yndest, at han anseer hende for uundværlig i Huset, skjøndt Ingen i Huset gjør mindre Nytte end hun. Naar han støler, støjer hun med, naar han skjænder paa sine Skriverkarle, skjænder hun ogsaa, skjøndt hun ellers bag hans Ryg langt fra ikke staaer paa nogen uvenstabelig Fod med dem, naar han har en Pen bag Øret, har hun ogsaa, og naar hun vil spille ham et Puds, saa kan hun netop under denne Afsærd saaledes forvirre Sagerne for ham, at han Ingenting sandser, og hun kan gjøre, hvad hun vil, saa godt som lige for hans Dine. Dog gaaer her endnu Intriguen ud paa at hindre en absolut urimelig og for Huset upassende Forbindelse, som den gamle Herre har besluttet, saa at ogsaa her Henfigten laaber sig forsvare. Men at det ikke i alle Stykker er saaledes, er en Følge af, at Bernille i sin Stilling, som før bemærket, er nærmere allieret med Ungdommen end med Alderdommen, og de unge Dameres Interesser ikke altid stemme overeens med Familiens eller med Dydens, men undertiden kunne være separatistiske, og heri er Bernille da ogsaa paa deres Side, som vi see i „Zulestuen“ og i „Kilbereisen“. Et Slags Forjængerinde for

den efter Colombines Mynster bandede Bernille paa den danske Stueplads er Koffkepigen Marthe i „Jean de France“, som endnu er en Reminiscents fra Peder Paars. Hun er nu kommen til Kjøbenhavn og har der tidligere tjent hos en fransk Spisevert, hvor hun naturligtviis har profiteret Meget, om ikke just i Dyd, saa dog i Verdenserfaring og Sprogkundskaber, saa at hun nu kan paatage sig, for at gjøre Jean de France aldeles forrykt, at spille en fransk Dames Rolle af det Slags, som Pariserne nutildags vilde kalde en Løvinde, hvilket hun udfører saa vel, at vi faae et ret godt Begreb om, hvorledes en saadan for hundrede Aar siden har seet ud. Den egentlige typiske Bernille optraadte først paa Scenen i „det arabiske Pulver“, „Zulestuen“ og „Mascarade“ i Aaret 1724. Dog var hun allerede tilstede i de tidligere forfattede, skjøndt senere opførte Stykker „Jacob von Lihbøe“, hvori hun dog endnu ikke har faaet sit sædvanlige Præg, men, som ovenfor bemærket, erindrer om Marthe Koffetøs, „den Stundesløse“, uden tvivl det ældste Stykke, hvori hun fremtræder i sin fuldendte classiske Form, og „uden Hoved og Hale“. Men selv hvor hun allerstærkest er formet efter Colombine, veed Holberg dog altid at motivere de Træk, han laaner hende, og afvikler sig deri fra sine Forgængeres raae Maneer, der aldrig bekymrede sig om psychologisk Rimelighed. At Bernille i „Philosophus ubi egen Indbildning“ i egen Person optræder forklædt som Doctor i Philosophien, er vistnok en barok komisk Idee, som formodentlig er hentet fra Théâtre Italien, hvor Colombine kan agere Advocat eller Doctor og tale Latin, hvad Dieblit det skal være. Men saaledes som Holberg har benyttet den, maa den uden tvivl erkendes for en tillabelig poetisk Frihed, beregnet paa at skærpe den komiske Situation. For Resten har Charakteren intet Urimeligt. Da Bernille tjener sin Frue, der er en lærb Dame,

fornemmelig som Selskabsjomfru og har et hyperligt Hoved, saa kan hendes ellers uvante videnskabelige Dannelse ikke være os paafaldende, og Skildringen har imidlertid Intet tabt i Naturlighed og Qvindelighed. De Studier, hvortil hun i sin Stilling er bleven foranlediget, have oplyst hendes Hoved uden at forstrue hendes sunde Forstand og Dømmekraft. Skarpsindigere end hendes Frue har hun strax fra Begyndelsen af indseet, at Cosmologiens' Philosophie er usand; det er imidlertid ogsaa her et ægte qvindeligt Træk, at hun ikke af sig selv kan indsee Grunden dertil, og ikke kan forstaae hans Væsen uden som beregnet Hyklerie, og først af Fruens ældre Broder maa oplyses om, at han er en Sværmer og Phantast, der ikke kjenner sig selv, men ingen Hykler.

Disse vare de staaende Charakterer i Holbergs Comedier. Jeg har ovenfor gjort opmærksom paa, at Forstjellen mellem dem og de andre ikke er stort andet end en udvortes Forstjæl, der næsten kun beroer paa Personernes Navne, og at saaledes ogsaa Charakterstykkeernes Helte, for saa vidt som de have andre Navne, ligesaavel som hine kunne indbeles i en ældre og en yngre Slægt. Vi ville derfor, i det vi omtale nogle af de betydeligste, anvende samme Inddeling paa dem, for at faae en beqvem Plan at gaae frem efter.

Til den ældre Slægt hører da naturligviis først og fornemmelig den danske Nations uforgjængelige Grundstof, Bondestanden. Det fremgaaer af flere Yttringer i Holbergs profaiske Skrifter, at han altid har fundet stor Fornøielse i at tale med Bønder og sætte sig ind i deres Anstuelser. Hans Tid var som bekjendt en mørk Tid for Bondestanden. Desto mere Tak fortjener Holberg, fordi han med sit geniale Blik har kunnet skimte Lyset i dette Mørke og lære sit Publikum at see det. Han har her, som overalt, opfattet Gjenstanden aldeles objectivt; det er langtfra, at han forbølger

Styggejyderne; i det Stykke, som ubelukkende beskæftiger sig med at skildre den sjællandske Bondes Forhold, ere disse endog udhævede som Hovedtræk. En Følge af den Trældomstilstand, hvori Bonden levede, navnlig hvor den virkelig blev realiseret i sin fulde Udstrækning, maatte blive, at han tabte Lysten til Stræbsomhed, lod Alting gaae, som det kunde bedst, og henfaldt til Eigeghdsighed og Sløvhed og ofte til Driffældighed. Men da det dog vel i Reglen kun var Mændene og ikke Konerne, der forfaldt til denne Last, saa maatte de Sidste ofte blive de Regjerende i Huset. Et saadant Egtepar lære vi at kjende i Jeppe paa Bjerget og hans Hustru Nille. Den Sidste regjerer, da den Første er aldeles usiftet dertil. Hun grunder sin Ret til Herredømmet derpaa, at Herstabet skal have Landgilde og Præsten Offer, og Gaarden skal holdes vedlige, hvilket ikke kan skee, medmindre hun hver Dag prygler sin Mand til Arbejde; vilde hun lade ham raade, saa vilde han i eet Aar drikke op Alt, hvad de havde i Huset. Heri maa man jo vistnok under disse Omstændigheder give hende Ret, men det er paa den anden Side ogsaa vist, at hun selv skjælber sin Mand ud for Hanrei, vistnok et ualmindelig stærkt Stykke, og jager ham ud om Morgenens tidlig uden Frokost for at gaae i hendes Grinde til Kjøbsteden, og tilbage igjen, ialt 4 Mil. I disse korte Træk er hendes Charakter klart fremstillet, og allerede i 3die Scene kjende vi hende fuldstændigt; Forfatteren gjør heller ingen videre Forbring paa vor Interesse for denne Characterskildring, som kun er til for at karakterisere Hovedpersonens Forhold. Det Samme gjælder om Jacob Skomager, der er en almindelig Typus for en snu og egennyttig Krovert paa Landet, og Stykkets øvrige Personer ere slet ikke Charakterer, men kun Figuranter. „Jeppe paa Bjerget“ er saaledes efter ovenangførte Definition i snevreste Betydning et Charactersstykke, idet kun een

Charakter af Betydning og Interesse optræder deri. Dette er Jeppe, den af Elendighed, Trældom og huslig Ulykke forkuede og nedbrudte Wonde, der finder sin eneste Trøst i Brændevinen, men hvis Væsen dog, uagtet han selv er moralisk fortabt, viser os saa mange Glimt af den Menneskeraces sunde og kraftige Natur, til hvilken han hører. I sin første Monolog anstiller han sørgmodige Betragtninger over sin hele Forfatning. Her spørger han ikke; han udtaler alvorligt sin Sorg over alle sine virkelig alvorlige Ulykker. Ikke desto mindre bliver denne Scene uagtet sit sørgelige Indhold i høieste Grad komisk. Da Jeppe nemlig her naturligtviis betjener sig af Vandalmuens eiendommelige Maade at raisonnere og udtrykke sig paa, saa kommer han derved i samme Forhold til det sjællandske Folkesprog som en middelmaadig eller i mindre heldige Dieblifte selv en god Digter til det dannede poetiske Sprog, der, som Schiller siger, får ihn dichtet und denkt. Hans Harm over den uværdige Behandling, han maa lide af Nille og Degnen, er naturligtviis alvorlig meent, og hans fortræffelige tre Grunde til ikke at slaae igjen, naar Nille pryglar ham, er et virkelig alvorligt Forsøg fra hans Side paa at gjøre sig sine Bevæggrunde klare, ligesom det ogsaa bør være hævet over al Tvivl, at Mons Christoffersens Tiltale, uagtet sin for os saa uvante Form, har været et alvorlig meent venstabeligt Raad, og ingen Spot. Bevidstheden om i Grunden at være en god Sjæl og dertil en vittig Mand er ingen Selvironie, saa meget mindre som Tilskueren jo ogsaa fra sit Synspunkt maa indrømme, at Jeppe ikke har ganske Uret deri. Det er kun den eiendommelige Form, hvori disse Betragtninger fremtræde, der giver dem deres rystende komiske Virkning. Derimod forandrer dette Forhold sig i de følgende Scener; vi maa nemlig ikke glemme, at han i hiin første Scene var fastende. Synet af Kroen erindrer

ham saa meget stærkere om, hvor haardt han trænger til en Hjertestyrkning. Efter at have været Vidne til de forfjællige Stadier af hans moralske Kamp med sig selv, hvis man saaledes tør bencævne Kampen mellem hans Lyster og hans Trældomsfrygt for Mester Erik, seer man ham i Kroen drikke alle de Penge op, som hans Kone har betroet ham. Efterhaanden som Rusen stiger, stiger ogsaa Livslyst, Mod og Selvtillid; hans Lune og Bittighed bryder frem med personlig Kraft og Bevidsthed; han synger lystige Viser, taler om sit Soldaterliv, snakker Lydst, og paa Jacob Skomagers Spørgsmaal, hvorledes han, der har været Soldat, kan lade sig kjonere af sin Kone, ønsker han, at han havde hende her, for at vise, hvorledes han skulde tugte hende. Det Sidste er vist ingen Illusion; det er meget sandsynligt, at Nille gif af Veien for ham, naar han var i den Tilstand. Overhovedet kan jeg ikke indrømme, hvad der i en ellers overordentlig sjon og aandrig Afhandling om dette Stykke nylig er paastaet, at Zeppe mere lever i en indbildt Drømmeverden end i Virkeligheden, uden for saa vidt som en Ruus vistnok altid, saalænge den varer, sætter Verdensansføelsen paa et vist subjectivt Standpunkt, hvad der jo kun vilde være en Trivialitet, som det ikke var værd at betegne med et saa søgt Udtryk. Men den høit ærede Forfatter har, af de brugte Argumenter at slutte, meent noget mere. Dette vilde gjøre Zeppe til en psykologisk Mærkværdighed, som netop er det, han ikke skal være. Han opfatter altid sin Stilling ganske objectivt, hvor man ikke forsætlig har omgivet ham med en snild Bæv af kunstige Skuffelser, der gjør ham det umuligt. Ved samme Leilighed vil jeg i Forbigaaende bemærke, at Godseieren, der spiller ham dette Puds, ikke skal forestille Andet end en munter og bannet Mand, der har Lyst til et psykologisk Experiment. At Holberg i ham som Mobbestykke til Zeppe skulde have villet

ffildre en af Nybeller overmæt og af Tidslæde forpiint, blaferet Herremænd, er en Antagelse, hvortil ingen af Baronens Replikker, saavidt jeg skjønner, giver mindste Anledning. En saadan Charakter vilde høre til det Slags, som Holberg, efter hvad jeg ovenfor har bemærket, ikke gav sig af med at ffildre. Desuden har den vel paa den Tid neppe endnu været synderlig almindelig, end ikke i Paris, thi den forekommer heller ikke hos Moliere, og endnu mindre i Sjælland. Men for at komme tilbage til Zeppe, hvorledes skulde han, da han vaagner i Baronens Seng, kunne gjøre sig nogen Formodning om, hvor han er kommen hen, og hvad der er foregaaet med ham? Ingen af de Erfaringer, han i sit Liv har havt Leilighed til at gjøre, kan hjælpe ham paa noget Spor eller give ham nogen Anelse om den Mulighed, at det kunde være gaaet naturligt til. Den Mening, at han er kommen i Himmerige, hvor lidet sandsynlig den end af andre Grunde maatte være, bliver under disse Omstændigheder endda den rimeligste. Denne Forestilling sætter ham i godt Lune; han morer sig ved Tanken om Hr. Jespers Pigpræbiken og gjør en vittig Bemærkning om sin formeentlige Dødsmaade. Men da Tørsten tvinger ham til at opgive denne Idee, og det paa ingen Maade vil blive ham klart, hvor han er, bliver han angst og striger om Hjælp. Hans første Ord til de tilfældige Tjenere viser, at han kjenner dem, ligesom ogsaa et Par Yttringer i Samtalen med Doctorerne, at han nu halvoeis begriber, hvor han er. Illusionen om det evige Liv er der ikke mere Tale om. Men hvorledes han er kommen her, bliver ham i ethvert Tilfælde en uforklarlig Gaade, og det kan ikke undre os, at han omsider holder sig til den Forklaring, der saa eenstemmigt og med saa indtrængende Grunde bliver ham forestillet, og som derhos er saa tillokkende. Det er upaatvilelig Holbergs Mening, at enhver simpel og uvidende Mand

under lignende Forhold maatte lade sig skuffe paa samme Maade, og ingenlunde har han hos Jeppe forudsat nogen særegen phantastisk Tilbøielighed for Illusioner. I Begyndelsen see vi, at de glade Udsigter skjærpe hans Vittighed og Lune, men snart mærke vi, at Trællen, der er kommen paa Herrefædet, bliver Tyran. Han har ingen Idee om en Rigmands noble Gævmildhed og humane Forhold til sine Undergivne. Han betragter sig som Herre over deres Liv og Bølfærd og vil handle dermed, som han i sit plebejste Had finder for godt. Dog slippe de derfra med Skrækken og hevne sig siden paa samme Maade og indenfor samme Grændse. Da Jeppe vaagner igjen paa Møddingen og mærker, at hans Lykke er forbi, er det, da han overhovedet slet ikke begriber, hvad det kan være, der er mødt ham, ganske naturligt, at han vil prøve endnu engang at sove sig til samme Lykke. Men denne gang bliver han som bekjendt vækket paa en anden Maade. I Scenen for Retten bliver han sig selv lig; dog see vi her endnu et Træk af den Demoralisation, som Trældommen fører med sig, idet han paa sin Procurators Opfordring tilbyder sin Ed paa, at han i tre Dage ikke har været udenfor sit Huus; det samme Træk var allerede eengang før antydet i den første Scene med Jacob Skomager. I den Replik, hvor Jeppe siger sin flette Hustru, sine Børn, sin kjære graae Hest, sin tro Hund, sin sorte Kat, sine Faar og sine Sviin og sit hele Huus det sidste Farvel, er Holberg kommen det Rørende saa nær, som intet andet Sted i sine poetiske Verker, og dog virker den tillige ved en egen komisk Naturalighed, saa at Holberg med større Ret kunde have sagt om dette Sted end om de versificerede Scener i „Melampe“, at man ikke veed, om man skal lee eller græde derover. Noget lignende, skjøndt mattere, gjælder ogsaa om de første Ord, Jeppe siger til Nille, da han vaagner i Galgen.

Hvorledes han levende kan komme ned fra denne, er ham aldeles ubegribeligt; bedre kan han forestille sig, at han gaaer igjen og spørger; Dommerens Raisonnement kan ikke overtyde ham om det Mobsatte, thi for Sophismer har han ingen Faible; et vægtigere Argument seer han derimod i de 4 Rdr., Dommeren forærer ham; han finder det nu temmelig sandsynligt, at han er levende. Resultatet af hans Reflexioner over alt det Forunderlige, som i disse to Dage er hændet ham, bliver det, at et Glas Brændeviin vil smage herligt ovenpaa disse Historier, og heri brufner han uden tvivl ogsaa alle sine Grublerier, om det end ikke skeer hos Jacob Skomager, som han først havde i Sinde. Hvad Hensigten er med den forstyrrende Scene med Magnus, er mig ikke klart. Er det for at gjøre opmærksom paa det Charaktertræk hos Jeppe, at han endnu kan føle Skam, saa kommer en saadan Reparation paa en formeentlig Feil ved Charakterfildringen her for sildigt. Snarere skulde jeg troe, at Holberg har sølt et Slags Skj for, ved Enden af Stykket at lade Manden blive i en Indbildning, der næsten kunde blive sindsforvirrende. Men om det dog ikke havde været bedre for Stykket som kunstnerisk Hele, om denne Scene var borte, vover jeg ikke at afgjøre.

I dette Stykke see vi den livegne Fæstebonde i hans dybeste Fornedrelse, og Holberg har i et Par andre Stykker i enkelte Scener, hvor han indfører Bønder, tilføjet nogle Træk, som kunne tjene til at fuldende Billedet. Men det er en stadig Stik hos Holberg, der gjør ham Vre som Satiriker, at naar han har fremstillet en ret komisk Repræsentant for en Stand og de i den herskende Feil eller Daarflaber, saa forsømmer han ikke ved en anden Velighed at indføre en Person af samme Stand, der ved en sund Fornuft og agtværdig Charakter gjør Standen Vre; for derved ligesom at give denne en vis Oppreisning. Og at han

ikke gjør dette af Politif men af simpel Retfærdighedsfølelse, sees deraf, at han i denne Henseende ingen Undtagelse har gjort med Bondestanden, som han dog ikke behøvede at være bange for at støde. I Comedien „Erasmus Montanus“ lære vi saaledes en ganske anden Jeppe paa Bjerget at kjende, ligeledes Fæstebonde, men en velhavende, arbeidsom og forstandig Mand, der ikke frygter for Ridefogden, da han betaler Enhver Sit, men forøvrigt i sin eiendommelige, halvbevidst lunefulde Udtryksmaade har det samme nationale Præg, som vi kjende fra den forrige Comedie. Hans yngre Søn Jacob viser sig ligeoverfor sin lærde, forskruede Broder i det fordeelagtigste Lys ved sin naturlige Forstand, Dømmekraft og Vittighed, og saaledes indfører Holberg oftere i sine Comedier Bønder, der ved deres vittige Bemærkninger og sunde Domme bevise Forfatterens velvillige Stemning for den sjællandske Bonde.

Uagtet han ikke var nær saa gunstig stemt for Hyderne, har han dog udøvet samme poetiske Resfærdighed mod disse. Det lader til, at han ved at udkaste Planen til sin „ellefte Juni“ har havt en Følelse af, at han som dramatisk Forfatter ikke mere vilde komme tilbage til denne Gjenstand, og derfor har ilet med at give Hyderne den fornødne Erklæring forud for siden at have sin poetiske Samvittighed fri. Til den Ende indfører han i 1ste Akt forskjellige fornemmere og ringere jhdske Proprietairer og Forpagtere, som have sat de Penge, de have fortjent som Studerprangere, ud i Kjøbenhavnne Handelshuse, og nu i Terminen ere komne til Kjøbenhavn for at indkræve Renter. Deres Grundsætning er at agte den for at være Noget, som har Noget; deres provincielle Selvstændighed ligeoverfor Kjøbenhavns Pengemagt, grundet paa deres Dvæghandel med Hollænderne, hvorved de staae i en af Hovedstaden uafhængig Berøring med Verdenshandelen, hæver deres Selv-

følelse og skjærper deres. Blik for at see, hvad der er ved disse kjøbenhavnste Kjøbmænd med Kaarde ved Siden og Vafeier i Hælene, der sætte „von“ foran deres Navn og age i Karet til Børsen, men i Sammenligning med de hollandske Studehentere, der ikke gaae klæbte anderledes end simple Skippere, ere for Intet at regne. Iyderne kunne derfor uden at stamme sig ved deres egen Tarvelighed med god Grund lee ad Kjøbenhavnernes point d'honneur i denne Henseende. Forøvrigt ere de høflige mod Enhver, forstaae meget vel Spøg og give den letfindige Kjøbenhavnner hans Spottegloser tilbage med solide jydste Renter, men dog i al Venstabelighed. Ogsaa hos de simplere jydste Landmænd, der optræde senere hen i denne Akt, erstatter den sunde praktiske Forstand Mangelen paa Kjendskab til Kjøbenhavns Forhold. Artigt og velvilligt svare de paa velvillig Tiltale lige indtil det Punkt, da det første Forsøg gjøres paa at trække dem op; da hedder det ganske luunt: nei, mere gjør a int, Fallil! Vi ere ved disse Scener fortræffeligt forberedte paa Hovedpersonens Optræden; vi have seet den herlige, kraftfulde Stamme, hvis vantrevne Stud vi nu skulle lære at kjende; paa en bedre Baggrund kunde det følgende Charaktermalerie aldrig udføres. Holberg har i denne Charakterfildring samlet Skjæggesiberne i det jydste Naturel og ladet dem komme til en Udvikling, som har qvalt enhver god Spire. Det er en Forpagtersøn fra Jylland, som hedder Niels Henningsen Studenstrup. Hans Fader er bleven en hovedbrig Mand ved Ager, og Sønnen træder i sin Faders Fodspor. Hans Papa har indprentet ham den bibelske Lære, at Kjøbmænd skulle være snebige som Slanger, tillige med de gyldne Ordsprog: hver Mand er Thy i sin Næring, og: Iuk Dinene op eller Bungen! Hans Forældre saavel som han selv have været overbeviste om, at han har Kløgt og Snildhed nok til at paatage sig

en Reise til Kjøbenhavn for at inddrive Faderens Tilgodehavende, da han altid i Handel og Wandel med fattige Folk i Thyland har lagt store Talenter for Dagen. Han kommer derfor ogsaa fuld af Selvtillid til Hovedstaden, hvor han aldrig før har været. Han roser sig af, at de Studenstruper ikke ere af det Slags Folk, der lade sig trække ved Næsen; de veed anderledes, hvad Penge due til. Han har samme udvortes Præg som hans Landsmænd i 1ste Aft. Han taler ram Iybsk med Unbtagelse af, at han for at vise, at han er over Bøndestanden, vogter sig for at bruge de meest karakteristiske iybske Ord, som Pronominet *a* og Adjectivet *bitte*, der kun høres, naar han kommer noget stærkere i Bevægelse eller uvilkaarligt vil give det, han siger, et noget stærkere Eftertryk end sædvanligt. Men for sin Person er han i al sin indbildte Fiffighed meget enfoldig, et Træk, som var nøbvenbigt for at gjøre Charakteren komisk og Intriquen rimelig; derhos er han ligesaa slet som han er dum, der er ikke Gnist af Rebelighed, Paalidelighed eller Taknemmelighed hos ham. Natur og Opdragelse har lært ham at holde paa Skillingen til det Yderste; han sætter en Værd i at kunne prelle og bedrage Andre paa de smubfigste Maader. Han har forshnet sig med en Hob falske Penge, som han vil prække Smaaafolk paa i Kjøbenhavn, for at Reisen ikke skal koste ham for meget, og for i Nødsfald at kunne negte det, har han et Forraad af Eder med mentale Reservationer. Han vil ikke gjerne modtage Tjenstbeviisninger af Fremmede for ikke at forpligtes til Gjengæld. Han vil nøbbig logere hos sin Fætters Svoger, da han frygter for, at Svogeren ikke vil tage Betaling, og han som en god Pengemand gjerne vil have Handelsvenner, men ikke skytter om, at skaffe sig for mange personlige Venner; først da han hører af den formeentlige Fætter, at Svogeren ogsaa holder Bertshuus og er billigere end andre

Gjæstgivere, gaaer han ind derpaa. Men han har Intet imod, at Fættren under Paaskud af at nyde hans Selskab letter ham Bekostningen ved at logere sig ind i samme Værelse som han, som om ogsaa han var fremmed i Kjøbenhavn, thi naar Studenstrup eengang har en personlig Ven, saa vil han ogsaa drage saa megen Fordeel af ham som muligt. Han vil gjerne „spøg' lidt korn med Fruentimmer“ og roser sig af, at han hjemme i Sjælland har ført mange Fruentimmer i Fristelse. Dette blev som bekjendt hans Ulykke. Da hans Nød og Fare er stegen til det Høieste, beslutter han i sit Hjertes Angst, saafremt han kommer levende fra Kjøbenhavn, at sende sin Fætter, hvem han troer at skylde Liv og Velsærd, aarlig en Ost og to Stinker, uden at man dog tør staae inde for, at han siden ikke vil fortryde dette Løfte og finde, at det er for meget. Om en saadan Person ogsaa bliver Doffer for et stamløst Bebragerie, kan man sikkert ikke beklage ham eller af den Grund beskylde Digteren for Immoralitet.

Begive vi os nu fra Landmanden til Borgeren, det vil sige, fornemmelig til Haandværksklassen, thi den høiere Borgerstand eller, som vi nu kalde den, Middelstanden er som komisk Stof næsten udtømt i de staaende Charaktermasser, saa er der fornemmelig to af Holbergs betydeligste komiske Personer, som have hjemme her, nemlig den politiske Randestøber og den snaksomme Barbeer. Den Første ville vi gemme til siden, da han, efter hvad jeg i Indledningens bemærkede, snarest maa henføres til den yngre Slægt af Datidens Mennecker. Derimod er der ingen Grund til at antage det Samme om den snaksomme Barbeer, da dette Charaktertræk er bemærket hos disse Folk længe før Holbergs Tid. Det kan ikke vel være andet, naar man anseer det for Bligt og Levemaade, at underholde sine Kunder, medens man barberer dem, end at det maa skee ved Ene-

tale; thi saalænge Een bliver barberet, kan han ifølge Sagens Natur kun være af meget faa Ord, saa der vanstelig kan udvikle sig nogen egentlig Samtale, men den Kunst at være underholdende kommer væsentlig til at bestaae i at lade Munden løbe uden at bekymre sig om Svar. Man har ogsaa allerede i Oldtiden bemærket, at en Tilbøielighed til at føre Ordet alene syntes uadskillelig fra Barberens Metier; paa Holbergs Tid har det her til Lands været ligesaa. Holberg har skildret denne Barbersnaksomhed i „Geert Westphaler“. Han var selv af Naturen en stor Hader af al unyttig og vidtløftig Snak og satte derfor stor Priis paa dette Stykke, men Publikum vilde ikke ret paaskjønne dets Værd, hvorfor han ogsaa omarbejdede det fra dets oprindelige Skikkelse i fem Akter til et Eenaktsstykke. Hvorvel vi neppe kunne have store Tanker om det daværende Publikums Skjønsmhed, saa var det dog muligt, at det engang kunde have en Følelse af det Rette. En Barber, der har fire eller fem Materier at tale om, som han er saa begjerlig efter at komme til at forklare, at han griber enhver Leilighed til at lede Samtalen hen paa disse Gjenstande, er ubentvivl et vel ubethdeligt Emne for et Stykke i mere end een Akt, hvorvel jeg ikke negter, at vi kunne have Grund til at beklage Tabet af adskillige hyperlige Scener, navnlig af den fortræffelige Flensborger, der ved en uendelig Shgehistorie veed at holde Geert Westphaler Stangen og betale ham i hans egen Mynt.

See vi os videre om i Rjøbenhavns Kredse, saa træffe vi paa et Samfund, med hvilket Holberg eengang for alle var raget uklar, nemlig den lærde Verden. Siden det Sammenstød, der havde fundet Sted i Peder Paarses Tider, da den tykke, sølvbeslagne Homerus havde græsferet saa voldsomt i Fjendens Nækker, saa han i aaben Feide med dette hele Laug, og det kom egentlig, saalænge han levede,

i det Høieste kun til Vaabenstilstand, men aldrig til nogen varig eller paalidelig Fred. Holberg havde nu eengang en anden Mening om Videnskabernes Dyrløse og Studeringernes Formaal end Universitetets Fædre og Pluraliteten af Studenterne. Han var ikke overbeviist om det Gavnliges i de Indretninger, hvorved unge Menneſter i en Alder, da det vistnok om de Færreste kunde forudsættes, at de havde fattet Videnskabens Alvor og Betydning, — bleve førte ind i videnskabelige Stridigheder, og Philosophien, hvis Formaal dog skulde være at udforske Sandheden, blev gjort til en Fegte-kunst, der kunde bruges i en hensigtsløs og forfængelig Paaſtaaeligheds og Snakksomheds Tjeneste¹⁾. Han har i „Niels Klim“ udtalt den Mening, at disse Døvelser, i Steedet for, som Gram og Andre meente, at skjærpe Forstanden og vejlede til at opdage Sandheden, meget mere tjente til at skjule Sandheden, gjøre Ungdommen overmodig og skade nyttigere Videnskaber, og at de Studerende vilde bringe det meget videre i Lærdom ved stille Læsning og rolig Dvertænkten. Dette var et evigt Stridspunkt mellem Holberg og den samtidsige lærde Verden, men den forandrede Aand, som den følgende Tid har medført ved Universitetet, har tilstrækkelig viist, at Holberg heri som i Mere var forud for sin Tid²⁾. Han har heller ingen Keilighed forfømt til at give disse Kathederhelte en Snert af Satiren.

1) Veri est philosophi meditando verum indagare, vertiginos fugere, victum se fateri, quoties convictum se intelligit, pauca legere, lecta bene digerere, et rectum in literis gustum venari. Holbergs Tale ved Rectorstiftet 1736, i Høibergs Samlinger, S. 94.

2) Det vilde blive for vidtløftigt at paavise alle de Steeder i Holbergs Skrifter, hvor han har udtalt sig om denne Materie. Hermed kan sammenlignes hvad J. S. Sneedorf, der deler Holbergs Anskuelse i denne Henseende, lægger en theologisk Candidat i Munden i sin patriotiske Tilsvær, Nr. 56.

Det vigtigste Stykke i denne Henseende er „Erasmus Montanus“. Helten i Stykket er, som jeg før har omtalt, en Student, der er kommen hjem fra Kjøbenhavn for at besøge sine Forældre paa Bjerget. Hans Distraction og Forkeertthed saavel som hans skjodesløse Paaklædning hører til de Egenheder ved hans udbortes Væsen, der strax gjøre ham til et Særshyn paa Bjerget og til en Morstab for hans vittige Broder Jacob, der af Forældrene er beordret til at opvarte ham som Tjener. • Hvad hans indbortes Væsen angaaer, saa er der ingen Videnskab, han har den Agtelse for, som Logica, da han er overbeviist om, at den, som er dygtig heri, er at betragte som en Polyhistor, kan raisonnere og disputere om hvilken Gjenstand det skal være, og forsvare hvilken Mening det skal være. Derimod holder han sig for god til at prædike paa Bjerget, som er hans Forældres kjæreste Duffe. Som Student og Lærd forlanger han at respecteres og taaler ikke, at hans Broder siger Du til ham. Men Stykkets Handling gaaer ud paa at lære ham, at han med sin akademiske Viisdom ikke kommer igjennem Verden. Allerede i det første lærde Sammenstød med Degnen gaaer det ham ilde. Denne har nemlig ogsaa engang været Student, og skjøndt han har glemt al sin Latin paa nogle Gloser nær, saa har han dog hidtil paa Bjerget påseret for en lærd Mand, og nu tager han sig sammen, da det gjælder om at opretholde sit Renommee ligeoverfor Studenten. Da de skulle disputere paa Latin, huster Montanus ikke paa, at Tilhørerne paa Bjerget ikke forstaae dette Sprog, saa at Degnen blot ved at opregne sine Gloser let kan give sig Udseende af at svare meget vel for sig, og da de skulle disputere paa Dansk, mærker han først, at han ikke forstaaer at forklare sig for Bønderfolk, medens derimod hans Modstander meget bedre forstaaer at indghyde disse Respect for sin Kløgt og sine Indsigter. I sin Fortvilelse

vil han atter tage sin Tilflugt til Latinen, men det sine Fegterkneb: „affirmanti incumbit probatio“ preller magtesløst af mod den Bøffelhud af en meningsløs latinist Kemse, hvormed Modstanderen dækker sig. Jeg har før omtalt, hvorledes han rager uklar med sin Svigerfader, da han paa staaer, at Jorden er rund. Montanus er ikke at bevæge til at tilbagekalde denne Paaastand, ikke fordi den er sand, men fordi han anseer det for uanstændigt for sig som en Philosophus at staae fra, hvad han eengang offentlig har sustineret. Denne philosophiske Tressfølelse gaaer saa vidt, at han hellere vil miste sin Brud end gjenkalde sine eengang yttrede Meninger, hvilket han antager for Philosophien uanstændigt. I en skarpere Form var det vist ikke muligt at fremstille den totale Misfjendelse af saavel Philosophiens som overhovedet al Videnskabs Betydning. For at vi ikke skulle troe, at det i mindste Maade er ham om Sandheden at gjøre, erklærer han, at om han end vilde sige, at Maanen var gjort af grøn Ost, saa var Folk paa Jærget pligtige at troe det, thi slike Folk maa ingen Mening have; de skulle troe, hvad han og andre lærde Folk sige; og til en Prøve beviser han ved Logikens Hjælp, at Degnen er en Hane, hvorved han rigtignok, da Degnen ikke formaaer at gjendrive ham, faaer nogen Dpreiisning for sit forrige Rederlag. Da hans Fader beder ham ikke saaledes at lægge sig ud med alle Folk, erklærer han, at han derfor har studeret og lagt sit Hoved i Blød, for at kunne sige, hvad han vil, og forsvare det, og da Faderen yttreer, at det paa den Maade var bedre albrig at have studeret, bliver han saa uartig, at Faderen spørger ham, om han vil slaae sine gamle Forældre, hvortil Montanus svarer, at, dersom han gjorde det, skulde han kunne forsvare det for hele Verden. Saaledes have disse Conflictier; der i Begyndelsen af Handlingen kun vare overgiben komiste,

efterhaanden antaget en alvorligere Charakter og omsider naaet det aristophaniske Point, saa at den spændte Bue truer med at brikte. Dog bliver Heltens Skjæbne endnu lagt i hans egen Haand. Han modtager et Brev fra sin forlovede Drub, hvori hun med Underlighed foreholder ham, at hendes Livs Lykke afhænger af hans Fjælsighed. Kampen mellem Kjærligheden og Fjælselsen af Trofalspligten paa den ene Side og den philosophiske point d'honneur paa den anden er, uagtet sin komiske Form, en Scene af dyb Alvor, som det nu og da forekommer hos Holberg. Da Montanus ikke vil opgave sit egenfindige Princip, er han hjemfalden til de objective Magter, med hvilke han har indladt sig i en saa ulige Kamp. Han bliver i Kraft af en Syllogisme i hans egen Maneer presset til Soldat, og da Corporalens Stof er stærkere end hans Dialektik, tvungen til at erklære Torden for slab. Denne Oplosning saavel som hele Handlingens Gang har en egen Humor, som ikke altid er bleven forstaaet. Man støder undertiden paa en saadan Opfattelse af dette Stykkes Tendents, som om Montanus var en Martyr for Sandheden, og Landsbyfolkernes dumme Fordomme den egentlige Gjenstand for Satiren. Thi det er utvivlsomt, at Torden virkelig er rund, ligesom det er ganske vist, at Holberg selv ingen anden Mening har havt om dette Spørgsmaal. Det kunde altfaa synes rimeligere, at Montanus blev tvungen til at gjenkalde sine falske Paaastande end sine sande og velgrundede Meninger. Men Montanus forsegter ikke Sandheden som Sandhed, han forsegter den kun som sin Paaastand. Hvad han kjæmper for, er kun det, som man undertiden ogsaa i vore Dage kan høre ganske naivt udtalt, at man for Principets Skyld altid bør hævde sin offentlige Personlighed saa længe som muligt. Forsegtet paa denne Maade bliver selv Sandheden til en Løgn. Det er ham slet ikke om at

gjøre, at Folk paa Bjerget bringes til at troe, at Jorden er rund, hvad der jo ogsaa i og for sig er temmelig ligegyldigt eller ialtsald ikke et Martyrium værd; han vil kun, at hvad han har sagt, skal staae fast. Det er det Falske i dette Princip, han skal lære at erkjende. Han bliver Soldat, fordi han har paastaet, at man har Lov til at slaae sine Forældre. At dette ikke er tilladt, og at Peer Degn ingen Hane er, veed han ligesaa godt som vi; slap han nu løs med disse Tilstaaelser, saa slap han for let og havde Intet lært. Da han kun kjæmper for sin Personlighed, maa han ogsaa personlig ydmyges, og dette skeer først, naar han tvinges til at fornegte en Mening, som han veed er rigtig, men som dog for ham har manglet den subjective Sandhed, der udfordres til Martyrmod. Først da er hans logiske Egoisme knækket; i andet Fald var Opløsningen faldet ud til en Trivialitet. „Erasmus Montanus“ er et af de Charakterstykker, hvori, som før bemærket, ogsaa Situationen er af stor Betydning. Digteren lader den ene Daarfskab bekjæmpe den anden, og i Forhold til en saadan Galfskab som den, hvoraf Helten her er besat, er Landsbyfolkernes seige Philisterie endnu i sin Ret.

Den med Erasmus Montanus nærmest beslægtede Figur hos Holberg er Mag. Sthgotius eller, som han i den ældste Udgave hed, Thyonius, et Navn, som Holberg maatte forandre, da en Mand, som virkelig hed saaledes, tog det ilde op. Det er i Comedien „Jacob von Thjboe“, at denne akademiske Stridshelt optræder som et komisk Modstykke til den martialste Krigsmand, der er Stykkets Hovedhelt. Montanus var greben af den akademiske Mand som af en Raptus; han repræsenterer Datidens akademiske Ungdom, og det er derfor i sin Orden, at Holberg ikke fremstiller ham som incurabel, men allerebe i selve Stykket lader ham rende Hornene af sig og altsaa lader os haabe, at der kan blive noget

Dygtigt af ham, naar han engang faaer ubrasat. Mag. Sthgotius derimod er en Mand i en moden Alder, der har studeret ved forskjellige udenlandske Universiteter, og da han har Privatformue, saa han ikke behøver Embedsansættelse, har, af Kjærlighed til det akademiske Liv, valgt at leve ganske for Videnskaberne. Om disses Formaal har han ganske den samme Idee som Montanus, kun at den naturligviis hos ham maa være mere forstenet og uforanderlig. Han klager over Videnskabernes Forfald og frygter for et Barbarie, fordi der ikke mere disputeres ved Universitetet med den Iver som i tidligere Dage. Selv stræber han at forebygge Lærdoms Undergang ved at skrive vidtløftige Disputationer om Spørgsmaal af ingen Vigtighed for Videnskabten. Han underholder et Dameselskab med en Jeremiade over den lærde Republiks Tilstand, udført for en stor Deel i latinse og græske Ordspog og Talemaader, hvori han ogsaa indklæder sin Friertale, thi hans Leve- maade strækker sig ikke saa vidt, at han forstaaer at indrette sin Tale efter Vedkommendes Fattesevne. Han fører et opstruet, affecteret og pedantisk Sprog, som paa den Tid ofte forekommer hos aandeløse Lærde i deres Skrifter og sandsynligviis ogsaa er forekommet i deres Samtaler. Da han bliver afbrudt ved sin Rival Krigsmandens Ankomst, der ikke respecterer lærde Folk og lader ham vide, at han med en halv Secund kan sætte en Karl som Magisteren til Væggen, svarer Sthgotius, at han vil paatage sig med en halv Syllogismus at slaae en heel Armee af Marken. Den netop ved sin Urimelighed saa overgIVEN komiste Parallel, her drages mellem Universitetets lærde Hanekampe og Kriegerstandens Dueller og Slagsmaal, skal imidlertid ikke antyde, at det akademiske Corpus kun duede til at bruge Munden og var fremmed for al Stridbarhed af en mere haandgribelig Natur. Sthgotius har endnu den samme Stof og

den samme Kaarbe, hvormed han har flaaet mangen ærlig Professors Bindue ind i Wittenberg og Klostok, og agter at vise sin Modstander, at han er god Academicus tam in Marte quam in arte (baade til at flaaes og disputere). At han dog, da det kommer til Stykket, viser sig som Kujon, er ingen nødvendig Consequents af Charakteren, men derimod af Stykkets Plan. Da han ikke er Hovedpersonen i Stykket, maa Brugen af dette tilfældige Træk anses for berettiget.

I Comedien „den Bægelsinde“ forekommer en Mag. Petronius, der er dødelig forelsket i Stykkets Heltinde. Denne foranderlige Dame har, da hun tilfældigvis var i sit coquette Lune, faaet fat paa ham i et Selstak og ved det, som han kalder hendes fripostige (d. e. frimodige) Artighed, saaledes forstyrret ham, at han reent har glemt sin Philosophie. Men han kommer snart igjen til at behøve denne, da han vil drage videre Fordeel af sin formeentlige Erobring, men træffer den i et knipst Lune og belønnes for sin Serenade med en Skaal Vand over Hovedet. Mag. Petronius mangler ikke Belevenhed og Selfabelighed; han taler ikke som Stygotius Latin i Dameselskab, eller ialtsald kun lidt, men hans naive Ubekjendtskab med Verden bliver hans Ulykke.

Det er imidlertid ikke altid, naar Holberg fremstiller en komisk Figur af en studeret Mand, at det Charakteristiske ved denne er Aandløshed; der er ogsaa Exempel paa, at en Saadan har altfor megen Aand, der forstyrrer Hovedet paa ham og stiller ham ved sund Menneftesforstand. En saadan have vi i Dr. Cosmoligoræus, Helten i Stykket „Philosophus ubi egen Indbildning“. Hans Døbenavn skal, efter hvad der siges i selve Stykket, være Cosmus Holgersen, som han efter daværende Skik blandt de Lærde har latiniseret; men der ligger tillige i Navnet Cosmoligoræus et findrigt Ordspil, idet Ordet ved sin Sammen-

sætning erindrer om to græske Ord, hvorved det kommer til at bethde: den, som ringeagter Verden. Dette er nemlig den Charakter, han indbilder sig at besidde. Han har studeret Theologien og den dermed forbundne Philosophie og mere end sædvanligt var blandt Datidens Studerende, der i Reglen kun studerede for Brødet, fordybet sig i disse Videnskaber, navnlig i den sidste; han har derfor ogsaa taget Doctorgraden med stor akademisk Berømmelse. Som det ofte er Tilfældet med dem, der eensidigt fordybe sig i philosophiske Studier, stikker han ikke dybt i egentlig Værdom; Græsk forstaaer han ikke, og Latinen trykker ham ikke meget. Men det er heller ikke dette Slags Dydighed, hvori han sætter sin Ære; han vil ikke være lærd, han vil være viis. Den Foragt for Verden og Forbøvelse i sig selv, som deels den christelige Pietisme, deels den gamle stoiske Philosophie hver paa sin Maade anbefaler, har saaledes indtaget hans Gemt, at han har gjort den til en Opgave for sit Liv. Han er ingen Hykler; han troer sig virkelig sikret mod Fristelser og fri for Lidenskaber, fordi han ingen Lyst har til Baller, Mascarader, Comedier, eller andre saadanne verbøslige Daarstaber, som han ibelig ivrer imod; for at vise sin Uafhængighed af Verdens forfængelige Moder bærer han en afstikkende gammelbøgs Dragt, trækker sig tilbage fra selskabelig Omgang og slyder og laster alle Fornøielser som ligemeget stridende mod Religion og Philosophie. Han leber for sine Studier og for en Selobetragtning, hvis Resultat er meget tilfredsstillende, da han er fast overbevist om, at ingen Affect kan virke noget hos ham, og at Brede, Jalousie, Begjerlighed efter Penge, Begjerlighed efter Ære for ham ere afmægtige Fjender. Desmere smertes det ham at see sine Medmennesker beherskede af alle disse Lidenskaber, og af disse halv andægtige halv philosophiske Betragtninger kan han blive saa betagen, at han

Intet sandser af hvad der foregaaer om ham, hvorfor ogsaa hans Famulus, formodentlig en fattig Student, der har maattet paatage sig en Skopublers Forretning, men tillige er hans Discipel i Philosophien, har Ordre til at vække ham med et Slag paa kinden med en Pøse, naar han falder i altfor dybe Tanker. Men hans Hovedfeil er den, at han ikke kjenner eller tilstrækkelig har prøvet sig selv; medens han troer at kjenne Menneskene tilbunds, ja endog ved Hjælp af Physiognomoniken at kunne læse paa deres Ansigter, hvad der boer i dem, har han ikke bemærket, at det hos ham selv kun er Phantasien og ikke den moralske Kraft, der opflammer ved Tanken om Gudfrøgtighedens og Wiisdommens Ideal, og at han med al sin Begeistring for Dyd, Fasthed og Sindsro selv ved den mindste Modsigelse kan ophidses til Forbittrelse, Had og Hævngjerrighed. Han har fæstet sine Tanker til en dybtlig og fornuftig ikke just ganste ung Enke, hos hvem han har mærket et saadant Sindelag, at han troer at kunne danne hende efter sit Sind og bringe hendes Dyrer til Fuldkommenhed, især hvis det maatte lykkes ham at overtale hende til at flytte hen til et andet Sted, hvor Synd og Forfængelighed gaaer mindre i Svang. At hendes betydelige Formue tillige kunde komme ham vel tilpas, er en Bevæggrund, som han i det Mindste ikke er sig selv bevidst. Men i dette Frierie har han en Rival, der har Fruens kløgtige Kammerpige paa sin Side. Denne tager sig paa at aabne Fruens Dine for den virkelige Værdie af Cosmoligoreus' Wiisdom og Dyd. Hun veed først gjennem en Anden at bibringe Cosmoligoreus Mistanke om, at Fruens Løven med at give ham sit Ja har sin Grund i, at hans Rival er en Rangsperson, og at hun gjerne saae, at Cosmoligoreus vilde ansøge om en Rang. Cosmoligoreus bliver herover urolig, da han altid har ivret mod Rangshye og erklæret

alt Titelvæsen for verdselig Forfængelighed. Det viser sig allerede i denne hans Kamp med sig selv, at Frygten for Verdens Dom og for at tabe sit Renommee som Philosoph har nok saa megen Deel i hans Afsty for et saadant Skridt som Frygten for at gjøre noget i sig selv urigtigt, og at den sidste Betænelighed nok lod sig overvinde, naar ikke den første stod i Veien. I denne Henseende er Pernille ham behjælpelig. Jeg har før omtalt Holbergs dristige Idee, at lade hende i egen Person optræde forklædt som en Doctor i Philosophien, der med Titel af Hofrath er kommen hjem fra et mangeaarigt Ophold ved udenlandske Universiteter. Hun giver sig et Cosmologoreus bekjendt literært Navn og skaffer derved strax sine Meninger Auctoritet hos ham. Den lærde Docter i Philosophien er kommen til Danmark fornemmelig for ved Skrifter og Forelæsninger at skaffe et splinternyt philosophisk System Anerkjendelse her, hvoraf han meddeler Cosmologoreus Abstilligt. Detaillet af disse Meddelelser ville vi ikke indlade os paa; nok er det, at denne Philosophies øverste Grundsætning er den, at det er det Samme, hvad man gjør, naar blot Intentionen er god og Sjælen er reen, en Lære, der, som en af Stykkets andre Personer rigtigt bemærker, til alle Tider i forskjellige Former har været forseglet af Fanatikere. Det er en Svaghed, der ikke sjelden forekommer hos Videnskabsmænd, at de ikke saameget frygte for Noget, som for at faae Udseende af at hænge fast ved forældede Anskuelser, og derfor med Begjerlighed gribe enhver ny Lære, der kommer for Udsæt, og slutte sig overilet til denne. Saameget mindre kan det undre os, at Cosmologoreus gjør det, da han jo herved seer al Betænelighed bortryddet ved det Skridt, som formentlig skal bane ham Veien til hans Lykke, og nu kan forsvare det, støttet til en philosophisk Auctoritet. At han lader sig Eventhyret om den nye Philosophie saa let binde paa Ermet,

er ikke mere beshynderligt, end at Jean de France lader sig bilde ind, at det er nyeste Mode i Paris at knappe Kjole og Vest paa Ryggen, hvilket dog Alle nutildags ere enige i at ansee for en særdeles genial Idee af Holberg. Det Enefte, som kunde dables derved, skulde være, at den nye Philosophie skal være fra Prag, et Universitet, hvis Glandsperiode dengang for længe siden var forbi; han skulde maaskee hellere have nævnt Leipzig eller et andet Sted, der for Cosmoligoreus kunde have samme Auctoritet som Paris for Jean de France. Dog kan Holbergs Tanke herved maaskee have været den, at naar Intriguen skulde have Rimelighed, saa maatte den nye Philosophie forsvives fra et Universitet, hvis hele Virksomhed var den kjøbenhavnske lærde Verden fuldkommen ubekjendt; thi lod man den komme fra et Sted som Leipzig eller Halle, der stod i stadig Forbindelse med Kjøbenhavn, saa vilde Cosmoligoreus let af Andre kunne blive oplyst om det Ugrundede i den hele Fabel. Til det nye philosophiske Systems Grundsætninger hører ogsaa det, at man skal vogte sig for at give Menigmand Forargelse, der ikke forstaaer sig paa Philosophien og ikke kan bedømme en Philosophs Bevæggrunde. I Tillid til dette Princip og vilbledet af sin Eidenstab lader Cosmoligoreus sig let af sin lærde Ven forsøre til at skrive en Ansøgning om en Rang og deri undskyldte sig for Øvrigheden med, at en Enkefrue, som han beiler til, og uden hvem han ikke kan blive lykkelig, tvinger ham til dette Skridt. Da dette kommer til Fruens Kundskab, er han naturligtviis styrtet. Men da han hverken er aandløs eller hykkelsk, saa tjener dette Fald til at aabne Øinene paa ham selv og bringe ham til alvorlig og fornustig Eftertanke, saa vi forlade ham, ligesom Montanus, med godt Haab om Forbedring. „Philosophus ubi egen Subbildning“ er et Stykke, som Holberg har forfattet paa sine ældre Dage, og det har derfor havt den Skjæbne af

nære Kunstdommere at blive læst med Mistillid og Fordom. Man har villet finde Hovedpersonens Charakter usandsynlig, hvortil jeg ingen Grund seer. Den er, som alle holbergste Charakterer af større Betydning, udført i en saa skarp og bristig Tegning, som kun en saa stor Komiker kan vove og være i Stand til at føre igjennem med Held; dog gjælder dette ikke i høiere men snarere i mindre Grad om denne Charakter end om f. Ex. Jean de France, Jacob v. Thyboe, Erasmus Montanus o. fl. Man har anket over, at det ikke er tydeligt, om det er en Pietist eller en uægte Philosoph, man har med at gjøre. Hvorfor skulde det ikke kunne være en Blanding af begge Dele, da dog det theologiske og philosophiske Studium vare saa nøie forbundne ved Universitetet? Ved de Originaler, Holberg har havt for Die, har dette formodentlig heller ikke været tydeligt. Boye har ytret, at Dialogen i dette Stykke mangler det Piquante og Bittige, der ellers udmærker den holbergste Dialog, da dog Enhver, der læser dette Stykke uden de fatale historiske Kundskaber, som forud bestemme vor Mening, uvilkaarlig maa gjøre den stik modsatte Bemærkning, at der er saa af Holbergs Stykker, hvori netop Dialogen er saa sprudlende vittig som i dette. Men det fortjener at bemærkes, at dette Stykke paa en Maade hører til et andet Genre end Holbergs øvrige Charakterstykker; Holberg har i sin Alderdom gjort et Skridt ind paa en ny Digterbane. Cosmologoreus kan ikke vel have hørt til Datidens Hverdagsfigurer; det er en dybere Charakter, af det Slags, som Moliere helst pleiede at behandle. Christian den 6tes Tidsalder ligger mellem dette Stykke og dets Forgængere; Bevægelsen i det kirkelige og videnskabelige Liv havde udpræget sig i nye Charakterer, og man seer her, at Holberg ogsaa paa sin Viis var fulgt med.

Vi have nu bevæget os i den lærde Verdens høieste Sphære; stige vi ned i de lavere Regioner af Universitets-

livet, saa træffe vi her paa en for Datiben eiendommelig karakteristisk Figur, Leilighedspoeten. Jeg har i Indledningens berørt, at dette dengang var en Bestilling, som til Nød kunde føde sin Mand. En saadan har Holberg skildret i *Mag. Rosiflengius*, der skjærer alle Folk over een Kam og, selv om de ere berøgtede, skriver Vers til deres Berømmelse, naar de blot betale, men dog, for at den poetiske Aare ikke skal udtømmes ved altfor stærk Søgning, opfoger iaar de Vers, som han gjorde ifjor, og til den Ende har numererede Dplag af alle Slags Leilighedsdigte liggende. At *Rosiflengius* er en falsk, slebsk og smigrende Høfler, følger egentlig ikke nødvendig af, at han er Leilighedspoet, saalidt som at han er struthøgget, men Holberg har dog ved en ganske naturlig Tankeforbindelse forenet disse Egenstaber med hans Metier, Noget, som vi dog, hvad den legemlige Feil angaaer, nutildags vel maa misbillige. Holberg har i det Hele taget havt et godt Øie til Leilighedspoeterne, som man seer af mangfoldige Uttringer. I Familie med Poeterne ere overhovedet Studenter, der ere komne til Afters. Af saadanne har Holberg ogsaa gjort os bekendt med et Par. Et saadant Exemplar have vi i den førnævnte Degn i „*Erasmus Montanus*“, et andet i Skolemesteren i „*Julestuen*“. Skolemester var dengang ogsaa den almindelige Benævnelse paa en privat Huuslærer. I den ærlige *Teronimus'* Huus i *Ubeltoft* findes en saadan, der Ingenting lærer Børnene uden *Narrestreger*, men til hver Festsdag gjør Vers til *Teronimus* og hans Kone og examinerer Børnene i „*artige Sprikvorter*“, og har saavel derved som ved at tale om Ting, hvorom *Teronimus* intet Begreb har, indgød denne en saadan Respekt for hans Kærdom, at han foruden sin Løn faaer meget *raisonnable* Nytaarsgaver og overhovedet har særdeles gode Dage i Huset, især da han

tillige har vidst at sætte sig paa den behageligste Fod med Stupigen.

Stige vi nu op i Samfundets høieste Sphære, saa træffe vi endelig her den sidste Klasse af de Charakterer, vi have at hense til den ældre Slægt af Besætningen i Holbergs Stykker. Det er den gamle Adel, som endnu vedblev at ansee sig ubelukkende berettiget til alle høiere militaire og civile Poster og betragtede det som en stadelig Uregelmæssighed, naar denne Regel ikke blev overholdt. Denne Anskuelse, der grunder sine Fordringer paa Fødselen alene, og antager Fortjenester, Indsigter og Dydighed for Noget, der i Sammenligning med en høj Herkomst aldeles ikke kan komme i Betragtning, i hvis Dine en Griffenfeldt eller en Torbenfjeld er en Parvenu, der paa en utilladelig Maade har indtrængt sig i Andres Rettigheder, finde vi langt djevriere skildret af Falster end af Holberg. Høgte nationale Træk af den danske Adel see vi ubentvivl hos de fornemme Fruer, der optræde i 3die Akt af „Barfælstuen“ og i 5te Akt af „det lykkelige Skibbrud“, og paa en anden Maade hos den lærde Adelsmand i Provindsen, der optræder i „Hexerie eller blind Allarm“, hvem Studierne have gjort til en Bogorm uden at skjærpe hans Dømmekraft. Derimod synes Holberg i „Don Ranudo de Colibrados“, idet han har henlagt Scenen til Spanien, altsaa saa langt fra Danmark som muligt, ogsaa at have bestræbt sig for kun at meddele sin Helt saadanne Træk, som kunde passe paa alle Lande. Stykkets Helt er en Grand af Spanien; han nedstammer fra en gammel, berømt Familie, der vil uddøe med ham, da han ingen Søn efterlader sig, men kun to Døttre. Han har det tilfældes med Adelsmanden hos Falster, at han grunder alle Pretensioner alene paa sin Fødsel, og ikke paa noget som helst Andet. Han mangler imidlertid ikke blot Fortjenester, men han mangler ogsaa det, som i

disse's Sted kunde sætte ham i Stand til at opretholde sin Høihed, han mangler Penge. Han fordrer ikke desto mindre at respecteres og ærbødigt adlydes i enhver Henseende paa Grund af sin høie Herkomst, og betragter det som en ligefrem Skyldighed, at Byens Handlende i Betragtning heraf overlade ham paa uvis Credit, hvad han behøver. Saavel han som hans Frue, Donna Olympia, ere fast overbeviste om, at de pphvisst ere af en høiere, ædlere Race end andre Folk, og tvivle om, at Folk af ringe Stand kunne blive salige efter Døden eller ialtfald blive saa fuldkommen deelagtige i den evige Salighed som de og deres Lige. De maa selvfølgelig ansee det for deres helligste Pligt at bevare det ædle Blod reent og ublandet, og da en rig Adelsmand, men som kun tæller saa Ahner i Sammenligning med dem, frier til deres ældste Datter, blive de i høi Grad oprørte over denne Driftighed. Heri kunde maastee dog være en skjult Hentydning til Forholdet mellem gammel og ny Adels i Danmark. Skilbringen af den høiadelige Families Fattigdom er naturligviis en komisk Overdrivelse, der selv for Spanien vilde være for stærk. At de ansee det for en heroisk Død at døe af Sult, naar de kunne blive Martyrer for deres Høihedsidee, er et Point af udmærket kraftig Virkning. Disse vare Holbergs Charakterbilleder af den ældre Slægt.

Til den yngre Slægt maa, som ovenfor bemærket, den politiske Randestøber henregnes; thi denne Charakter kan ikke være opstaaet i Danmark før efter Enevoldsregjeringens Indførelse, og navnlig ikke blandt Haandværksklassen, før man havde regelmæssige Aviser. At ikke blot indenlandsk og udenlandsk Politik var et yndet Conversationsthema, men at denne Interesse ogsaa stræbte at gjøre sig praktisk gjældende som Projectmagerie, har jeg berørt i Indledningen. Det Sidste har dog vel Haandværksstanden neppe i Danmark havt

fynderlig Deel i; for altsaa at gjøre Stykkets Intrigue rimeligere har Holberg henlagt Scenen til Hamborg. Herman von Bremen, en Randestøber i Hamborg, har saa længe ført Ordet i Borgernes politiske Discourser og derved vundet en saadan Anseelse i sine Standsfællers Dine, at han omsider er kommen paa den Tro, at han som Randestøber ikke er paa sin rette Hylde. Han er forøvrigt stildret som en brav Mand, der hverken er behersket af Ergjerrighed eller Forsængelighed; han er alvorligt overbeviist om, at han har et indre Kald, som det er hans Pligt at følge. Man har ogsaa fortalt ham, at en Borgemeister i Raadet skal have omtalt ham og yttret, at han nok kunde tjene til Andet end Randestøber. Fra nu af har han ivrigt beskæftiget sig med Studiet af politiske og statistiske Skrifter og derover forsømt sit Haandverk, beslittet sig paa et gravitetisk Væsen og den stoiske Koldfindighed, der er nødvendig for en Regent og for en Diplomat, søger at rette paa sine Husfolks simple Væsen og vil have sin Kone til at anlægge en fornemmere og mere moderne Klædebragt, samt stiller sin Datters Frier den Betingelse, at han skal lægge sig efter politiske Studier. Ved disse sidste Bestræbelser i hans Privatleves udretter han Intet, men kommer i en komisk Situation. Hans Kone, en ras og dygtig borgerlig Kappenskrælle, der kun interesserer sig for sit Husvæsen og sin Dekonomie, har ligesaa lidt Sands for hans Politik som Kantsippe for sin Mandes Philosophie, betragter ham som en Dagdriver og sætter ved sine nærgaaende Ytringer og Handlinger hans diplomatiske Koldfindighed paa meget haarde Prøver. Randestøberdrengen Henrik, der for at respectere en politisk Notabilitet naturligviis maa see den omgiven af Politiestofke og selv da maaskee kunde have stor Lyft til at kaste Sneeboldte efter den, forsømmer ingen Leilighed til at gjøre Mester bag hans Ryg til Skive for sin Væredrengsvittighed. Men en ganste anden

Stilling har Mesteren blandt sine politiske Venner. I Collegium Politicum, hvor han er det meest anseete Medlem og fungerer som Præsident, taler han forholdsviis lidet og forbeholder sig kun det sidste Ord, hvorved han altid snildt vogter sig for at give nogen Uvidenhed blot. Af Charakter er han egentlig ikke Bindmager; naar han hylber Skinet, saa er det kun, fordi han i fuld Alvor anseer dette for en rigtig politisk Grundsætning. Følelsen af, at han mangler Kundskaber, generer ham ikke, da det ifølge det demokratiske Princip, som han hylber, ikke er Lærdom, hvorpaa det kommer an. Dog mærker man ogsaa her Spor af hans Retfindighed; Geert Bundtmagers ultrarevolutionære Forslag om borgerlige Egteskaber, der skulde sluttet paa Fjerdingaars Opsigelse, slaaer han hen i Spøg og lader det ikke komme til Afstemning. Stykkets Intrigue begynder, som det oftere er Tilfældet hos Holberg, først i 3die Akt. To unge Herrer udgive sig for Raadsherrer, der ere sendte af Senatet for at melde ham, at han er udnævnt til Borgemeister. Mester Herman bliver aldeles ikke overrasket herover, da det jo er Noget, han længe har ventet; han takker Senatet med Anstand og Værdighed og modtager den ham tilbudte høie Post. Hans første Sorg er nu at skaffe sit Huus den fornødne udbortes Anstand og Glæde; han instruerer Geste og Henrik om det efter hans Mening i denne Henseende Fornødne, hvorved han nu finder begge ganske anderledes opmærksomme og lærvillige end hidtil. Med Hensyn paa sin nye Stilling føler han kun en liden Ængstelse paa Grund af de ham ubekjendte Formaliteter; angaaende de solide Forretninger er han overbevist om, at det vil være en Smaating for ham. Gestes Bestræbelser for at efterkomme sin Mandes Formaning og ligeoverfor de foregivne Damer (som vel egentlig ere opphytete Pernisser) at antage et fornemt Væsen, hvorom Mester Herman kun har haad usikre

Forestillinger og hun end mindre nogen Idee, og Henriks langt dygtigere og lykkeligere Praxis som Borgemeisterens Læge og Raadstutjener i Haabet giver Anledning til fortræffelige komiske Situationer. Borgemester von Bremensfeld gaar imidlertid til sine nye Embedsforretninger, som af de Sammensvorne ere indrettede paa at stille ham ved den sikkre Tro paa sig selv, der i lang Tid har været hans aandelige Livsprincip. I Begyndelsen af 5te Akt mærker man, at Hovmodsbjæveln alt har faaet ham i sine Klør, men snart skrider hans Ydmygelse frem med raske Skridt. Efter den første Scene med Advocaterne er han endnu ved godt Mod; da det fornemmelig er hans naturlige Dømmekraft, han stoler paa, saa kan det endnu ikke bringe ham ud af Fatning, at han ikke kan Latin og ikke kjender Lovene, især da han mener at have bevaret Skinnets af at forstaae begge Dele meget vel. Men da de tilsendte Akter fra Syndicus gaar over hans Forstand, og selv Raugsfagen mellem Hattemagerne og Klædekræmmerne er ham for kunstig, bliver han urolig og ønsker allerede Borgemesterstabet til Bloksbjerg. Selv Henrik begynder at blive spydig over hans Forlegenhed. En fremmed Gesandt melde sig for at tale med ham; dette Tilfælde har han ikke forudsæet; han veed ikke, hvorledes han skal tage imod ham; for Diebliffet er det ham umuligt at indlade sig derpaa. Endelig maa han ogsaa erfare, at han ikke har Charakter nok til at staae fast i et Oprør af Matroser. Da nu de foregionne Raadsherrer atter indfinde sig for at foreholde ham det farlige Misgreb, han har begaaet ved at bortvise Gesandten, giver han Senatet det meget fornuftige Raad at affætte ham; men da de Intet ville høre derom, men gaar bort med meget farligt klingende Trusler, følger der en reent tragisk Scene, hvori Bremensfeldt forbander sine politiske Væger, der have forført ham, søger om et Reb og en stærk Krog som de eneste Midler,

der kunne befrie ham fra hans Ulykker, anvender med for-
tvivlet Selvironie Ciceros Bittighed om C. Caninius Re-
bilus, som han maaskee kan have læst i en Anekdotfsamling,
paa sig, og synes, idet han forordner sin Gravskrift, at see
sin sibste og eneste Trøst i, at han dog skal nævnes blandt
Hamborgs Borgemestere ligesom Caninius blandt Roms
Consuler og blive ubødelig ved en berømt Bittighed. Det
følger imidlertid af sig selv, at Selvmordet ikke kommer til
Udførelse. Da han underrettes om, at Borgemesterstabet
var opdigtet, føler han sig bethdelig lettet om Hjertet og
giver, fuldkommen helbredet for sine politiske Grillen, Ordre
til at brænde hans politiske Bøger. I at erkjende sin
Daarskab viser han sig fra en ulige fordeelagtigere Side end
Erasmus Montanus. Det er imidlertid naturligt, at hans
Kone ikke er nær saa vel tilfreds med dette Udfald som han;
men han høster her den første Frugt af sin Omvendelse,
idet han nu igjen bliver Herre i sit Huus.

Vende vi os nu til de charakteristiske Figurer i den
dæværende moderne Verden, saa træffe vi først paa Pariser-
cavalleren, der kan betragtes som Leanders Carricatur. Det
er den Person, som Falster kort og spydigt beskriver
saaledes:

Folke d'Espagne med sin Fod
han spiller, mens han triner
paa Gaden Steen, af lutter Mod,
med gravitetske Miner,
saa Folk i hvert et Bindue
og Børn i alle Gader
forfølge hannem for at see
hans udenlandske Lader,

hvoraf sees, at den holbergste Jean de France, i hvor stærk
en Carricatur han end kan have været for sin Tid, dog ikke
har været det i den Grad, som det nu maa forekomme os.
Hans Frandsen er en ung Borgersøn, der har formaaet sine

svage Forældre til at lade ham reise udenlands og tilbringe nogle Maaneder i Paris, ligesom andre unge Herrer af Stand, uden at enten han eller Forældrene have havt nogen Idee om, hvad et ungt Menneske fornuftigviis kunde have der at gjøre. Han har levet lystigt og sat en Mængde Penge overstyr, erhvervet sig en meget tarvelig Kundskab i det franske Sprog og ladet sig undervise i de nyeste, meest moderne Dandse; dette sidste Studium behandler han især med stor Alvor, som det Vigtigste for en ung Herre, der vil gjøre sig bemærket i den fine Verden, og saavel heri som i alt Andet, hvad der karakteriserer en galant homme, er Paris hans absolute Auctoritet, for hvilken han har den dybeste Værføgt og blindeste Lydigheid. Derimod har han en afgjort Antipathie mod Alt, hvad der er dansk, han vil kaldes Jean de France, som man har kaldt ham i Paris, erklærer, at han ganske har oublieret sit Dansk dans Paris, uagtet han ikke kan tale Fransk, kan ikke lide disse danske Ansigter for sin Død og heller ikke sin Forlovede, fordi hun har une visage à la Vimmelskaf og byder ham velkommen paa Dansk; han spiser hos en fransk Kof og erklærer, at dersom der ingen Saadan var i Wien, saa maatte han sulte ihjel. Ganske i Overeensstemmelse med det nyssanførte Vers af Falster er hans Gang en bestandig Indøven af de Dandsetrin, han har lært i Paris, og han beklager som en grand malheur, at han har glemt et meget vigtigt Pas. Det er denne hans Værbødigheid for Parisermodens Auctoritet, der gjør Stykkets høist latterlige Intrigue mulig, ligesom det ogsaa staaer i Forbindelse hermed, da han kun bryder sig lidt om Jeronimus' Datter, som har det i hans Ører saa forfærdelige Navn Elsebet, at han strax er stubt i Pariserinden, endog før han har seet hende, saa meget mere som det jo aldeles vilde stride mod fransk Leve- maade, ikke at modtage et galant Eventyr, naar det til-

byder sig. Dog bør man, efter min Mening, ikke altfor ubeluffende opfatte hans Charakter fra denne Side eller fremstille ham paa Scenen med en vis afmaalt og stille Alvorlighed og en næsten melancholisk Længsel efter Paris. Han er upaatvibelig Sangviniker. Hvor høit han end kan elske Paris, og hvormeget han end kan ønske, at hans Fader og Svigerfader havde tilladt ham at blive der noget længere, navnlig for bedre at tilegne sig Sproget, saa bliver der dog et Punkt tilbage, hvori han altid maa give Kjøbenhavn Fortrinnet, det nemlig, at i Paris lægger Ingen Mærke til ham, medens han i Kjøbenhavn kan gjælde for et Bidunder. Til det, som han har lært i Paris, hører ogsaa et frækt og uforfæmnet Væsen, som han efter sin Hjemkomst saameget mere troer sig berettiget til, som han anser sine Forældre og sin tilkommende Svigerfader for Folk, der ikke vide at leve, men skulle lære det af ham og ikke maa bilde sig ind at kunne foreskrive ham Noget. Kun saaledes bliver det forklarligt, at han kan tvinge sin Moder til at danse, sin Fader til at synge, ja endog lægge voldsom Haand paa sin gamle Svigerfader, hvortil han dog ogsaa tildeels synes at ophidses af Forbittrelse over, at Veronimus for at vise ham sin Foragt har pryglet hans Tjener. Hvorledes Holberg har villet have Charakteren forstaaet, kan blandt Andet sees af de Beskrivelser over Petitmaitere, der forekomme i hans danske Epistler Nr. 283; 286; 296; 312; 316; 439; 483. Man fandt ellers paa Holbergs Tid Ideen om den bagvendte Kjole for dristig og overdreven, hvorfor Holberg i Udgaven af 1731 forandrede dette Indfald derhen, at Jean de France lader sig binde en Taftespung i Rakken, saa stor, at den skjuler hele Ryggen; men med sin sædvanlige Skjodesløshed i Alt, hvad der angaaer Handlingen, glemte han at indrette den følgende Scene med Veronimus derefter, hvorved Forandringen, Gud ske Lov!

blev ubrugelig for Skuepladsen og derfor heller ikke er optagen i de nyere Udgaver.

En anden Art af Bindmagere, der dengang ligeledes førte det store Ord i Kjøbenhavns Kreds, vare de militaire Storpralere og Grobianer. En saadan har Holberg fremstillet med stærke Farver i sin Jacob von Tjyboe. Han er en militair Person, som dog ikke er ansat i den danske Armee, men derimod tidligere vil have været med i den brabantiske Krig (de nederlandske Felttog i den spanske Successionskrig, hvori ogsaa danske Tropper deeltog), Skjøndt han ikke er i Besiddelse af nogen skriftlig Afstjeb fra Tjenesten. Han er fuld af de vidunderligste og eventyrligste Fortællinger om sine Krigsbedrifter udenlands; men disse Fortællinger, der efter hans Mening skulle vidne om hans Tapperhed, komme usforvarende til at vidne endnu stærkere om hans Uvidenhed i Geographien og Historien, idet han vil have indtaget Fæstninger, som ikke eksistere, og have udmærket sig i Slag, som Krigshistorien ikke veed Noget af at sige. Men han aflægger ogsaa paa andre Maader Beviser paa sin Tapperhed, nemlig ved at være grov og ubehøvet mod alle Civile og ved at slaae sine Kæstere og Tjenestpiger. Han er ellers overbeviist om, at han besidder alle de Egenstaber, der udgjøre en fuldkommen Helt og Cavalleer, og gjør derfor ogsaa sikker Regning paa at være frygtet af alle Cavallerer og elsket af alle Damer. Hvorvel han tiltroer sig et ikke ringe Talent til at give vittige Svar og til at gjøre Vers og aflægger høijt komiste Prøver paa begge Dele, er det dog egentlig ikke herpaa, han grunder sin Mening om sin Anseelse hos begge Kjøen, thi slige Talenter, isærbelesked det poetiske, troer han som Officeer hellere at burde overlabe til sine Clienter som Noget, der lugter vel meget af lærd Bedanterie. Derimod finder han ved at see sig i Speilet, at alene hans ædle, manbige Udvortes maa

tilstrækkeligt vidne om, hvad der boer i ham, og at han har noget vist Majestætist i sit Ansigt, der kan indjage Skræk og Kjærlighed paa eengang, for ikke at tale om hans beundringsværdige Taille, der ifølge Synlægeæften Jesper Olfures Bemærkning skal ligne Bimmelskafstet. For denne Ven udtaler Thyboe sig nemlig aabenhjertigt om alle sine Fuldkommenheder og modtager med Velbehag alle Synlægeæstens smigrende Lovtaler uden at forstaae de skjulte, spotte- tende Tvetydigheder, de indeholde. Sine Tjenere exercerer han som Soldater; kun den før omtalte Peer, der først nylig er kommen i hans Tjeneste, er i denne Henseende endnu at betragte som en ubehøvlet Rekrut; hans tydske Tjener Christoff derimod fungerer som Adjutant eller Dr-
donnants. I dette Optog aflægger han ogsaa sit Frier-
besøg; hans martialste Kjærlighedserklæring og Scenen mellem ham og Mag. Sthgotius, hvor den Ene opregner sine Krigsbedrifter og den Anden sine akademiske Meriter, høre til de fortræffeligste Situationer hos Holberg, og dog overtræffes de af de følgende, hvor han drager til Feltet ikke blot mod sin Rival, men mod det hele akademiske Samfund, som han ved samme Leilighed vil udrydde, men som han dog ved Synet af fire slagfærdige Studenter finder det raadeligst at slutte Fred med for at vende den forenede Magt mod en mindre farlig Fjende og derpaa med hele sin Hær bliver drevet paa Flugt af en enkelt Mand.

Af Hovedkarakterer, der hverken kunne henføres til den daværende ældre eller yngre Slægt, fordi de beroe paa Temperamentsfeil, der uafhængigt af historiske Forhold kunne forekomme til alle Tider, findes der to hos Holberg: den Vægelsindede og den Stundesløse. At den første af disse er mistykket, fordi den i sit psykologiske Udspring laa for dybt for Holberg, har jeg før omtalt. Dette gjælder der-
imod ikke om den anden. Den Disposition, som Holberg

har skildret i Hr. Wielgeschrei, Helten i Comedien „den Stundesløse“, maa vel egentlig antages at beroe paa Nervesvagthed, idet Sindet altfor let forstyrres i sin No og bringes saaledes ud af Fatning, at man ikke kan overse, hvad man har at gjøre. Hr. Wielgeschrei, der i sin Angstelse over alt det, han skal have udrettet, ikke giver sig No til alvorligt at begynde paa Noget, men farer fra det Ene til det Andet, og derved ikke udretter andet end saaledes at forvirre sig selv, at hans i Grunden ubetydelige Forretninger virkelig blive ham uoverkommelige, er af Alle anseet for en saa mestertlig udført Charakteristik, at man regner dette blandt Holbergs allerfortrinligste Stykker.

Jeg har før bemærket, at der blandt Holbergs Situationsstykker gives nogle, hvori Situation og Handling saa levende karakteriserer Tidsalderen, at de derved faae samme historiske Interesse som Charakterstykkerne. Dette gjælder for en stor Deel om „Barfæstuen“. Dette Stykke har egentlig to Hovedsituationer, som staae i temmelig løs Forbindelse med hinanden. Den ene, efter hvilken Stykket har Navn, udfølber 2den og 3die Akt. Idet Holberg, der, som før bemærket, af egen Erfaring var vel bekendt med den brugelige Dameconversations, foretog sig at gjøre bennes komiske Sider til Gjenstand for dramatisk Behandling, valgte han dertil en Skueplads, hvorpaa den især pleiede at vise sig i et glimrende Lys, og som desuden gav ham Leilighed til at vende Satirens Baaben mod en gammel latterlig Skik. Det var paabudet ved Lov, at en Barfælkone skulde holde sig inde fem Uger efter sin Nedkomst, indtil hun havde holdt sin første høitidelige Kirkegang. Det var Skik, at hun tilbragte denne Tid liggende pyntet i en pragtfuld Seng, hvilken dog Holberg i en senere Udgave af sin Comedie forandrede til en Rænestol, og imidlertid, for at Tiden ikke skulde falde hende lang, maatte hun modtage Visiter af sine

Slægtninge og Veninder, der maatte tracteres og igjen sendte hende Barselmad, der maatte betales med Drikkepenge. Disse Barselstuer vare en Hovedtumleplads for Byfladderen, og det er dem, der have givet Anledning til Brugen af saadanne Ord som Faddersfladder og Faddersnak. Mandfolk havde egentlig ikke Lov til at komme der, og man bemægtigede sig i saa Fald deres Hætte, som de maatte løse med Penge, men de vidste dog ogsaa at skaffe sig Indgang og skulle i Reglen have været temmelig hyppige Gjæster i Barselstuer og Deeltagere i Faddersnacken. Hvor pinligt det maatte være for den Paagjældende at være afhængig af disse besværlige Skikke og derhos af Doctorens og Barberens, ja endog af Hexens og Spaakjællingens For skrifter, har Forfatteren stillet os saameget mere levende for Sie ved at gjøre den lidende unge Dame saa forstandig og elskværdig, som det stod i hans Magt. Derimod har han indført en Række Damer og Borgerkoner, som vise os i stærkt markerede Træk de meest paafaldende Maragtigheder, der i hans Tid kunde komme til Synne hos Qvindeskønnet i Selskabslivet. De optræde og forsvinde paa Scenen som Meteoror og kunne derfor ikke saameget kaldes Charakterer som Figurer, der fremstille en enkelt latterlig Side eller paafaldende Særegenhed af det udbortes Væsen. Ikke desto mindre have de det tilfældes med Holbergs meest udførte Charakterefsilbringer, at deres Væsen er uforgjængeligt. Hvor stærkt de end bære Præget af deres Tid, og hvor forskjelligt end dette kan være fra Nutidens, saa foranlediges man dog altid ved en Sammenligning med denne til at sige: aliter, non aliud! Da imidlertid disse Scener ere libet stikfede til at motivere nogen egentlig dramatisk Handling, saa maa Stykket modtage denne fra sin anden Hovedsituation, der bevæger sig gjennem 1ste, 4de og 5te Akt. Den syttenaarige Barselkone har en gammel Mand, der rasende af Jalousie i For-

ening med Rarrighed begaaer den ene dumme Streg ovenpaa den anden, raadfører sig med Advocater, Charlataner, Poeter, gamle Hæxe og unge Officerer, gjør sig til Nar paa enhver Maade og bliver en ægte komisk Figur derved, at Læseren (eller Tilskueren) gennem hele Stykket kjenner Konens Elskværdighed og Usthyldighed, medens Manden først i den allerførste Scene gjør den Opdagelse, at han har rendt for sin egen Skygge, og Digteren har imidlertid med usædvanlig fin Følelse ved de latterligste Forviklinger og Forstyrrelser sørget for, at det ikke er kommet til nogen for Konen krænkende Explication, hvorved det reent komiske Indtryk er særdeles helbigt vedligeholdt.

Endnu interessantere er Situation og Handling i „Hexerie eller blind Allarm“. Det er kun for en udbortes Betragtning, at Skuespilleren Leander er Hovedperson i dette Stykke; ideelt opfattet kan han kun erkjendes for at have anden Rolle, og hans fortræffeligt tegnede Charakter er ogsaa ganske indrettet for dette Behov. Hovedpersonen er det thistedste Publikum. Rytets Opkomst og kjæmpemæssige Væxt, Frygten for Fanden, Bægtercorpsets Nederlag, de hemmelige Underhandlinger med Fjenden, Hadet til Hæxemeisteren og Kjærligheden til Hexeriet, endelig den velvise Dyrighed med Skrивeren, der kryber under Bordet, ere de meest fremtrædende Sider af denne Charakter.

Ogsaa „det lykkelige Skibbrud“ hører til dette Slags Situationsstykker. Forholdet mellem Poeten og Publikum, Satirikerens halv fredløse og Panegyrikerens favoriserede Stilling til Philisteriet er her Gjenstand for Skildringen. Ogsaa her er egentlig to Handlinger, men de ere dog indbyrdes nøiere sammenknyttede end i „Varselsstuen“. Den første, efter hvilken Stykket har Navn, viser os Forholdet, saaledes som det stiller sig i Familielivet, og Holbergs Plan har sandsynligviis fra først af ikke gaaet ud over Løsningen

af denne Knude. Men i den anden Handling, der begynder i sidste Deel af 4de Akt, fører han Scenen ud i det offentlige Liv og recapitulerer sine hidtilværende Charakterstykker ved at lade en heel Række af deres Helte optræde som Klagere for Retten for her at faae deres Dom. Det er imidlertid en Misforstaaelse at regne dette Stykke til Holbergs literære Comedier, som Bruk har gjort, thi det handler ikke om Poesie, men kun om Poeter.

Til egentlig literær Satire henhøre derimod tildeels Tragicomedien „Melampe“ og udelukkende Comedierne „Uhses von Itacia“ og „de Ushnlige“. Den første skulde nemlig efter Holbergs Mening i sine versificerede Scener være en Parodie paa Tragedier, idet „en latterlig Materie er udført ubi prægtige og bevægelige Vers, saa at Tilskuerne deraf kan bevæges baade til Graad og Latter“. De Tragedier, han har havt for Dø, vare franske, som man netop dengang havde begyndt at opføre jevnfides med hans Comedier. „Melampe“ er altsaa en Forgjænger for „Kjærlighed uden Strømper“. Men Parodien paa det Følsomme er en Kunst, som Holberg ikke var mægtig; den blev under hans Hænder umærkeligt til ligefrem Efterligning. Det latterlige, som disse Scener faae for os ved deres Stivhed, Svulst og Affectation, hvortil endnu kommer den Reitetthed, hvormed alt dette bevæger sig i det for saadan Declamation dengang endnu ganske ubannebe danske Sprog, dette havde de ikke for Datidens Tilskuere, thi dengang var det i sin Orden. Det Komiske kom altsaa til at bestaae i noget reent Abstract, idet Læseren og, hvad der var endnu vanskeligere, Tilskueren bestandig skulde huske paa, at Talen dog kun var om en Hund. Det lykkes heller ikke, thi Tilskuerne græb for Alvor og undrede sig bagefter derover. Man kan nok tænke sig, at Forfatter og Publikum kunde finde noget mærkelig Biquant i denne besynderlige Effect, men paa den

anden Side kan man heller ikke fortænte os i, at vi efter at have faaet „Kjærlighed uden Strømper“ lade „Melampe“ gaae i Forglemmelse.

Længt heldigere har Holberg været i „Ulykses von Itacia“. Denne Parodie paa de raae, urimelige og smagløse tydske Skuespil har det tilfælleds med „Kjærlighed uden Strømper“, at Indtrykket er lige stærkt og levende, hvad enten man kjender de Producter, som have foranlediget Parodien, eller ikke, saa at denne forbliver ubødelig, naar hine ere længst forglemte. Man erfarer ved at see virkelige Prøver af Originalerne ikke stort Andet, end hvad man efter Parodien havde tænkt sig.

Endelig er ogsaa Comedien „de Ulynlige“ at betragte som en Parodie paa daværende sølsomme franske Romaner.

Det var i Juni 1725, at Holberg tiltraadte sin femte og sidste Udenlandsreise. Han begav sig over Land til Hamborg og derfra videre over Bremen og Olbenborg og gjennem Ostfriesland til Holland, hvor han paa Canalerne drog til Amsterdam. Denne Reise syntes i Begyndelsen ikke at skulle faae den forønskede Virkning paa ham. Han mærkede føleligt, at han var bleven ti Aar ældre siden sin sidste Udenlandsreise, og at han nu, da han var 40 Aar gammel, ikke havde den Styrke paa Legeme og Sjæl til at udholde en Reises Besværligheder, som før, da han var 30, især da det var en kold, fugtig og stormfuld Sommer, hvad der ogsaa synes at have foranlediget ham til at forandre sin Reiseplan og i Stedet for at gaae til Aachen at søge Opmuntring og Afsprebelse ved et Winterophold i sit kjære Paris. Allerede da han kom til Hamborg, var han ved forskjellige saadanne Smaafataliteter, som saa let kunne møde Rejsende, blandt Andet ved et ubehageligt Logis i

Flensborg, bleven -saa forstemt, at han Ingen vilde besøge uden sin gamle Reisefammerat Fleischer, som paa den Tid var Provst i Altona. Først i Oldenburg fandt han nogen Opmuntring, idet den herværende danske Statholder, forhen-værende Admiral Christian Sehested, den samme Søhelt, som beshnges i Sorterups fjerde Heltesang, med gjæstfri Artighed indbød ham til sit Huus. Holberg fandt her et udsøgt Selskab af Lærde og en saa behagelig Underholdning i Sehesteds Huus, at han ikke uden Bebrøvelse forlod Oldenburg. Med den øvrige Deel af Reisen var han langtfra ikke saa vel tilfreds, men han synes rigtignok at have været noget tilbøielig til at klage over heelt Skind. Han ærgrede sig over Hollændernes pertentlige Keenlighed i visse Henseender, men som ikke i Alt bliver sig selv lig; han ønsker, at de vilde vaskte deres Gader og Gulve lidt mindre og deres Hænder lidt mere omhyggeligt, en Uergrelse, som han siden ogsaa gav Luft i Niels Klim. Fra Amsterdam reiste han ad samme Vej som for ti Aar siden over Rotterdam, Antwerpen og Brüssel til Paris. Han ankom her i en uheldig Tid, da der just herskede Dyrtdid og Hungersnød, hvorved Byen blev trist og uhyggelig. Geistligheden søgte rigtignok at trøste Folk over Brødmangelen ved Mirakler, men deraf bleve Folk ikke mætte. Dog opgave Pariserne ingenlunde derfor deres Overdaadighed i Klæbedragten; man saae Folk i guldgalonerede Klæder bede om Almisse for ikke at døe af Hunger, og Holberg kunde, skjøndt han gif temmelig skikkeligt klædt, vanskeligt gjøre sig Haab om at blive regnet til honnette Folk. Deri, at han kunde gjøre sine lunefulde Bemærkninger over de fremmede Landes Sæder, spores imidlertid, at han begyndte at leve op igjen og efterhaanden gjenvandt sin forrige Munterhed. Han bemærkede ogsaa, at Pariserne ikke vare nær saa ivrige for at forplante deres Religion og omvende Rjettere som for ti

Nar siden, og at det nu kun var ældre Folk, der søgte at komme i Dispute med Protestanterne om Religionen. Han meddelte en overordentlig interessant Beretning om en saadan Dispute, hvori han blev indviklet (Selvbiographien, Levins Udg. S. 126—131). Han søgte nu som ældre Videnskabsmand ikke mere Bekjendtskab med Studenter, men blev bekjendt med den Tids berømteste Lærde, som Montfaucon, Fontenelle, Tournemine, Hardouin, og meddelte adskillige morsomme Træk af disse Mænd. Han besøgte undertiden ogsaa en saakaldet café des beaux esprits, men dog kun undertiden, siger han, at han ikke ved at gaae der altfor tidt skulde synes at ville tilsnige sig Navn af en bel esprit. Men naturligt var det, at han nu maatte have en ganske anden Interesse for Parises Theatre end under sit forrige Ophold i Paris. Paa den Tid rivaliserede to Skuespillerseftaber i Paris, et fransk og et italiensk, af hvilke det sidste voxelviis agerede paa Italiensk og paa Fransk. Men saameget Holberg beundrede Skuespillernes Kunst, saa lidt var han tilfreds med den herskende Smag. Moliere, der havde været et af hans Forbilleder i Comedien, var gaaet af Moden; de parisiske Smaaaherrer, der tyranniserede Parterret, satte meest Priis paa saadanne Stykker, som for største Delen bestode af Sang og Dands, og skulde de finde Smag i en Comedie, saa var det i det Mindste en ufravigelig Betingelse, at ingen Haandverksfolk eller andre simple Borgere maatte føres paa Scenen, men de optrædende Personer skulde være Marquis'er og andre Folk af god Tone. Holberg synes at have tænkt paa at bringe sine Comedier paa de franske Theatre, thi han havde, maaskee ikke saa ganske for Tidsfordriv, som han foregiver, overfat sin politiske Randestøber paa Fransk, men han overtydedes snart om, at dersom den skulde spilles, saa maatte han omstøbe sine politiserende Haandverkere til Doctores, Advocater

eller andre fornemme Folk, hvorved Comedien vilde tabe al sin Kraft. Han havde ogsaa meddeelt Directeuren for det italienske Selskab Indholdet af sit Stykke og faaet det høflige Svar, at det var tutta meravigliosa, men at det paa Grund af Indholdet, der i Paris let kunde tydes som en Satire paa visse Personer, ikke lod sig antage til Opførelse. Holberg er altsaa den første, men ikke den sidste danske Digter, der har havt den Svagthed, at ville tiltvinge sig samme Berømmelse hos Europas store Nationer som i sit Fædreland, og det lykkes ham ligesaa lidt som hans Efterfølgere. Et senere Forsøg fik et lignende Udfald. Man maa imidlertid sige til hans Roes, at han ikke var forfængelig nok til at tage sig det nær. Holberg forblev i Paris Vinteren over (1725—26), som han siger, fordi han havde erfaret, at Luften paa dette Sted var meget sund for hans Constitution. Han er den eneste Rejsende, af hvem jeg har hørt den Bemærkning. Jeg skulde næsten troe, at han har tilskrevet Luften en Fortjeneste, som ikke tilkom den, og at det snarere har været Sindets Frihed for Kjøbenhavns Brølerie og den oplivende og behagelige Dngang i Paris, der har havt saa velgjørende Virkninger paa ham. Maaskee har han ogsaa her forfattet nogle af de Comedier, som efter hans Hjemkomst bragtes paa Scenen. I Februar 1726 tiltraadte han Hjemreisen, og nu begyndte da hans Ulykke igjen, idet han et Sted klemte sin Finger, et andet Sted kørte Vognen fra ham, saa han maatte leie sig en Hest, der nær havde gjort ham til Græsrytter, snart havde han Hovedpine, og snart havde han den Ulykke at komme i Selskab med Capucinere eller Bomfruer, som ifølge det øvrige Reiseselskabs Gudfrygtighed eller Galanterie skulde have fri Fortæring paa hans og de Andres Bekostning; men dog antage hans pebersvendste Jeremiader en mere lunefuldb Charakteer end paa Hjemreisen. Da han saaledes i Nærheden af Brüssel

var kommen til at sidde mellem en Capitain og et gammelt Fruentimmer, der parforce vilde omvende ham til den katholske Religion ved at fortælle ham Mirakler, hvorpaa de katholske Lande dengang vare og tildeels endnu ere temmelig frugtbare, greb han til det Middel at overbyde dem i Fortællinger om opdigtede Mirakler, der foresaldt i Danmark og affkræffede Lutheranerne fra at forandre deres Religion, saa hans mirakelsyge Reisesæller tilsidst mærkede Ironien og lode den uforbederlige Rjetter være i Fred. Han reiste forøvrigt hjem ad samme Vei, som han var kommen. I Amsterdam opholdt han sig tre Uger og gjorde her Bekjendtskab med den berømte Lærde, Leclerc eller Johannes Clericus, med hvem han engang ved en Tjenestepiges Uforsigtighed blev indelukket i tre Timer, den behageligste Arrest, han nogensinde har havt. Da han passerede gjennem Ostfriesland, fandt han Landet i fuldt Oprør mod Fyrsten og havde sin Nød med at slippe igjennem de bevæbnede Bander af Borgere og Bønder. Dog vederfores ham ingen videre Overlast, end at han een Dag maatte vende tilbage derhen, hvor han var kommen fra, og først Dagen efter kunde fortsætte sin Reise. Da han i Vertshuset spurgte om Aarsagen til denne Tumult, fortalte man ham, at det Hele hidrørte fra en stammelig servil Skribent ved Navn Brenneisen, der havde villet bevise, at de ostfrisiske Stænder ingen Ret havde til deres Forfatning, og at Fyrsten nu i Henhold til dette Skrift, som han havde oversendt den tydske Rigsdag, vilde oplaste sig til Enevoldsherre. Man sammenligne hermed Replikerne i „Bernilles korte Frøkenstand“, Akt 2, Sc. 7. I Hamborg besøgte han de berømte Lærde Fabricius og Hübner.

Det Første, han foretog sig efter sin Hjemkomst, var at fuldenbe et allerede paabegyndt poetisk Skrift, *Metamorphosis*, som udkom 1726. Maneren i dette Digt er

befynderlig; Ideen dertil har Holberg naturligtvis faaet fra Ovids navnkundige Digterverk, Metamorphoses eller Forvandlingerne, hvis Maneer er en anden, men ellers næsten ligesaa befynderlig. Ovids Metamorphoses er en poetisk Fremstilling af alle de Fortællinger af Mythologien, der ende med, at Mennesker ved Gubernes Brede blive forvandlede til Dyr, og dem, der dermed kunne sættes i Forbindelse; Digtet kommer derved til at indeholde en meget stor Deel af de Gamles mythiske Sagn, som ved Kunst ere bragte i et vist udvortes Sammenhæng. Men hvad Grunden har været til denne Ovids Interesse for Forvandlinger, da det jo dog ellers ikke kan betragtes som nogen væsentlig eiendommelig Egenstaaelse ved en Mythe, at den ender med en Forvandling, det er ikke let at sige. Heiberg har etsteds villet forklare det af en egen melancholisk Stemning hos Digteren, der, i Følelsen af sin Tidssalders ulykkelige, haabeløse saavel religiøse og moralske som politiske Tilstand, seer hen til den dyriske Naturs rolige Drømmeliv med en vis sølsom, elegisk Kængsel som til en lykkelig Slummer i Naturens Skjød, der vilde være den ønskeligste Ende paa Menneskelivets Jammer. Hvorvidt nu dette virkelig forholder sig saa, vil jeg lade staae hen, men ihvad saa Grunden har været til den særegne Interesse, Ovid har haat for Forvandlinger, saa er det vist, at den har været en anden end den, der har bragt Holberg til at vælge et lignende Emne. I Stedet for at Ovid besynger Menneskers tragiske Skjæbne og Forbrydelser, hvorved de paadrage sig Gubernes Brede og blive forvandlede til Dyr, saa er det hos Holberg fornuftige og talende Dyr, der paa lignende Maade fortørne Guberne og til Straf blive forvandlede til Mennesker, saa at f. Ex. Staden forvandles til en Barber, Ræven til en Diplomat, Rævnen til en Skifteforvalter, Nattergalen til en Operasangerinde, Æslet til en Landsbydegn,

Oxen til en Hollænder, Gehebukken til en Philosoph o. s. v. Holbergs Metamorphosis er, forsaavidtsom han selv har maattet digte alle Fablerne, mere original i Indhold end Ovids Forvandlinger, hvori blot de bekjendte mythiske Oldsagn poetisk udmaales, men i Poesie vil den dog neppe kunne maale sig med sit romerske Forbillede. Havde den heelt igjennem været lystig, saa kunde den været en god Parodie paa Ovids Metamorphoses, og dette har, af Fortalen at slutte, virkelig været Holbergs Hensigt, men han havde, som før bemærket, ikke Talent for Parodier, da han, maaskee tildeels paa Grund af Sprogets daværende ringe Udvikling, aldrig formaaede i den strømtede Pathos at vedligeholde en ironisk Tone. Ogsaa i Metamorphosis er Fortællingen om Dhyrenes Skjæbne som oftest efter Ovids Exempel pathetisk rørende og faaer kun sjelden hist og her et komisk Anstrøg, saa den slet ikke passer til den komisk satiriske Slutning, naar Forvandlingen kommer. Man maa derfor vistnok give Heiberg Ret i, at dette poetiske Skrift maa betragtes som mislykket i sit Anlæg. I Fortalen til Metamorphosis udtaler Holberg sig i et Postscriptum saaledes: „Dette bliver uden tvivl mit sidste poetiske Skrift; thi jeg bliver nu meget alvorlig, iligemaade noget magelig, vil derfor overlade unge stærke Menneffer et Haandverk, som jeg selv ikke er meer voxen. Det er med lystige Poeter ligesom med Katte, hvilke fra en overmaade Raadhed, som Naturen har indplantet i dem ubi Dpværten, henfalde til en overmaade Alvorlighed. Mit Blod, efter min Barbeers Sigelse, begynder nu at blive temmelig phlegmatisk og seer nær ikke saa levende ud som ifjor, hvorudover jeg har sat mig for at slutte en evig Fred med Jordens Klobe, saaledes, at vi lade hinanden være uskaarne paa begge Sider; thi Jorden bliver gammel, saa der bider ingen Tugt meer paa hende; jeg bliver ogsaa gammel, og derfor gjerne planter

Gevær. Hvad Personer især angaaer, da gjør jeg ingen Fred med dem, som jeg aldrig har ført Krig med." At denne hans Afstjød med Muserne dog ikke vilde blive for evig, lod sig jo forudsee.

Det var imidlertid lykkedes de danske Skuespillere ved en ny Contract med General Arnold at bringe Theateret for en kort Tid paa Fode igjen. I Sommeren 1726 begyndte Forestillingerne paany, og det var langt fra, at Holberg unddrog dem sin Understøttelse, uagtet sit nye ubtalte ultrafredsommelige Forsæt. Foruden hans tidligere opførte Stykker kom i dette Aar „Diderich Menschenschred“, „Henrik og Pernille“, „den pantsatte Bondedreng“, „den Stundesløse“ og i Begyndelsen af det følgende Aar „Pernilles korte Frøkenstand“ paa Scenen. Med Undtagelse af „den Stundesløse“ forekommer intet af disse Stykker paa hans foromtalte Fortegnelse over dem, der allerede 1723 vare færdige; de øvrige maa altsaa være senere forfattede, tilbeels maastee paa hans sidste Udenlandsreise; dog har Werlauff paaviist et Spor til, at „Henrik og Pernille“ allerede i December 1724 har været i Skuespillerens Hænder og er bleven opført, ihvorvel dette ikke lader sig forene med Holbergs egne Beretninger¹⁾. At „Pernilles korte Frøkenstand“ heel og holden først skulde være forfattet efter Hjemkomsten fra Paris, vilde paa den anden Side være for dristigt at slutte deraf, at Navnet Brenneisen er brugt deri.

Det var omtrent paa samme Tid, at Holberg fik Fortrædeligheder i Anledning af Magisteren i „Jacob von Thyboe“, som i den daværende trykte Udgave endnu hed Thyhonius. Den lærde Poet Christen Lassen Thyhonius, dengang Stiftsprovst i Viborg, opdagede under et Besøg i Kjøbenhavn,

¹⁾ Nyt hist. L., B. 6, S. 349.

at hans Navn var brugt i en Comedie, og har formodentlig antaget, at det var steet ikke saa ganske af Vanvare. Han besværede sig paa høiere Steder over den Misbrug, der var gjort af hans Navn, og Holberg maatte love at forandre det, som ogsaa senere stete i Udgaven af 1731, og Magistraten hedder fra den Tid af Stygotius¹⁾). Men Holberg fandt sig heraf foranlediget til at skrive „den jydsk Feide“, en personlig Satire mod Provst Tythonius, skjøndt denne ikke nævnes, men tydeligt nok forestilles paa sit Studererkammer forbitret over den ham formeentlig tilspøiede Fornærmelse først at formildes ved en Aabenbaring af Fredens Gubinde, men derpaa opflammes paant til Krig ved en

¹⁾ J. Møller i Mnemosyne, B. 2, S. 314, fortæller dette efter en haandstreden Biographie over daværende Biskop Reichmann omtrent saaledes: C. L. Tythonius, først Præst i Skive, siden Stiftsprovst i Viborg, var kommen til Kjøbenhavn for at drive paa Iverksættelsen af sin Yndlingsidee om et Universitets Oprettelse i Viborg. Holbergs Comedie, Jacob von Tjyboe, blev spillet, og den lærde Pædant i Stykket hed dengang Tythonius. De, som ikke yndede den jydsk Præst, sagde, at det var ham, som Holberg havde skildret, og Navnets Identitet syntes at give denne Mening Medhold. Tythonius bliver rasende derover og henvender sig til Oversecretairen i det danske Cancellie, Møinichen, hvem han godt kjendte fra Viborg, og af hvem han med Hefstighed forbrede Straf over Forfatteren. Møinichen raabede ham, ikke at gjøre Ophævelser derover og ikke at vrede sig paa Holberg, som jo aldrig havde kjendt ham og selvfølgelig heller ikke kunnet tænke paa ham. Men han lod sig ikke tilfredsstille. Da Tythonius en Dag indfandt sig i Cancelliet og med samme Hefstighed overhængte Møinichen, traf det sig, at Holberg kom berop. Oversecretairen siger til Præsten: Der er Manden, tal nu med ham selv. Han angriber straf Holberg med nærgaaende Ord. Holberg, uden at svare et Ord, lader ham tale ud, spurgte derpaa Møinichen, om han ellers havde Noget at befale (Oversecretairen havde, efter hvad Nogle have fortalt, ladet ham hente), idet han forsikrede, at han aldrig havde vidst, at der var nogen levende Tythonius, før nu; tog derpaa Afskjed og gik.

fyndig Tale af Gudinden Bedanteria. Trykt blev dette Digt først 20 Aar senere, da den Paagjældende allerede var død, men at der har circuleret Afskrifter, lader sig vist ikke betvivle. Naar i samme Digt den lærde Mand i Hyl-land er vred over, at hans „Fornavn“ er brugt i en Co-medie, da dog Tythonius intet Fornavn er, saa er det sandsynligviis med det Samme en Snert til Gram, der formodentlig havde givet sin Misfornøielse tilkjende over at Montanus i Holbergs oprindelige Manuscript af Comedien, som sikkert Mange af deres fælleds Bekjendtere havde seet, med Fornavn hed Johannes¹⁾.

Omtrent paa samme Tid fik han en anden, mere ærefuld Strid, som han derfor ogsaa strax gav den størst mulige Offentlighed. En stridbar hollandsk Philolog ved Navn Burmann, Professor i Leiden, havde i et af sine Skrifter med Roes omtalt en bengang allerede for længere Tid siden i Ulandet afdød dansk Lærd Johannes Rhode, men paa en for de Danske overhovedet meget fornærmelig Maade, idet han havde sagt om ham, at endskjøndt han var dansk, saa var han dog en i Sandhed lærd Mand og fri for al pedantisk Hovmod. I den Anledning lod Holberg

¹⁾ Til Grams Fornavn sigter sandsynligviis ogsaa Slutningsverset til „Ulykses von Itacia“:

Om nogen tykt Comedie
her i Broslæggerstræde
man bedre mig kan lade see,
vil jeg Johannes hedde;

thi at det nogensinde skulde have været dansk Talebrug at sige: „saa kan Du kalde mig Johannes!“ paa den Maade, som vi nu sige: „saa kan Du kalde mig Mads!“ maa man vistnok meget betvivle. Lænke vi os derimod, at Gram i Selskaber har beklaget sig over den Brug, Holberg gjorde af hans Fornavn, omtrent med saadanne Ord som disse: „nu kan man jo ikke længere være bekjendt at hedde Johannes!“ saa forstaae vi Betydningen. (Smilgn. „b. l. Skibbr.“ Akt 5, Sc. 6).

i et fransk videnskabeligt Tidsskrift, der udkom i Tydskland, og i de kjøbenhavnske saakaldte lærde Tidender, indrykte paa Latin et saakaldet Brev fra Holger Danske til Burmann, og besørge de strax efter det samme udgivet i dansk Oversættelse. Den navnkundige gamle Helt, Holger Danske, i hvis Navn Holberg skriver, skal ifølge en Rjæmpeviser have fældet en led hebenst Rjæmpe ved Navn Burmann, saa den hollandske Professorens Navn her tilbød et beqvemt komisk Ordspil. Dog beroliger han sin Modstander med den Forsikkring, at der i denne Strid intet Blod skal flyde, men kun Blæk, og at den nye Burmann skal slippe derfra med en lille Røffelse, men dog med hele Lemmer. Han spotter høvst over hans velbekendte Stridbarhed, foreholder ham hans Uvidenhed angaaende det Land og den Nation, som han saa raft har fældet Dom over, ophjser hans Mangel paa Berettigelse hertil, og underretter ham om de Danskes og navnlig de danske Værdes fordringsløse Charakter og Tænkemaade og deres anerkjendte Fortjenester. Af den Maade, hvorpaa her de danske Værde skildres og sammenlignes med Udlandets, skulde man ikke troe, at Forfatteren var den samme, som her hjemme havde ført Montanus og Sthogtius paa Scenen. At dette Skrift ved sin patriotiske Tendents har vundet Bifald her hjemme, kan vist ikke betvivles; ogsaa i Udlandet har det vist ikke mishaget, da Burmanns Trættekjerhed og Dableshge virkelig var berøgtet; man finder ogsaa, at den lærde Fabricius i Hamborg i et Brev til Gram har erkjendigt sig om, hvem denne Holger Danske var, og denne Forespørgsel har vist neppe været saa ilde meent, som Gram i sit mod Holberg meget fjendtlig stemte Svar synes at forudsætte (Holb. udv. Skr. ved Rahbek, D. 21, p. 413). Men vi maa igjen tilbage til Fædrelandet, hvor en bethdningsfuld Forandring allerede forberedes og nærmer sig.

Det danske Theaters økonomiske Forfatning var imidlertid bleven saa fortvivlet, at alt Haab maatte opgives om at holde det paa Fode; i Februar 1727 maatte det gjøre sin sidste Fallit og for stedse ophøre med sine Forestillinger. For Holberg var dette, af hans egne Yttringer at slutte, ikke saa stor en Sorg, som man skulde troe, med mindre han maaskee har taget sig det mere nær, end han vil lade sig mærke med. Det er vist, at han var hjertelig kjed af al den Uleilighed og Besværlighed, som Comedieskriveriet, Forhandlingerne med Skuespillerne og Fjendskabet med Alverdens Narre forvoldte ham; men paa den anden Side var han dybt gennemtrængt af Overbeviisningen om Skuespillernes ubetalelige Frugter for Smagens og Sprogets Dannelselse og overhovedet for Folkets Cultur og Nationens Ære, og det kan nok være et Spørgsmaal, om den første Betragtning saa aldeles har kunnet trøste ham over det sidste Tab, som han vil give sig Mine af. Til det danske Skuespillerselekskabs sidste Forestilling d. 25de Februar 1727 skrev han det kostelige lille Efterspil, „den danske Comedies Rigbegjængelse“, som skaffede Theateret paa sin sidste Aften et usædvanlig talrigt Besøg. Med Theaterets Lufning synes Holberg virkelig at have anseet et Afsnit af sit Liv for sluttet, thi han udgav just da sit første latinske Brev til en fornem Mand, der indeholder hans Levnetsbeskrivelse indtil da, og er dateret paa Aarets sidste Dag 1727. Det er den første Deel af den ligesaa oprigtige og alvorlige som lunefulde og med mærkværdig levende reproductiv Indbildningskraft affattede Selvbiographie, som nylig i sin gamle Oversættelse af 1745 er dragen frem af usfortjent Forglemmelse og bragt i Alles Hænder. Jeg antager det for overflødig her at gjentage, hvad jeg paa et andet Sted har sagt om dette vigtige og interessante Skrift. Der gives ogsaa en Oversættelse af Rahbek, som findes i „Holbergs udvalgte Skrifter“, 21de Deel.

Holberg siger i Slutningen af sin Selvbiographie, at han endnu haaber at kunne stifte Gavn for sit Fædreland og dets Literatur ved Skrifter, siden Alderen endnu ikke tillader ham at holde op, men fremtsomme poetiske Skrifter vilde han nu overlade til Andre, hvis Alder dertil var beqvemmere, da han nu følte sin forrige Mandslivlighed fattig og fortørret. Det var jo vistnok at haabe, at han ikke altid vilde blive denne Beslutning tro, og det blev han ikke heller, men vist er det, at han nu paany med Iver og Alvor tog fat paa sine forrige videnskabelige Studier og levede for disse, saa at i hele hans følgende Liv hans videnskabelige Forfattervirksomhed var ham en Hovedsag, og Poesien en Bisag. Han begyndte nu igjen at arbejde paa et statistisk Værk over Danmark og Norge, som han for flere Aar siden havde begyndt paa, men som var bleven afbrudt ved det, som han kaldte sin poetiske Raptus. Imidlertid havde Kongen ladet sig bevæge til at tage den danske Skueplads, der som privat Entreprise ikke havde kunnet bestaae, under sin Beskyttelse, og bevilgede den og Skuespillerne Understøttelse af sin Kasse samt anviste den et Locale paa Slottet til Hofforestillinger. Skuespillene aabnedes igjen for Publikum paa Theateret i lille Grønnegade i Februar og for Hoffet paa Slottet i April 1728. Holberg lod sig imidlertid heraf ikke forstyrre og vilde ikke indlade sig paa at arbejde for den nye Skueplads. Dog gennemgaae han sine hidtilværende Comedier og foretog nogle Forandringer og Forbedringer deri samt overlod beredvillig Skuespillerne de nye, som han havde liggende. Men det danske Skuespillerelskab var nu halvveis bleven en Hoftrup og maatte sandsynligviis mere end hidtil rette sig efter den store Verdens Smag, medens de paa den anden Side ubentvivl paa mere end een Maade, men især ved Mangel paa Besøg, havde erfaret, hvor farligt det var for dem i deres Stilling

ved altfor dristig Satire at fremkalde en fortørnet Stemning i hele Stænder og Corporationer. Disse Betæneligheder have sandsynligviis foranlediget, at Intet af Holbergs Stykker i Aaret 1728 kom til Opførelse ¹⁾).

- 1) Hvorpaa Overflous Beretning grunder sig, ifølge hvilken det skulde være Holberg, der haardnakket negtede at overlade Theateret de Stykker, han havde færdige, veed jeg ikke. Rahbel oplaster en Tvivl om, hvilke de nye Stykker kunne have været, som han havde færdige og forærede Skuespillerne, da det efter hans Mening ikke kan have været dem, som han tilligemed de hidtil opførte udgav 1731, nemlig „Erasmus Montanus“, „de Ulykkelige“, „den honnøte Ambition“, „det lykkelige Skibbrud“ og „Hexerie eller blind Alarm“, medmindre man mod Sandsynlighed vilde antage, at Skuespillerne ikke havde benyttet Holbergs Foræring, men ladet disse Stykker henfigge uspilte (Rahbel, Bidrag til den danske Skuepladses Historie, S. 117). Men mod hvilken Sandsynlighed denne Antagelse skulde stride, eller hvilken anden Antagelse der overhovedet er mulig, seer jeg ikke. Da det i ethvert Tilfælde staaer fast, at Skuespillerne have modtaget en Foræring af Holberg uben at benytte den, saa kan Usandsynligheden hverken forsøges eller formindstkes ved hellere at antage det om eet Stykke end om et andet. Holbergs klare Ord findes i Autobiographien, Levins Udg., S. 159. Ifølge disse bliver Spørgsmaalet blot, hvilke Comedier han i Foraaret 1728 har havt færdige, men dette er ikke vanskeligt at besvare. Af Comedier, som til den Tid endnu ikke vare opførte, findes allerede paa den oftere omtalte Liste af 1723 „Sohannes (Erasmus) Montanus“, „Don Ranudo de Colibrados“ og „Hexerie eller blind Alarm“, og hvad de andre tre ovennævnte angaaer, saa kunne de i det Ringeste ikke være forfattede efter Ildbranden, thi for ikke at tale om det Usandsynlige, at Holberg i disse ulykkelige Aar under den almindelig nedslagne Stemning skulde være oplagt til at skrive Comedier, saa er det beviisligt, at han overhovedet aldrig har skrevet noget Skuespil for det læsende Publikum, naar han ikke tillige havde Udsigt til at faae det opført. Den eneste af de ovennævnte Comedier, hvorom her bliver en Tvivl tilbage, er „Don Ranudo“, siden han ikke udgav denne med de øvrige 1731, men først 1745, og selv da kun paa Grund af en ydre Foranledning. Hvilke Grunde han har havt til netop med dette ene Stykke at være saa usædvanlig tilbageholdende,

Holberg udgav forøvrigt i dette Aar et Par Smaa-piecer, hvori han forsvarede det danske ostindiske Handelscompagnie mod tydske Skribenter, der for at afftrække tydske Handelsmænd fra at indtræde som Interessenter stildrede Compagniets Foretagender som unyttige og ilde beregnede. Disse Smaa skrifter vare i Form af Samtaler, i en underholdende Maneer og affattede med hans sædvanlige Vittighed, klare Forstand og praktiske Blik¹⁾. Han modtog herfor ved en Deputation fra Børsen en høflig Takfigelse. Da han paa den Tid bestjæftigede sig med et statistisk Verk, er det begribeligt, at Handelsfaget og Statsøkonomien kunde ligge ham nærmere end Theateret. Ogsaa besørge de han i dette Aar betydeligt forøgede Udgaver af sin „Introduction til de europæiske Rigers Historier“ og sin „Naturens og Folke-Rettens Kundskab“, som den Sidstes forandrede Titel fra nu af løb. Den nyoprettede danske Skueplads, som han ikke saameget syntes at have slaaet Haanden af som den af ham, blev ogsaa kun af kort Varighed. I October samme Aar indtraf nemlig den forfærdelige Ulykke, hvorved den største Deel af Kjøbenhavn blev lagt i Aske, og under disse Omstændigheder kunde der naturligviis ikke

kan man nu ikke vide. Maaskee have de været af reen privat Natur, maaskee har der blandt hans Venner og Velgjørere været een eller anden Mand af gammel Abel, hvis Følelser i dette Punkt han har kjendt og ønsket at slaae. Overkou anfører en Mængde Grunde, som kunde bevæge Holberg til at holde sine Comedier tilbage; disse ere ubestvivel alle ganske rigtige, men de vare ligesaafuldt, eller egentlig endnu stærkere tilstede for Skuespillerne end for Førfatteren, hvis Velsærd idetmindste ikke i økonomisk Henseende beroede derpaa.

¹⁾ De findes trykte i Høibergs og Bøyes Holbergiana. Den første Dialog er oprindelig forfattet paa Latin og den danske Oversættelse foranstaltet af Handelsstanden i Kjøbenhavn, den anden er af Holberg skreven paa Dansk.

for det Første være Tale om at oprette et Theater, da der var saa megen Nød og Elendighed, som betog Gemytterne og krævede Regjeringens hele Opmærksomhed. I Anledning af de mange Forslag, som bleve gjorte til at afhjælpe den herskende Nød, har ogsaa Holberg udtalt sig i nogle Smaa-skrifter, som man ikke kjender, men om hvilke han fortæller, at Kongen skal have læst dem med Bisald. Holberg, som selv havde lidt bethdeligt Tab ved Ildbranden, idet hans Bolig ogsaa var brændt, begav sig, saasnart det var lykkedes ham nogenlunde at komme til Ro, igjen til sine forrige Arbejder og fuldendte sin Danmarks og Norges Beskrivelse, hans første større videnskabelige Verk, som udkom 1729. Havde han tabt Hysten til poetiske og dramatiske Arbejder, saa maatte han endnu mere bestyrkes i denne sin Ulyst ved den da herskende mørke Stemning, først som en Følge af den Ulykke, der havde ramt Hovedstaden, og kort efter i Anledning af Thronskiftet. At Thronfølgeren i mange Henseender var anderledes findet end Kongen, og at der ikke herskede det bedste Forhold mellem Fader og Søn, havde vist allerede i Frederik den Fjerdes levende Live ikke været nogen Hemmelighed. At Kronprindsen ikke blot var misfornøjet med sin Faders Giftermaal, men tillige, paavirket af sine geistlige Raadgivere og Venner, var tilbøielig til at betragte Kongens Indest for Skuespil og andre offentlige Forlystelser og hans Ulyst til at forbyde Almuen uskylde Fornøielser som en syndig Abfærd og de Ulykker, der vare indtrufne, og navnlig Kjøbenhavns Ildbrand som en Guds Straf, har man sikkert kunnet mærke og deraf kunnet slutte sig til den Aand og Tone, som vilde komme til at herske under den nye Regjering. Dette viiste sig, da der efter Frederik den Fjerdes Død 1730 skulde holdes Sørgefest over ham ved Universtitetet, idet vedkommende Professorer vidste at undbrage sig den Forretning at holde Sørgetalen

af Frygt for, at de ved at rose den afsøde Konge skulde fortørne den nye, der i sin Iver for at opfylde og vaage over Opfyldelsen af det 1ste, 2det og 3die Guds Bud næsten ganske havde glemt det 4de. Det lykkes Holbergs Colleger at faae denne for dem saa ubehagelige Forretning væltet over paa ham, skjøndt det ikke var hans Tour¹⁾. Men Holberg lod sig ikke vilde af disse Aspecter; han talte af sit fulde Hjerte med al den Varme og Frimodighed, som hans egen og hele Folkets Hengivenhed og Kjærlighed for den afsøde Konge maatte indgive ham, om hans Fortjenester af sit Land og sit Folk, hans Heltemod og Udholdenhed i farefulde Tider, hans utrættelige Arbejder og Omsorg for sine Underfaatters Velstand og Oplysning, hans vise Sparksomhed i Bestyrelsen af Rigets Finantser, hans Medlidenhed og fordringsløse Væsen, der havde erhvervet ham Folkets Kjærlighed, hans Mildhed, Sagtmodighed og Gudsfrygt. Mærkelige ere især følgende Ytringer²⁾: „Da han havde overvundet disse Farer og befæstet en Fred, der er bedre end utallige Triumpher, besteg han med Oliegrenen i Haand sin Throne, og henvendte sig ganske til at helbrede sit Riges Saar.“ — „Snart tiltraadte han med megen Sjælestyrke hiint berømmelige, mærkværdige Kjærlighedsverk, som hans Forgjængere ofte, men forgjæves, havde forsøgt, at frigive hele

1) Holbergs Biograph J. A. Scheibe, yttre sig herom saaledes: „Holberg ward aus Ursachen, die nicht bekannt geworden sind, genöthiget, ob es ihm schon nicht zukam, diesem großen Monarchen im Consistorio der Akademie eine feyerliche Trauerrede zu halten. Dieses geschah den 12 des Christmonats 1730.“

2) Talen er naturligvis holdt og udgivet paa Latin; Originalen, som er en literær Sjældenhed, har jeg ikke seet; jeg holder mig her til Rahbels Oversættelse, hvori Stilen rigtignok mere ligner Rahbel end Holberg.

Riget's Bondestand, der længe havde ligget under det tunge Trældomsaaag; thi denne fromme og ret christelige Konge, som ikke vilde herske over Trælle, ophævede hiin forhadte Forstjæl mellem Frie og Bornebe. Hyppigen roses de Konger, der ved deres Regjerings Tiltrædelse frigive en og anden Fange af sit Fængsel; her sønderbrydes ved een eneste Forordning hele Rigets Slavebaand. Selve Bønderne studsede ved denne uventede Frihed; tusinde Stemmer forenede besyngte Befrierens Navn, af tusinde forenede Velsignelser lyde hele Landsbyer og Provindeiser." (Rahbeks Oversættelse i Holbergs udvalgte Skrifter; B. 21, S. 142).

„Hvor stor hans Gudsfrøgt var, bevise Kirker, Hospital, Fattigstiftelser, Omsorg saavel for at oprette som udbrede Religionen, og hans stadige Gudsdyrkelse. Og, hvad der var det Veundningsværdigste, hvorvel han ikke gav nogen Fyrste efter i Gudsfrøgt, taalte han dog, at han for de ubetydeligste Forseelser offentlig blev advaeret, thi han fulgte stedse en Theodosii Exempel, skjøndt ikke alle de vare Ambrosier, der brugte Ambrosii Frihed¹⁾. Dette er den sande Gudsfrøgt, som ikke blot viser sig i at angre, men og i at lide, hvorved vi blive hellige, inden vi synes os selv at være det, hvorved vi erhverve Fortjenester, som vi ene ere uvibende om. Derfor, da Mange have søgt i Gudsfrøgt at ligne Kongen, have dog Faa naaet ham deri; thi skjøndt han var den bedste af Alle, bar han dog Alles Advarsler taalmodig, og da han var hellig, vilde han dog ikke synes at være det." (S. 158).

„En frugtbar Materie til hans Roes giver mig især hiin udmærkede Sindsblidhed og hiin sjældne Mildhed, hvori

¹⁾ Om den romerske Keiser Theodosius og Biskop Ambrosius af Mediolanum findes en Fortælling, meget lig den, vi have om Svend Estridsen og Biskop Vilhelm af Roskilde.

han forekommer mig at have overgaaet alle Alderes Fyrster, og hvorved han fortjente at kaldes Nordens Lyft¹⁾. Thi enhver Rættens Kjendelse, der blev indstillet for Kongens Domstol, kom altid formildet og mindre streng tilbage. Seen var han til Brede, og vredebes han endog paa Nogen, lod han ham komme bort fra sine Dine uden mindste enten Vres eller Formues Tab. Vi talede som i en fri Stat, vi spøgede, vi skjemtede, vi strede indbyrdes med lystige Indfald uden Frygt, da han aldrig optog Fritalsenhed eller uoverlagte Ord ilde, og gjorde han det endog, lagde sig dog hans Brede igjen uden nogen følelig Følge." (S. 160). Trykningen af denne Tale, ligesom ogsaa af flere andre Rigtaler og af Falsters Trevers over den afdøde Konge, blev imod al Sædvane forbudt eller i det Mindste forhindret²⁾; den er først bleven trykt 1747. Aaret efter Christian den Sjettes Død.

Holberg diiste sig under Christian den Sjettes Regjering som en flittig og frugtbar Skribent, men det følger af

- 1) Formodentlig en Hentydning paa Titus' Eitnavn: Menneffslægtens Lyft; jeg kan ikke sige det med Visshed, da jeg, som sagt, ikke har Originalen for Die.
- 2) Hvorvel der har været forskjellige Meninger herom blandt Historikerne, synes det dog utvivlsomt at fremgaae af de Kjendtgjæringer, Werlauff har paavist i Nyt hist. T. B. 6, S. 423, hvortil jeg endnu kan føie følgende Notits, som for nogle Aar siden er mig meddeelt i et Privatbrev ligeledes fra Conferentsraad Werlauff: „Christian VI døde d. 6te August 1746; d. 4de October blev hans Liig ført til Koffilde; d. 11te November anmeldtes allerede i en dansk Avis Holbergs latinske Tale over Friderich IV som trykt med Forfatterens Tilladelse, efter Manges Ønske, da den hidtil kun havde været kjendt i Manuscript.“ At Serviliteten skulde have været saa stor, at Mænd som Lintrup, Worm, Holberg og Falster blot af Frygt for muligt at mishage de nye Magthavere skulde holde deres Taler og Digte tilbage, synes dog ikke ret vel at kunne antages.

de allerede antydede Forhold, at hans Studier og Arbejder maatte tage en anden Retning end hidtil. Vel bleve hans Comedier, saavel de allerede ved Trykken og fra Skuepladsen bekendte som de hidtil utrykte og ubekendte (nemlig „Erasmus Montanus“, „de Ulynlige“, „den honnerte Ambition“, „det lykkelige Skibbrud“ og „Hexerie eller blind Allarm“), i Aaret 1731 udgivne samlede, ialt 25, hvoraf han nu havde saalgt Oplaget til en Boghandler, men iøvrigt maatte den Aand og Tone, der nu herskede i det Offentlige, gjøre ham utilbøielig til at have videre med dette Slags Forfatterstab at gjøre. Det var Christian den Sjette fornemmelig om at gjøre blandt sine Undersaatter at udvikle Sandsen for det, som i den hellige Skrift kaldes det ene Fornødne, og da Digtekunsten, naar den ikke gaaer ud paa Psalmedigtning, neppe kan siges at bidrage umiddelbart hertil, saa fandt den heller ingen Beskytter eller Belynder i den nye Konge. Den betragtedes snarere som Noget, der tjente til at udbrede verdslig Letfærdighed, og den, der beskæftigede sig med denne Kunst, kom derved i Unaade og affaar sig Veien til Befordring. I det alle offentlige Forlystelser og, saavidt muligt, de private med vare forbudte, som Dands, Afsam- blee, Mafferade, Fastelavnskoer og lystige Optog paa Landet, saa vare Skuespil med indbefatte i dette Forbud og fandt aldeles ikke Sted under Christian den Sjettes Regjering. Derimod havde Videnskaberne en virksom Beskytter og Befordrer i Christian den Sjette, og Holberg, der allerede ved sin Tilbøielighed, sin nuværende Alber og sin Stilling som Professor følte sig hændragen i denne Retning, maatte følgerig ogsaa i Tidsumstændighederne finde een Opfordring mere til disse alvorligere Beskæftigelser. Det var i denne Periode hans historiske Verker bleve forfatte. Han var i Begyndelsen af Aaret 1730 bleven Professor i denne Videnskab. I en Universitetstale, som

han holdt i Aaret 1731, udviklede han de Principer, han i sit forehavende store Verk agtede at følge for Danmarks ældste Historie¹⁾. Hans „Danmarks Riges Historie“, som er et af Hovedværkerne over denne Gjenstand, udkom i Aarene 1732—35. Om dens videnskabelige Værd med Hensyn paa den Nøiagtighed, Fuldstændighed og Skjønsmhed, hvormed Kilderne ere benyttede, maa Historikerne dømmes, og deres Dom lyder i det Hele fordeelagtigt²⁾. Et Fortrin har Holberg i det Mindste som Historiefriber saavel for sin Forgjænger Hvidtfeldt som for sin Efterfølger Suhm, nemlig at hans Historie er ligesaa morsom, som deres ere kjedelige for Lægmand at læse. Af det underholdende Foredrag, de vittige Bemærkninger, den nu og da ironiske og altid muntre Tone mærker man, at Forfatteren er Komiker. Historien gaaer til Frederik den Tredies Død. Medens han havde dette Verk under Arbejde, udgav han tillige paa Latin en Udsigt over Verdenshistorien og en Lærebog i Geographien (1733) samt besørge de den tredie forsøge og forbedrede Udgave af sin Natur- og Folkeret (1734), der første Gang var udkommen 1716. Til Aaret 1733 henhører ogsaa en lille Afhandling af temmelig ringe Værdie om kirkelig Separatisme, betitlet „Betænkning om Conventicler“, som synes at have været bestemt til at indføres i hans Danmarks Historie i Anledning af en Forordning, Frederik den Tredie i Aaret 1655 havde udstedt mod secteriste Forsamlinger, men Holberg maa senere have betænkt sig. Den er egentlig kun mærkelig ved den publige Maade, hvorpaa den er kommen til Publikum's Kandskab. Holberg tabte den nemlig paa Gaden, hvor den blev funden af en

1) Denne Tale findes paa Latin i Høibergs Kjøbenhavnste Samlinger og oversat i Boyes Holbergiana, B. 3.

2) See Werlauff i Nyt hist. L., B. 6, S. 429 flgd.

Anden, der bragte den med ind paa et offentlig Sted og udraabte den for et Himmelsbrev, men her dog ubleverede den til Rector Dax, der kjendte Holbergs Haand og besørgebe den tilbage til den rette Eier, dog ikke uden først at tage en Afskrift, som han senere meddeelte Høiberg, der har indrykket den i sine kjøbenhavnske Samlinger (1755).

Efterat Holberg havde fuldenbt sin Danmarks Historie, synes han atter at have betragtet et Afsnit i sit Liv som sluttet, thi i samme Aar (1735) forfattede han sit andet latinske Brev til en fornem Mand, der indeholder Fortsættelsen af hans Selvbiographie.

Det var imidlertid langt fra, at hans virksomme Aand endnu tillod ham at hvile. I Aaret 1735 blev han Universitetets Rector og holdt, da Aaret var omme, ved at nedlægge sin Værdighed en mærkværdig Tale, der ligeledes findes trykt hos Høiberg, hvori han udvikler den sande Philosophies Væsen og ligeoverfor de Studerende kjæmper for de samme videnskabelige Grundsætninger, som han saa ofte i Spøg og Alvor har udtalt for det store Publikum. Det synes imidlertid at have paadraget ham nogen Daddel, at han i det følgende Aar (1737) paatog sig at være Universitetets Dvæstor, da han alt betragtebes som Nationens virksomste og frugtbarste Skribent, hvorfor ogsaa alle hans Stridt vare Gjenstand for Publikums Opmærksomhed, og man nu ansaae dette for et Tegn paa, at han vilde forlade sine literære Bestjæftigelser og ganske opoffre sig for de praktiske Forretninger, hans nye Embede paalagde ham. Han spørger selv hermed, idet han tilstaaer, at denne Forvandling fra en Philosophus til en Rentemester er ligesaa mærkværdig som den forrige fra Corporal til Philosophus, og roser sig af i nogle Maaneder at have lagt alle fornuftige Forretninger tilside og læst Regnskabsbøger, men forsikkrer forøvrigt, at han deler sin Tid mellem Mercurius og Minerva

og aldrig studerer stærkere end ved Juni- og Decembertider. Han viiste ogsaa snart, at hine Bekymringer vare ufornødne, og at hans Arbeidskraft var stor nok til at fyldestgjøre begge de nævnte Guders Forbringere. Et lille historisk Skrift, som han udgav i Aaret 1737, „Bergens Beskrivelse“, har kun været et Arbejde, som han til Afvevling og Recreation har beskæftiget sig med, medens han havde et andet, større Verk under Hænder. Det er som et Mynster, hvorefter dette Slags historiske Monographier burde skrives. Man har siden faaet en Mængde saadanne Skrifter om enkelte Kjøbsteders Historie og i Tidernes Løb vexlende Tilstande, men de fleste af dem udmærke sig ved ligesaa stor Kjedsommelighed som Grundighed. Og virkelig kan Gjenstanden vanstelig i og for sig være almeeninteressant; men Holberg forstod den Kunst at drage Hønning endogaa af Tidfler, og hans Meddelelser om Bergens saavel norske som tydske Indbyggere's Naturel, Skik og Sæder ere i Indhold ligesaa mærkværdige, som de i Form ere lunefulde og liblige. I samme Aar udgav han ogsaa et Bind opuscula Latina, der indeholdt hans første og andet biographiske Brev, en stor Mængde latinske Epigrammer, deelte i fem Bøger, og Brevet til Burmann. Men hvad der fornemmelig beskæftigede Holberg i disse Aar, var hans andet historiske Hovedverk: „almindelig Kirkehistorie“, der udkom i to store Dvartbind i Aarene 1738 og 1740, hvori han fortæller den christelige Kirkes Historie fra Christendommens Stiftelse indtil Reformationen. Dette Verk har dog formodentlig selv i sin Tid kun kunnet interessere lærde Theologer, og nutildags vil det vel selv for Saadanne kun have Interesse som et Aftstykke i Videnskabens Historie. Dog kan Fortalen, der egentlig er en stor Afhandling, endnu læses med Fornøjelse.

Et andet Verk af Holberg, som udkom 1739, altsaa samtidigt med Kirkehistorien, var hans „berømmelige Mænds og Heltes sammenlignede Historier“. Det er af alle hans historiske Skrifter det meest populære. Hans Forbillede var Blutarck, der har forfattet en Mængde Levnetsbeskrivelser over berømte Mænd, som han parviis stiller sammen og ofte ledfager med en sammenlignende Betragtning over deres Charakter. Der gives neppe noget bedre Middel til at gjøre Historien underholdende for Læggfolk end dette. I andre historiske Verker er det enten Verdenshistorien, der behandles, eller et enkelt Folks eller Riges Historie, der fortælles. Om vi end her i Forbigaaende bemærke en og anden historisk Charakter, der tiltaler os, saa faae vi dog ikke Lov til at dvæle ved vor Yndlingshelt, thi de historiske Personer optræde kun som Deeltagere i en Samvirken, der egentlig er det, vi skulle interessere os for. Som velopdragne Elskere af Historien finde vi os ogsaa deri og stræbe med en halvresigneret Deeltagelse at sætte os ind i den hele Menneskeslægts eller en heel Nations Idrætter og Tildragelser, ydre og indre Skjæbne, Fremskridt eller Tilbagekridt i Cultur og i Lykke. Men det bliver dog stedsse en Interesse af en ganske anden Art end den, man føler for en virkelig Personlighed. Biographien tiltaler derfor mere umiddelbart den menneskelige Natur, da man for at glæde sig over den ikke behøver at stille sig noget abstract Formaal for sig, men ligefrem kan følge sine personlige Sympathier, Noget, hvori denne Art af historiske Skrifter ligner den episke Poesie, der ligeledes kun gjør Fordring paa vor Deeltagelse for levende Personers Stemninger og Tilstande, Udvikling og Skjæbne, en Interesse, der er os umiddelbart indplantet af Naturen og ikke, som den førstnævnte, først behøver at erhverves ved Studier og videnskabelig Dannelsse. Holberg har derfor i sine Heltehistorier havt den Fordeel, at han

ikke som ved sine andre historiske Verker har behøvet at anvende sin fortrinlige Gave til at fortælle anstueligt og underholdende for derved at gjøre en i sig tør og alvorlig Gjenstand indbydende, men han har her havt en Gjenstand for sig, der af sig selv maa tiltale Phantasien og under hans Behandling er bleven dobbelt tilløkkende. Han har ligesom for at trodse de strengt videnskabelige Historikeres Smag ikke holdt sig slynderlig til Europas bekjendte civiliserede Nationer; med Undtagelse af to Grækere og to Romere ere hans Helte størstedels Asiater eller dog henhørende til saadanne europæiske Nationer, som ingen Hovedrolle have spillet paa Verdenshistoriens Skueplads, idet han anseer den naturlige, halv romantiske Nysgjerrighed efter at vide noget Nærmere om Mænd, som f. Ex. Dschingischan og Tamerlan, Zfiszka og Scanderbeg, hvis Navne i Verdenshistorien saa at sige kun lyde fra det Fjerne, som en berettiget Følelse, hvad enten den saa fortjener at kaldes videnskabelig eller uvidenskabelig. Undertiden synes han rigtignok noget besynderlig i Valget af sine Helte, f. Ex. naar han skriver Montezumas Biographie, da dog Alt, hvad man veed om denne mexikanske Monarchs Historie, let maatte kunne optages i en Lernetæbsbeskrivelse over Cortez, hvorved Fortællingen vilde vinde en mere affluttet Fuldstændighed og derved langt bedre tilfredsstillende Vidbegjerligheden. Men maaskee har han ikke kunnet gjøre dette uden at levere en mere voluminøs Biographie, end der kunde stemme med hans Plan. Undertiden kunde man ogsaa ønske noget mere Orden i Fortællingen, f. Ex. i Propheten Mahomed's Biographie.

Medens Holberg saaledes næsten udelukkende arbejdede for Vidensfabererne, havde han dog ikke ganske glemt Digtekunsten. Vel udgav han under hele Christian den Sjettes Regjering egentlig kun eet Skrift, der kan regnes til den

stjønne Litteratur, men han kunde dog ikke uden Misforføielse see den danske Digtekunst, for hvis Dyrelse han i sine yngre Aar havde offret sin bedste Kraft, nu ligge saa aldeles øde som en forsømt Have, der størstedels kun er bevoxet med værdieløst Ukrudt. Han beelte derfor med flere indsigtsfulde og uafhængige Mænd paa den Tid den Mening, at der burde gøres Noget ad privat Bei for at opmuntre danske Digtere, siden Regjeringen ikke vilde gjøre Noget i denne Retning. Ogsaa heri var han den Første, der brød Isen, idet han i October 1737 i en Avis indrykkede et Avertissement, hvori han, som han siger, efter andre Nationers Exempel udsatte en Priis af 20 Rdlr. for den, der i et Digt, som i Omfang ikke maatte overstige et Ark, med meest Smag og Grundighed kunde behandle et opgivet Thema, og lovede, hvis det viiste sig, at man reflecterede paa hans Opfordring, ostere at gjentage dette, ligesom han ogsaa udtalte det Haab, at Andre, som havde bedre Evne dertil end han, heri vilde følge hans Exempel. Det Digt, der vandt Prisen, saabel som de Digte af Medconcurrenterne, der fandtes værdige til at offentliggøres, vilde han paa sin egen Bekostning lade trykke. For at være fuldkommen upartist frabad han sig Navns Underskrift, men udbad sig blot et Mærke, for at den, der vandt Prisen, kunde blive underrettet derom i Aviserne, før hans Digt blev udgivet, og da kunde melde sig og forevise sin Copie. Ifølge dette udbetalte Holberg i Løbet af Aarene 1738—40 fem Gange den udsatte Priis og udgav ligesaa mange Hefter under Titel: 1ste—5te Prøve af giirlige og smukke danske Vers¹⁾. De

¹⁾ Denne lille Kjendsgjerning vil jeg foreløbig bede Læseren have i Erindring med Hensyn paa den yndede Mening, at Holberg var forfalden til Gjerrighed. Da Trykningsomkostningerne vistnok omtrent kunne stilles lige med Beløbet af Priisbelønningerne,

opgivne Thematata bestode altid i en Sentents af en latinist Digter eller Philosoph. Hvert af de trykte Digte var ledsaget af en kort Bedømmelse. Men det hele Foretagende bar ingen Frugter, som kunde siges at svare til den velmeente Hensigt. Med Undtagelse af Falsters Satire om falske Venner, der ved den tredie Priisopgave indløb uden Mærke, hvoraf sluttes, siger Holberg, at Autor har alene skrevet for at bæere dette begyndte Verk og opmuntre Andre — med Undtagelse af dette hævede intet af de indkomne Digte sig over det Middelmaadige, Noget, der jo overhovedet ikke er usædvanligt ved Priisdigte. Det gif ogsaa Holberg her, som det oftere gaaer talentfulde Digtere, at deres mere poetiske end kritiske Talent langtfra ikke gjør dem saa dygtige til at bedømme Andres Digte som til at forme deres egne, og man kan let tænke sig, at en vis Følelse af det Usikre i en æsthetisk Dom, der bliver ligesaa vanskelig, naar man offentlig har gjort sig den til en Samvittighedsfag, som den i det daglige Liv er let at fælde, maatte gjøre ham utilbørlig ængstlig og forsigtig for ikke at støde Nogen, og dette har vistnok ikke mindre end hans lidet udvikkede Smag været Skyld i, at han roser Ting, som vi vanskeligt kunne finde værdige til nogen Roes. Dog maa man indrømme ham, at han ikke har feilet i at tilbedømme Prisen, men mellem de daarlige Sager rigtigt har vidst at træffe det mindst Daarlige. Holbergs Exempel blev fulgt af Pontoppidan og Rostgaard med ikke stort bedre Held, kun at den Første dog fik et Par gode Psalmer frem.

Selv havde Holberg allerede i Løbet af de foregaaende Aar forfattet sin moralsk-politiske Roman, Niels Klims

saar har Holberg her til Understøttelse for et ideelt Formaal anvendt ialt 200, d. e. efter Pengenes daværende Værdie, 600 Rdlr. af sin egenomme. Hvor mange Privatmænd mon der nu vilde gjøre ham det efter?

underjordiske Reise, som han imidlertid i Bevidstheden af de frie Dyringer, den indeholdt, og af Frygt for Regjeringsens og Magthavernes Intolerance længe ikke vilde lade komme for Lyset. Omfider lod han sig dog overtale til at overlade den til en Boghandler. Den udkom da, rimeligviis for at undgaae den kjøbenhavnske Censur, i Leipzig i Aaret 1741. Det viiste sig ogsaa, at hans Frygt ikke havde været ugrundet. De nærmere Omstændigheder ved Forsølgelsen mod Niels Klim ere imidlertid mindre bekjendte end ved den mod Peder Paars. At de indflydelsesrige Hofpræster Bluhme og Pontoppidan have søgt at faae Bogen forbudt og confiskeret, maaskee ogsaa Sag anlagt mod Forfatteren, veed man egentlig af et Brev fra Gram til Holbergs Belynder Grev Christian Kanzas¹⁾, hvori det tillige viser sig, at Gram nu atter var forsonet med Holberg (formodentlig derved, at Gram havde faaet Agtelse for ham som videnskabelig Skribent; allerede fra 1733 havees et venstabeligt Brev fra Holberg til Gram)²⁾. Grunden til at de fornemste og mægtigste Geistlige ansaae Niels Klim for et farligt Skrift, har uden tvivl ligget i, at Forfatteren synes at anprise en fra Christendommen forskjellig, naturlig Religion og saaledes indirecte synes at antyde, at en aabenbaret Religion kunde undværes. Deres Hensigt lykkedes imidlertid ikke; Kongen maa, uagtet sin Iver for den rette Tro, dog ikke have fundet, at der var tilstrækkelig Foranledning til noget offentligt Skridt mod Bogen eller dens Forfatter, et Maadehold, hvortil formodentlig Holbergs store Anseelse hjemme saavel som udenlands især har bevæget ham. De vigtigste af Holbergs profaisste, videnskabe-

¹⁾ Meddeelt i D. Wolfs Journal for Politik o. s. v. Mai 1810, smilgn. Holbergs udv. Skr. ved Rghbet, B. 21, S. 460.

²⁾ Meddeelt i Athene for 1813, S. 134.

lige Skrifter vare nemlig bleven oversatte i fremmede Sprog og havde allerede stoffet ham et europæisk Navn, og med Niels Klim blev dette Tilfældet i endnu højere Grad; der er intet af Holbergs Skrifter, der har opnaaet en saa vidt udbredt Navnkundighed som dette; det blev oversat paa Fransk, Hollandsk, Engelsk, Tydsk og Svensk, senere ogsaa paa Russisk og Ungarsk, ligesom ogsaa paa Islandsk, og er endnu den Dag idag bekjendt i Udlandet. Det var ogsaa fra Forfatterens Side mere bestemt for Europa end for Danmark; derfor var det ogsaa forfattet paa Latin, dette for studerede Folk over hele Europa forstaaelige Sprog, og det læstes allerede i en tydsk, fransk og hollandsk Oversættelse, før det blev oversat paa Dansk (første Gang 1742). Det skulde ifølge Forfatterens Hensigt være en almindelig Satire over Europæerne, og ikke særskilt over de Danske, ihvorvel det ikke let kunde undgaaes, at disse kom til at levere de fleste Træk. Det gaaer ud paa at bekjæmpe saavel nationale som almindelige Fordomme og at vise, at ikke Alt, hvad der paa et vist Sted og under visse Forhold eller ifølge en almindelig Antagelse betragtes som rigtigt, sømmeligt eller priisværdigt, derfor virkelig er det, ligesom paa den anden Side Meget, der hos fremmede Nationer ved første Blik forekommer os absolut urimeligt og taabeligt, dog ved nærmere Overveielse vil findes ret fornuftigt, ja at der kan gives det, som strider mod alle Nationers Meninger og Sædvaner og dog kan have en heel Deel for sig (Epst. 401). Helten i Historien er en efter almindelig europæisk Wiis opløst og fornuftig ung Mand, der paa en Reise til en anden Verden gjennem de vidunderligste Eventyr og Fata maa gjøre denne Erfaring. Det er altsaa en digtet Reisebeskrivelse, og Holberg nævner selv som sine Forbilleder i denne Digteart Lucian (blandt hvis Skrifter vi vel da nærmest foranlediges til at tænke paa „sand

Historie" og „Skaromenippos"), Bidermanns Utopia og Swift. Niels Klim vender efter hæderligt at have bestaaet sine Examina i Aaret 1664 fra Kjøbenhavn tilbage til sin Fødeby Bergen, aldeles blottet for Subsistentsmidler og nødtvungen til at leve af sine Slægtninges og Benners Godhed; han frister altsaa omtrent samme Skjæbne, som Holberg selv friste i Aaret 1704. Den korte Skilbring af hans Stemning og Følelser i denne Stilling skyldes ubestribt Holbergs Reminiscenser fra dette for hans egen Skjæbne saa afgjørende Aar. Da han Ingenting har at bestille, anvender han Tiden til videnskabelige Excursioner for at undersøge Omegnens Naturphænomener. Blandt Andet har man gjort ham opmærksom paa en mærkværdig Hule i et Fjeld, som kaldes Fløien; den synes bundløs og giver nu og da en mild Luftning fra sig. Et af Fjeldene ved Bergen hedder virkelig Fløien; derimod synes den omtalte Hule at være opdigtet, ihvorvel der jo vistnok i Omegnen af Bergen kan være forskjellige besynderlige Klippehuler, om hvilke Almuen kan have troet Et og Andet, hvoraf Holberg kunde have taget Anledning til denne Fiction. Klim beslutter at undersøge det Indre af denne Hule og bestyrkes i dette Forsæt af to daværende lærde Mænd i Bergen, hvis virkelige Navne, Abelin og Mag. Edvard Edwardsen, Holberg ikke tager i Betænkning at benytte, da de paa den Tid, han udgav Niels Klim, vare døde for omtrent 50 Aar siden. Den Første havde i sin Ungdom bereist en stor Deel af Europa og især opholdt sig længe i Italien og af den danske Regjering nydt en Pension mod at rapportere, hvad Mærkværdigt han paa sin Reise iagttog; i Holbergs Barndom havde han endnu levet i Bergen, hvor han tilbragte sin Alderdom. Mag. Edwardsen havde paa samme Tid været Conrector ved Bergens lærde Skole og har efterladt sig en haandstreven Beskrivelse over Bergens

By, hvilken Holberg i sit Skrift om samme Gjenstand nævner som sin vigtigste Rilde. Men at ogsaa Navnet Niels Klim er laant fra en virkelig, med hine Mænd samtidig Person, skal senere bemærkes. Klim paatager sig altsaa, som sagt, at undersøge den omtalte Hule og begiver sig til den Ende en Morgen tidlig fra Bergen derud, ledsaget af fire Dagleiere. Af disse lader han sig ved et langt Rejs og forsynet med en Baadshage hidsse ned i Hulen, men Rebet brister, og han styrter ned i Afgrunden. Efter at have dumpet hended et Kvarteer i det tykkest Mørke bemærker han en svag Lyshning og seer strax efter en klar Himmel med en Sol og eet eller flere andre Himmelleger. I Begyndelsen troer han at være kommen til de Saliges Boliger, men maa dog snart, ved Synet af sig selv med Baadshagen i Haanden og slæbende det lange Rejs efter sig, forkaste denne Mening, da det ikke synes ham rimeligt, at man behøver en Baadshage for at bane sig Udgang til Himmerige. Det gaaer nu op for ham, at Jorden maa være hul, og at han er falden ned i dens indre Rum. En Tidlang vedbliver han at synke i en lodret Linie, indtil han kommer i Nærheden af en i det underjordiske Himmelum svævende Planet og nu slaar ind i en Cirkelbevægelse omkring denne. Alt dette lader sig ret godt tænke og forklare i Overensstemmelse med Nutidens Indsigt i Tyngdens og Bevægelsens Love, da ethvert fritfaldende Legeme maa vedblive at bevæge sig i Retningen mod Jordens Centrum, hvor formodentlig, naar Jorden er hul, den underjordiske Sol befinder sig, indtil det enten naaer Midtpunktet, eller en udbortes Hindring standser det eller giver det en anden Retning; men idet han passerer forbi Planeten, kan Cirkelbevægelsen blive et theoretisk ganske rigtigt Resultat af de samvirkende Kræfter: Faldkraften, hvormed han kommer, og Planetens Tiltrækning. Men jeg siger med Flid, det kan

modtage denne Forklaring, thi det skal ikke forklares saaledes, da Holberg ikke bekjendte sig til Newtons System, men sølte sig mere tiltalt ved den ældre af Cartesius fremfattede Theorie, ifølge hvilken Himmelfrummet skulde være opfyldt af en Æther, der ved de større Himmellegemers Omdreining om deres Axer blev sat i Hvirvelbevægelse, og det var disse Hvirvler, der atter drev de mindre Himmellegerner i Cirkler om de større¹⁾. I ethvert Tilfælde forekommer der i det Følgende paa Niels Klims underjordiske Rejse Ting, som efter den newtonske Theorie aldrig kunde være mulige, men vel efter den cartesianske. Men for at komme tilbage til vor Helt igjen, saa bliver han i Begyndelsen fortvølet ved Tanken om evig at skulle dreie sig i denne Kreds, men ved nærmere Eftertanke finder han sig dog ret vel tilfreds med sit Avancement fra Studiosus philosophiae til Planet. For at prøve, om han i denne sin nye himmelske Værdighed endnu kan have Smag for jordisk Føde, fremtager han af sin Komme et eget Slags rundt Brød, som man har i Bergen, kaldet Volken, hvilket Vaggesen i sin Oversættelse, til stor Uregrelse for sin Recensent i „Lærde Tidender“ for 1790, har gjort til en Kringel, naturligviis for at nævne en alle danske Læsere bekjendt Gjenstand. Stedet for en ubekjendt, der som saadan maatte forseile det tilfattede komiske Indtryk paa enhver Læser, der ikke var fra Bergen. Niels Klim mærker strax ved det første Bid i Kringlen, at den ikke vil smage ham, og bestyrkes herved i den Mening, at han ikke mere er Menneſte eller trænger til menneskelig Føde. Han kaster derfor Kringlen bort, og ee! denne begynder strax at bevæge sig om ham i en mindre

¹⁾ Holberg, *Selvsbiographie*, Levins Udg. S. 205—206, fmlgn. S. 156—157; N. Kl. iter subterraneum, ed. princ. 1741, p. 9 (5. udg. Str. ved R. B. 8, S. 198); *Epistl.* 42.

Cirkel, hvorved han føler sig dobbelt stolt, da han nu ikke alene seer sig ophøiet i Planetstanden, men endog til evig Tid skal opvartes af en Drabant. Men hans Glæde over denne Forfremmelse forstyrres ved en stor Røvsugl, som vil ham til Livs; han forsvarer sig med Vaadshagen, og da det omsider lykkes ham at bibringe Fjenden et dybt Saar, kan han ikke faae sit Vaaben ud igjen af dens Legeme. Da han nu er bleven bekendt med den høie Stands Farer, vil han ikke slippe Vaadshagen, men lader sig af Fuglen, der i sin Dødskamp slaer ned paa Planeten, drage med og lander saaledes paa Planeten Nazar. Ved hans Ankomst her er det Nat, hvilket han imidlertid kun kan mærke paa Solens Fraværelse, da det Lyg, som det af Solen bestraalede Firmament eller Jordens indre Hvælving kaster tilbage, gjør Nætterne her ligesaa lyse som Dagene. Udmattet af Reizens Besværligheder falder Niels Klim i Søvn og drømmer, at han er i Kirke i en Landsby ved Bergen og hører Degnen opæde; omsider bliver denne Lyd saa stærk, at han vaagner derved og nu opdager, at der er en brølende Tyr i Nærheden, som har foraarsaget Drømmen. Forstræffet vil han krybe op i et Træ, men dette modtager ham med et qvindeligt Skrig og et saadant Ordfigen, at han falder til Jorden. Strax derpaa seer han sig omringet af en Mængde bevægelige Træer og mærker nu først, at hvert har et Hoved mellem Grenene og i Stedet for Rod to smaae, korte Been, paa hvilke de langsomt flytte sig; de ere denne Planets Beboere, og det Træ, han vilde krybe op i, var Borgermesterens Kone i den nærmeste By. Klim bliver som Arrestant ført til Byen og indespærret i Borgermesterens Huus. Kort efter bliver han ført for Retten, hvor han naturligviis ikke forstaaer Noget af Forhandlingerne, da han ikke kan Sproget, men da Ceremonierne ved Rettens Holdelse ere andre end de i Europa brugelige, forekomme de

ham grændseløst urimelige. Siden erfarer han dog, at han, skjøndt han ikke kunde forsvare sig, dog af sine retfærdige og skarpsindige Dommere er bleven frikjendt. Rigeledes maa han siden, efter at have lært Landets Sprog, ofte erkjende, at hvad der ved første Biekaft er forekommet ham under al Kritik taabeligt hos denne Nation, dog ved nærmere Undersøgelse viser sig særdeles fornuftigt og viist. Den By, hvori han befinder sig, hedder Reba og er i Rang den anden Stad i Fyrstendømmet Potu, der har en Hovedstad af samme Navn. Paa Fyrstens Befaling, til hvem Klims Ankomst er indberettet, bliver denne underviist i Byens Gymnasium for derpaa at affendes til Hovedstaden Potu og forestilles ved Hoffet. Men han gjør kun daarlig Lykke i Gymnasiet, da han i Dybsindighed og skarp Dømmekraft ikke kan maale sig med de Indfødte og kun udmærker sig ved en hurtig Fatteevne, en Egenkab, hvorpaa man her ikke sætter Priis. Han bliver derfor dimitteret fra Gymnasiet med et meget ufordeelagtigt Testimonium som en til ethvert Embede, hvortil der hører Hoved, ubrugelig, overfladisk Person, men som ved sine lange Been, der gjøre ham langt hurtigere til Fods end Klodens Indbyggere, er bedst kvalificeret til Hofløber. Klim maa altsaa lade sig anfætte i denne Stilling hos Fyrsten, hvormed han naturligviis er meget utilfreds. Niels Klim, der i fire Aar har tjent som Hofløber i Potu, og har vandret Landet rundt med fyrstelige Breve og Forordninger, giver os nu en udførlig Skilbring af Potuanernes Charakter, deres Religion og Statsforfatning, deres videnskabelige og sædelige Dannelsse. Det er ofte bleven sagt, at Holberg i Skilbringen af Potus Stat og Folk efter Platons Exempel har villet opstille sit Ideal af en fuldkommen Stat og et viist Folk. Holberg selv har derimod aldrig sagt det, skjøndt han ofte i sine senere Skrifter omtaler sit Yndlingsarbejde, sin Niels Klim, og

navnlig kommenterer over flere Hovedpunkter i Skildringen af Potuanernes Indretninger. Den Tone, hvori dette skeer, er langt fra at give nogen Grund til hiin Antagelse, og overhovedet maa man sige, at en saadan Idealisme ligner ham overmaade lidt. Det synes meget snarere, som han betragter Alt, hvad han fortæller om Potuanerne, som Noget, om hvis Rigtighed der kan være forskellige Meninger, og ingenlunde vil have det, han i Niels Klims Reise synes at anbefale, ubetinget anseet for hans egen afgjorte Mening. Vi kunne derfor vistnok uden Betænkning frikjende Holberg for den Beskyldning, at have stillet sig et saa eensidigt og i mange Henseender saa indskrænket Ideal for Die som den potuanske Forfatning og Folkecharakter. Skildringen af dette Folk kan paa en Maade betragtes som Kjernen af det hele Verk, og har vist ikke Andet til Hensigt end Verkets øvrige Dele, nemlig at bestride herskende Fordomme. Holberg har i Fyrstendømmet Potu villet vise os et Exempel paa en Stat, der regjeres efter saadanne Grundsatninger, og paa et Folk, som i hele sit offentlige og private Liv gaar ud fra saadanne Forudsætninger, der i mange væsentlige Punkter ere dem, man i Europa og navnlig i Danmark antager for ufravigelige, stik modsatte, og dog styres og styrer sig selv ganske fornødtigt. Potuanerne ere et i høi Grad sindigt og ærbart Folk. De ere i Reglen langsomme Hoveder og kunne ikke fatte en Ting uden efter lang Betænkning, men da indsee de den ogsaa fra Grunden af og fare ikke let vild i deres Dom, fordi de aldrig afgjøre Noget før efter den strengeste Undersøgelse. Hos os ansees et hurtigt Hoved for det Samme som et godt Hoved, hos dem derimod antages det for et Tegn paa Overfladiskhed; derfor blev Niels Klim, da han dømt hurtig om enhver Gjenstand, af sine Lærere erklæret for en Fustentast, af hvem der aldrig kunde blive noget Grundigt. Ingen Potuaner

paatager sig Mere, end han kan overkomme; Ingen har flere end eet Embede, da man antager, at hvert Embede kræver sin Mand ubeelt; Ingen lægger sig efter mere end een Videnskab, da man mener, at der i enhver Videnskab kan være nok at gjøre for en heel Levetid. Hvad der ved denne Potuanernes Sindsbestaffenhed vindes i Grundighed, tabes derfor ikke i Hurtighed, thi jo dybere man har sat sig ind i en Sag, og jo rigtigere man i det Hele bedømmer den, jo lettere finder man ogsaa de korteste Veie til at føre den igjennem. Jeg har i Indledningen omtalt Holbergs alvorlige Dom om sin Tids Danste i denne Henseende (S. 16. See foruden det der anførte Sted, Epstl. 72 og 389). Men ligesaa velbetænkte som Potuanernes Meninger og Domme ere, ligesaa ædle og humane ere deres sædelige Begreber. I Agtelse og Erbhødighed for Alderdommen ligne de Spartanerne; de ere slittige, sanddru, oprigtige og billige i deres Domme over Næsten; de stye al overflødig Pragt og Luxus; Mødrene opamme altid selv deres Børn; disse opdrages med stor Omhyggelighed af Forældrene og undervises af de offentlige Lærere, der med den dette Folk egne Starpsindighed i en beundringsværdig Grad forstaae at udgranske Bestaffenheden af Enhvers Evner og Naturel. Bondestanden, langt fra at være trælbundet, æres og agtes som Rigets første Stand; Agerdyrkningen er i en blomstrende Forfatning, Kunstfliden ligeledes, saa meget mere som disse Træer have ligesaa mange Arme som Grene og derfor ere langt mere stikkebe til Haandarbeide end Menneskene. I Forbindelse hermed staaer en Yttring, som man, dersom den var skreven i vore Tider, vist vilde kalde demagogisk. Jo mere Godt man her nyder af Staten, jo mere beskieden og ydmyg opfører man sig; Niels Klim har ofte bemærket, at den rigeste Borger i Staden Potu stedsse hilste Alle, der mødte ham, meget ydmygt og bødte Hoved og Grene for

ethvert Træ af Almuen. Grunden hertil blev ham saaledes forklaret: det var Mandens Skyldighed, da han nød de fleste Fordele af Staten og altsaa var dens største Skyldner. Det er heel anderledes hos os, bemærker han, hvor de, der nyde størst Gode og fleest Fordele i Staten, see de Rindgere over Skuldrene med Foragt. Men hvor alvorlige Potuanerne end ere, saa ere de dog derfor ikke knurvorne. Naar de have endt deres Arbeide, more de sig med al Slags ustyldig Leg og Lyftighed. Dog mærker man aldrig den for Lediggjængere egne utidige Nysgjerrighed paa Gader og Landeveie. Selv da Niels Klim reiser fra Gymnasiet i Reba til Hovedstaden i samme Dragt, hvori han var nedstyrtet fra Oververdenen, og underveis maa forsvare sig med Baadshagen mod de vilde Aber, der antage ham for en af deres Lige, foraarsager dette pudseerlige Optog ingen Sammenstimlen af de paa Agrene ved Landeveien bestjæftigede Træer. For imidlertid at befrie ham for denne Ubehagelighed i Fremtiden lader Fyrsten ham klæde i potuanisk Dragt og forsyne med faldte Grene; hans hidtilværende, i Bergen syete Klæder ophænges paa Kunstammeret.

Regjeringsformen i Potu er uindskrænket monarchist og arvelig efter Førstefødselsretten. Fyrstens Person er hellig og uforkrænkelig; dog lider han ikke, at der vises ham slavisk Ydmyghed; da Niels Klim første Gang blev Fyrsten forestillet og gjorde Knæfald for ham, blev det ham betydet, at slig Dyrkelse kun tilkom Gud. Man kan ikke føre Proces med Fyrsten saalænge han lever ¹⁾); efter hans Død holdes

¹⁾ Mon heller ikke i Privatsager? kunde man spørge; Solberg siger rigtignok ikke Noget derom, og af de latinske Udtryk; han bruger, skulde man, dersom hans Latinitet var classisk, snarest troe, at han vilde benegte det; men dette er ubestvigeligt dog kun en unødig Udtrykmaade, thi hans Mening synes tydelig nok af andre Steder, f. Ex. „det lykkelige Skibbrud“, Akt 5, Sc. 8, og flere

der derimod offentlig Procedure og Dom over hans Regjering, en Institution, som ogsaa af Oldtidens Stribenter tillægges de gamle Egyptere¹⁾), hvorfra Høiberg ubentvøit har Ideen. Hos Egypterne kunde en afbød Konge ved Folkets Dom berøves den brugelige Begravelse; hos Potuanerne tilkjendes der ham ved Dom en Charakter, hvori hans hele Gravskrift bestaaer. Den fletteste Charakter „Maadelig“, som, naar den gives, opvækker stor Sorg i i den fyrstelige Familie, have, saalangt den potuanske Historie gaaer tilbage, kun to Fyrster faaet, den ene, fordi han af Ergjerrighed angreb og undertvang Nabolandene og derved gjorde det potuanske Navn forhadet hos andre Nationer; hvori den anden Fyrstes Forseelse har bestaaet, har Niels Klim ikke faaet at vide. Man fristes her stærkt til den Formodning, at der i Høibergs oprindelige Manuscript har staaet Noget, som han af Frygt har undertrykt, om en Fyrste, der af ubetænksum Iver for Religionen forbød sine Underfaatter ufylldige Fornøielser, tvang dem til at gaae i Kirke og derved befordrede Skinhellighed iblandt dem. Der gives i Potu ingen Rangforordning og ingen Adel; den første har engang været indført, men blev affkaffet igjen, da man indsaae dens fordærvelige Virkninger paa Borgernes Charakter; den sidste er ophævet ved Lov. Alle have fuldkommen lige Afgang til de offentlige Embeder; det Æneste, som giver den Ene Fortrin for den Anden, er Naturgaver og Dhgtighed. Høiberg har her ikke glemt sin gamle Indlingsidee; saalidt som den ene Stand i denne Henseende er berettiget fremfor den anden, saalidt er det ene Køn det fremfor det andet; Fruentimmer have fuldstændig lige Afgang

Udtringer i Sørgetalen over Frederik den Fjerde, hvortil jeg i hans Natur- og Folkeret heller ikke har kunnet finde Noget herom.

¹⁾ Diod. I., 72.

med Mandfolk til enhver Art af Underviisning og Ansættelse; i Niels Klims Tid beklædtes Finantsministerens Post af en Enke og Overdommerembedet i Kebsa af en Vomsfru; ja denne Frihed og Lighed er i den Grad uindskrænket, at selv Søcædterne for en Deel ere Biegebørn. Den potuanske Lovgivning foregaaer med stor Forsigtighed. Regjeringens Lovudkast bliver først i nogen Tid opslaaet paa Raadhusene i hver By, og det staaer da Enhver frit for at indgive sine Bemærkninger, Endringsforslag og Indbendinger derimod¹⁾. Disse blive da tilligemed Udcastet forelagte en Forsamling af Lovkyndige, som efter at have overveiet, hvorledes Loven bedst kan affattes, indstille den til Fyrstens Billigelse og Underskrift. Men saa stor Dyringsfrihed Undersaatterne have angaaende Regjeringens Lovforslag, saa farligt er det for dem selv at tage Initiativet ved Lovgivningen. Vil en Underfaat foreslaae enten en ny Lov eller Ophævelse eller Forandring af en gammel, saa maa han underkaste sig følgende Fremgangsmaade. Der lægges ham en Strikke om Halsen, med hvilken han maa staae paa Torvet under Bevogtning, medens hans Forslag tages under Overveielse af ovenmeldte Forsamling. Bliver hans Forslag billiget, saa bliver han æret og belønnet og føres i Triumph bekrandsset gjennem Byen, forkastes det derimod, saa bliver Projectmageren strax hængt. Ogsaa denne Idee har Holberg laant fra Oldtiden; omtrent den samme Bestemmelse tillægges Charondas, en gammel græsk Lovgiver i Nedre-

¹⁾ I Anledning heraf omtaler Holberg (mor. T., S. 436) en lignende Skik hos Romerne (hvorom Macrob. Saturn. 1, 16). I Rom skete det imidlertid, før at Folk i Forveien kunde gjøre sig bekendte med de Lovforslag, der skulde discuteres i Folkeforsamlingerne, men ikke før at indhente deres private Betænkninger derom.

italien ¹⁾). Projectmagere ere forøvrigt de Eneste, mod hvem der anvendes Dødsstraf, som ellers ikke bruges i Potu. I andre Tilfælde har Rettergangen ikke saameget gjort sig til Opgave at straffe Forbryderne som at forbedre dem. Men Maaden, hvorpaa dette gjøres, vilde rigtignok blive vanskelig at efterligne i Europa. Een af Holbergs paradøxe Ideer var den, at moralske Feil og Misgjerninger som oftest havde deres Grund i en Uorden i Blodet eller Væbsterne, og at derfor Lægekunsten burde gjøre det til een af sine Opgaver at curere moralske Feil med Medicin ²⁾. Dog maa herved

¹⁾ Sagen selv lader til at forholde sig rigtigt; Steberne hos de gamle Forfattere, hvor det berettes, findes anviste i R. F. Hermanns Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer, § 89, not. 15.

²⁾ Oprindelsen til denne Holbergs paradøxe Idee maa ubetvivel søges i den cartesianske Philosophie. Den berømte Philosoph Descartes eller Cartesius († 1650) antog Sjæl og Legeme for to forskjelligartede Bestanddele, der af Slaberen vare bragte i ubvortes Forbindelse; Legemet kaldte han en Maskine, der af sig selv bevægede sig efter mekaniske Love; Begrebet om det Maskinmæssige eller Mechaniske var meget ubestemt opfattet; det synes overalt, hvor Talen er om organiske Væsener, at skulle betyde, hvad vi kalde det Uvilkaarlige; Cartesius synes at have grundet Antagelsen paa den Erfaring, at Menneskenes Følelser, Begjæringer og Handlinger ofte ere ubevidste Virkninger af blinde Drifter. Men den fornuftige Sjæl skulde saa at sige være Maskinmester og benytte Maskinen til sit Brug; dog, ligesom Maskinmesteren kan tabe Magten over Maskinen og blive nødt til at lade denne gaae paa egen Haand, saaledes kan Sjælen ogsaa lade Tvilerne, og maa da lade Naturen raade sig selv. Hvorvidt dette skulde afhænge af Menneskets frie Villie, er ikke klart. Dyrene; som ingen fornuftig Sjæl have, ere blotte Maskiner, hvis hele Bevægelse er reent mekanisk; vi vilde nutildags sige: instinctmæssig; men Forskjellen er den, at vi med dette Udtryk ikke udelukke Begrebet om en Dyresjæl; Cartesius troede derimod ikke at kunne indrømme Dyrene nogen Sjæl for ikke derved at blive tvungen til ogsaa at indrømme dem et Liv efter dette, hvilket forekom ham farligt for Læren om Menneskets Udsædelighed (Holberg, Epist. 31). Men han tog sig ikke iagt for, at de, som havde Liv

bemærkes, at han undertiden selv spørger med denne Idee¹⁾ og ingenlunde vil udgive den for saa alvorlig meent som f. Ex. den om Dvindefjønnet's Emancipation. I Niels Klim har han imidlertid gjort den gjældende. Naar en Potuaner første Gang bliver domfældt i en Criminalsag, dømmes han til at aarelades, for at man kan erfare, hvorvidt hans Forseelse har havt sin Grund i en fysisk Uregelmæssighed, som tillige ved denne Operation kan hæves, hvilket kjendes paa den mere eller mindre rene Farve af den

til at fornegte denne, kunde falde paa at ubstrække hans Lære om Dyrene til selve Menneskene og stille disse som blotte Maskiner i hans Betydning, eller Væsener, der handlede ene efter blinde Drifter, af fysiske Aarsager eller ifølge en blind Stjærne, og ingen egentlig Sjæl havde. Det meest beryggede Skrift i denne Retning, l'homme machine af Lametrie, udkom først nogle Aar efter Holbergs Niels Klim, men der er vist intet Spørgsmaal om, at der allerede tidligere har været flaaet paa de samme Strengte. Holberg var som orthodox Christen langtfra at søle sig tiltalt af disse Anskuelser i det Hele, men han fandt dog, at der kunde være noget Sandt i, at fysiske Aarsager ofte kunde have nogen Deel i, hvad man pleiede at betragte og bedømme som moralske Feil (mor. L., S. 78), og synes tildeels at have interesseret sig for denne Idee, fordi Anerkjendelsen heraf kunde gjøre Menneskene mere humane, sfaansomme og tolerante i deres Domme (mor. L., S. 406 figd.); han dømmes ogsaa om det ovennævnte Skrift af Lametrie meget mildere, end man efter hans religiøse Standpunkt skulde vente (Epstl. 466—467). Forøvrigt omtaler han etsteds (Epstl. 281) et dunkelt Sagn om, at Aareløbning skal have været brugt som militair Straf hos de ældste Romere. Prof. Elberling har gjort mig opmærksom paa, at det findes hos Gell. X, 8; Frontin. strateg. IV, 1, 16. Dette vilde imidlertid vist neppe have foranlediget en saadan Idee hos Holberg, dersom ikke det syttende og attende Aarhundredes Philosophie havde fremkaldt den.

¹⁾ F. Ex. i „Den Bægelsinde“, Aft. 1, Sc. 6, foruden det nedenfor omtalte Sted i Niels Klim.

hvilde Bædse, som disse Træer have i Stedet for Blod. Det er altsaa egentlig ingen Straf, skjøndt det dog i Realiteten bliver det, da der altid klæber en vis Infamie ved Aareladning ifølge Dom. Forseer han sig anden Gang, saa straffes han med Landsforviisning eller rettere, som vi siden skulle see, Forviisning fra Kloden. Forøvrigt er det en loubefalet Brug i Potu, saavel ved criminale som ved private Processer, at Sagerne ikke paadømmes paa det Sted, hvor Parterne boe, men i en fjern Provinss, og uden at deres Navne blive Dommerne bekjendte¹⁾. Dette skeer, for at Dommerne ikke skulle lade sig bestikke eller paa anden Maade forlede af Partisthed. Et værre Skudsmaal end det, Holberg herved indirecte giver de daværende danske Domstole, kunde de vist vanskeligt faae. De potuaniske Advocaters Taler ere korte og tør ikke gaae udenfor Sagen, hvilket kan paadrage dem flemme Ubehageligheder; Potuanerne sætte overhovedet ingen Priis paa Beltalenhed.

Hvad Potuanernes Religion angaaer, saa troe de paa een Gud, som er Verdens Staber og Bestyrer. Deres vigtigste Læresætning om ham er den, at han er ubegribelig; det er derfor strengt forbudt at speculere paa hans Væsen og ville udgranske det ved metaphysiske Undersøgelser; en Metaphysiker er i Potu en Forbryder, der straffes med Aareladning og Forviisning. Som Symbol paa denne Guds Ubegribelighed holdes der en aarlig Fæst paa et mørkt Sted, hvor man tilbringer hele Dagen henrykt i Bøn. Desuden holdes der fire andre aarlige Fester paa de fire Aarstider for at takke Gud for Aarets Gaver. Denne

¹⁾ Der forekommer forøvrigt en lille Mobsigelse i dette Punkt, idet han paa et andet Sted fortæller, at Overdommerinden i Keba havde faaet denne Post, fordi det var hendes Fødeby, med hvis Forhold hun var bedst bekjendt.

offentlige Gudstjeneste bestaaer blot i Bøn og holdes uden alle Ceremonier og uden Sang og Musik; da Alt hos dette Folk, og Religionen med, er grundet paa Forstanden, saa føle de naturlignvis ingen Trang til noget Dpløftende for Gemyttet og Følelsen, og de finde det latterligt at høre af Niels Klim, at Europæerne henvende sig til Gud paa Noder og vilde formilde Guddommen ved Triller, Fløiter og Trompeter¹⁾. Ingen tvinges til at deeltage i den offentlige Gudsdyrkelse uden i det Høieste ved den offentlige Menings moralske Tvang, thi den potuante Regjering mener, at udvortes Kirketvang kun føder Hyklerie (altsaa ganske det Modsatte af, hvad Chr. 6tes Regjering meente). Ligeledes hindres Ingen i uskylbige Fornøielser, og alle anstændige offentlige Forlystelser ere tilladte. Flere Helligdage end de omtalte 5 Fester have de ikke; de antage, at mange Festdage kun tjene til at befordre Lediggang; de bede sjelden, men da bede de med inderlig, brændende Andagt; de erkjende Troen for al Religions Grundvold, men deres meest anseete Philosoph har sagt, at Troen viser sig bedst i gode Gjerninger mod sine Medskabninger og i at betvinge sine egne fjæreste Lidensfaber, da kun de Dyder have Værd, hvis Udøvelse falder et fordærvet Hjerter tung og vanskelig, medens derimod udvortes Andagt er Noget, som enhver Læstefuld kan udøve, da det ikke koster mindste Selvfornægtelse. Ved dette og flere lignende Steber hæver Forfatterens Tone sig mærkeligt; i Stebet for at yttre sig med sin sædvanlige tørre, lunefulde Ironie taler han som den, der er alvorlig begejstret; vi maa erindre, han staaer med disse Meninger saa godt som ganske alene ligeoverfor Regjeringen og sin

¹⁾ Holberg har for sit Vedkommende modificeret denne og flere Meninger i mor. T., S. 394 flgd.; Episl. 56.

Tids Mægtige. I Modsætning til de danske Heldører paa Forfatterens Tid troe Potuanerne ikke paa nogen Gjengjældelse førend i det andet Liv og tillade sig derfor aldrig nogen andægtig Triumph over de Ulykker, der ramme deres Venner (sm. lgn. Epstl. 83). Naar de have seiret i Krig, holde de ikke Seiersfest, men anlægge tværtimod Sorg, da det bedrøver dem at have maattet stille saamange af deres Brødre ved Livet. De fordømme aldrig Noget for afvigende Religionsmeningers Skyld, og Regjeringen har det Princip aldrig at forfølge Noget af denne Grund, da den anseer det for barbarisk at ville lægge Vaand paa fornuftige Skabningers Domme og herske over Samvittigheder. Denne Tolerance strækker sig dog, som ovenfor bemærket, ikke til Metaphysikere, da disse i Gjærningen forsynde sig mod Troen paa Guds Ubegribelighed og derved blive til Kjettere og Forbrydere, hvilket unegtelig er omtrent det Samme, som man vilde sige, at det her er Enhver tilladt at troe, hvad han vil, naar han blot troer det blindt, men forsøger han at give sig selv og Andre Grunde for sin Tro, saa skal han faae en Ulykke. Vi see heraf, at hvor ivrigt end Niels Klims Forfatter prædiker Tolerance, saa maatte dog Folket have ham til Erkebisp. Forøvrigt følger det af sig selv, da den potuanske Religion er en absolut fornuftig Religion, at den i ingen væsentlig Væresætning kan afvige fra Christendommen. Derfor gik ogsaa Fyrsten af Potu, da han første Gang af Niels Klim lod sig underrette om den christelige Religions Hovedlærdomme, sin Forundring over, at et saa naragtigt Folk som Europæerne kunde have saa funde Begreber i Religionen. Niels Klim ansaae i Begyndelsen den potuanske Religion for en blot Naturreligion, men siden fik han at vide, at Potuanerne, ligesaa vel som de Christne i Europa, udgave deres Religion for aabenbaret. Holberg siger meget naivt i Fortalen til sine moralske Tanker, hvor

han omtaler Niels Klim, at Autor her har taget den Præcaution at vise Revelationens Nødvendighed for at gjendrive dem, som have negtet dens Fornødenhed (rettere: for at man ikke skulde bestynde ham selv for at negte dens Fornødenhed). Men denne Præcaution har vist neppe hjulpet ham synderlig i Bedkommendes Dine¹⁾.

Efter at have givet os Underretning om Potuanernes Religion og Statsbestyrelse gaaer Niels Klim over til Beskrivelsen af deres Universiteter og Videnskabernes Tilstand, eller med andre Ord, Autor rustet sig til et nyt Hovedslag mod Kjøbenhavns lærde Verden. De Videnskaber, der dyrkes ved Kjøbstædens tre Universiteter, ere Historie, Statsøkonomie, Mathematik og Lovkyndighed. Det følger af sig selv, at der i den underjordiske Verden ikke kan være Tale om vore gamle Sprog, og andre Sprogvidenskaber er der heller ingen Anledning til, da alle Beboere af Planeten Nazar tale eet Sprog. Men ogsaa Theologien falder bort som Videnskab, thi da Metaphysiken er forbudt, uden hvilken den ikke kan fremsættes i et philosophisk System, saa kommer den til at bestaae i de blotte Troeslærdomme og er saa kort, at den kan skrives paa to Sider. Medi-

1) Naar han paa samme Sted siger, at den aabenbarede Religion er grundet paa den naturlige, saa kan Motiveringens af denne Sætning findes i hans Epstl. 130. Han synes nemlig at mene, at Christendommen intet Nyt har lært, men at dens Fortjeneste bestaaer deri, at den først har udtalt samlet, hvad der saa adspredt, stykkevis og blandet med Misfærelser beels i de forskjellige Religioner, beels i enkelte hebenske Philosophers Lære; Tanken synes omtrent at være denne: hvorledes skulde Christendommen blive forstaaelig for Menneskene, naar den vilde lære dem Andet, end hvad der af Naturen saa tilhyllet i deres Bevidsthed? Den bliver netop paa denne Maade en Aabenbaring i dobbelt Henseende.

cinen er heller ingen akademisk Videnskab; thi da Potuanerne leve ordentligt, saa vide de næsten Intet af indvortes Sygdomme at sige og have altsaa ingen Brug for en Lægevidenskab (det er godt for dem!). Derimod foredrages dog ogsaa Moralphilosophien. Videnskabernes Theorier ere korte, da Potuanernes Grundighed, Øjfsindighed og sunde Sands ikke udsætter dem for at forvilde sig i nogen vidtløftig eller spidsfindig Dialektik. Derfor behøve de potuanste Studenter ogsaa kun kort Tid til at fuldende deres Studeringer. Universitetslærerne skulle, hvis de ville beholde deres Plads, hvert Aar gjøre Gavn ved Skrifter, der virkelig bidrage til deres Videnskabs Fremme, at man kan have en antagelig Sikkerhed for, at de selv gjøre Fremstribt. Ligeledes ere de forpligtede til at anstille Qvelser for derved at udforske de Studerendes Anlæg og derefter at kunne give dem Vidnesbyrd. (Saa ere vore Examina dog vist nok saa gode). Ingen maa være Universitetslærer uden først at have været i en praktisk Stilling, da man ikke antager, at Noget kan give grundige Forstrifter, naar han ikke har styrket sin Kundskab ved Erfaring. At Ingen studerer mere end een Videnskab, og at Polvhistorie ansees for et Tegn paa et flygtigt Hoved, er allerede bemærket. De akademiske Grader uddeles uden Ceremonier, og det følger af sig selv, at der ikke disputeres. I ældre, barbariske Tider havde dette været brugeligt, men i Niels Klims Tid havde man for længe siden indseet, at akademiske Disputatser ikke opfyldte deres Hensigt. De bruges derfor ikke mere ved Universiteterne, men opføres derimod endnu som Farcer til Folks Fornøielse; det er nemlig Brug, naar der offentlig gives Tyrefegninger og Hanekampe, til behagelig Afveksling mellem Alterne at underholde Publikum med lærde Disputatorier. Bisse Folk, som deraf gjøre sig Indtægt, underholde øvede Disputatorer, som ved slige Leiligheder til Morfskab for Til-

fkuerne hidses paa hinanden, hvortved der da, ligesom ved de engelske Hanefegtninger, indgaaes bethdelige Bæddemaal faavel mellem de Kjømpendes Herrer som imellem Tilfkuerne. Herrerne have imidlertid leiet visse Betjenter, som med et Slags Shyle skulle prikke Disputatorerne for at muntre dem, naar deres Iver sagtnes. I Niels Klims Tid var en vis Borger i Reba alene ved den Disputator, han underholdt, bleven en rig Mand. Men denne Disputator var ogsaa en saadan Dialektiker, at han kunde bygge op og rive ned hvad det skulde være og forstod saaledes at tumle med de logiske Baaben og Snarer, at Larmen af hans Distingeren, Subsummeren og Limiteren bragte enhver Opponent til at forstumme, hvorfor hans Herre heller ikke var at bevæge til at sælge ham, skjøndt Bæddekampenes Entrepreneurer havde budt ham store Summer. Niels Klim, der selv var baccalaureus philosophiae og havde erhvervet denne Grad ved Kjøbenhavns Universitet med stor Hæder ved at disputere om Grækernes og Romernes Tøfler, maatte græde af Uergrelse over at see saa hellige og ærværdige Dvælsere paa denne Maade nedværbige. Disputerekunsten holdes altsaa ikke i Ere hos Potuanerne. Talekunsten er, som ovenfor bemærket, heller ikke i høi Priis; alene Juristerne lægge sig efter Veltalenhed, da disse ere de Eneste, der som Sagsførere kunne have nogen Nytte af denne Færdighed. Det lader nemlig i det Hele taget ikke til, at der ved den potuanste Gudstjeneste holdes Prædikener; derimod omtales der paa andre Steeder Taler af Universitetslærere samt Lovtaler ved Begravelser; i disse sidste eller i Mindeskrifter at rose den Afdøde mere end han fortjener eller skjule hans Feil er forbudt ved Lov og kan paadrage Taleren Straf; vi see altsaa, at Mag. Rosiflengius vilde komme meget ilde an i Potu. Det tillades Ingen at skrive Bøger, før han er over 30 Aar; Niels Klim vovede derfor ikke at fortælle,

at han i Kjøbenhavn allerede havde skrevet flere lærde Afhandlinger, før han havde naaet den mandlige Alder. Denne Ytring lægger Holberg ham egentlig i Munden paa sine egne Begne¹⁾). De Skrifter, der udkomme, ere ingen Politicensur underkastede men derimod en æsthetisk Censur, idet der er ansat visse auctoriserede Smagsdommere, der ikke tillade Noget at blive trykt, som strider mod Belansthændighed eller mod sund Sands eller er af altfor intetsigende Indhold. De Samme visiterer ogsaa til visse Læber Boglæder og Bibliotheker for at see, om Bøger af ovennævnte Beskaffenhed have indsneget sig fra Udlandet, hvilke de da confiskere og kaste i Kloakerne. Om disse og flere andre af Forfatterens Ideer maa man vistnok sige med Werlauff, at de kun kunne tænkes gjennemførte i en digtet Verden. I det Hele kan man vist ikke Andet end finde dette vise Folks Institutioner og hele Tænkemaade bygget paa en saa grundig og forstaaelig Prosa, at man bevæges til alle mulige velvillige Følelser for dem undtagen Begeistring. Forfatteren fortæller os ogsaa selv, at Poesien kun dyrkes lidet i Potu, og at den potuanske Poesie kun ved en lidt høiere Stil afvikler sig fra Prosa, da Potuanerne, ganske i Overensstemmelse med deres ovenanførte Ytringer om Kirkesangen, finde Rhythmus og Versemaal latterlig og unyttig²⁾). At han giver dem Stikkelse af vandrende Træer, er vist intet ganske tilfældigt Indfald, men staaer uidentivt i Forbindelse med Følelsen af det Træagtige i deres hele Væsen³⁾). I

1) Smlgn. Selvbiographien, Levins Udg. S. 36.

2) Dette synes virkelig paa Holbergs gamle Dage, da han ikke mere havde Lyft til at gjøre Vers, at være bleven hans egen alvorlige Mening (mor. T., S. 413 flgd.; Epistl. 453); ligeledes var det Sneedorfs (patr. T., Nr. 15).

3) Smlgn. Metamorphosis, B. 1, F. 2 mod Enden.

fit Leonet hylbede han heller ikke deres Principer, thi han studerede mere end een Videnskab, spillede paa mere end eet Instrument og dyrkede Poesien. Men vi maa igjen tilbage fra vor Forfatter til hans Helt.

Niels Klim, utilfreds med den i hans Dine saa nedværdigende Stilling som Hofløber, indgiver forgjæves den ene Ansøgning efter den anden til Fyrsten om en mere passende Ansættelse. Han stræber derfor af al Magt at udmærke sig ved Noget, for om muligt derved at overvinde Fyrstens Mistillid til hans Evner. Dette lykkes ogsaa tildeels. Paa sine mange Vandringer faaer han Leilighed til at lære alle Rigets Dele at kjende og sættes derved istand til at forfatte en statistisk Beskrivelse over hele Fyrstendømmet Potu, som han overrækker Fyrsten. Denne roser hans Arbeide i Statsraadet, og man beslutter til Geographiens Fremme at sende ham ud for at omvandre og opbage hele Planeten Nazar. Dette havde nemlig indtil da endnu Ingen kunnet udføre, thi skjøndt hele Planeten kun er 200 Mile i Omkreds, saa er dette dog for Træerne, paa Grund af deres langsomme Gang, en uhyre Reise, tilmed da man her ikke kan reise anderledes end til Fods, eftersom Planeten ikke har Heste, ligesom Jorden heller ikke frembringer Havre. Indbyggerne havde derfor før Niels Klims Tid intet Begreb om, hvor lille deres Klobe er, men han blev ved sine lange Been Nazars Magelhaens eller Cook. Paa sin Vandring omkring Planeten bliver han bekjendt med de vidunderligste Folkesæd og finder sig derved foranlebiget til at bede os om ikke at være for vantro eller beskylde ham for at digte. Holberg har ved det hele Verf den Vihensigt at gjøre sig lystig over løgnagtige eller lettroende Reises Beskrivelser. I Hovedsagen tjener Beskrivelsen af Niels Klims Reise om Planeten Nazar deels til videre at udføre enkelte af de filosofiske Ideer, Forfatteren har neblagt i Skilbringen

af Potus Stat og Folk, idet han, med mere ubunden Ironie og Lune end der, enten opstiller dem i Carricatur og saaledes paa en Maade gjør Nar af sin egen Philosophie eller belyser dem ved i Modsetning til dem at give os et Carricaturbillede af europæiske Skikke, Sædvaner og Meninger, deels er denne Reisebeskrivelse en Form, hvorunder han fremsætter nye Ideer om det virkelige eller indbildte Værd af visse jordiske Goder og reelle eller phantastiske Gjenstande for Menneskenes Ønsker eller udgyder sit satiriske Lune over forskjellige Sider af Europæernes offentlige eller huslige Liv. Niels Klim kommer saaledes til et Land, hvor Indbyggerne paa Grund af et overordentlig fundt Klima ere aldeles frie for Sygdomme, men finder ikke, at deres Lykke svarer til hans Forventning, thi de føle den ikke, fordi den aldrig afbrydes, og da de savne den stadige Paamindelse om vor Dødelighed og vor svage jordiske Natur, som vi faae ved Sygdom og legemlige Lidelser, saa savner man ogsaa hos dem al Velvillie, Nærlighed og Deeltagelse for Andre. Endnu mindre fandt han Indbyggerne i et andet Land lykkelige, hvor, som i Gulbalderen hos Digterne, Jorden af sig selv i Overflødighed frembragte Alt, hvad der behøvedes for at nyde Livet i høieste Maal, saa man aldeles ikke behøvede at arbejde for sit Ophold eller for at skaffe sig nogen nok saa udsøgt Nydelse; han finder dette Lands Beboere, der leve i bestandig Lediggang og Nydelse, overmætte og kjede af Livet, martrede af Sjæls- og Legems-sygdomme og hengivne til en Tungsindeghed, der ofte driver dem til fortvivlede Foretagender eller til Selvmord. Af et Fyrstendømme, der formedelst sin uhyre Rigdom, sine Guld- og Sølvminer og Perlefisseries er den mægtigste Stat paa hele Kloden, faae vi en Beskrivelse, som gjerne kunde gjælde prophetisk om det nuværende Californien; den største Deel af Indbyggerne maa, fordømte til den stammeligste Trældom,

rode i Jorden for den kjære Bindings Skjld; Landet er fuldt af Røvere; Alle betragte hinanden med Frygt og Mistanke eller med Misundelse, da Enhver anseer den Anden som en Fjende, der lurder paa hans Midler, og Ingen er sikker paa sit Liv. Men ikke blot de materielle og physiske, ogsaa de aandelige Gøder, forsaavidt de beroe paa Naturen eller Lykken, er det efter Holbergs Mening ikke ønskeligt at være i uindskrænket Besiddelse af. Niels Klim kommer til et absolut fornuftigt Folk. Hvori Holberg egentlig tænker sig dette Folk forskjelligt fra hans Botuanere, er vanskeligt at sige; det forekommer mig, som han her med en maaskee kun halv bevidst Ironie parodierer dem, og dermed sig selv. En høitstaaende Statsmand i dette fornuftige Land har for Niels Klim holdt en naturligtviis høist fornuftig Forelæsning over Statens Tilstand. Han ansaae det ikke for gavnligt, at der var flere fornuftige Folk i en Stat, end der behøvedes til de offentlige Embeder; hvad Dyrigheden i andre Lande kunde udvirke ved Blendverk, f. Ex. ved Rang og Titler, dertil udfordredes her solide Belønninger, som udtømte Skatkammeret; i andre Lande kunde Krigsfolk ansføres til usorfærbede at gaae de største Farer imøde ved Haabet om et ubødeligt Navn, men her saae man kun et tomt Ordspil i Udtrykket, at leve efter Døden, og satte ingen Priis paa en Nøes, som man efter Døden ikke kunde høre; der var ingen Kappelyst mellem Borgerne, da Alle vare lige kloge, og Ingen kunde gjøre sig Haab om at udmærke sig fremfor de Andre; derfor kunde ingen stor Bedrift og intet for Fædrelandet nyttigt Verk komme i Gang; han antog derfor, at i en vel indrettet Stat i det Mindste Halvdelen af Borgerne nødvendig maatte være Narre, da Daarstab havde samme Virkning i Samfundet som Syre i Maven; Regjeringen havde derfor besluttet at sende et stort Antal Borgere som Colonister til

fremmede Lande og udbede sig igjen af Nabolandenes Regjeringer et tilsvarende Antal Narre, og Regjeringsmanden endte med at tilbyde Niels Klim Borgerskab i Landet, en Compliment, hvorved vor Reifende fandt sig libet smigret. Han antager forøvrigt, at de her udtalte Maximer, ihvor rigtige de end kunne være, dog aldrig kunne faae synnerlig praktisk Betydning i Europa, hvor der vist neppe findes nogen Stat eller nok saa lille By, hvis Mave lider Mangel paa den her omtalte nyttige Shre. Jeg skal ellers ikke negte, at denne Skilbring gjør et Indtryk, som om Holberg ved „fornuftige Folk“ forstod Egoister og ved „Narre“ Folk med menneskelig Følelse. Havde Forfatteren ikke været ironist Satiriker, vilde han maastee i en rigtigere Form have udtrykt den Sandhed, der forebæver ham, at nemlig den kloge, beregnende Egoisme, der iøvrigt, langtfra at være Fornuft, netop er Fornuftens farligste Fjende, vist ogsaa altid vilde blive denne for stærk i det politiske Liv, dersom den ikke tillige havde en anden Modvægt i den dumme Egoisme¹⁾). Men ikke blot Daarstaben er i Forfatterens Dine god for Noget, selv angaaende det moralske Onde opfaster han en lignende Tvivl. Niels Klim kommer til et fuldkommen uafhængigt Folk, som ingen Love og ingen Statsforfatning har og ingen behøver, fordi Enhver uden Tvang, af medfødt Tilbøielighed udøver Dyden. Men Følgen heraf er, at det næsten mangler al Cultur, og at Videnskaber som Lovkyndighed, Historie, Politik og Moralphilosophie her ere aldeles ubekjendte. Man seer intet Spor af Pragt eller Skjønhedsfands, og ligesom man i det fornuftige Land savnede Daarstaber, saaledes savner man i det uafhængige Land Videnskaber, der ligesaa ofte som hine blive Sporer for store Handlinger.

¹⁾ Samme Idee forekommer ellers noget anderledes, og ved det foregaaende noget bedre motiveret i Holbergs mor. T., S. 127.

Niels Klim kommer imidlertid i sine Betragtninger til det Resultat, at Manglen af Cultur i ethvert Tilfælde bliver at foretrække for Manglen af Dyd, og at de gode Virkninger, man hos os undertiden kan spore af onde Lidenstaber, dog helst maatte undværes, da der dog, naar Alt kommer til Alt, aldrig kan udspire noget Gødt af et ondt Frø, og han tager derfor ikke i Betænkning at erkjende dette Folk for lykkeligt¹). Der er intet Land, som Niels Klim paa sin Reise længes saameget efter, som det philosophiske Land, der, efter hvad man har fortalt ham, skal være beboet af lutter Philosopher, og han veed af sin Plato, at det er et lykkeligt Land, hvor enten Kongerne philosophere eller Philosopherne ere Konger. Det undrer ham rigtignok, da han kommer ind i Landet, at finde det aldeles øde og uvejsomt; han bliver imidlertid af en Bonde, der møder ham, underrettet om, at Philosopherne i Hovedstaden for Tiden speculere paa at opdage en Veie til Solen og derfor ikke have Tid til at tænke paa Veiene i deres eget Land. Da Klim kommer ind i Hovedstaden, finder han Gaderne fulde af Sviin og Philosopher, som han kun paa Skikkelsen kan kjende fra hinanden. Philosopherne ere altfor meget fordybede i deres Betragtninger til at kunne svare paa Niels Klims Spørgsmaal, og da een af dem i Distraction tilføier ham en meget grov Fornærmelse og ikke finder det Umagen værd at gjøre ham en Undskyldning derfor, bliver vor Helt hidsig og giver Philosophen et Ørfigen. Men han maa nu erfare, at ingen Brede

¹) Bernhard Mandeville, en for sit ryggeløse Fritænnerie berøgtet engelsk Forfatter († 1733), havde i et Digt, kaldet „Fabel om Bierne“, villet gjøre den Sætning gjældende, at Lidenstaber og Laster ere nødvendige i et borgerligt Samfund. Dette Skrift, der i sin Tid synes at have gjort Opfigt, omtales af Holberg i Epist. 21.

er forfærdeligere end den philosophiske, thi den Visse farer ham strax i Haaret, og da de begge i voldsomt Slagsmaal tumle om paa Jorden, styrter en stor Mængde af Philosophens Colleger over vor ulykkelige Rejsende og prygler ham halv ihjel, hvorpaa de, trætte men ikke møtte af at mishandle ham, slæbe ham ind i et Slags stort Værelse eller Pulterkammer for at fortsætte deres Hævnen og havde sikkert myrdet ham, hvis ikke fire andre Philosopher havde taget sig af ham og ført ham hjem til sig. Disse ere Professorer i Lægevidensskaben, og efter at have udspurgt Niels Klim om hans Fædreland, hans Levemaade o. a. d. lukke de ham inde i et Anatomiekammer. Nogen Tid efter kommer hans Verts Kone og bringer ham Noget at spise, og af hende bliver han nu underrettet om, at hendes Mand og de andre medicinske Professorer, paa Grund af hans usædvanlige Skabning, til Lægevidenskabens Fremme have besluttet at anatomere ham. Dog bliver han lykkelig befriet fra denne Dødsangest og Fare, idet Fruen, hvem man ikke kan fortænke i, at hun er hjertelig kjed af sin Philosoph, er forelsket i vor Ven og flygter bort med ham. Men paa den anden Side kan man heller ikke fortænke Niels Klim, ihvortaknemmelig han end er for sin Nedning, at han dog ikke kan føle Gjentjærlighed til et Træ, og derfor, saasnart han er paa fri Mark med Professorinden, bruger sine lange Been for at slippe bort fra hendes Omhæng og det philosophiske Land. Han fik fra den Tid af en saadan Skræk for Læger og anatomiske Instrumenter, at da han siden kom til et Land, hvis Hovedstad var Lægekunstens berømteste Sæde, turde han ikke opholde sig nogen Nat over i Byen, saa meget mere som han af de publicerede Lister over Fødte og Døde saae, at de Sidstes Antal oversteg de Førstes med Mere end det Tre dobbelte, og styndte sig derfor bort og standsede ikke, før han kom til en fire Mile derfra beliggende

Landsby, hvor der ingen Læger var, og altsaa heller ingen Syge. Dog finder han eetsteds Lægekunsten anvendt paa en saa eiendommelig Maade, at han ikke kan Andet end opholde sig noget længere for at iagttage en saa mærkværdig Institution. Det er een af Botuanernes Ibeer i Criminal-lovgivningen, som hos een af de Nationer, han besøger, er gennemført i sin hyerste Conseqvents. De sædvanlige criminelle Straffe, som i andre Stater anvendes mod Lovovertrædere, bruges ikke her, men Justitsen er i Lægernes Hænder, som foreskrive f. Ex. Lazativer mod Skrivesyge, Pulver mod Gjerrighed, tempererende Draaber mod Hovmod, Chinabark mod Bellhst o. s. v. Men ligesom denne Nation lader Medicin træde i Stedet for Justits, saaledes bruger den paa den anden Side Lecture som Medicin, idet een Forfatters Prædikener bruges til at sætte en svag Maves standfede Functioner i Gang, og en andens ophygkelige Betragtninger anvendes mod Søvnløshed. Niels Klim finder denne hele Indretning meget beshynderlig men dog ikke aldeles gal. Gengang besøger han paa sin Vandring i Løbet af nogle Dage to Nationer, der af Naturen ere saaledes bestafne, at den ene sover 20 Timer i hvert Døgn og vaager de andre 4, den anden derimod albrig sover, men baade Nat og Dag er i ibel Virksomhed, hvilket tilskrives den Omstændighed, at den har Dvægsølv i sine Arer, og ikke den sædvanlige hvide Vædste, som ellers Træerne paa Nazar have i Stedet for Blod. Ikke desto mindre udrette de Første i deres korte Dag meget mere end de Sidste i deres hele Døgn, fordi hine i Alt, hvad de have at gjøre, bestandig ad den korteste Wei gaae lige til Sagen, sætte al overflødig Vidtløftighed tilside, affatte deres Love og Tractater kort, skarpt og grundigt, holde Rettergang uden lange Taler eller formelle Forhandlinger, holde korte men indholdsrige Prædikener og overhovedet ere Mestere i den Sparjømhed med Tiden, som ved kraftfuld Skarp-

findighed, hurtigt praktisk Blik og Orden i Hovedet bliver mulig (Potuanerne med deres befindige Langsomhed vilde neppe være i Stand til at gjøre Mikrokianerne dette efter), medens derimod det andet Lands Indbyggere, aandeløse af Hastverk og Travlhed med Ingenting, indvikle Alt, hvad der skal udrettes, i uendelige Omsvøb, Formaliteter og vidtløftig Snak, procedere gennem 16 Instantser, forfatte Beskrivelser over enkelte Kirker i 24 Bind og Rigprædikener over enkelte Raadmænd i 18 Bind. Naturen har altsaa viselig sørget for begge disse Nationers Fornødenheder. I at udfthre en anden Nation paa Nazar har den viist sig meget lunefuldb. Dette Folks Natur er saa beshynderlig, at alle Landets Indbyggere i deres Ungdom ere findige, forstandige og ærbare, men saasnart de ere over 40 Aar, begynde de at blive letfindige, fremsufende, lidensfabelige og Slaver af deres Lyster og karakterisere sig overhovedet ved den Sindsbefkaffenhed, der hos os er egen for Ungdommen, og naar de naae Oldingsalderen, blive de reent barnagtige og lege som Børn. Dette gjælder om begge Kjønn; gamle Mænd drive omkring paa offentlige Steber og gjøre gale Streger, og gamle Damer hænge sig af ulykkelig Kjærlighed. Oldinge og ublevete Damer spille Top og lege med Duffer. Denne bagvendte Natur kræver begribeligviis bagvendte Love. Oldinge og gamle Koner skulle være deres Børn hørige og lydige; naar Een har naaet sit fyrræthvende Aar, bliver han efter Loven umyndig, og de Contracter, han slutter, ere ugyldige, saafremt de ikke bekræftes af hans Børn eller Formyndere; Embedsmænd faae kort før denne Alder deres Afstjeb. Niels Klim finder, at vi Europæere ogsaa kjende Exempler paa dette Naturphænomen, vel ikke hos hele Nationer, men dog hos ikke saa enkelte Mennester. I Kongeriget, eller rettere Dronningriget, Koffeku finder et ligesaa beshynderligt Forhold Steb, hvori dog, som Niels Klim siger,

ikke Naturen men kun Lovene ere Skjld. Her ere nemlig Mandfolkene, paa samme Maade som i Europa Fruentimmerne, udelukkede fra al offentlig Ansættelse og borgerlig Myndighed. De gjøre vel Krigstjeneste, men kunne kun blive menige Solbater, høist sjelden Underofficerer; Fruentimmerne derimod beklæde alle geistlige, militære og civile Postet, medens Mandfolkene have de huslige Forretninger at besørge, koge, sje, spinde og faae Hug (man maa' nemlig erindre, at dette Sidste i Europa paa Holbergs Tid hyppigere end nutildags faldt i Fruentimmernes Lod). I ethvert Huus, hvor man kommer, finder man Fruen i Studerekammeret i Papiær op over Dørerne, Herren derimod i Kjøkkenet slysende med Potter og Pander (dette var nemlig i Europa paa Holbergs Tid endnu en ganske anstændig Forretning for Damerne). I Selskaber gjøre Somfruene fin Cour til de unge Herrer, af hvem deres Hylbing modtages med bly Beskjedenhed, blandet med lidt elskværdigt Coquetterie; paa Gaderne løpse de sig, og deres Cour til de unge Mandfolk er her, især om Aftenen, af noget grovere Art; indbyrdes prale de af den Rykke, de gjøre hos smukke eller fornemme Mandfolk; de gjøre Vers til deres Elskede og opvarte dem med Serenader, saa at de unge Mandfolk længe ikke kunne vide, om de ogsaa have reelle Hensigter, men naar de omsider rykke ud med deres Frierie, saa strider det ogsaa mod Belansthændigheden for en ung Herre strax at sige en Somfru Ja. Mandfolkene ere ellers flemme til at føre Byksladder og kunne ikke godt tie med en Hemmelighed. Den regjerende Dronning i Kofleku har et stort Harem, hvori der er over 300 smukke Mandfolk. Niels Klim maatte stynde sig bort, da han blev advaret om, at hendes Majestæt havde seet ham, og han var i Fare for at blive kapret. Vor Rejsende fandt som Europæer alt dette fuldkommen affindigt, men de Underjordiste, og Potu=

anerne i Særbeleshed, vilde ikke give ham Ret heri. De paaastode, at den hele koflekuanste Indretning ikke var galere end den europæiske, men kun gal paa en anden Maade. Hos en anden Nation ere de ægtefabelige Forhold heel anderledes. I denne Nations indvortes Bygning finder den Anomalie Steb, at Hjertet sidder i det høire Laar og altfaa bæres i Buxerne. Som en Følge heraf ere 'disse Folk de største Kujoner paa Nazar og slaæs albrig med Andre end saabanne, der ikke kunne slaæe igjen. De ere derfor ogsaa store Helte i at kudske deres Koner. Gjæstgiveren, hos hvem Niels Klim er taget ind, falder paa Knæ og beder om Naade, da Gjesten skjænder en Smule paa ham over Madens lange Udeblivelse, men strax efter hører Gjesten et ynkeligt Strig fra Kjøkkenet og iler derud i den Tro, at der er steet en Ulykke, men finder her sin frøgtfomme Bert i Begreb med at banke sin Kone og sine Tjenestepiger. Konen, som ved hans Mellemkomst for den Gang bliver befriet for sin Mand's Mishandlinger, fortæller ham, at dette er alle Koners Skjæbne der i Landet. Da dette Folk ikke tør gaae i Krig, staaer det under et Naboriges Beskyttelse og betaler derfor en aarlig Tribut¹⁾.

Hvad Religionen paa Nazar angaaer, saa gives der mange forskjellige Sectar. Det Folk er af Naturen deelt i 8 Stammer, som adskille sig fra hinanden ved Dinenes Form, Størrelse og Antal. Den talrigste og mægtigste Stamme, som har Regjeringen i Hænder, har aflange Dine og seer derfor alle Gjenstande aflange. Den helligste Gjenstand for Folkets Dyrkelse er en Solen helliget Tavle i Hovedtemplet. Enhver, som vil søge et Embede, maa

¹⁾ At Holberg ved denne Skilbring tildeels har tænkt paa Italienerne, fremgaaer af N. Kl. it. subterr., ed. princ. 1741, p. 309 (F. ubd. Str. ved R., B. 8, S. 473).

offentlig aflægge Ed paa, at Solens hellige Table forekommer ham aflang. Niels Klim gaaer efter at have været Vidne til en Execution over Een, der offentlig havde lært, at den hellige Table var firkantet, og derfor blev tagstrøgen, ind i Templet for at see Tavlen, finder den ligeledes firkantet og siger det til sin Bert. Denne sukker og tilstaaer under Tavsheds Løfte, at det heller ikke gaaer ham bedre, hvorpaa Niels Klim af Frygt for sine Rygstykker skynder sig ud af Landet. I Mobsætning til denne allegoriske Satire over den katholske Fanatisme staaer den i alvorlig og varm Begeistring udsørte Skildring af Staten Jochana, hvor der hersker almindelig Religionsfrihed. Niels Klim forefinder her den fuldkomneste Gendrægtighed i alle politiske Sager, og i Troessager er der Ulighed i Meninger uden Fjendskab, Disputer uden Klammerie og intet Had, fordi der ingen Forsølgelse er; der hersker blot en priselig Kappelyst, idet hver Sect ved et retskaffent Lovnet og gode Sæder stræber at vise sin Religions Fortrin. Niels Klim troer som theologisk Candidat fra Kjøbenhavns Universitet, da han taler med en lærd Jochanenser, at burde indvende Noget mod det herværende Regjeringsprincip i den danske Geistligheds Land, der havde bevirket, at de franske Huguenotter bleve forjagne fra Danmark. Da han imidlertid ikke kan negte, at den herskende Fred og Rolighed er en Følge af Samvittighedsfriheden, siger han, at det er en Lovgivers Pligt mere at see paa Borgernes tilkommende end paa deres nærværende Lykkeligbed, og ikke saameget at agte paa, hvad der gavner dem i dette Liv, som hvad der behager Gud. Men herpaa faaer han til Svar, at Gud som Sandhedens Rilbe aldrig kan finde Behag i sminket Dyrkelse og hykkelsk Tjeneste; i de Lande, hvor Alle ved Loven tvinges til at troe Eet og det Samme, staaer Døren aaben for Uvidenhed og Forstillelse, da Ingen tør aabenbare sin sande Mening, og

Ingen gjør sig Umage for at komme efter Sandheden, ja selv Præsterne holde sig fra theologisk Studering for ikke at brændemærkes med Naavn af Rjettere, og lægge sig efter andre Videnskaber, som de med mere Frihed og mindre Fare kunne dyrke; men Gud har viltsfarende Oprigtighed kjærere end forstilt Bekjendelse af den sande Tro. Niels Klim veed Intet at svare herpaa og undskylder sig for sine danske Læsere med, at han ikke var dette underjordiske Folk voksen i Disputereskunst. Holberg kan ikke undlade ved samme Leilighed at see ind til de danske Helbører. Da det sidste Folk, Niels Klim besøger, er Potuanernes Naboe og Bundsforvandre, troer han sig saagodtsom hjemme, men siden han var i Philosophernes Land, er det ingensteds gaaet ham værre. I det første Vertshuus maa han vente to Timer paa Frokosten, fordi Verten holder Morgenbøn. Da denne omsider er til Ende, faaer han en ufsel Frokost, men som han maa betale i dyre Domme. Dog vover han ingen Indvendinger at gjøre, da han veed, hvor farligt det er at opirre himmelske Gemytter. Da han vil gjøre sig lidt til Gode efter Reizens Besværligheder, bliver han i ethvert Huus, hvor han kommer, striftet og fordømt ned i Helvedes Afgrund. Iblandt Andre kalder Een ham ind paa et Vertshuus, hvor han just gaaer forbi, og holder ham en torvende Straffeprædiken. Imidlertid drikke de eet Glas med hinanden efter det andet, indtil endelig baade Prædikanten og Synderen falde under Bordet. Efter at have sovet Rusen ud finder den Sidste det raadeligst i Stilhed at liste sig bort fra Tumbak — saaledes hedder dette Land, maastee fordi Tumbak ikke er Guld.

Efter saaledes at have lært disse og flere Lande og Folkeslag at kjende, kommer Niels Klim omsider hjem igjen til Potu og nedlægger allerunderdanigst sin udførlige Reiseberetning i Høystens Hænder, efter hvis Befaling den strax

bliver trykt paa offentlig Bekostning. Den gjør overordentlig Lykke hos det potuanske Publikum, og Niels Klim antager det nu for afgjort, at en saa berømt Mand som han maa kunne opnaae en hæderlig Ansættelse i Statens Tjeneste. Men da dette Haab slaaer Feil, og han ikke seer sine Fortjenester anderledes paaaffjønne end ved et Tillæg til hans Gage som Hofløber, fatter han den fortviolde Beslutning at forsøge sin Lykke ved at foreslaae en Forandring i de bestaaende Love. Han indgiver da til den føromtalte Lov-commission et Forslag om at udelukke Fruentimmerne fra Statens Embeder. Udfaldet er jo let at forudsee. Forslaget forkastes, og Niels Klim skal nu hænges. Dog bliver Projectmageren af Fyrsten, til stor Misfornøjelse for Finanzministerinden, benaadet med at forvises i Selskab med en Metaphysiker og en Pietist. Det potuanske Forviisningssted er Firmamentet eller Jordklodens indvendige, beboede Hvelving; Deportationen derhen skeer ved nogle meget store Træfugle, som paa visse Tider fare mellem Planeten og Firmamentet og paa den potuanske Justits Begne ere tæmmede og afrettede til dette Brug, da de ere stærke nok til at bære en Rasse, hvori et nazarisk Træ eller i Nødsfald en norsk baccalaureus philosophiae kan ligge. At det underjordiske Firmament kan være beboet, vilde efter Newtons Theorie, ifølge hvilken Forestillingen om Op og Ned beroer paa Tyngden, være aldeles umuligt, medmindre man vilde antage, at Beboerne spådfere med Hovedet nedad som Fluer under Loftet, men efter Cartesius, der maa have antaget ethvert Op og Ned for at beroe paa puur Indbildning, kan der vel ikke være Noget i Veien for, at det underjordiske Firmaments Indbyggere ligesaafuldt bilde sig ind at gaae med Hovedet iveiret, som Beboerne af Jordens Overflade indbilde sig at vende Hovedet op og Venene ned, og troe, at deres Antipoder befinde sig i den omvendte Stilling

(derfor veed Erasmus Montanus, Akt 3, Sc. 2 og 7, da han paaftaaer, at Jorden er rund, heller Intet at svare paa Jespers og Jeronimus's Indbendinger, at Folk paa den anden Side af Jorden maa vende Benene iveiret). Firmamentet, hvorhen Niels Klim paa ovennævnte Maade bliver bragt, beboes af fornuftige Dyr, som efter deres forskjellige Art og Natur have ordnet sig i Nationer og Stater. Den allegoriske Satire, en Aandsretning, hvori Holberg i den senere Periode af hans Digterliv, efterhaanden som hans Digteraare i den ligefremme Satire udtømte sig, stedse mere hendroges, og som begynder med Digtet Metamorphosis, udfolder sig her i en storartet Form; vi see i Firmamentet den æsopiske Fabelverden i stor Stil. Saa snart Fuglen har sat Kassen, hvori Niels Klim befinder sig, paa Jorden, seer han sig omringet af en stor Sværm Aber, hvorover han først bliver meget forstrækket, da disse Dyr paa Nazar have været hans største Plage, men han beroliger sig dog snart, da han seer dem paaflædte og finder dem særdeles høflige. Han slutter heraf, at de maa være Landets fornuftige Beboere; sine Rejsekammerater seer han Intet til; de maa formodentlig af Fuglene være henbragte til andre Egne af Firmamentet. Aberne føre Niels Klim under mange Complimenter til et stort, smukt Huus i nærmeste By og præsentere ham for Huset's Herre, hos hvem han faaer Lov til at blive. Han forstaaer naturligviis Intet af deres Sprog, men mærker nok, at de ere uhyre snaksomme; naar de tale, gaaer det saa hurtigt, at det lyder, som om man slog paa Tromme; de stadse og pynte sig med stor Iver og Omhu, og overalt hersker den største Luxus og Pragt; man kan neppe komme frem i Gaderne for Kareter og Equipager, og Alting vrimler af Lakeier og Løbere. Niels Klim finder sig ellers en heel Deel besværet af den trykkende Hede, da Firmamentets Beboere naturligviis altid have Solen i Ze-

nith og ingen Afberling af Dag og Nat; det er altid lyst undtagen ved Solførmyrkelser, som bevirkes ved Planeten Nazars Mellemkomst, efter hvis Gang Aaret beregnes; han maa imidlertid vænne sig til Klimaet. Aerne synes ret godt om ham, da alle Fremmede, som Fuglene hidtil have bragt dem, have været dem aldeles ulige, han derimod blot mangler en Hale for at være dem fuldkommen lig. Hans nye Herre lader ham undervise i Landets Sprog, men hans Lærere finde ham over al Maade sløv og langsom af Begreb. Hans Faaetevne er i Sammenligning med de Indfødtets overordentlig langsom og gjør, at man her ligesaa lidt kan bruge ham til Noget som i Botu. Da han imidlertid af Udvortes er en Naturmærkværdighed i dette Land, beslutter hans Herre, som er Borgermester i Byen, at gjøre een af Statens høieste Embedsmænd en Foræring med ham, for derved at sætte sig i Gunst, og begiver sig til den Ende med Niels Klim til Hovedstaden, der, ligesom hele Landet, hedder Martinia. Efter, at være pyntet med tilbørlig Omhu ved en Mængde Leietjeneres Hjælp og efter ved de behøvrige Drifkepenge til Lakeierne at have skaffet sig Audients kommer han ind for Excellencen og præsenterer sit sjældne Dyr. Statens næstøverste Styrrer, en lystig ung Abekat, sidder mageligt i en ophøiet, forghlbt Stol og brister i høi Latter ved at see Niels Klim og hans Herre træde ind. Han gjør strax Niels Klim en uhyre Mængde taabelige og urimelige Spørgsmaal om Dververbenen og om Nazar og slaaer hver Gang en stor Stoggerlatter op, før Niels Klim kan blive halv færdig med sit Svar. Niels Klim formodede heraf, at Galstak i dette Land maatte holdes for en Fortjeneste, siden man havde stillet en Nar i Spidsen for Staten. Man foranlediges her let til at tænke paa Hertugen af Orleans, Regent i Ludvig den Femtendes Mindreaarighed, ligesom den hele Skilbring af Martinianerne er

en Caricatur af Europæerne og nærmest af det attende Aarhundredes Franskmænd. Stormanden er fuldkommen enig i, at Niels Klim paa Grund af sin Dumhed og tungnemme Langsomhed ikke duer til noget Embede, men da han har gode Begemskræfter, vil han tage ham i sin Tjeneste som Porteur. I denne ringe Stilling forbliver vor Helt et Aarstid og gjør imidlertid sine Jagttagelser over Statens Indretning og Folkets Charakter, der ligeoverfor Potuanerne, Europæernes Mobsætning, udgjør Qvintessentfen af alle europæiske Daarstaber, samlede i eet Brændpunkt. Martinianerne ere en rig og mægtig Nation, der driver udbredt Søhandel; i Krig betjene de sig, ligesom forhen Carthaginienserne, af fremmede Leietropper. De ere store Elstere af Pragt og Pynt; den Deel af deres Regeme, som de med størst Omhyggelighed pynte, er Halsen, da det her er Brug at hilse Folk ved at vende Halsen imod dem; hvert Land har nu sin Skik, som Niels Klim rigtigt bemærker. Fornemme Folk, og især Damerne, kunne paa Festsdage ikke faae deres Hals tilhørligt smykkede under 100 Rdlrs Bekostning i vor Mhnt. Man gav ogsaa Niels Klim en forloren Hale, for at han skulde ligne de andre Abekatte. Forøvrigt ere Martinianerne livlige og snaksomme, ubetænksomme og letfindige, nysgjerrige og Elstere af Forandring. De udmærke sig ved en hurtig Fattedevne, hvori vor Europæer, som ovenfor bemærket, aldeles ikke kan holde Skridt med dem, og de agte kun den, der i et Dieblik kan fatte en Ting og lade Munden løbe. De ere derfor heller ikke bange for at paatage sig flere forskjellige Bestillinger paa een Gang, da det ikke regnes saa nøie, hvorledes de blive forrettede. En Læge, som besøgte Niels Klim engang, da han var syg, var tillige Barbeer og Skriver ved en Underret. Da man lever under et enevældigt Aristokratie, ere Alle i høi Grad krybende og smidige, thi det er for Enhver

af større Vigtighed at staffe sig sine Foresattes Gunst end at gjøre sin Pligt. Regjeringsformen i Martinia er aristokratisk republikansk; i Spidsen for Staten staaer et stort Raad, hvis Medlemmer alle ere af gammel Adel; Folk af borgerlig Herkomst kunne i det Høieste gjøre sig Haab om at blive Kobmestere, Byksrivere og Dommere i de smaae Provindsbøyer, sjelden Borgermestere, naar de have særdeles Protection og kunne undfange en usædvanlig Mængde glimrende og flyvende Ideer. Thi Projectmagere staae ingensteds i saa stor Anseelse som her; Niels Klim blev ustyldig Anledning til mange Familiers Ruin, da han havde fortalt en Martinianer om vor øvre Verden, og denne strax indgav et Forslag om at oprette et overjordisk Handelscompagnie, som skulde gennemgrave Jordstørpen og bane Vej for en Handel med Europa; Forslaget blev antaget, og Actierne i det nhoprettede Compagnie fik rivende Affætning, men Foretagendet blev for besværligt og maatte opgives. Dog fik Projectmageren ingen Straf. Hvo tænker ikke her paa Laws Projecter- og det mississippiske Compagnie? (Holberg, Introduction til de europæiske Rigers Historier, S. 471 flgd.). Lovgivningen i Martinia gaaer for sig med en vidunderlig Hurtighed. Niels Klims Herre pleier mellem hver Ret ved Middags- og Aftensbordet at skrive en ny Forordning, der staaer ved Magt, saalænge til Raadet finder, at den maa ophæves. Niels Klim kan derfor ikke berette os noget Sikkert om de martinianske Love, da disse aarlig forandres ligesom Moder i Klædebragten. Man appellerer derfor ogsaa enhver Sag, saalænge man kan, i det Haab, at den bestaaende Lov under Processens Gang vil blive affkaffet. Advocaterne procedere for Retten med ligesaa spidsfindig som blomstrende Veltalenhed; Dommerne tale imidlertid om andre Ting og høre i Reglen slet ikke efter; som oftest reise de sig, længe før Advocaten har udtalt, og afgjøre Sagen;

dog hændes det ikke sjelden, at de see igjennem Fingre med en uretfærdig Sag i Betragtning af den Kunst og Dydighed, hvormed den er forsvaret, som de synes bør paaftjønnes; men Retsformaliteterne, der paa Grund af de mange Love ere uendelige, forbre de altid nøiagtigt overholdte; kort sagt, det gaaer ganske til som i Paris¹⁾. Doctorerne i Lovkyndigheden give derfor Underviisning til forskjellig Priis; de, der ville lære at vinde en uretfærdig Sag, maa betale dobbelt saameget som de, der blot ville lære at føre en retfærdig. — Naar Martinianerne gaae i Kirke, er det ikke for at opbygges eller paaminde om, hvorledes man bør leve og døe, men for at glæde sig ved Prædiken som ved et æsthetisk Kunstwerk eller en philosophisk Afhandling. I sidstnævnte Henseende have de ogsaa 230 forskellige Meninger om, hvilken Stikelse man kan tillægge Gud, og 396 om Sjælens Natur og Egenheder. Metaphysiken blomstrer altsaa i dette Land, og Videnskabernes dyrkes i det Hele med meget Liv; dog bekymre Martinianerne sig ikke saa meget om Sager som om Ord; det er dem mere om findrige Udtryk, smagfulde Venbinger og velklingende Perioder end om rigtige Slutninger og grundige Beviser at gjøre. Paa Grund af den krybende Tone mod de Mægtige, som er Brug i det offentlige Liv, indeholder den martinianske Historie Intet uden usle Smigrerier og Lovtaler, indflæbte i en stjøn og smagfuld Stiil. Derfor frembringer dette Land ogsaa bedre Poeter end Historiefrivere. Ved en Poet tænker Holberg nemlig altid paa en Rosiflengius. Men hvo kjender ikke i den hele Skildring Franskmændene fra Ludvig den 15des Tid? ²⁾ Dog gjælder Satiren ikke dem alene.

¹⁾ Selbibiographien, Levins Udg., S. 44.

²⁾ Nic. Kl. it. subterr., ed. princ. 1741, p. 299 (S. udv. Str. ved R., B. 8, S. 465).

Niels Klim har eengang overværet en Doctorpromotion ved Universitetet, hvorhen han som Porteur var med at bære sin Herre, der bærede denne akademiske Handling med sin høie Nærværelse. Den Afhandling, som var skreven for Graden, og om hvilken der disputeredes, undersøgte det Spørgsmaal, om den Lyd, som Fluerne give fra sig, kommer fra den forreste eller bageste Ende¹⁾. Disputatsens Forfatter, der skulde creeres til Doctor, forsvarede den første Mening, men Opponenterne bestrede den saa heftigt, at det hele akademiske Senat maatte reise sig for ved sin Myndighed at hindre Voldsomheder. Under Disputationen blev der spillet paa Fløite for at styre Stridens Gang, idet Fløitespilleren deels ved livlig Musik søgte at opflamme de Stridende, deels ved blide Melodier igjen at formilde dem. Men det Sidste havde kun liden Virkning, thi det er ikke saa let at moderere sig, naar der handles om vigtige og vanskelige Spørgsmaal. Men hvor truende det Hele end saae ud, saa endtes det dog med gjensidige Lovtaler og Lykønskninger ligesom i Europa. Derpaa blev Doctoren creeret; Ceremonierne bestode i, at man slog en Spand koldt Vand over Hovedet paa ham, røgede ham med lugtende Sager og gav ham et Brækmiddel ind, hvorved symbolisk skulde antydes, at han fra nu af skulde aftoe de gamle Pøbelpletter og beslitte sig paa en ny, over Almuen ophøiet Levemaade. Naar man kjenner Noget til Holbergs hele Personlighed, kan man let tænke sig, at de hos os ved akademiske Promotioner brugelige symboliske Handlinger ikke kunde tiltale ham, men maatte forekomme ham næsten ligesaa latterlige som de her beskrevne. Da Acten var forbi, blev den nye Doctor ledsaget hjem af det samtlige Helikon; havde han været af Adels, kunde han bleven baaren i Porte-

¹⁾ Aristoph. nub. 157 sqq.

chaise, men da han kun var af borgerlig Herkomst, maatte han lade sig nøie med at kjøres paa en Hjulbør med to Løbere i lange Talarer foran sig. Den hele Høitidelighed endtes med et Sold, hvorved alle Gæsterne bleve drukne, og de Fleste maatte bæres hjem, saa Niels Klim bevidner, at han aldrig i vor Verden har seet nogen i enhver Henseende mere fuldstændig Doctorpromotion end denne. Vi see altsaa, at Martinianerne, som i deres Statsforfatning og Forhold til Ublandet ere Venetianere, i deres politiske, kirkelige og private Liv Parisere og i deres lærde Væsen Rjøbenhavnere, vistnok i deres Nationalitet særdeles heldigt forene de fortrifligste europæiske Galstaber. Var man imidlertid fordømt til absolut at vælge mellem to onde Ting, saa troer jeg dog, at man vilde finde sig bedre hos dem end hos de vise Potuanere, hvor Alting var forstenet. Det gik ogsaa Niels Klim bedre her end i Potu. Da han mærkede, hvilken Lykke Projectmagere gjorde i Martinia, og med hvilken Begjærlighed selv det urimelige overjorbiste Handelscompagnie var bleven søgt, besluttede han ogsaa at forsøge sin Lykke i denne Retning. Han indgav først et fornuftigt Forslag, men dette faldt aldeles igjennem. Han maa nu i sit Hjerte tilstaae, at han har baaret sig dumt ad, og fortjente at blive Portechaisehest sin Livstid. Han gennemgaaer i Tankerne alle ham bekjendte europæiske Daarstaber, der kunne være tjenlige til hans Diemed, og finder omsider, at Brugen af Parhykker fortjener Prisen. Da han tilfældigviis i Bergen har havt en ældre Slægtning, der var Parhykmager, og af ham har lært lidt af Haandverket, saa forfærdiger han nu af Godehaar en Parhyk, som han viser sin Herre, der finder Opfindelsen guddommelig, anpriser den i Senatet og anbefaler Opfinderen til at belønnes af Staten. Senatet beundrer ikke mindre den findrige og smagfulde Opfindelse og paalægger Niels Klim

at forfærdige saamange Parhykker, som behøves til at smykke dets samtlige Medlemmer. Da han har fuldført dette Arbejde, bliver han ophøiet i Adelsstanden og tilkjendt en anseelig Pension. I Begyndelsen er Brugen af Parhykker Adelen alene forbeholdt, hvorefter Senatet strax har ladet udgaae en Lov, men da dette deels vækker megen Misfornøielse, deels bevirker, at Flere, end det ellers er sædvanligt, ved Ansøgninger og Intriguer stræbe efter at blive optagne i Adelsstanden, bliver denne Lov atter ophævet, og Niels Klim har endnu, før han forlader Landet, den Fornøielse at see alle Abekattene spadsere med Allongeparhykker. Selv lever han nogen Tid i Glæde og Herlighed, omgivet af en Skare Klienter, der for at faae hans Anbefaling hos hans forrige Herre og nuværende Belynder smigre ham paa enhver Maade. Historikerne udregne hans Stamtafle fra de ældste Tabeltider, uagtet han, som født i Europa, ikke godt kan have den Ære at nedstamme fra Abekatte. Poeterne tillægge ham Dyrer, som han aldrig har drømt om, og besyngte blandt Andet hans Hales overordentlige Skjønhed, uagtet han ingen har. Men Lykken er ustadig. Hans Belynders Frue bliver paa Abers Maneer forelsket i ham. Men da det ikke er Mennefters Maneer at blive forelsket i Abers, er hans Stilling i moralsk Henseende langt fra, ikke faa vanskelig som Patriarchen Josephs. Hans Eiggylbighed forbittrer den forelskede Dame i den Grad, at hun for sin Mand gjør samme Bestyldning imod ham, som blev gjort mod Joseph. Han kastes i Fængsel, og da det i dette Land er umuligt at vinde Processer imod de Store, dømmes han til Galleierne paa Livstid og tiltræder kort efter som Galleislave en Reise med et Handelsstib til Firmamentets Vidunderlande. Dog bliver han ved Skibscapitainens Godhed, der troer Opfinderen af de majestætiske Parhykker en bedre Skjæbne værdig, snart befriet for det svære Slave-

arbeide, bliver kun brugt til at krylle hans Parhykker og faaer allevegne Lov til at gaae i Land med. Paa denne Reise oplever han nye og større Vidundere end hidtil, og finder sig derfor endnu engang foranlediget til indstændig at udbeede sig vor Tiltro.

Den første Nation, de komme til, bestaaer af Skaber, som, ihvor smaae og svage Fugle de end ere, dog, da de ved deres Mængde erstatte, hvad de mangle i Kræfter, opføre ligesaa store Bygninger som vi, have store Bibliotheker, men hvor alle Bøgerne rigtignok ere i Duodez og Sebez, og levere Feldtslag mod Kramsfuglene, deres Naboer. Holberg synes ved denne Spøg halvveis at have villet antyde, at selv et svagt Folk ved Sambrægtighed formaaer Meget. Skibet seiler herfra videre og kommer til et Land, som beboes af levende musikalske Instrumenter. De have Skikkelse af Violonceller med et lille Hoved paa Enden af Halsen, hoppende paa eet Been og forsynede med to Arme. I den ene Haand have de en Violinbue, og deres Tale bestaaer i at stryge paa deres Streng. Hvor andre Folk tale alvorligt, spille de Abagio, og hvor andre Folk tale muntert, spille de Presto; naar de klamres, hører man flærende falske Toner. Og saa den martinianiske Tolk taler med dem ved at spille paa Violoncel. Her er altsaa den Idee, som Stadsmusikanten i Steen Blichers Novelle, Juleferierne, og andre ivrige Musici udtale sig for, at enhver Tanke kan udtrykkes ved Musik, og at man aldrig burde tale noget andet Sprog, fuldstændig realiseret. I Europa turde Italienerne være den Nation, som er kommen Opgavens Løsning nærmest. En tredie, meget uartig Nation, som Skibet paa denne Reise besøger, fører et heelt andet Sprog. Disse Folk have næsten menneskelig Skikkelse; dog have de ingen Mund men tale gennem et andet Organ, hvilket giver en meget slem Lugt. Vore Rejsende slynde sig derfor ogsaa

bort igjen saa hurtigt, som deres Forretninger tillade det. Niels Klim mener, at man ogsaa i vor Verden kjender Exempler paa Folk, hvis Tale i det Mindste paa Sjælens Sandser gjør samme Virkning som disse Underjordistes paa Regemets, og at saadanne Personer burde sendes til dette Land, en Forklaring over Satiren, som først er kommen til i den underjordiste Reises anden Udgave (1745). Skulde Holberg have tænkt paa en heel Nation, hos hvem denne Sædvane fortrinnsviis fandtes, saa turde Hollænderne staae nærmest for Skud. Omfider ankommer Skibet til Hovedstaden i Reiserbømmet Mezendore, som er Maalet og Enden for Reisen. Dette store Rige er beboet af alle Slags Dyr imellem hinanden, som efter deres fra Fabelliteraturen velbekjendte forskjellige Naturel udgjøre Statens forskjellige Stænder. Følgen heraf er, at alle Embeder og Næringsveie blive vel bestyrede og drevne, da Enhver har den Stilling, der svarer til hans Evner. Heri ligner Mezendore altsaa Potu, thi ogsaa her var det Princip ikke at besætte Embederne efter Avancement, men at lade dem blive i de underordnede Embeder, som vare bedst oplagte til disse, og sætte Andre strax ind i de overordnede, naar de havde meest Talent til den Art af Forretninger. Vi maa imidlertid ikke vente at finde nogen alvorlig Skilbring af denne Stats Organisme som af de potuanske Indretninger. Den ironiske Satirikers lystige Lune viser sig deri, at han betragter de Feil og komiske Sider, der kunne klæbe ved en vis Stand eller Stilling i Samfundet, som ligesaa nødvendige Rekviziter til at kunne beklæde en Stilling, som de Evner og den Digtighed, der virkelig udfordres. Det er saaledes i sin Orden, at Løverne paa Grund af deres Høimodighed udgjøre den keiserlige Familie, at Elefanterne formedelst deres Klogskab ere Ministre og høitstaaende Embedsmænd, at Krigshæren bestaaer af Tigere, Bjørne og

andre stridbare Dyr; saaledes ogsaa, at Træerne, der formodentlig alle nedstamme fra forviiste Potuanere, i Betragtning af deres medfølte Sindighed blive Overdommere, at Nattergalene ere Sangere og Musici, at Hanerne ere Vægttere, at Hundene besørge Postvagten i Stæberne, og at de mindre Fugle bruges som Stafetter. Det kan maaskee ogsaa forsvares, at Rævene bruges til Diplomater, men det er vist neppe nogen anbefalelsesværdig Indretning, at Højesteretsadvocaterne ere Gjæs, og Procuratorerne ved Underretterne Staber, at Borgermestere, Raadmænd og Dommere i de smaa Kjøbsteder ere Heste, at Ravnene blive Stiftesforvaltere, Ulve Kasserere og Toldinspecteurer, og Høge deres Fuldmægtige. At Gedebuffene ere Philosopher, og Chamæleonerne Hofmænd, er jo vistnok bedre, end den omvendte Indretning vilde være, men skulde dog ikke ufravigelig fastsættes ved Lov. Heller ikke synes den Omstændighed, at Sømænd gjerne ere noget grove i deres Væsen, at give tilstrækkelig Grund til at bemænde Flaaden med Tyre og Stude, saalidsom Æslernes strydenne Stemme gjør dem uundværlige til Besættelsen af Degnekaldene paa Landet. At Ueberne bruges til Skuespillere, beviser heller ikke den fineste Kunstfands, og hvorvidt Slangar, Muldvarpe, Røtter og Muus ere skikede til at udgjøre et Lands Agerdyrkerstand, er ogsaa et Spørgsmaal. Niels Klim forfikkter os imidlertid, at Staten netop paa Grund af disse Indretninger bliver udmærket styret, og vi maa altsaa troe ham paa hans Ord. Han morede sig ellers fortræffeligt i dette Land, da Capitainen var saa god at tage ham med i forskjellige fine Selskaber, hvor han var indbudt. Men i et af disse hændtes det, at en So, der var en Kloakinspecteurs Frue, blev dødelig forelsket i vor Helt, hvorfor han, for at undslippe hendes Lidenskab, fra den Tid af maatte forblive paa

Skibet, saameget mere som en Studiosus philosophiae, der var denne Dames gamle Elsker, stod ham efter Livet.

Efter at have tilendebragt sine Forretninger lækker Cap-tainen Anker for at tiltræde Hjemreisen til Martinia. Men Skibet har neppe tabt Mezendores Ryster af Sigte, før det bliver overfaldet af en Orkan og forslaaet af sin Cours hen i en fremmed Egn af det underjordiske Verdenshav. Allerede som Brag driver det ind mod en ubekjendt Klippefyst og bliver ikke langt fra denne knust paa et Stjær. Af Mandstabet reddes Ingen uden Niels Klim, der faaer fat paa en Plank, driver ind mod Land og bliver reddet i en Baad af Rystens Beboere. Til hans store Glæde have disse fuldkommen menneftelig Skikkelse og ere de første virkelige Mennefter, han paa sin hele underjordiske Reise har truffet. Men han finder dem nefunkne i Bildhed og Vankundighed, hvad der maa harme ham saameget mere, som han overalt har fundet Dyrene civiliserede og dannebe. Han søger derfor, saasnart han har lært Sproget, at afhjælpe deres Uvidenhed ved at lære dem forffjellige europæiske Færdigheder og Indretninger til Livets Bequemmelighed. Han finder dem lærvillige og ikke ubegavede; de ansee ham for en himmelfendt Lærer og Solens Gesandt. De leve i et Slags Ufflybighedstilstand, ikke ulig Grøn-lændernes; uden Love og uden Regjering gjør Enhver, hvad Ret er, og Misgjerninger straffes kun med den almindelige Foragt, der falder de Paagjældende saa tung at bære, at de enten døe af Sorg eller gjøre voldsom Ende paa deres Liv. Landet hedder Ovama og staaer under en Keiser, der imidlertid er tilfreds, naar han faaer sine Hylbingsgaver, og for Resten lader Folkene regjere sig selv. Rygtet om den vise Mand, der som Solens Gesandt er kommen til Landet, udbreder sig snart over det hele Land og kommer Keiseren for Øren. Denne lader strax ved et Gesandtffab

Niels Klim indbyde til sin Hoflejr. Han følger denne Indbydelse og bliver fra nu af Keiserens Ven og Raadgiver og viser ham Veien til at cultivere sit Folk. Især er det ham om at gjøre at forbedre deres Krigsvæsen, thi skjøndt Landet er stort og folkerigt nok til at kaldes et Keiserdømme og rigt paa alle Naturproducter, saa ere Qvamiterne dog altid i Krig paa det Skammeligste bleven tvungne til at betale Tribut til Nationerne, der ere Røddyr, mod hvilke de, ubekjendte med al Krigskunst og blot bevæbnede med en Kniv, naturligviis ikke kunne holde Stand. Men havde Niels Klim i Martinia gjort sin Lykke ved at opfinde Parykker, saa gjør han det her ved at opfinde Krudtet. Ved Hjælp af dette gjør han, som billigt er, Menneffene til Herskere over Dyrene, idet han tvinger de omboende Folkeslag til at underkaste sig Qvamas Herredømme. I een af de glimrende, feierrige Træfninger, hvorved han udbreder Qvamiternes Magt, falder den gamle Keiser, og det bliver nu en let Sag for Solens Gesandt ved den af ham stabte Krigshærs Hjælp at opsvinge sig paa Thronen, som han befæster ved at ægte den afdøde Keisers Datter. Ligesom han blev Nazars Magelhaens, saaledes bliver han nu Firmamentets Alexander. Mezendore og Martinia, de underjordiske Stormagter, med deres Skjtslande, maa høre sig under hans Scepter, og Qvamiterne, forhen et vildt, ubekjendt Bjergfolk, ere nu den underjordiske Verdens Herskere. Blandt de Nationer, han undertvinger, er ogsaa een høist mærkværdig, skjøndt han just ikke sætter stor Pris paa de Laurbær, han vinder ved denne Heilighed. Det er Beboerne af Den Canaliska; de have menneskelig Stikkelse paa det nær, at Fodbladene vende bagud, saa-at altfaa baade Mund og Hæle, de eneste Baaben, hvormed de fegte, vende fremad. Dette canalløse Folk modtager vor Keisers Hær med en ødelæggende Salve af Skjælsord, men falder dog til Føje

ved Lyden af det første Kanonstøb. En anden Mærkværdighed, som han paa et af sine Krigstog lærer at kjennde, er en literarisk Sjældenhed, som han finder i en erobret Hovedstads Bibliothek. Det er et Fragment af en Reisebeskrivelse ved en underjordisk Forfatter, som, man veed ikke hvorledes, er kommen op i vor Verden og har gennemreist en Deel af Europa. I dette episodiske Fragment udfører Holberg en Idee, som han ogsaa i et af sine tidligere poetiske Skrifter har behandlet (1ste Skjæntebigt). Det er en Fremstilling af, hvad en Person fra en anden Verden eller Verdensdeel, der med sund Forstand, men uberørt af alle de ved Opdragelse og Sædvaner Europæerne indplantede Meninger, iagttagt Europas Sæder og Skikke, vilde dømmen om disse. Det er udført med overordentligt Lune, og man læser det i vore Dage med en vis Tilfredsstillelse i Følelsen af, at de fleste af de europæiske Daarstaber, som Forfatteren her saa skarpt tugter, nu ere forsvundne eller dog have tabt en Deel af deres Magt, men vistnok maa man i dette Fragment som overhovedet i det hele Verk finde med Werlauff, at Forfatteren undertiden opholder sig over Ubethydeligheder, ikke at tale om, at hans Dom i enkelte Tilfælde er skjæv og bizarre. Men vi maa tilbage til vor Helt. Han staaer nu paa sin Lyfkes Spids, men denne gjør ham overmodig; han begynder at begegne sine Underfaatter stolt og haardt og taber derved efterhaanden deres Kjærlighed. Da han mærker dette, bliver han mistænkelig og grusom, og snart er den før saa tilbedte Helt almindelig forhadet. Der udstrøes Smædeskrifter imod ham, hvorved især Indbyggerne af Canaliska udmærke sig. Da han omsider begynder at udrydde det gamle Keiserhuus, vaagner Quamiternes Hengivenhed for dette, og der udbryder et almindeligt Oprør, som tvinger ham til at forlade Landet og begive sig til een af de underkastede Nationer. Her faaer han

vel en Hær samlet, men denne kan, da det kommer til Slag, ikke holde Stand mod det qvamitistiske Artillerie, saa Helten bliver fældet ved sin egen Kunst. Den faldne Monarch flygter til en nærliggende Bjergegn, og da han her vil skjule sig i en Kratflov, finder han en dyb Bjerghule, og beslutter at trænge sig ind til dens Baggrund. Men som han her kryber frem i tykt Mørke, styrter han pludselig ned fra et steilt Sted, bliver nogen Tid ved at falde i Vælmørke, indtil han mærker et lidt efter lidt tiltagende Lys, og tillige at Farten sagtnes, og dukker tilsidst langsomt op i Mundingen af en Hule, hvor han saaer fat i nogle Klippestykker og klavrer op paa fast Grund. Han seer nu med Forfærdelse, at han befinder sig paa Fløisjeldet ved Bergen, paa det samme Sted, hvorfra han for en Række Aar siden styrtede ned til den underjordiske Verden. Sit sidste Fald antager han for bevirket ved Luftstrømninger gennem Hulen, og at Farten efterhaanden standsede, tilskriver han vor øvre Atmosphæres Modtryk; uden dette, mener han, vilde han bleven ført hen til Maanen eller et andet Sted ud i Himmelfrummet — for saa vidt som det maatte være alvorlig meent, uidentvivel aldeles cartesiansk. Mismodig over at være begraderet fra Keiser til baccalaureus philosophiae vandrer han ned ad Bjerget og forstrækker alle dem, der møde ham, som paa Grund af hans fremmede Dragt og forunderlige Udseende antage ham for Jerusalem's Skomager. Alle flygte for ham undtagen en gammel Mand, som roligt bliver staaende; til denne henvender Niels Klim sig med Bøn om Husly, og den Gamle tager ham med beredvillig Gæstfrihed hjem til sig. Først her gaaer der et Lys op for dem begge; Niels Klim gjenkjennder sin gamle Ven, den lærde Abelin. Hos denne forbliver han nogen Tid skjult, medens Abelin foregiver, at Jerusalem's Skomager pludselig er forsvunden, en Begiven-

heb, der vækker stor Forfærdelse i hele Egnen. Niels Klim
 aflægger sin underjordiske Dragt og bliver nu af Abelin
 udgivet for en Student fra Throndhjem af hans Familie
 og som saadan anbefalet til Biskoppen, ved hvem han op-
 naaer en Ansættelse som Klokker ved Korskirken i Bergen.
 Efter Abelins Raad fortæller han Intet om sin underjordiske
 Reise, men forfatter kun den os foreliggende Beskrivelse der-
 over, som han holder inden Laas og Luffe. Ved at gifte
 sig har han længe stor Betænkelighed, da det jo er rime-
 ligt, at Keiserinden af Quama lever endnu; dog lader han
 sig omsider af Abelin overtale dertil. Ganste kan han dog
 ikke glemme sin forrige Høihed, og et Par Gange er det
 hændet, at han i Aandsfraværelse har forløbet sig paa en
 Maade, der ikke passer til hans underordnede Stilling.
 Abelin beretter i et Tillæg til hans Manuscript, at han er
 død i Aaret 1695. Der har virkelig været en Klokker ved
 Korskirken i Bergen, som hed Niels Klim, og som ogsaa
 er død omtrent ved den ovenanførte Tid. Holberg kan
 altsaa i sin Barndom have seet ham. Han omtales i en
 yngre Beskrivelse over Bergens By (ikke Holbergs) som „i
 sin Omgang og Opførsel meget lystig og heel snovst af
 Indfald samt singulair, og den sidste, som brugte Stjæg af
 deslige Folk“. Rimeligviis har han ogsaa været noget hov-
 mobig og pralerist. Hans Descendenter skulle ikke have været
 meget tilfreds med den Brug, Holberg gjorde af deres
 Stammefabers Navn. Niels Klims underjordiske Reise blev
 første Gang oversat paa Dansk af en Student, Hans Hage-
 rup, i Aaret 1742, og paany 1745, da der var udkommet
 en ny med nogle Tillæg forøget Udgave af den latinste
 Original. Baggesens classiske Oversættelse udkom 1790.
 I vore Dage have vi faaet en ny Oversættelse ved Prof.
 Dorph, ledsaget af høist interessante historiske og literære
 Noticer ved Cfr. Werlauff.

fattime Cib, fom SRielø Slim blev ubgiben, oar
 bet, at Colberg, fom obenfor berørt, gjorde et nyt gorføg
 paa at ftaffe fine Somebier Onfgang tyo« bet franfie Subli«
 ium. Sn biø Cotttyarb gurømann oberfattede bem, og Sol=
 berg lebfagebe ben franfie Ubgabe, ber førte iitel af theatre
 Danois, meb en færbeleø belftreben gortale, tybori tyan taler
 •SRolierø og fin Cag mob ben tyerftenbe SRobefmag i Sariø.
 Wien at bet tyøø et goß, ber er faa inbtaget i fig felb fom
 ^Jariferne, ftulbe funne Itytte« en ubetjenbt Ublænbing paa
 eengang at oberbinbe ben gorbom, tyan felb fom faaban
 tyar imob fig, og ben tyerftenbe SIntipattyie mob en Slaøfrter,
 ber er gaaet af SRobeit, naar bette Cibfte iffe tan ItyKø
 Wationenø inbføbte Cmagøbommere, bet er unegtrfig et fag
 fangbinft Jpaab, at bet tun tan føbeø i en ^oefø. fjerne,
 Solbergø théâtre Danois blev bel af abftittige franfie Sunft«
 bommere mobtaget meb SRøø og Stnerfjenbelfe, men af
 Wlangel paa Stffætning funbe bog tun ben førftev Ceel ub«
 tomme, ^olberg arbeibebe eller« i biøfe Star paa et ftort
 bibenffabeligt Werf, fom i Starene 1742—43 ubfom i to
 Dbartbinb. C«et bar bet jøbifte golf« ^iftorie ligefra be
 ælbfte patriarttyalfte Cibet af inbtil bet attenbe Startyunbrebe.
 Wien ba bette er et ftrengt bibenffabeligt Werf og ene be«
 ftemt for bet lærbe 'fJublifum, fgu bet tun Tibet interøfere
 øø tyer. Snbbibere ubgab Colberg i Staret 1743 fit trebie
 latinfte Creb til en fornem Wlanb, inbetyolbenbe gort»
 fættelfen af tyanø Celobiogrptyie famt et ubførligt Wegnftab
 for Wublitem ober tyanø Styaratteer, tyanø Stubier og Re«
 ffjæftigelfer, tyanø Scaftifte Sibøanftuelfe og Wlenger om
 abftiQige af be Ctyørgøttaal, ber interøferebe Cibølberen.
 C«et ubfom titligemeb en nty Samling af latinfte epigrammer
 fom 2bet Cinb af tyanø opuscula Latina. Sft imiblertib
 Jpolberg atter beb bette Cibøpunnftulbe tyabe meent at tyabe
 tilenbebragt en bettybningøfuld Spottyie af fit 8ib, bober jeg

ikke at paaftaae; denne gang kan maaffee blot den reent udvortes Anledning have virket, at der nu var forløbet 8 Aar, siden han skrev sit andet biographiske Brev (1735), altsaa det samme Tidrum, som havde ligget mellem det andet og det første (1727). Holbergs Selvbiographie blev, som ovenfor bemærket, oversat paa Dansk i Aaret 1745, men saavel i denne Oversættelse som i den senere af Rahbek ere nogle Smaapartier ubeladte; netop i et af disse meddelelser Forfatteren os en interessant Oplysning. Da han nemlig i nogle af sine Skrifter og navnlig i sine latinske Epigrammer, der vare udgivne tilligemed hans første og andet biographiske Brev (1737), sin Heltehistorie (1739) og sin Niels Klim (1741) havde udtalt eller antydet forfæjellige, høist originale og eiendommelige philosophiske Ideer, opfordrede hans Venner ham ivrigt til at forfatte et moralphilosophisk System. Men disse Venner maa ikke have kjendt hans intellektuelle Charakter rigtig. Han siger selv, at han ikke havde lyst dertil, fordi han følte, at hans Meninger i altfor mange Punkter strede mod det dengang almindelig Antagne; men ogsaa dette er et Selvbedrag. Holberg var intet systematisk Hoved; han var besjælet af en varm og ærlig Sandhedskjærlighed, og var en livlig og opvakt, men ingen dybsindig Mand. Den elstværdisge Nalvetet, hvormed han udgyder sin rige Fylde af Ideer og Tanker uden at regne det saa nøie, om han ogsaa nu og da skulde komme til at sige sig selv en Smule imod, maatte ikke blot tabe al Friskhed, men vistnok aldeles gaae til Grunde, dersom den skulde indklemmes i et System. Han meddelelser i sit tredje biographiske Brev, som han siger, for at give en Forestilling om, hvorledes hans moralske System vilde blive, adskillige Smaaafhandlinger over moralphilosophiske Problemer, som Oversætterne have udeladt, fordi de kun paa Latin indeholde Noget af det Samme, som inde-

holdes paa Dansk i hans „moralſke Tanker“. Dette Skrift, ſom udkom 1744, kan betragtes ſom Svaret i Gjerningen paa hans Venners nyſnævnte Opfordring. Han udbælger ſig her eet efter et andet af ſine latinſke Epigrammer ſom Text til at ſkrive en Afhandling over, og leverer ſaaledes en lang Række af populærphilofophiſte Betragtninger, men ſom naturligviis ifølge denne Fremgangsmaade intet indbyrdes Sammenhæng kunne have og allermindſt kunne udgjøre et Syſtem. Diſſe alvorlige Underſøgelſer ere krydrede med hans ſædvanlige muntre Lune og ſpillende Wittighed og derhos ſkrevne med en Frimodighed, ſom paa den Tid kun en ſaa anſeet Forfatter ſom han kunde vove at tillade ſig. Hans Betragtninger over den ſande og den falſke Gudsſtrygt, over den offentlige Gudsdyrkelse og huſelige Andagt, over Religionsforfølgelſer og Tolerance, over ſømnelige og tilladelige Fornøielſer m. m. kunde uden tvivl paa en Tid, da alle de Midler, ſom ſtaaer til en abſolut Enevoldsregjeringens Raadighed, anvendtes for at undertrykke al Munterhed og tvinge Folk til at gaae i Kirke, tjene til en gavnlig Modgift mod den Aand, der fra oven udbredte ſig i Samfundet. Men forøvrigt er det langt fra, at Holberg i ſine moralſke Tanker har ſat ſig et ſaa eenſidigt Formaal ſom at opponere mod Regjeringens kirkelige Tendenter. Han behandler ogſaa mange andre Spørgsmaal, der henhøre under Moralphilofophien, ſom om Oprindelſen og Bevæggrundene til forſkjellige menneſkelige Feil og Særegenheder, om forſkjellige jordſke Gøders virkelige eller indbildte Værd, om ældre og nyere Philofophers Meninger og Værefætninger, om gamle og nye Tider, om Livets Aar og meget Andet, hvorom vi bedſt kunne henviſe Læſeren til Bogen ſelv, der er ikke mindre morsom end lærerig. Det var imidlertid vanſkeligt for Holberg, naar han forſt kom paa Gled, at indſkrænke ſig til en vis, beſtemt Art af Ma-

terier, og hans moralske Tanker streife ikke sjelden over paa et æsthetisk eller politisk Gebeet, ja tabe sig undertiden i det reent Humoristiske. Der findes Afhandlinger om Poesie, om Studeringer, om Bondstanden o. d., ja endog: Beskrivelse over en Hofmand, Raad til en Jomfru, at hun ikke skal være bange for at gifte sig med en Officeer, Udvikling af Forfatterens egne Grunde til ikke at gifte sig, Undersøgelse af det Spørgsmaal, om den, der har en slem Mave, ikke er ligesaa ilde faren som den, der har en slem Kone, og andet Saadant, som neppe i egentlig Forstand kan siges at henhøre til Moralphilosophien. At der ellers i hele dette Skrift maa forekomme Adskilligt, som nu synes os eenfaldigt og besynderligt, er Noget, som man kunde vente sig deels af Tibsalderens i mange Henseender indskrænkede Anstuelser, deels af Holbergs personlige Særhed; Slikt forekommer ogsaa i Niels Klim; men vore egne Anstuelser maatte være ligesaa indskrænkede, dersom dette kunde svække vor Interesse og Kjærlighed for Forfatteren.

I det følgende Aar (1745) var det, som før bemærket, at han paany udgav Niels Klim med nogle Tillæg, samt den for over tyve Aar siden forfattede Comedie „Don Rinaldo de Colibrados“, som han hidtil havde havt liggende i sit Hjemme. Det er den eneste af hans Comedier, der er udkommen særskilt. Aarsagen dertil var den, at Een underfundigt havde fralistet ham en Afskrift, der var kommen i Omløb og omsider falden i en Boghandlers Hænder, der gjorde sig en uberettiget Fordeel af at sælge et feilfuldt Aftryk. Samme Aar udgav Holberg „Heltinders og navnkundige Dammers sammenlignede Historier“, et Verk af samme Omfang og samme literære Charakter som hans i Aaret 1739 udgivne Heltehistorier, og som han behandlede med saameget større Interesse, som det efter hans Mening skulde fremlægge Beviis paa Rigtigheden af hans gamle Yndlings-

idee om Dvindekjønnets fortrinlige Anlæg og Berettigelse til at nyde samme offentlige Rettigheder som Mændene. Dog berøres denne Idee i Fortalen til Verket kun ganske kortelig, da han med Grund forudsætter, at den allerede er Publikum tilstrækkelig bekendt, saavel af „Zille Hansdotters Forsvarsstrift for Dvindekjønnet“ og af Niels Klim, som især af hans Heltehistorier, hvori han som „Forberedelse“ til den palmyrenste Dronning Zenobias og den russiske Keiserinde Catharina den 1stes Levnetsbeskrivelser havde skrevet en alvorlig Afhandling om denne Gjenstand. Derimod er Fortalen til Holbergs Heltindehistorier mærkelig i en anden Henseende. Den indeholder en Paamindelse til yngre Forfattere, der efter hans Exempel i Prosa og Vers droge til Felts mod Tidens og Magthavernes Aand og Tone, om lidt at moderere deres ungdommelige Iver. Disse Erindringer ere fornemmelig rettede til et prosaisk Ugeblad, som først kaldte sig den danske Sandemand eller Spectator og siden fortsattes under Titel af den politiske Tilstuer i Aarene 1744—45, og et poetisk Ugeblad kaldet Antispectator, der paa Skrómt angreb Sandemanden, samt en saakaldet philosophisk Spectator, der for Alvor fegtede mod begge de andre. Det er senere oplyst, at de to første havde een og samme Forfatter, en Student ved Navn Jørgen Riis, der senere har været Advocat i Høiesteret, men herom har Holberg i det Høieste kun kunnet have Formodninger. Der var dem, som meente, at Holberg var, om ikke just Forfatter til disse dristige Stridsstrifter, saa dog deelagtig deri, hvilket han herved fratægger sig. Jeg har hørt ham dable som den, der nu, da han selv var bleven gammel, vilde undertrykke yngre Talenter. Men disse Talenter havde ikke Stort at betyde. At han har yttret sig tilbeels efter Opfordring af anseete Mænd, tilstaaer han selv, men hans Tone er i ethvert Tilfælde venlig og saderlig og ikke mere, men snarere

mindre, skaansom mod den loyale philosophiske Spectator, hvem han reent ud siger, at han er aanbløs og hellere burde tie stille, end imod bennes Antagonister. Da disse have taget ham selv til Mynster, troer han sig med Grund berettiget til at foreholde dem sit Exempel, og idet han aflægger Regnskab for sin egen Virksomhed som Skribent, formaner han dem til ikke at indlade sig paa Satire, før de have erhvervet tilstrækkelig Mennefskundskab, og aldrig at rette Satiren mod enkelte Personer, hvilket han for sit Vedkommende benægter nogensinde at have tilladt sig uden imød dem, der først personlig havde angrebet ham, og selv dette ønsker han ugjort; forsaavidt de i alvorlige Skrifter ville bekjæmpe Tidens herskende Laster og Daarstaber, raader han dem hellere at betjene sig af rolig Beviissførelse, som kan krydres med munter Spøg, end at gaae til Verks med hidfige Declamationer og mynbig Moraliseren, der gjør gamle Folk forhadte og unge Mennefter latterlige. Han opfordrer Studenterne, rimeligviis foranlediget ved det ringe Talent, han har sporet i de foreliggende Skrifter, til hellere at forsøge deres Kræfter i historiske Undersøgelser, i hvilken Anledning han omtaler nogle yngre Forfattere, navnlig Langebek, med fortjent Anerkjendelse, eller oversætte latinske og græske Forfattere, et Arbeide, hvorom han med Dette bemærker, at det hverken er saa let eller saa ringe, som man almindelig troer, og hvori han lover at foregaae med sit Exempel. Dette Løfte opfyldte han i det følgende Aar, da han udgav en Oversættelse af den græske Historieforfatter Herodianus. Han stræbte stadigt at fremme og opmuntre Alt, hvad der kunde tjene til Sprogets Dyrkelse og nyttige Kundskabers Udbredelse, og som Saabant kunde han med Føie betragte flige Oversættelser, hvorpaa vor Litteratur dengang havde stor Mangel. I Fortalen udtaler han sig indrigt om den Kunst at oversætte, en Afhandling, som

kun indeholder, hvad der nu er almindelig anerkjendt, men dengang ikke var det. Da han anseer sin Original, som handler om en Deel af den romerske Reiserhistorie, for et Mynster paa god Historiefriktion, er det ham magtpaaliggende at give Læseren Veiledning til at opfatte den rigtigt saavel fra Formens som fra Indholdets Side, og i sigtncævnte Hensigt har han indledet sin Oversættelse med en aandfuld skjønbt noget eensidig Oversigt over Roms tidligere Historie og Undersøgelse af de Grunde, man deri kan finde til det romerske Herredømmes uhyre Tilvæxt.

Medens Holberg saaledes maaskee var bleven Landets meest frugtbare Stribent, indtog han en ganske egen, dog ikke uforklarlig Stilling til det nyoprettede Videnskabernes Selskab. Gram, der allerede længe havde været fuldkommen forsonet med Holberg, og som var den, fra hvem Ideen til Selskabets Stiftelse først var udgaaet, havde allerede i det første Møde i Aaret 1742 foreslaaet Holberg til ordentligt Medlem, men dette Forslag blev ikke realiseret. Først 1745 blev Holberg indbudt, og mærkeligt nok, som Væresmedlem. Dog kan Grunden til begge Dele vistnok ligesaa sandsynligt have ligget i en Utilbøielighed fra Holbergs Side som fra Selskabets. Vist er det, at Holbergs Fortjenester som videnskabelig Stribent ikke synes at have været synderlig anerkjendte af Universitetet eller af Hoffet. Paa den anden Side er det heller ikke utænkeligt, at Holberg i Bevidstheden om at staae meget godt paa sine egne Been og af Tilbøielighed til at gaae sin egen Vej kun har sat liben Priis paa at virke sammen med et Selskab, hvis samtlige Medlemmer med al deres Dhygtighed dog albrig skulde naae hans Berømmelse. Han indsendt sig albrig i Selskabets Møder (S. Møller, Mnemosyne, IV, S. 29—31) og synes at have undskyldt sig med sin Helbredstilstand (Epstl. 447, S. 5—6). De to Arbejder af ham, der findes i Selskabets

Skrifter, lod han oplæse ved Andre, det første ved Gram, det andet ved Secretairen. Den første af disse Afhandlinger, som blev oplæst i December 1745, afgiver et nyt Beviis paa, hvor mange forskjelligartede Gjenstande han forstod sig paa. Det er en Betænkning over en frygtelig Dvægpest, som i disse Aar hjemsøgte Kongen af Danmarks Stater. Denne Gjenstand kunde nok interessere ham, da han selv nogle Aar tidligere havde sat sin erhvervede Formue i Fordegods og nu havde lidt Tab ved Dvægshgen. Holberg bliver her som overalt sig selv lig; hvorlidet end Gjenstanden nutildags kan have almeen Interesse, saa er hans Afhandling dog uendelig morsom at læse; han gennemgaaer alle de Meninger, man har havt om Sygens Bæsen og Grund, idet man har villet forklare den af Luftens Forraadnelse, af Jordens Uddunstninger, af usynlige Insecter eller af en Komet, og kommer til det Resultat, at man ikke kjender dens Natur; han giver derpaa adskillige deels landvøkonomiske deels moralske Raad og Formaninger, hvoraf nogle ere bizarre, men de fleste ligesaa sunde og fornuftige som lunefulde.

Kong Christian den 6te stod ved denne Tid paa Gravens Bred, og Forudsølelsen af, at det aandelige Aag, som nu saa længe og saa trykkende havde hvilet paa Nationen, snart vilde lettes, synes paany at have givet Holberg Lyst til Poesien. Han besørgede i samme Aar (1746) en Udgave af sine mindre poetiske Skrifter. Denne Samling indeholder hans Metamorphosis, hans fire Skjemtebigte samt Lille Hansbatters Forsvarsskrift for Qvindesjønnet, Brevet til Burmann paa Dansk, den jydste Feide og det daphniske Blodbad, altsaa med Undtagelse af det sidstnævnte Digt lutter Sager, som tidligere havde været trykte eller dog for længe siden vare forfattede. Det daphniske Blodbad er Holbergs sidste Skrift paa Vers; etsteds deri hyn-

falder han ogsaa sin Muse om endnu engang at lade gammelt Blod strømme i hans Aarer og opvække hans matte Aand; hans Bøn er heller ikke frugtesløs, thi denne hans Svanesang paa Barnasæt gjør ham ingen Skam. Det er en Fabel i æsopisk Aand, som ved digterisk Udførelse er voxet til et lille komisk Epos. Helten i Fabelen er en Kat, som med Familie maa lide Sult og Fattigdom, fordi Muus og Rotter have lært dens Kunster at kjende og ikke mere ville lade sig fange. Da den klager sin Nød for Løven, faaer den af Dyrenes Konge et Bink om at henvende sig til Ræven om Raad. Instrueret af denne fine Politicus bliver Ratten til en gudfrøgtig Poenitent, giver sig i Eremitstand og prædiker Bob og Bedring for Skovens Dyr og især for Rotter og Muus. Disse ville i Begyndelsen ikke ret troe Frenden, men blive dog omsider overthuede, glæde sig over den lykkelige Forandring i deres farligste Fjendes Tænkemaade og samle sig andægtige for at høre den hellige Prædikants gubelige Foredrag. Ratten har imidlertid stillet sin Kone, sine Børn og et Par andre Katte hemmelig paa Luur, som under Talen overfalde de Troende og gjøre rigelig Bytte. Helten bliver derefter af H. M. Løven benaadet med Titel af Oberjäger. Det er altsaa en allegorisk Satire over Skindhellighed.

Christian den 6tes Død i August 1746 gjorde en stor Forandring i alle Forhold her i Landet. Den strenge Kirketvang ophørte, og det mørke, andægtige Væsen ved Hoffet forsvandt. Følgen heraf blev, at det ogsaa snart forsvandt over hele Landet eller ialtfald kun saaes hos ivrige Geistlige, der dog nu ikke mere kunde udøve den Magt og Myndighed over deres Menigheder som før. I Stedet for at Christian den 6te altid havde holdt sig i stolt Afstand fra sit Folk og kun havde taalt den høie Adel og Geistlighed og sine tybste Yndlinge i sin Nærhed, vare Frederik den 5te

og Dronning Luise milde og nedladende mod Enhver, lagde Bind paa det danske Sprog og viiste Opmærksomhed for dem, der havde Fortjenester af dansk Litteratur. Holberg kom i Begyndelsen af Frederik d. 5tes Regjering for første Gang i sit Liv til Hoffet, hvor der nu herskede en ligefrem og behagelig Tone, og udtaler sig i sine to Aar senere udgivne danske Epistler med Barine om den glædelige Forandring i Tingenes Tilstand¹⁾. De forrige Lovbud mod offentlige Forhøstelser bleve udtrykkelig ophævede, og saasnart Sorgen over Christian den 6te var aflagt, blev der truffet Foranstaltninger til Oprettelsen af et nyt dansk Theater. Da det nuværende kongelige Theater først skulde bygges, blev der foreløbig meddeelt Privilegium til et Privattheater; den kongelige Resolution, som Overskou har meddeelt (II, S. 28), viser, at en af Holberg udarbejdet og underskreven Plan har været veblagt Entreprenurens Ansøgning. Theatret aabnedes i April 1747 med Holbergs politiske Randsstøber. Holberg havde ikke ringe Deel i Anordningen og Instructionen og blev heri understøttet af Pillos, een af Skuespillerne fra Frederik den 4des Tid. Det laeder endog til, at der er tilbudt ham Sæde i Directionen for det kongelige Theater, der aabnedes i December 1748. Men han var for flog til at inblade sig herpaa, da han vidste, hvor meget Bryderi en saadan Stilling fører med sig, som han i sin nuværende Alder helst maatte være befriet for²⁾. Han erklærede sig villig til efter Evne at være Bestyrrelsen behjælpelig, men vilde ikke selv være Bestyrer. Af denne hans Virksomhed ere flere Træk opbevarede. Da „den Stundesløse“ prøvedes (den blev første Gang opført d. 21de Januar 1750), var Holberg ikke tilfreds med Udførelsen af

¹⁾ Epistl. 183.

²⁾ Epistl. 447, S. 25.

Hovedrollen. „Nei, Monsieur Clementin“, sagde han, idet han tog Skuespilleren til Side, „det gaaer ikke an; Han tænker for meget paa, at Han er stundesløs. Hør engang, Han skalde gaae op i Kammeret og see at faae Renteskriver N* i Tale“. Clementin fulgte dette Raad og studerede Renteskriverens Væsen saa godt, at Holberg ved den næste Prøve kort efter hans Indtrædelse paa Scenen raabte: „Det er godt, Mr. Clementin! Nu er Han god!“ Om de Fortrædeligheder, en Kabale af Skuespillerne i Sommeren 1753 volbte Bestyrelsen, samt Holbergs Brev til dem i denne Anledning, og hvorledes Overdirecteuren, Generalmajor Rappe, efter Theaterstandalen forstod at ydmyge dem, kan læses hos Overkou, II, S. 132—142. At imidlertid Sagen ikke blot interesserede ham, saa at han med Raad og Daad stod Anstalten bi, men endog vakte ham til nyt poetisk Liv, bevise de sex nye Comedier, som han forfattede for den nye Skueplads. At disse først ere forfattede under Frederik den 5tes Regjering, fremgaaer ikke blot af hans egne Yttringer, Epstl. 447, S. 18, men ogsaa deraf, at det første af dem først kom paa Scenen fire Aar efter Skuespillernes Begyndelse, medens hans ældre Stykker ligesaa først af havde udgjort en væsentlig Deel af Repertoiret. Det var „Plutus“, „Abracadabra“, „Republiquen“, „Philosophus ubi egen Indbildning“, „Sganarels Reise“ og „den forvandlede Brudgom“. De to sidste ere aldeles ubetydelige og Holberg lidet værdige; af de øvrige er Plutus den eneste, som vi hidtil ikke have omtalt. Man har en Comedie af Aristophanes under samme Titel, som har foranlebiget Holberg til denne Efterligning. Jeg veed ikke, hvorvidt man tør antage, at Hovedideen hos Aristophanes skalde være den samme som hos Holberg, at nemlig Rigdom fordærver Menneskene og ikke kan boe sammen med Sædelighed og Gudsfrøgt. I ethvert Tilfælde er denne

Idee, der ellers synes at staae i nogen Modsigelse med hvad Holberg paa andre Steder har udtalt, med langt større Conseqventz gennem hele Stykket fastholdt som Hovedsag hos Holberg end hos Aristophanes. I Udførelsen lader Efterligningen sig kun paavise i faa Scener, medens Handlingen i alle Hovedmomenter er hos Holberg aldeles original. Holberg satte selv stor Priis paa dette Stykke, og vistnok indeholder det mange udmærkede Scener, hvori vi gjenfinde hans komiske Talent endnu i sin fulde Ungdomskraft, ligesom heller ikke den Omstændighed, at Stykkets Personer, med Undtagelse af deres hebenste Religion, ellers i enhver anden Henseende ere fuldkommen moderne Spidsborgere, Fedanter og Petitmaitere med Allongeparth, og ingen antike Grækere, i og for sig kan begrunde nogen Dabdel. Snarere kunde man maaskee dable, at Stykkets hele Tendents er en temmelig trivial Moral, og at Diogenes, dets vigtigste Person, mere ligner en Bajads end en Philosoph. Man kan ellers sige, at naar Holberg pleiede at kalde alle sine Stykker moraliske Comedier, saa er derimod Plutus det eneste, som vi nutildags kunne være tilbøielige til at benævne saaledes. Det gjorde hos Datidens Publikum overordentlig Lykke ¹⁾).

Men saameget som den nye danske Skueplads interesserede Holberg, saa snart maatte han erfare, at Liberne vare forandrede, og at hans Sol begyndte at dale. Jeg har før omtalt, at han allerede ved sit sidste Besøg i Paris i Aaret 1725 havde fundet Theatersmagen der forandret. Denne Forandring var nu trængt igjennem til Danmark. I Hofstrups Comedie „æsthetisk Sands“ siger Stykkets Helt, da Gen

¹⁾ Holbergs ovennævnte sex sidste Stykker bleve først trykte i Aarene 1753—54 og kom tilligemed „Don Ranudo“ og en Oversættelse af Metastafios „Artaxerges“ til at udgjøre 6te og 7de Deel af den 1731 udgivne „danske Skueplads“.

sammenligner ham med Holberg: „Den Roes forstaaer jeg ikke ret. Jeg anerkjender naturligviis Holbergs store Fortjenester, men — vor Tid har faaet Sands for noget Øblere. Vor Tids Forfattere maa søge deres Stof i de mere danneede Kreds, hvor Vittigheden er finere, Følelsen mere luttret og Lidensjæben skjønnere, fordi den er maskeret. Den høiere Comedie, Conversations- og Intrigueslykket, det er det Nutiden fordrer, men det maatte nødvendigviis ligge over Holbergs Horizont.“ Det Raisonnement, som Komikeren her lægger den forsængelige unge Digter i Munden, er gammelt i den danske Literaturs Historie. Den saakaldte høiere Comedie, der egentlig lige fra 1747 til 1825 har været den holbergiske Muses Rival paa Scenen, er et temmelig ubestemt Begreb, der imidlertid allerede dengang defineredes omtrent paa samme Maade, som det defineres i ovenanførte Sted af Hofstrups Comedie. Destouches, en dengang meget anseet, men nu næsten forglemmt dramatisk Forfatter, fortrængte i Paris Moliere fra Scenen, og Oversættelser af hans og hans Efterligneres Comedier truede ogsaa i Kjøbenhavn med at fortrænge den danske Moliere, Holberg. Nu forekomme Destouches's deels i Vers, deels i Prosa affattede Comedier os vistnok siirlige og elegante i Formen, men matte i Dialogen, uden kraftig Vittighed, temmelig kjedelige og ofte mangelfulde i Charaktereffildring og Composition; men dengang behagede de Modesmagen saavel som den fornemme Verden, fornemmelig af den Grund, at de optrædende Personer altid hørte til Samfundets høiere Classer, og derfor talte Conventionsens finere Sprog, der ikke kunde støde Øret ved nogen alfor fri og djerv Spøg, samt paa Grund af den fine Verdens slebne Censformighed vare frie for saadanne stærkt fremtrædende Cien- dommeligheder, som kunde fremstilles i skarpt markerede Charaktereffildringer, der stedse forekom den daværende Mode-

smag urimelige. Denne Retning i Smagen kunde naturligviis ikke være Holbergs Comedier gunstig. Man har ofte, og undertiden — skjøndt forholdsviis vistnok i meget faa Tilfælde — med Rette, dadelte Holberg for Anstød mod Belansthændighed, og dadelte det endnu; dog kunne vi nutildags ikke let gjøre os nogen Forestilling om, hvor vidt den affecterede Pænighed for 100 Aar siden gik; man fandt det anstødeligt, at der blev bandet i de danske Comedier, f. Ex. naar Jeronimus siger: „gib jeg faae en Ulykke, om det ikke er sandt!“ at der blev brugt gemene Skjældsord, som Canallie, og at Randestøberdrengen Henrik kom ufriseret paa Scenen¹⁾. Holbergs Comedier maatte faae faa meget mere ondt ved at holde sig paa Scenen, som de foruden dette ogsaa havde den for de nordiske Nationer bengang og længe efter faa eiendommelige Forkjærlighed for alt Fremmed imod sig. Tilbeels var det Udlændinge, som havde fæstet Bo her i Landet og gjaldt meget paa høiere Steder, der gave Tonen an i Smagsfager. Saadanne vare en fransk Chevalier de la Beaumelle og en tydsk Herr von Schlegel, begge aandrige Mænd, der ubentviol alvorligt interesserede sig for den gode Smags og de skjønne Videnskabers Fremme i Danmark, men naturligviis meente de begge, at de ingen større Tjeneste kunde bevise den danske Nation end at vinde den for den Smag, der herskede i deres Hjem eller hylbedes af det æsthetiske Partie i deres Fædreland, til hvis Anskuelse de selv bekjendte sig. Beaumelle forstod kun lidet Danst og interesserede sig kun for det af Hoffet engagerede franske Theater, men da dette havde en Rival i det danske og i Publikum's Indest for Holberg, saa rettede han ogsaa i sine franske Skrifter flere Angreb mod denne. Schlegel

¹⁾ Holberg, Epist. 238; 249; 267; 360.

stræbte at virke for den danske Skueplads, paa hvilken der efter hans i en egen Afhandling derom fremsatte Forslag regelviis skulde spilles dansk og tydsk; han forfattede selv i denne Hensigt adskillige Skuespil i samme Mand og Maneer som Destouches, kun endnu langt mere matte og kjedsomme-
lige, som det vel ikke lykkedes ham at faae opførte, skjøndt han til den Ende endog lod dem oversætte, men som dog behagede den fine Verden bedre end Holbergs. At Holberg snart blev befriet for disse Hovedmodstandere ved den Enes Bortreise og den Andens Død, kunde naturligviis ingen Forandring gjøre i de for ham saa ugunstige Tidsforhold. Parisermødens altid tro Slaver og Agenter, de franske Gouvernanter og de fra Paris hjemkommende Petitmaitere, vedbleve at agitere imod ham; de Sidste glædede sig for-
modentlig ved at have faaet et saa godt Paaskud til at hævne sig paa Forfatteren til „Jean de France“. Den fornemme Verden elskede Destouches over Alt; endnu i den følgende Periode finde vi Hoffmagens ivrige Forsegter, den patriotiske Tilskuers geniale Redacteur, J. S. Sneedorf, kjæmpende for Destouches, de Stores yndede Dramatiker. Endelig maatte ogsaa den store Hobs Interesse for pragtfulde Decorationer og Dragter, Sang og Dands, glimrende Optog paa Scenen og anden Dienlyst, hvorpaa Holbergs Comedier ere saa fattige, nu som før blive farlig for disse. Holberg har ogsaa i sin „Plutus“ søgt at lempe sig lidt efter disse Fordringer. Men uagtet alle disse Anfægtelser havde Holbergs Comedier dog i hans sidste Leveaar omtrent samme Skjæbne som i hele den følgende Periode ligeindtil vore Tider. Kjernen af Nationen vedblev at hædre ham som sin største dramatiske Forfatter; han var Studenternes Yndlingsdigter og stod i samme Yndest hos en stor Deel af Middelstanden, og mere end een Gang havde han den Triumph, at det store Publikum kjædede sig over de for saa

fortræffelige udraabte Comedier af Destouches og hans Skole og forlangte igjen at see de gamle Stykker.

I Holbergs personlige Stilling foregik imidlertid en Forandring. Han havde allerede siden 1740 været Gods-eier og tilbragte hvert Aar Sommeren paa Landet, hvor Bestyrelsen af hans Gods interesserede og beskæftigede ham meget. Det har rimeligviis været hans Forretninger som Dvæstor ved Universitetet, en Post, som han havde overtaget 1737, og hvorved han blev fritagen for at holde Forelæsninger, der først har givet ham Lyst til at anlægge sin egen betydelige Formue paa denne Maade, da han var bleven bekendt med Universitetets Godsbestyrelse. Han synes at have lagt en ikke ringe Dygtighed for Dagen i denne Retning og at have draget priisværdig Omsorg for sine Bønders Vel, som han ansaae for uadskilleligt fra Herremandens (Epsl. 49)¹). Da han imidlertid var ugift og uden Arvinger og ikke synes at have staaet paa den bedste Fod med sine norske Slægtninge, havde han længe haft i Sinde at testamentere sin Formue til offentligt Brug og tilbligere tænkt paa at oprette et Legat til Understøttelse for Skribenter, men siden opgivet denne Tanke, da han fandt, at de literære Forhold her i Landet vare forandrede, idet Læselysten hos Publikum og Frugtbarheden i Literaturen saaledes var tiltaget, at et saadant Legat ikke gjordes nødvendigt.

¹) Af de Oplysninger, som Hr. H. E. Lorenzen har meddeelt i Høens Stifts literære Tidsskrift, B. 4, S. 173 figd., sees, at Holberg i Aaret 1740 havde kjøbt endel Forbegods i Aarsløv By ved Slagelse af Kongen, i samme Aar eller i Begyndelsen af det følgende Herregaardene Brorup og Dreboegaard, samt endel Bøndergods i Havreberg og Blasinge af Secretair Benzon og derved haft abfilligt Bryderie med den utilforladelige Sælger, der endog synes at have nødt ham til en Proces (Grams Brev hos Rahbek, Holb. udv. Skr., B. 21, S. 460), endelig i Aaret 1745 Tersløsegaard af Landsdommer Christensen og Ddemarf af Fru Elisabeth Steen.

Da nu Regjeringen agtede at gjenoprette det siden 1665 nedlagte Sorø Akademie, hvortil Bygningerne allerede vare opførte under Christian den Sjette, men de nødvendige Fonds til at sætte Anstalten i Gang savnedes, meente Holberg her at have fundet en passende Anvendelse for sin Formue og stænkede sine to Herregaarde, Brorup og Tersløsegaard, med tilliggende Bøndetgods samt en betydelig Capital til Akademiet; ved et senere Testament (1748) føjede han hertil endnu sine øvrige Landeiendomme og sit Bibliothek. Han har uden tvivl forudseet, hvad der ogsaa snart viiste sig, at det nye Akademie, der som saadant var uafhængigt af gamle Vedtægter, bedre vilde være i Stand til at virke for Mødersmaalet og Nationallitteraturen end Københavns Universitet, af hvis Land han fandt sig saa libet tiltalt. Regjeringen viiste sig erkjendtlig ved at ophøje hans to ovenmeldte Herregaarde til et Baronie og optage ham selv i Adelsstanden ved Patent af 6te Marts 1747. Denne hans Ophøielse, som af ubegribelige Grunde saavel hos Samtiden som hos den følgende Slægt lige indtil vore Dage har udsat ham for adskillig Eftertale, gjorde forøvrigt ingen væsentlig Forandring i hans Forhold. Hans Leve-maade og hans Arbeide blev det samme som før. En Frugt af hans fortsatte historiske Studier er en Afhandling om Danmarks og Norges Sphistorie, som findes i Videnskabernes Selskabs Skrifter. Ligeledes besørgeede han en forbedret Udgave af sin D. og N. Bestr., under Titelen D. og N. Stat, 1749. Men hans sidste betydelige Verk ere hans danske Epistler, hvoraf fire Bind udkom i Aarene 1748 og 1750. Det er en Samling af fingerede Breve, hvori han alvorligt, sjøndt ofte med muntert Lune, behandler mangfoldige forskjelligartede Gjenstande: theologiske, philosophiske, historiske, politiske, stats- og landøkonomiske, æsthetiske, lingvistiske, pædagogiske, pphysicalske o. a., men tillige ikke

fjelden udgør sit satiriske Lune i reent humoristiske Artikler. Det kan paa en Maade betragtes som en Fortsættelse af hans moralske Tanker, som er det af hans tidligere Skrifter, hvormed disse Smaaafhandlinger have meest Lighed. Men ligesom nærværende Samling er af langt større Omfang end hiin forrige, saaledes spreder den sig ogsaa over en langt større Kreds af Gjenstande og vidner maaffee stærkere end noget andet af Holbergs Skrifter om hans vidtomfattende Læsning saavel i den classiske Aldtids som i den nyere Tids Litteratur. Hvad der strax i Begyndelsen bliver paafaldende for enhver Læser, der kjenner Holbergs tidligere Skrifter, er en mærkelig Forandring i en af Forfatterens Anstuelser; den samme Forfatter, der som ung Mand tiltraadte sit akademiske Lærerembede med en ironisk Lovtale over Metaphysiken, og som gammel Mand i sin underjordiske Verden dømtte Metaphysikerne til Areladning og Forviisning fra de Vises til Aernes Land, indblader sig nu som Olding ofte med Alvor og Iver temmelig dybt i metaphysiske Undersøgelser, medens derimod den Deel af Philosophien, som han ofte og i stærke Udtryk har erklæret for den eneste, der havde noget Værd og Interesse, nemlig Moralphilosophien, her indtager en underordnet og forholdsviis ubetydelig Plads. Vi see her, som oftere, et Exempel paa, at Alderen, om den end i enkelte Retninger kan sløve Aandens Energie, dog paa den anden Side affliber Eensidigheder og sætter Verdensbetragtningen i en hidtil savnet Ligevægt. Holberg erkjender selv denne Forandring; han siger, at, saasom han stedse med Bekymring har efterforsket sin Saligheds Sag, saa har Intet glædet ham mere end at udfinde retskafne Prøver og Beviisligheder, hvormed Munden kunde stoppes til paa dem, der søge at betage Menneffene den Trøst, som de have af Aabenbaringen, og det Haab om det andet Liv, som styrker dem i dette Livs Gjenordigheder. Det er altsaa

Trangen til at forsvare sin religiøse Tro for sig selv og Andre, der har gjort ham til Metaphysiker. For ham var det en Fornødenhed at indsee Rigtigheden af det, han skulde troe; han agter den simple christelige Enfoldighed hos Menigmand, men at lade det beroe ved denne, mener han, kan aldrig være tilladeligt for den, der har faaet en videnskabelig Opdragelse; den blinde Tro, som Datidens ivrige Geistlige forbrede, kan han ligesaalidt forlige med sin Samvittighed som Bantroen. Det ligger ham derfor alvorligt paa Hjerte at løse de Knuder, som Fritænkerne knyttede, og at forsvare Christendommen mod de Angreb, som allerede tidligere vare udgaaede fra den berømte Bayle, og som nu paa hans Tid stedse foretoges med større Heflighed af engelske Naturalister og franske Atheister. Til at bedømme, hvorvidt han har været heldig heri, udfordres der en dybere Indsigt i Datidens Philosophie, end jeg kan rose mig af; man seer ialtfald, at han med Liv og Interesse har opfattet i det Mindste enkelte Sider af Tidens berømteste philosophiske Systemer, af Cartesius, Leibniz og Wolff, og maa sige turde hans Kritik, netop fordi den ikke er systematisk, men kun gaaer ud paa at undersøge, hvorvidt de Resultater, de store Philosopher have fundet, kunne tilfredsstille den sunde Menneſteforstand og den christelige Bevidsthed, ikke være ganske uden Vægt og Betydning. Med Hensyn paa Christendommens egentlige Fjender mener han, at ligesom man i Krigen for at forsvare en Fæstning undertiden sløiser et Udenverk, som ikke kan holdes, saaledes skulde man ogsaa i denne Kamp ikke frygte for at opgive en eller anden Mening, som selv mellem rettroende Christne kan omtvistes og ikke nødvendigt fremgaaer af Skriftens Ord, for desbedre at kunne værne om Christendommens Hovedlærdomme. Saa-danne Sætninger, som han synes ikke utilbøielig til at opgive, ere den om Helvedsstraffens Evighed, der forekommer

ham vanskelig at forene med Guds Retfærdighed og Barmhertighed (saameget mere, som han altid tænker sig Salighed eller Usalighed i den anden Verden som en positiv idømt Belønning eller Straf, og aldrig som en naturlig Følge af et hidtil ført Liv), og den, at Gud forudsæer Alt uden Undtagelse, ogsaa det, der afhænger af Menneskenes frie Villie, fordi dette synes ham at være det Samme som at sige, at Menneskets moralske Vandel er forud bestemt istedenfor at bestemmes af ham selv, og hverken vore første Forældre eller nogen af deres Efterkommere synes at være eller blive satte paa nogen virkelig Prøve, naar Prøvens Udfald forud er vis. Men da disse og lignende Meninger ligeoverfor den danske Geistlighed paa den Tid vare nye og dristige, og han tilfulde føler selve Spørgsmaalenes Vanskelighed, saa siger han allerede i Fortalen og gjentager det omtrent een Gang paa hvert Ark alle fem Bind igjennem, at han stedse „underkaster sine Meditationer Andres grundige Correction“. Men tillige udtaler han sig stærkt mod al Forkjettringsaand og finder, at som det overhovedet er uchristeligt at hade og forfølge sine Troesfæller for afvigende Meningers Skyld, saa er det nu mere i Utide end nogenfinde, da Kirken angribes saa haardt fra alle Sider, og Antet er mere fornødent for dens Forsvarere end Enighed. Overhovedet er han kun lidet tilbøielig til at antage Menneskets evige Belfærd for betinget ved visse bestemte Troesmeninger og vil ikke frakjende en vis anerkjendt retsaffnen Mand den evige Salighed, fordi han paa sit Yderste, da hans Sjælesørger opfordrede ham til at bekjende en vigtig Troens Artikel, som han hidtil havde betvivlet, ryste paa Hovedet og sov hen¹⁾. Holberg synes ikke fremmed for den An-

¹⁾ Med dette Sted (Epsl. 340) turde maaskee følgende Anekdote, som Suhm fortæller, staae i Forbindelse: „En gammel brav

stuelse, at den, der i Sindelag og Handlemaade mod sine Medmennesker viser sig som en Christen, han er en Christen og har en Christens Afkomst til det evige Liv, ihvad han saa mener om de christelige Troeslærdomme, og at dette endog kan strække sig til Hedninger og Andre, der aldrig have lært Christendommen et kjende, anseer han ikke for umuligt — i de Orthodoxes Dine paa den Tid en forargelig og ugubelig Tanke. I det Hele vidne disse theologiske Afhandlinger om en varm Religjøsitet, forenet med en lys Forstand, der ikke beherskes af Fordomme eller auctoriserede Meninger, men heller ikke af hovmødig Selotillid eller systematisk Tensidighed.

Men Holbergs Epistler handle, som sagt, om mange andre Gjenstande foruden disse. Hans Indlingsstudium vedblev at være Historien, og om han end paa sin gamle Alder ikke mere følte Lust til at paatage sig Udarbejdelsen af større historiske Verker, saa maatte dog den stadige Beskjæftigelse med Faget ofte foranledige ham til at nedskrive sine Tanker og Forskninger over enkelte Gjenstande, Forhold og Epocher i Historien eller sine Domme, Kritiker, Sammenstillinger, Charakteristiker over Nationer, Samfund eller

Mand døde her i Byen; han havde sin Datter, en Enke, en meget munter og fornuftig Kone, i Huset hos sig. Holberg, en Ven af Huset, kom og fandt hende utrøstelig. Han forestilte, at han ei havde ventet at finde hende saa. Hendes Fader havde jo opnaaet en meget høi Alder. Derfor er jeg ei heller saa bebrøvet, svarte hun, men nylig gik de tydske Præster fra os; som min Fader i Vilbelse talte over sig, og sagde noget, som stødte dem for Hovedet, saa overgave de ham til Djævelen, og strax derpaa døde han. Med sit comiske Smil og satyriske Tone trykte Holberg Konens Hænder og sagde: Det kan Bitterbød hænde (dette var hans sædvanlige Ord), at vor Herre tænker anderledes end de tydske Præster. Dette comiske Indfald rettede den muntre Kone mere op end en lang Tale." *Suhm, saml. Skr., D. 10; S. 74.*

historiske Personer. Hvad der forekommer af denne Art i hans Epistler, er altid libligt, kort og tydeligt, men ikke altid frit for Eensidighed. En Hovedmangel ved Holbergs Betragtning af Verdenshistorien er den, at han ikke forstaaer sig paa Begeistring og ikke veed, hvad den bethder; den forekommer ham i Grunden som en Galskab, og det mildeste Navn, han veed at benævne den med, er Enthusiasme. Mænd som Alexander og Cæsar, der med et Genieblif have gennemstuet deres Tidsalvers Forhold og seet, hvortil de maatte føre, og utrættelig have fulgt deres indre Rald til selv at føre disse Ideer igjennem, ere i hans Dine kun blodtørstige Slagtere, der have løbet Verden om med Sværd i Haand og slaaet Folk ihjel for at indlægge sig en forsængelig Ære. Han kjender ingen væsentlig Forskjel mellem Alexander den Store og Carl den Tolvte. I det Politiske er han, som hans samtidige Landsmænd, en afgjort Tilhænger af det absolute Monarchie og synes endog at mene, at denne Statsform kunde og burde indføres i Engelland; ved constitutionelle og republicanke Institutioner erkjender han Nødvendigheden af, at Sagerne afgjøres ved Stemme-fleerhed, da ethvert andet Princip vilde føre til Vilkaarlighed og Anarchie, som i Polen, men anseer det tillige, da Stemmerne tælles og ikke veies, for et nødvendigt Onde, som undgaaes ved at lægge Magten i den Enkeltes Hænder; han antager det paa Grund heraf ogsaa for bedre, at en Domstol beklædes af en enkelt Dommer end af flere. Han klager ofte over Censurens Tryk, men lader dog heller ikke til at finde en ubetinget Trykkesfrihed tilraabelig. Han forsvarer sine Skrifter mod forskjellige Bestyldninger, og forsætter med sit gamle Lune Kampen mod den nationale komiske Muses gamle og nye Fjender; til de Første hører endnu bestandig en stor Deel af den lærde Verden, de sidste bestaae nu deels af Geistligheden og de Andægtige fra Chri-

stian den Sjettes Tid, deels af Petitmaitere og andre For-
 gubere af Destouches og den nhere franske Smag. Vi er-
 holde herved mangen interessant Oplysning, deels om hans
 egne Ideer og Formaal med hans Skrifter, navnlig hvad
 Comedierne og Niels Klim angaaer, deels om Tidens lite-
 rære Tilstande og æsthetiske Anskuelser. Striden føres ofte
 alvorligt, men ligesaa ofte med den satiriske Humors Vaaben.
 Han giver os en psychologisk Udvikling af Begrebet Pe-
 danterie; han undskylder, at han hidtil ingen Bøger har
 skrevet i Folio, og meddeler et foreløbigt Udkast til en saadan,
 der skal indeholde en historisk og topographisk Beskrivelse
 over det Huus, han boer i; han leverer en meget pane-
 ghrift Biographie over en Skomagermester i Kallundborg.
 Han anbefaler Andagt og Olhuuspolitik og forfatter i Præ-
 sters og Fromænds Navn Memorialer, hvori anbrages
 paa Comediens, Vallers og anden Ugudeligheds Affjælfelse,
 og bedicerer disse og andre lignende sindrige politiske Forslag
 og Ideer til et collegium politicum paa Landet. Han be-
 skriver en Petitmaitres Naturel og roser hans Patriotisme,
 fordi han ikke vrager Fædrelandets Penge, Agerhøns og
 Østers. En egen Art af nye literære Fjender har han faaet
 i Puristerne, der ville indskrænke Brugen af fremmede Ord
 og vistnok ikke ganske uden Grund finde, at han i sin Stil
 bruger flere end absolut nødvendigt. Han har ogsaa dem
 paa Halsen, der, som det nutildags hedder, have sluttet sig
 til Bevægelsen i vor Orthographie, og indgiver derfor et
 bebrøveligt Klageskrift fra den Bogstav C til Rigsdagen i
 Augsburg, hvori samme Bogstav ansøger om at restitueres
 i sine Rettigheder. Mindre heldig er hans Polemik mod
 Puristerne, da de Purister, han har havt med at gjøre,
 neppe kunne have hørt til de meget fanatiste eller naragtige,
 thi de nybagte danske Ord, som han til Beviis paa deres
 Naragtighed anfører, ere næsten uden Undtagelse saadanne,

som enhver Dansk nutildags bruger. Forøvrigt er det ikke blot hans literære Virksomhed men ogsaa hans private Liv; som han maa forsvare mod Bestyrelser og Bagtalelser; han retfærdiggjør sig alvorligt mod Bestyrelserne for Gjerrighed og Rangsyge, men har derved naturligtvis ikke kunnet forhindre, at Verden, der ikke gjerne taaler, at noget Udmærket bliver pletfrit, vedbliver tankeløst at gjentage dem lige indtil vore Dage; han gjør Publikum Regnskab for Anvendelsen af sin samlede Formue, forsvarer sin tarvelige Levemaade med Fornuftgrunde, men ubestrikt ogsaa med svagt Haab om, at disse skulde kunne veie op mod Tidens herskende Begreber om det Sømmelige for hans Stand, hvorfor han ogsaa paa en Maade afviser Stævningerne for det uberettigede Værneting med munter Ironie, idet han humoristisk skildrer sit Væsen og sine Tilbøjeligheder som en Gaade, Philosopherne og Moralisterne kunne have at øve sig paa. Han leverer ogsaa her Slutningen af sin Selvbiographie, skreven i hans sidste Leveaar. Der er overhovedet intet af Holbergs Skrifter, der skaffer os et saa mangesidigt Bekjendtskab med hans Personlighed, som disse Epistler; til de her anførte Træk kunde føies mange andre, og jeg veed ikke, hvorvidt jeg tør troe at have været heldig i at udhæve de meest betydningsfulde.

Uagtet tiltagende Alder og Svaghed vedblev Holberg utrættelig at arbejde i Literaturen. Sin poetiske Bane sluttede han som Fabeldigter, men over hans moralske Fabler, som udkom 1751, er fra alle Sider fældet meget ugunstige Domme. Bohe er den Eneste, som har været at tage dem i Forsvar, og vistnok maa man give denne Kunstdommer Ret i, at Lessing, der siger, at Ingen nogensinde har mishandlet Fabeln i den Grad som Holberg, i at motivere denne haarde Dom kun støtter sig paa sin egen Theorie, der gaar ud paa, at en Fabel altid skal indeholde en

vægtig og almeenghlydig moralsk Lære i allegorisk Form, en Theorie, som Holberg ikke ret vel kunde kjende forud, saameget mindre som en opmærksom Betragtning af Fabel-litteraturen, idetmindste saaledes som denne har udviklet sig i Occidenten siden Æsops Tid, meget snarere maa føre til det Resultat, at Fablen er en Art af Satire, ligesom det ogsaa selv efter Lessings Tid kun er de flette Fabeldigtere, der nøiagtigt have holdt sig til hans Theorie, medens de gode, og deriblandt Lessing selv, kun have bildt sig ind at følge den, men i Virkeligheden have ladet deres poetiske Instinct raade. Ogsaa Holberg har aabenbart behandlet Fablen som Satire, og naar han ved Enden af hver Fabel udbrager Moralen, saa følger han heri kun en vedtagen Skik, der formodentlig fra Først af skriver sig fra Grammatikere og andre Skolemestere i Oldtiden, saameget mere som han jo overhovedet var tilbøjelig til at betragte sine satiriske Verker som moralske eller moraliserende Skrifter, men vistnok uden at paastaae, at hvert af dem lod sig bruge til at indprente en bestemt, enkelt, vægtig og almeenghlydig moralsk Læresætning. Men heraf følger rigtignok endnu ikke, at Holberg kan henregnes til de gode Fabeldigtere, thi Satiren bør i ethvert Tilfælde være vittig og træffende, og det er den i hans Fabler unegtelig ikke. Han var bleven gammel, og dette Skrift viser, at han som alle Dødelige var underkastet Naturens Lov. Hvor han ikke gav sig af med at digte, var hans Aand endnu kraftig. Han besørgede endnu den femte forsøgte og forbedrede Udgave af sin Natur- og Folketret 1751. Til det Sidste, han har forfattet, høre nogle Smaa skrifter paa Fransk, der udkom 1752, hvoraf eet indeholder hans førnævnte Afhandling om Romerrigets Historie (Indledning til Oversættelsen af Herodian 1746), i et andet forsvare han sig mod en Hr. Archenholz, der havde udgivet „mémoires concernant Christine, reine de

Suæde" og heri angrebet Holberg for hans Uttringer om denne Dronning, og det tredie kritiserer adskillige Sætninger i Montesquiens bengang nylig udkomne Verk, esprit des loix; Indholdet af det sidste findes optaget i Slutningen af hans danske Epistler.

Da Holberg i August 1753 kom tilbage til Kjøbenhavn fra Tersløfegaard, følte han sig meget svag, og snart blev han angreben af en tærende Brystsygdom, hvormed han alt i flere Aar havde været truet. Dog forestod han endnu i dette Efteraar nogle Maanedes Theaterets Bestyrelse i Overdirectorens Fraværelse. Men mod Enden af Aaret tog Sygdommen saa stærkt Overhaand, at han lod sig berede til Døden af en Præst og i et Par Venners Nærværelse tog Sacramentet. Dog levede han omtrent en Maaned derefter under Smertes, mod hvilke hans Taalmodighed ikke altid kunde holde Stand. Han holdt sig dog for det meste oven Senge indtil to Dage før sin Død, der indtraf Natten mellem d. 27de og 28de Januar 1754. Om hans utrættelige Virksomhed lige til det Sidste vidne den anden Udgave af hans Danmarks Historie, der udkom 1753—1754, og det 5te Bind af hans Epistler, der ligesom 3die Bind af førstnævnte Verk blev udgivet efter hans Død.

Holbergs Lig blev foreløbig bisat i Truerekirke og i December 1754 ført til Sorø, hvor han ligger begravet. Hverken Videnskabernes Selskab eller Theateret fandt sig ved hans Død foranlediget til nogensomhelst Sørgehøitidelighed, skjøndt man ellers i den Tid just ikke var meget sparsom med dette Slags Uresbeviisninger. Kun i Sorø blev Bisættelsen udført med stille Høitidelighed og derpaa afholdt en Sørgefest, hvorved Akademiets professor eloquentiae Christopher Vysholm holdt en smuk latin Tale, som endnu haves trykt.

Da Holberg under sin sidste Sygdom forbrede en bestemt Erklæring af sin Læge, om han kunde leve eller ei, og da fik den Underretning, at det var forbi med ham, sagde han: „Det er mig nok, at jeg i al min Levetid har søgt at være en nyttig Borger i mit Fædreland, vil derfor gjerne døe, siden jeg mærker, at mit Sind's Kræfter ei heller længere staae mig bi“¹⁾). Mærkeligt er det borgerlig be-
 skjødne Synspunkt, hvorfra han her betragter sin udsødelige Virken. Det har maaskee her tildeels havt sin Grund i Dødsstundens Alvor, der forbyder Menneftet at lade Tanken dvæle ved nogen enkelt Side af sin Personlighed, da selv det, som ene giver Mandens Virken Betydning for Efter-
 tiden, ikke tillige er det Eneeste, der har Betydning for hans evige Velfærd. Men det stemmer forøvrigt baade med andensteds forekommende Ytringer af ham selv og med Samtidens almindelige Dom. Denne sidste synes i hele hans Liv ofte at have virket tilbage paa ham selv, thi meget hyppigt finde vi den Forfatter, der har grundlagt det danske Folks nationale Cultur, ængstligt beffjæstiget med at paa-
 vise det „Nyttige“ i sine Skrifter, hvilket da skal bestaae i, at han „har moraliseret paa adskillige Maader“. Dog havde han andre Dieblikke, hvori han var sig sin virkelige Opgave bedre bevidst. Han traf ind paa en Tid, da Smagen, for saa vidt som der var nogen, saavel i Littera-
 turen som i Selstabslivet var fransk, men den herskede med en fremmed Usurpator's underkuende Vælde. Holberg var selv dannet eller, rettere sagt, havde dannet sig i samme Skole, men fra den Tid af, han følte sit komiske Talent vaagne, blev det hans Opgave at befrie sine Landsmænd fra dens Nag. Han var den Første, der formaaede at

¹⁾ Høiberg i Fortalen til sine holbergste Samlinger og Scheide i Holbergs Levnetsbeskrivelse.

forføne Verdensculturen med den danske Nationalitet; idet han lod hiin gjenfødes i Fædrelandets Forbund, var det ham, der først lærte Nationen, at man kan være Dansk uden at være Barbar, og at man for at undgaae det Sidste ikke behøver at fornegte sit hjemlige Væsen og paatage sig et fremmed. Idet han dannede sig efter fremmede classiske Mynstere og paa den anden Side hentede sine dramatiske Figurer fra det virkelige Liv i Hjemmet og fremstillede dem i deres hele naturlige Danskhed, gjorde han det muligt at forene Culturens Fordringer med Nationalfølelsen. Han skaffede sit Publikum et friere Blik paa Livet, idet han gjorde de sneverhjertebe, indskrænkede Anskuelser og Bestræbelser til Gjenstand for Latter, men tillige kaldte han national Selvfølelse og Selvgættelse til Live, deels ved det livlige Billede af Folkelivet, som han holdt Nationen for Die, deels ogsaa derved, at han i sine Skrifter skjænkede den en Skat, som den kunde være stolt af at besidde. Det vilde nemlig være en stor Misgjældselse af den komiske Poesies Væsen, om man antog, at den kun tjente til at gjøre sin Gjenstand latterlig og foragtelig og hverken behandlede den med Kjærlighed eller formaaede at vække en saadan Følelse for Gjenstanden hos sit Publikum. Hvor der er Skygge, maa der ogsaa være Lys, og Skyggen, der viser os den belyste Gjenstands Omrids, kan netop derved tjene til at give os et Begreb om dennes egentlige Skikkelse. En Jeppe, en Studenstrup, en Jeronimus vise os vistnok Sjællænderen, Iyden og Rjøbenhavneren fra Skyggesiden; men de væsentlige, ædlere Grundtræk ere ikke i den Grad formørkede, at de jo meget vel kunne kjendes, enten hos Hovedpersonen eller hos hans aandsbeslægtede Omgivelser, og vække vor Interesse for de nationale Charakterers eie-dommelige Kraft og Dhygtighed. Man kunde derfor endog med Grund paaftaae, at Holberg, uagtet sin norste Herkomst,

netop viser sig som ægte dansk Digter deri, at han stedske kun skildrer danske og aldrig norske Charakterer, og heri see et Beviis for, at hans Patriotisme væsentlig var knyttet til Danmark. At en Nationalliteraturs classiske Periode begynder med en Komiker, er vistnok et temmelig enestaaende Phænomen, og hvor Landslivet af sig selv former sig poetisk, som hos Grækerne, var Sligt heller ikke tænkeligt, thi det vilde være at rive ned, før Noget var opbyggt. Men hvor en Nations eienbommelige Landsliv er blevet underkuet ved et eller flere Nabofolks Overlegenhed, hvor gammelbogs Indstrænkethed og moderne Efterabelselyst hver paa sin Side sætter Skranker for enhver høiere, selvstændig Bevægelse af Nationalaanden, der er netop Noget, som først maa rives ned. Her er denne Veien den letteste, den alvorlige Poesie kan under saadanne Forhold kun meget vanskeligt bane sig Veien. Vi see derfor ogsaa, at Sorterups Forsøg blev uden Følger, og det Samme er ubestværligt Arsfag i at Nationallitteraturen i det store Tydskland, hvor den maatte kæmpe sig frem ad denne Veien, først begynder sin classiske Periode en heel Menneftaalder senere end i det lille Danmark. Holberg har saaledes paa mere end een Maade berebet Ewald og Dehlenschläger Veien. Men at Fortjenester af denne Art strax vilde blive tilfulde vurdere af Samtiden, var vistnok ikke at vente. Om der end har været Mange, som have moret sig over hans Comedier, saa har det sikkert kun været Faa, der have haft en Aenelse om deres virkelige Betydning for Nationen. Snart efter kom der derimod en Tid, da man instinctmæssigt følte deres Virkning, idet man næsten kunde dem udenad, og deres Repliker bleve til Ordsprog.

Noget Lignende gjælder ogsaa om Holbergs historiske og philosophiske Skrifter, skjøndt disse, om end mange af dem endnu kunne læses med Fornøjelse, dog havde større

Betydning for Samtiden end for Eftertiden. Ogfaa her var det hans Niemed at grunde en folkelig profaisk Litteratur, at befordre Selvtænkning og at udrydde Fordomme og Auctoritetstro. Det populære Væsen behagede ikke hans Colleger, saalidt som hans Comedier og Digte behagede dem. Man finder, at hans Virksomhed som videnskabelig Skribent kun har været lidet agtet af den samtidsige lærde Verden, navnlig fordi han udarbejdede sine Skrifter hurtigt og ikke syntes at drive Forstudierne med den Nøglighed og Vidtløftighed som de strengeste Videnskabsmænd. Hos det store Publikum synes derimod disse Arbejder endogfaa hurtigere at have vundet Anerkjendelse end hans komiske Verker. Hvorledes Skrifter af den Beskaffenhed som Holbergs Danmarks og Norges Beskrivelse, Helte- og Heltindehistorier, moraliske Tanker o. d. i den Grad kunde interessere det store Publikum, at Forfatteren for sin Tid var en sand Folkeskribent, er Noget, som vi fra Nutidens Synspunkt have ondt ved at forstaae. Man maa erindre, at der paa den Tid endnu var stor Mangel paa underholdende Læsning for de dannede Classer. „Med det danske Publikums Smag og Læselyst,“ siger J. Møller, „er der nu foregaaet en stor Forandring, begrundet fornemmelig i Romanernes og Dagbladenes Overvægt. Selv Dehenschlægers Mesterverker læses ei saa almindeligen i vore Dage, som Holbergs læstes af hans Samtidige.“ (Mnemosyne, B, 4, S. 84).

En Bønselighed for Holberg ved saaledes at virke for det store Publikum laa i det lidet uddannede Sprog, han forefandt. Han var sig selv bevidst, at de Opgaver, han havde sat sig, at grundlægge en dansk, poetisk og dramatisk, Nationallitteratur, og at skrive Fædrelandets Historie samt behandle filosofiske Emner i en Form, som kunde svare til den daværende europæiske Culturs Fordringer, tillige maatte medføre en Bestræbelse for at uddanne og berige det

danſke Sprog. Han ſiger i ſit 3die Skjemtedigt, at han ſriver

for Folk ei ene, men og Sproget at polere,

og i en Nytaarsprolog til Aaret 1723 lader han ſin Muſe ſige til Publikum, at hun

— til Sproget har lagt Øvelse og Kunſt,

ſamt forudſige, at Hiſtorien til Ære for Frederik den Fjerdes Regjering blandt Andet ogſaa vil berette dette:

Da Vælde, Herlighed i Riget fæſted Rod,
i ſamme Konges Tid kom Sproget og paa Fod.

Han havde meget at ſige Publikum, ſom aldrig før var ſagt paa Danſk, og da han virkelig fik ſagt, hvad der laa ham paa Hjerte, ſaa lader ſig allerede heraf ſlutte, at Sproget ſkylder ham ikke Lidet. I det Enkelte at paaviſe, hvori dette beſtaaer, ſelv om jeg følte mig Opgaven voksen, hvilket jeg ingenlunde tør ſige, vilde neppe her være paa ſit Steed eller ſvare til Henſigten med nærværende Skrift. Jeg maa derfor indſtrænke mig til et Par almindelige Bemærkninger. Holberg beklager ſelv, at hans Underviisning i Barndommen aldeles ikke havde været beregnet paa at forberede ham til hans Skald ſom danſk Forfatter. Efter Datidens almindelige Brug havde man kun ſøgt at lære ham Tydſk, i den Forudſætning, at det Danſke læres af ſig ſelv eller, ſom han ſiger, af Smaa drengene paa Gaden. I ſin tidlige Ungdom reiſte han udenlands, gjorde flere Reiſer og var, efter hans eget Udtryk, hver Gang han kom hjem, i ſamme Tilſtand ſom Jean de France, ibet hans Modersmaal ikke ret vilde flyde for ham; thi, ſiger han, man kan let glemme det, ſom man aldrig har forſtaaet tilgavns. Dette fik han at føle, da han ſkulde til at ſkrive Danſk, thi han havde ondt ved at finde de rigtige Ord og forſtod ikke engang at bogſtavere

dem ret. Han foranledigedes herved til at udtale den Sætning: „En grundig Optugtelse bestaaer derudi, at den studerende Ungdom oplæres først i Gudsfrøgt og gode Sæder, dernæst i Landets Sprog, og endelig allerfjødft i fremmede Tungemaal; thi det fjødste er fjødrligt og nyttigt, men det fjødste fornødne.“ Holberg hjalp sig naturligviis her paa samme Maade som alle andre productive Aander: han lod sig nøie med den Færdighed, Øvelsen kunde forskaffe ham. Men det laa ikke i Holbergs Natur at reflectere over sit Udtryk; som de fleste geniale Forfattere havde han Opmærksomheden ene henvendt paa hvad han vilde sige, og betjente sig hertil af det Udtryk, der laa ham nærmest og var ham beqvemmet. Men dette var rigtignok, som en Følge af den Retning, hans hele Uddannelse havde haft, som oftest, hvor et ikke aldeles dagligdags Begreb skulde betegnes, et fremmed Ord. Havde han, istedenfor at hente sin Dannelse fra fransk og engelsk Litteratur, anvendt Tiden i sin Ungdom paa nordisk Sprog, Historie og Antiquiteter, saa havde han vist skrevet sit Modersmaal renere, men saa havde han af Mangel paa europæisk Dannelse ikke kunnet føre sit Fædrelands Litteratur ind paa den Bane, som Tidens Fjælde krævede. At forene begge Bestræbelser var under de daværende Tidsumstændigheder for Meget forlangt af een Mand. Han var forøvrigt ingenlunde ligegyldig for sin Stil. Allerede 1726 lebsagede han Udgaven af sin Metamorphosis med nogle saakaldte orthographiske Anmærkninger, som indledes med de ovenanførte Klager over Sprogets Usikkerhed og hans egen Usikkerhed i samme; de ere ellers ikke alle orthographiske; nogle af dem berøre ogsaa andre Sider af Sproget, men i det Hele vidne de rigtignok om Forfatterens Mangel, paa grammaticalsk og philologisk Indsigt i Modersmaalet. Han besfittede sig imidlertid steds paa naturlige og lette Forbindelser af Ord og Sætninger og var, ligesom i det prak-

tiste Liv, saaledes ogsaa i Stilen en Haber af al overflødig Vidtløftighed, ligesom han ogsaa modarbejdede Tilhøjeligheden til at efterligne den tydske Ordspøining og Ordstilling, og overhovedet i sin Prosa afskiller sig fra sine Jevnaldrendes udtværede, stive, ofte pedantiske og smagløse Skrivemaade. I disse Henseender maa ubentviol hans Fortjenester af Sproget søges, idet han i visse Maader kan siges at have begyndt den Udvikling af Stilen, som Sneedorf førte videre. Hans yngre Samtidige i Frederik den 5tes Tid dablede ham for de mange fremmede Ord, men da var han for gammel til at forandre sin tilvante Skrivemaade og søgte i sin ovenomtalte Kamp mod Puristerne at forsvare de fremmede Ord med deres Bequemhed. Hvorom Alting er, naar Suhm mener, at vort Sprog ikke har Holberg meget at takke, naar nogle Venninger og visse Ordspø, hans Comedier frembragte, undtages, saa turde dette maastee have sin Grund i, at Suhm sætter de senere Stilisters Fortjenester af Sproget saa høit, at han derved kommer til at undervurdere Holbergs.

Om Holbergs Charakter som Forfatter, som Borger og som Menneffe har der til alle Tider været forskjellige Meninger. Naturligviis har Dableshgen ligesaa lidt staaet ham som noget andet stort Navn. At imidlertid selv hans Venner ere saa lidet enige i deres Dom, er Noget, som man kan have Grund til at undre sig over, da der vist kun er saa berømte Mænd, hvis personlige Charakter er saa let at bedømme som hans, idet han selv i sine oprigtige Bekjendelser har forsynet os saa rigelig med Materialier. Mange have dømt om ham omtrent i samme Smag som Høier, der ved at omtale hans Peder Paars i sit literære Tidsskrift erklærede, at han ikke vidste, om han skulde kalde ham en Satyr eller en Satyricus; det er den Skjæbne, Komikere og Satirikere ofte have hos høitideligt

eller sentimentalt stemte Mennesker, at blive dømt fra al Sands for det Skønne og Gode og betragtes som hjerte-løse Grinebidere. Efter den hele her meddeelte Udvikling af Holbergs Liv og literære Virksomhed behøver denne Dom egentlig ingen Gjendrivelse, men at omtale et Par Punkter, som staae i Forbindelse dermed, turde dog maaskee ikke være uden Interesse. Forstanden var hos Holberg den Evne, der fortrinligviis var kommen til Udvikling, og som han selv satte Priis paa. Anelser, dunkle Følelser, høie og dristige Ideer, Stabninger af en fri Phantasi, kort Alt, hvad Forstanden ikke kunde gjøre sig saa fuldstændig Rede for som for den lille Tabel, var han, i Overeensstemmelse med den franskbannede Verdens herfskende Stemning, kun lidet tilbøielig til at lade gjælde. At denne Stemning kunde være ret heldig for den lunefulde Sagttager og Skilddrer af Folkelivet, men ikke er den positive Begeistring for det Store og Dphøiede gunstig, kan vistnok ikke negtes. Holberg siger saaledes i een af sine Epistler (447): „Jeg haver intet Forsøg gjort paa Tragedier, jeg haver ei heller Inclination dertil, thi jeg væmmes ved alt det, som er affecteret og ligesom sat paa Stykker“. Med Hensyn paa Datidens franske Tragedier kunde han maaskee have Ret; dog bliver man unegtelig lidt underlig tilmode ved den Almindelighed, hvori her Dommen sælbes over Tragedier. Jeg har før omtalt hans Mangel paa Deeltagelse for Historiens store Begivenheder, grundet i en profaist forstandig Betragtning, der dog ikke mere tilhørte ham end Tidsalderen, samt hans Ringagt for den høiere Philosophie, som dog omfjeder Alderdommens Alvor og modnere indvortes Erfaring lærte ham at agte. Meeft foruroligende vilde den Omstændighed være, at han oftere i Peder Paars, naar han har blottet den spidsborgerlige Tænkemaade i al dens Latterlighed, bagefter synes at faae Skrupler og at ville

tilbæffe den igjen med Kjærligheds Raabe, idet han moraliserende begynder at demonstrere, hvorledes Peder Ruus dog har Ret i Noget, dersom man ikke ved opmærksomt at betragte disse Steder fandt, at det kun steer for at komme Oldtidens Mythologie og Philosophie til Livs, som han dengang saavel paa Dphsningens som paa Christendommens Vegne ikke meente at kunne komme til Rette med. Men havde han ondt ved 'at komme til Rette med den classiske Oldtid, saa er det naturligt, at han endnu mindre kunde have nogen Interesse for Nordens Oldtid eller den danske Middelalbers Folkedigtning, da disse Enemærker laa udenfor al Berøring med Alt, hvad han i Skolen og i Livet var bleven vant til at ansee for Civilisation og Dphsning. At studere nordiske Oldsager var efter hans Mening „ikke andet end at rage ubi Møddinger“, og Axel Thorsens Vise, den eneste Kjæmpevise, han kjendte af Navn, antog han for at være gjort af en Bogtrykker. Disse Holbergs Fordomme have i senere Tider stærkt allarmet vore Patrioter og for omtrent 40 Aar siden opvaft en hidsig literær Strid, som det ikke er Umagen værd at oprippe. Saavidt om hans æsthetiske og historisk-philosophiske Genfibigheder. I ethvert Tilfælde maa hans alvorlige og varme Religiøsitet kunne frikjende ham for den Bestyldning at have været en Bespotter, og at han ogsaa i æsthetisk Henseende havde Følelse for det poetisk Skjønne, har jeg paa sit Sted paavist i hans mislykkede Forsøg i det Parodiske. Disse sidste kunne vel maaskee for en Deel have deres Grund i den poetiske Stiils daværende ringe Udvikling og deraf følgende Mangel paa sikker Holdning, der hos saa mange af hans Forgængere og Samtidige bevirkebe, at de ofte, naar de vilde være tragiske og pathetiske, imod deres Villie bleve parodiske, men hos ham maaskee ubertiden kan have havt den omvendte Virkning; dog lader et saadant ufrivilligt

Omflag i Stilen sig ikke let tænke, uden der maa foregaae et lignende i Stemningen. Men at han overhovedet ikke har manglet Gemt, derfor anfører Scheibe et Besviis, som ikke kan forkastes. Han beraaber sig nemlig paa Holbergs levende Følelse for Musik og fortæller, hvorledes han selv engang, da han opførte en Kirkeconcert, havde lagt Mærke til, at Holberg, hvergang et vist rørende Sted blev gjen- taget, traadte hen bag en Kirkepille for at skjule sine Taarer. Musikken synes overhovedet at have været det Gebeet, hvor Holberg tilfulde lod Hjertet komme til sin Ret. Han spillede selv flere Instrumenter, interesserede sig stærkt for et i Kjøbenhavn oprettet musicalsk Societet og taler ofte i sine Skrifter med ligesaa megen varm Følelse som grundig Indsigt om denne skønne Kunst.

I nær Forbindelse med Bestyrelsen for Hjerteløshed staaer ogsaa den meget almindelige Dabbel for Plathed og simpel Smag. Den dreier sig fornemmelig om to Hovedpunkter: den Forkjærlighed, hvormed Holberg i sine Skil- dringer dvæler ved de lavere Stænder, og den Vane, han har, at sige Vittigheder, som streife Belansthændigheden for nær. Den første af disse Ankeposter, der i forrige Aarhundrede var Hovedsagen, er nu traadt mere i Baggrunden, da den Gensidighed i Smagen, hvorpaa den grunder sig, vel endnu ikke er fremmed for den pæne Halvbannelse, men dog langt fra ikke mere hersker med den Magt som i forrige Tider. Derimod er den sidste Anke endnu af ikke ringe Betydning, og vi vide alle meget vel, hvad vi i denne Henseende fordrer af vore Digtere. Men om de samme Fordringer ogsaa kunne stilles til en Digter fra Begyndelsen af det forrige Aarhundrede, er et andet Spørgsmaal. Jeg har rigtignok hørt paa staae, at Holbergs Samtidige mere end Nutidens pæne Folk støbte sig over hans Plathed, og dette er vistnok sandt med Hensyn paa hans Samtidige

under Frederik den 5te, men at det ogsaa skulde gjælde om hans Samtidige under Frederik den 4de, er i det Mindste ikke beviist, og Holberg benægter det selv udtrykkelig¹⁾). Alt, hvad man har af sjemtsom Poesie fra den Tid, tyder paa, at der dengang saa temmelig hos hele Nationen herskede den samme ligefremme, ugeneerte Lyftighed og Djerthed, som nutildags kun findes hos Almuen, og at altsaa Holbergs Comedier kun give os et tro Billede af Datidens Omgangstone, saaledes som den var Alle velbekjendt og ikke kunde være anstødelig for Noget²⁾). Derimod var, da Holberg i Frederik den 5tes Tid andengang optraadte som dramatisk Forfatter, Tonen i de høiere Stænders Omgangsliv forandret og medførte en Forandring i den æsthetiske Smag, for hvilken Holbergs Comedier nu vare forældede, og hermed gik det Holberg ligesom med de fremmede Ord: han var bleven for gammel til at forandre sin Skrivemaade, saameget mere som hiin Forandring i Tone og Smag havde den for slige Forandringer ikke usædvanlige Charakter, at den var gaaet lige til den modsatte Yderlighed. Jeg vil imidlertid ikke negte Muligheden af, at Holberg under sit evige Ungkarlsliv kan have vant sig til en vis hensynsløs Frihed i sin Omgangstone, der har affpeilet sig i hans Comedier, og som maaskee selv for Frederik den 4des Tid er gaaet noget videre, end det var sædvanligt i Selfstabs- og Familielivet hos Middelstanden. Høiers Ytringer i den ovenomtalte Kritik over Peder Paars synes at antyde noget Saadant, men det er ogsaa det eneste

1) I Fortalen til Epistlerne.

2) Endnu 1762 ansøger Sneedorf i en humoristisk „Prøve af Recepter“ under Artiklen „Vomitiv eller Brækmidler: Den naturlige og mandige Stil i vore gamle Poeter, saavelsom det meeste af det, som man endnu i daglig Omgang kalder Sjemt.“ Patr. Alf. Nr. 112.

Spør dertil, jeg kjenner, medens Poeterne fra samme Tid og tilbeels endnu senere i Reglen toge sig ligesaa store Friheder som Holberg. Jeg er i det Hele kun libet tilbøielig til at troe det, thi det forekommer mig, at Holberg anvender den mindre fine Wittighed, netop fordi han antager den for nødvendig til at fuldstændiggjøre Skilbringen af saadanne Aretse, hvor den har hjemme. Der høres ingen nærgaaende Tvetydigheder i Don Ranudos Huus, uden mellem Tjenerstabet, heller ikke af Baron von Keentkaalavet eller af Pfalzgrevens Hovmester eller blandt Raadsherrer eller Raadsherrinder, skjøndt de sidste kunne være meget fremtsomme, men nok hos Veronimus og i hans gammeldags Familie; de forekomme ikke blandt Officerer, men nok blandt Magistere og Studenter; Jean de France er saa fremmed derfor, at han ikke engang forstaaer Espens Tvetydigheder, Apicius derimod bruger dem som en væsentlig Ingredient i sin Cour til Damer; Henrik og Pernille excellere deri; dog taaler Pernille dem kun af Medtjeneren, men ikke af den unge Herre; paa Bjerget regne de thyt, for ikke at tale om Vester-Paradiis. Men hvad nu det Spørgsmaal angaaer, hvorvidt vor fine Tidsalder kan taale at see eller læse Holbergs Comedier, da er der talt og skrevet saa meget derom, at Emnet begynder at blive kjedeligt. Jeg skal derfor heller ikke opholde mig længere derved.

Saa vidt om Holberg som Forfatter. Ogsaa hans øvrige Forhold i det offentlige og private Liv har været Gjenstand for mange og forskjellige Domme. Da vi oftere have berørt hans Stilling som Professor, saa vilde det vistnok ikke være uden biographisk Interesse at vide, hvad han var for Universitetet og de Studerende. Men dette er i det Hele den mindst bekjendte Side af hans Liv, og at han selv omtaler den saa sjelden og saa libet, kan man

just ikke kalde et godt Tegn. Det er en almindelig Klage fra det syttende og attende Aarhundrede, at Professorerne just ikke viiste den største Nidkjærhed i at opfylde de dem paahvilende Embedspligter; de maatte oftere ved Rescripter fra Regjeringen eftertryffeligt paaminde om at holde regelmæssige Forelæsninger og Disputatser. Naar selv Gram ikke kunde undgaae at dables for Forsømmelighed (Kiegels siger om ham, at han aldrig læste noget Collegium til Ende), saa kan man vistnok ikke i Holberg med hans svage Helbred og under hans mange literære Bestjæftigelser vente at finde nogen særdeles nidkjer Universitetslærer. Han havde stræbt efter en saadan Ansættelse mere for at vide sin udvortes Stilling sikket end af Interesse for den dermed forbundne Virksomhed. Der var desuden forskjellige Forhold, som maatte lamme hans Iver i denne Retning. Det var Brug at lade Professorerne avancere paa den Maade, at de forflyttedes fra et Videnskabssag til et andet derfra ofte aldeles forskjelligt, idet man, som det synes, forbrede en saadan Polshistorie, at de paa Forlangende skulde kunne docere en hvilken som helst Videnskab for Studenterne. Af Frygt herfor havde Falster aldrig været at overtale til at modtage nogen Ansættelse ved Universitetet. Holberg blev saaledes, som ovenfor berettet, først ansat som Professor i Metaphysiken i Aaret 1718; 1720 blev han professor eloquentiae, d. e. i latinisk Philologie, og først 1730 fik han sit eget Hovedsag, Historien, at docere¹⁾. En Forpligtelse, som synes at have været de fleste Professorer meget ubehagelig, og som de gjerne vilde undbrage sig, var den, at disputere, og man kan isølge alt det Foregaaende let slutte sig til, hvor behagelig den kunde være for Holberg. Da den paany blev indskærpet ved Universitetsfun-

¹⁾ Myerup, Universitetsannaler, S. 245.

datsen af 1732, hvori en Artikel bestemmer, at hver Professor skal eengang om Aaret publice disputere, og forud ubvælge den Maaned, han for sig finder beqvemst til denne Forretning¹⁾, bemærkede Holberg paa et derom af Universitetets Rector udstedt Circulaire, at han ingen Tbee havde om arte disputandi og af alle Professorer dertil var mindst beqvem²⁾. Han maatte dog beqvemme sig dertil og fra 1732—37 hvert Aar disputere i Juni=Maaned³⁾. Men om der end kunde være Meget i Holbergs Embedsstilling, som ikke tiltalte ham, saa vilde det dog idetmindste være en ubeviist Paaastand, at han blot skulde have betragtet den som en Forsørgelse og slet ikke interesseret sig for det Arbejde, den paalagde ham. Ligefom han i senere Aar udsatte Priisopgaver for danske Digtere, saaledes skal han ogsaa, ifølge Scheibe (p. LXVIII), have udsat Opgaver til Afhandlinger for Studenter. Med Forelæsninger synes han rigtignok ikke at have været meget ivrig; han læste 1724 over Persius' Satirer, 1726 og 1729 over Horatius' ars poetica, og fra 1732 til 1737 hvert Aar over Universalhistorien og Geographien. Fra 1737 af, da han blev Universitetets Dæstor, hvilket Embede han forestod indtil 1751, var han efter Loven fritagen for at holde Forelæsninger og at disputere. Hvorledes hans Forelæsninger have været bestafne, derom kunne vi naturligviis Intet vide, medmindre man vil see et Bink derom i følgende Uttring i Niels Klim: „Deres (Potuanernes) offentlige Lærere forebrage ikke de nyttige Sandheder paa saa streng og bydende en Maade som Philosopherne hos os; men de blande smukke og behagelige Fortællinger imellem de alvorlige Lærevogler, saa at

1) Sammensteds, S. 274.

2) Efter en mig af Conferentsraad Werlauff velvillig meddeelt Oplysning.

3) Ligefaa.

man hører dem med Fornøielse." ¹⁾ At Holbergs Forelæsninger kunde have den her beskrevne Charakter, er ganske rimeligt, og at dette for hans Colleger kunde behøve et lille Forsvar eller Undskyldning som nærværende, vilde ganske være i Tidens Aand. Der synes forøvrigt at vise sig en vis Forbindelse mellem Holbergs literære Virksomhed og hans Stilling ved Universitetet; hans poetiske Skrifter, hvori han blandt Andet lægger en saa udbredt Læsning i latinsk Poesie for Dagen, ere størstedeels forfattede, medens han var professor eloquentiae, medens derimod hans betydeligste historiske Verker ere fra den Bertide, da han var Professor i dette Fag. Men at hans Virksomhed som Universitetslærer ikke var den, der interesserede ham meest, er unegteligt; han undskylder sig derfor ogsaa i den Tale, han holdt i Aaret 1736 ved Fratrædelsen af Universitetets Rectorat, at han ikke opfylder alle sine Pligter, idet han beraaber sig paa, hvad han aarligt virker for Videnskaben ved sine Skrifter, hvori han mener at kunne betragte en Deel af sin Skyldighed som liquidet. Fra den Tid af, han blev Døestor, fjernede han sig mere og mere fra al egentlig akademisk Virksomhed. Det nærmere Forhold, hvori Professorerne stode til de Studerende som praeceptores privati, der dengang var af større Betydning end senere, opgav Holberg 1743 ²⁾. Hertil kan han overhovedet ikke have været meget stiftet, da det laa i hans Naturel, at han i Privatlivet kun var lidet tilgjængelig for Fremmede. Han havde saaledes engang ved sin Antipathie mod Hertugdømmernes thidske og halvthidske Beboere reent stræmmet en stakkels Flensborger-Student fra sig ³⁾. Dog paatog han

¹⁾ N. Kl. it. subterr., ed. princ. 1741, p. 108 (Holb. udv. Skr. ved Rahbel, B. 8, S. 290).

²⁾ Privatmeddelelse fra Cf. Werlauff.

³⁾ Suhm, sml. Skr., B. 14, S. 250.

fig ved Grams Døb 1748 Ephoratet for Borchs Collegium, hvor han selv havde været Alumnus¹⁾. Da Universitetets Rectorat anden Gang tilfaldt ham 1752, afflog han det²⁾.

Naar man har læst Meget af en Forfatter, har man ogsaa næsten altid dannet sig en temmelig bestemt Forestilling om Mandens Udvortes og hele Maade at være paa, som ikke sjelden kan komme Sandheden temmelig nær, men ogsaa ofte kan slaae aldeles feil. Hvad Holberg angaaer, kan man ikke sige, at den Skilbring, Scheibe giver os af hans Personlighed, er overraskende eller uventet for den, der hidtil blot har kjendt ham af hans Skrifter, men den indeholder dog adskillige Træk, som man af disse ikke vilde kunne slutte sig til. At hans Udvortes har været smukt og æbelt, sees af hans Portraiter, og han sørgebe ogsaa for ved Smag og Elegance i sin Paaklædning at vise sig fra en fordeelagtig Side. Dog kom han i det Hele taget ikke meget mellem Folk, men levede temmelig stille og eensomt med sine Bøger. Det var heller ikke let at gjøre hans nærmere Bekjendtskab, da han var meget tilbageholdende mod Fremmede og kun aabenhjertig og imødekommende for en snever Kreds af mere fortrolige Venner. I sit Forhold til disse var han trofast og paalidelig, og der stal ikke have manglet Exempler paa, at han med Kraft og Frimodighed har antaget sig deres Sag, hvor Omstændighederne foranledigede ham dertil og krævede det. Mod Trængende var han hjælpsom, men han var det paa sin egen Maade, som bevirkede, at Mange ikke tiltroede ham denne Dyd. De, der henvendte sig til ham, bleve ofte afviiste, og egentlige Tiggere gav han aldrig Noget; derimod opsogte han som oftest selv dem, han vilde vise sig velgjørende imod. Dette

¹⁾ Privatmeddelelse fra Cf. Werlauff.

²⁾ Ligeledes.

i Forening med hans sparsomme Levemaade paadrog ham Væfthbningen for Rarrighed, hvorom Mere nedenfor. Som Godseier skæde han ikke Bekostninger for at ophjælpe sine Bønders Aaar, men paasaae tillige nøie, at de selv ved Stræbsomhed gjorde sig værdige til hans Hjælp. I Væfthrelsen af sin erhvervede Formue var han overhovedet forsigtig og paaholdende, havde, som han siger, „Attention til sine Sager“ og var Intet mindre end udhygtig til praktiske Forretninger. Univerfitetets Defonomie befandt sig faa vel under hans Styrelfe, at hans Colleger i Aaret 1748, da han ved Grams Død var bleven Univerfitetets Senior og derfor ønskede at nedlægge Dvæfturen, eenftemmig bade ham at vedblive dermed nogle Aar endnu, hvortil han ogsaa lod sig overtale¹⁾. Men uagtet disse Forretninger nødvendig maatte optage meget af hans Tid, faa gjorde de dog intet Skaar i hans Studeringer eller i hans Virksomhed fom Forfatter. Han forftod ikke blot at være oekonomift med Penge, men ogsaa med Tid, og var derfor faavel i Forretningflivet fom i det felftabelige Liv en Hader af al vidtloftig Snak og unødvendige Formaliteter. Gantfe undvære felftabelige Abfpredelfer kunde han ikke. I fine yngre Aar beføgte han Caffehufe og andre offentlige Steder og har her rimeligviis hentet Ideen til mangen charaktæriftift Figur i hans Comedier. Paa fine ældre Dage føgte han Opmuntning ved at beføge visfe Familier, i hvis Hufe han fandt sig hggelig og vel, og her talte han helst med Fruentimmerne, da han efter hjemme at have anftrengt fin Aand med Arbeide ikke ønskede af Mandfolkene paany at indvifles i politifte eller videnfabelige Discourfer, men derimod fandt Underholdning og Hvile i den lette Paffiar, der faldt mellem Damerne. Raahbet meddeler en i denne Henfeende

¹⁾ Privatmeddelelse fra Cf. Werlauff.

karakteristisk Anekdote ¹⁾). En Dag, da Holberg var i Besøg hos en Familie, var han i gnavent Lune, Noget, hans Venner overhøvedet ikke saa fjelden oplevede. Smidlertid lode nogle Fruentimmer sig melde til Caffevisit. Da det nu var Brug der i Huset at omgaaes Holberg paa en utvungen Fod, sagde Husets Frue ligefrem: Nu er det bedst, Baronen gaaer, da I vist ikke kan have nogen Fornøielse af det Selskab, og Selskabet heller ikke af Eder. Men Baronen vilde blive. De fremmede Damer kom, drak deres Caffé og førte deres Discours; Holberg fandt ikke for godt at tage nogen Døel deri. Men neppe vare de Fremmede borte, før han stod fornøiet op, gned sine Hænder og sagde: Nu skal Hun have Tak, Madam! nu har jeg hørt en Hov Sladder; nu er jeg i god Humeur; nu vil jeg gaae hjem og bestille Noget. Naar han ellers blev buden i større Selskaber, indfandt han sig for en Timestid, talte med Berten, Bertinden og Gæsterne og gik bort, før man satte sig til Bords. Selv gjorde han ingen Selskaber, og Folks Mening om det i denne Henseende Passende for hans Stand brød han sig ikke om. Han havde ubunden Frihed til at indrette sin Levemaade, som han vilde, da han hele sit Liv igjennem forblev i ugift Stand. I sine yngre Aar meente han ikke at have Raad til at gifte sig, og da han siden blev rig, fandt han, at han var bleven for gammel dertil. Desuden har maastee det Uheld, som Slutningen af hans Aste Skjemtedigt lader formode, havt varige Virkninger paa hans i Grunden melancholiske Sind og givet ham Affmag for nye Forsøg. „Jeg erindrer mig“, fortæller han i sine „moraliske Tanker“ ligesom ogsaa i den latinske Original af sin Selvbiographie, „at en vis Dame [matrona] adspurgte mig engang, om jeg stedsse havde besluttet at leve ubi eenlig Stand. Jeg svarede, at jeg intet Løfte havde giort, men at der

¹⁾ Holb. udv. Skr. ved R., B. 6, S. 300.

stode mig mange Ting for Djene, som holdte mig tilbage. Hun sagde, at de Uleiligheder, som følge Egtestanden, overbalanceres af mange Herligheder. En brav Hustru fandt lette en Mand's Byrde i mange Maader, ja undertiden paatage sig dem alle. Derpaa begyndte hun at opregne adskillige Commoditeter, som Egtestand bringer med sig. Jeg svarede dertil, at en Mand af 60 Aar finder alleene Uleiligheder, men stønner ikke paa de gode Ting. Siig mig da, sagde hun, hvilke ere de Uleiligheder, som I frygte saa meget for. Derpaa spurde jeg hende, om hun snorkede i Søvne, og, da hun tilstod saadant [et quum immodice se stertere asseveraret], sagde jeg, saadan ringe Ting var nok for mig til at paastaae en Skilsmisse Dom. Hvorpaa jeg gik bort, og efterlod hende i en heftig Latter." ¹⁾ Hvad der meest foranledigede hans mindre selftabelige Levemaade, var hans overordentlig svage Helbred, der gjorde en streng Diæt nødvendig. Han led stadigt af en svag Mave og nervøs Hovedpine, der ofte fremkaldtes ved aandelig Anstrengelse. Hans Nervesvagthed gik saa vidt, at han af Forstrækkelse kunde bringes ud af Fatning, naar Een uventet tiltalte ham, og Intet kunde forbitte ham mere, end naar Noget traadte sagte og ubemærket ind i hans Værelse; han befalede sine Tjenestefolk at komme rast op ad Trappen, saa han kunde høre dem i Forveien, da han ikke vilde overrastes. Adskilligt i hans Levemaade, der i det Hele taget aldrig ret vilde behage hans Venner, kan dog maastee være bevirket ved den Særfindethed, der næsten altid mere eller mindre følger med den eenlige Stand. I sin Dngang var han som oftest alvorlig, næsten gravitetiff; dog manglede

¹⁾ Selv uden det latinske Ord *matrona* vilde ubentviesl Indtrykket af den hele Samtale overtøbe om, at bemeldte Dame var en gift Kone, og at her ikke, som Prutz mener, kan være Tale om noget Giftermaalsattentat.

det ikke, naar han var muntert stemt, paa Glimt af hans Lune, ja undertiden kunde dette antage en ganske ugløspilagtig Charakter. I en Familie, hvor Forældrene parforce vilde have den lille Søn lært at spille paa Violin, hvortil han intet Anlæg havde, stillede Holberg engang Drengen med Violinen op paa en Svinesti og lod ham herfra modtage de hjemkommende Forældre med Musik, medens han selv kneb Grisene i Halen, for at de skulde accompagnere¹⁾; og i det samme Huus, hvor han blev sat i godt Lune af Caffesladderen, forlangte han en Dag, saasnart han var kommen ind ad Døren, med en vigtig Mine strax at tale med Husets lille Datter, og nøbte derved Moderen til at sende hendes Informator bort, hvorpaa han gav Barnet en pudsig Gaade at løse, som var falden ham ind paa Veien²⁾. At han forøvrigt ogsaa i Samtale om alvorlige Gjenstande paa en finere Maade forstod at anvende sit Lune, naar Folk ikke vilde eller kunde tage mod Fornuftgrunde, derom vidne mange Steber i hans Epistler, hvor han anfører Samtaler, der ere foresaldne i Selskabslivet, thi hvorvel vi ikke behøve at troe paa alle disse som virkelige Facta, saa kan dog den Maade, hvorpaa han her i Almindelighed karakteriserer sig selv som selskabelig Disputator, ikke med nogen Rimelighed ansees for reent opdigtet. Hvad der undertiden var ubehageligt for hans Venner, var hans opfarende Brede, en Feil, som han selv tilstaaer og forsiktrer at han meget har søgt at bekjempe. Naar en Student kom til Qvæstor paa ubeleilig Tid, stal denne undertiden med Tøflen i Haanden have jaget ham ud ad Døren. Man badlede ham ogsaa for en vis Tilbøjelighed til stadigt Nag mod dem, der eengang havde gjort et uforbeelagtigt Indtryk

¹⁾ J. Møller i nyt Aftenblad for 1824, S. 44.

²⁾ Holb. ubv. Skr. ved Rahbek, B. 6, S. 301.

paa ham, ligesom han ikke let glemte Fornærmelser. Dog viiste denne Stemning sig kun i en vedvarende passiv Antipathie, og yttrede sig aldrig i Handlinger eller hævnjerrige Bestræbelser. Og vistnok kan dette Charaktertræk undskyldes, naar man betænker, hvilke Krænkelser han var udsat for, og at de skarpe, sarkastiske Svar, hvormed han i saa Fald forstod at værgе sig, paa Grund af den herskende Brutalitet ikke altid vare tilstrækkelige til at beskytte ham. En Officeer standsede ham paa Gaden med de Ord: Jeg gaaer ikke af Veien for en Nar! Men det gjør jeg, svarede Holberg og gif af Veien¹⁾. En Collega spurgte ham: hvorledes kan I skrive saadan Skjemt, da I dog selv er saa ærbar? hvorpaa han svarede: hvorledes kan I skrive saadanne alvorlige Ting, da I dog selv er saa comediantist?²⁾ Gram spurgte ham i et Selskab: hvem meente I med den lærde Nar i Teres Comedie? Holberg svarede: Jer, Monsieur! hvorpaa Gram gav ham et Ørfigen, og Selskabet, der holdt med Gram, maatte stille dem ad. Denne Nævns Triumph over Anden, der er os saa modbydelig, at jeg har været i Tvivl, om jeg ikke skulde fortie Historien for at staaene mine Læsere for en pinlig Uergelse, betragtede man dengang med andre Øine. Scheibe, som fortæller den, er kun oprørt paa Grams Vegne. Vi maa trøste os ved, at slike Haandgribeligheder i Datidens Selskabsliv ikke vare saa uhyrte og paafaldende, som de nu

1) Anekdoten omtales som almindelig bekjendt allerede i Svibergs Fortale til „Kjøbenhavnske Samlinger“ (1755) og fortælles i et svensk Skrift fra 1759 (see Nyt hist. T., B. 6, S. 452).

2) Holb. opusc. Lat. II, p. 88: Quum studium hoc in me reprehenderet nonnemo his verbis: *cur jocos scribis, qui austere adeo vivis?* respondebam: *cur tristia et atrocita tu scribis, qui comice adeo vivis?* Det er ikke usandsynligt, at Samtalen er foresaalden paa Latin.

vilbe være, og derfor ogsaa lettere kunde glemmes. Holberg fortæller selv om en Scene, han har været Vidne til i et Selskab, hvor en Dame imod sin Villie fik et Kys, som hun besvarede med et Ordfigen, og undrer sig over, at dette ikke blev gjengjælbet. Forøvrigt var Holberg, uagtet sin Hidsighed, fredsommelig og opgav hellere noget af sin Ret, end han indlob sig i Strid eller Proces med Nogen. Med Hensyn paa den Morositet, der for hans Samtidige var saa støvende, fortjener dog følgende Note af N. Kihme, Udgiver af Hofmans „Samlinger af Fundationer“, at læses (Tom. I, Kbhvn 1755, S. 53): „Her kunde vel gøres Undskyldning for det som er bleven erindret imod det, den store Skribent, Hr. Baron Holberg har anført, efterdi nogle kunde ansee det at være for dristigt gjort, men dertil svares, at han var selv i levende Live af langt ædlere Tanker om de Historiske Sandheders Oplysning, som han engang gav Prøve paa, da han blev erindret ved Leilighed en liden Feil, som findes i det første Dplag af Dan. R. Histor. Tom. I. p. 49 om Kong Wermund og Kong Oluf den Spage, og et par andre Steder nogle Navne, i det han ikke allene ved sin Fuldmægtig Mons. Harder lod vide, at det var velgjort, men end og forærede mig Dan. R. Staat paa Skriv Papiir, hvoraf han sagde at kun 8 Exemplarier vare trykte, saa og i det nye Dplag har rettet Feilene“.

Holberg var i det Hele kun libet Verdensmand og albeles ikke Hofmand; han var for sin Tid i sin Levemaade og i sit hele udbortes Væsen ligesaa egen som i sine Meninger. Efter at være bleven en rig og fornem Mand deeltog han ikke i den store Verdens Samqvem og Fornøielse, men vedblev saa temmelig det samme eensomme Studenterliv, som han havde ført i sine yngre Aar. Da nu hans Rigdom og Lykke saavelsom hans Yndest hos Publikum vakte megen Misundelse blandt hans Jevnlige,

er det naturligt, at Hylsladdereren især kastede sig over det meget Særegne i hans Privatliv. Den uhyre Overdaadighed, som Møden dengang forbrede, betegner egentlig et lavere Culturtrin, paa hvilket de Danske dengang befandt sig, men som de Franste og Engelse allerede vare ude over; nu er det ogsaa overvundet hos os; derimod gjenfinde vi i Rusland og Polen hele det kjøbenhavnske Væsen fra Holbergs Tid; om 100 Aar vil det rimeligviis ogsaa der være forsvundet. Holberg havde tilbragt hele Aar i England og Frankrig og fundet Behag i det uafhængige og uforstyrrede rolige Liv, man der kunde føre, og fandt sig af mange Grunde her hjemme ingenlunde foranlediget til at opoffre noget af sin Frihed for at adlyde Møden. Men naar Kjøbenhavns selskabelige Verden ikke engang eftergav uforsmuende Folk nogen af sine Fordringer, saa kan man let tænke sig, at den maatte være endnu mindre tilbøielig til sliig Overbærelse med en Mand af Holbergs Formue. Holberg holdt ingen Equipage og betjente sig ikke engang af Hærevogne, holdt ingen Læseier, gjorde ingen Gæstebud, modtog Besøg af Folk uden at byde dem Noget, gav ingen Drilkepenge, viiste ikke sin Godgjørnighed ved at give Almisse til Liggere, kort han førte sig ikke paa den Maade, som det ansaaes passende for hans Formue og hans Stand. Naar nu hertil kom, at han viiste sig nøieregnende i Smaating, paapassende i Handel og Wandel, nøiagtigt forbrede den lovlige tilladte Rente af sine udsatte Penge, og overhovedet gav Bediser paa større Omgigtighed og Iver som Pengemand, end man havde ventet og ønsket at see hos den, hvis Liv var indviet til Muserne, saa er det let begribeligt, at dette i Forbindelse med hans noget frastøbende Væsen hos Mange, der dømmes efter det udbortes Skin, maatte fremkalde en ugunstig Mening om hans moralske Charakter. Man bekyldte ham for Gjerrighed, idet man

fandt, at han samlede Formue uden selv at nyde den, og uden at den kom hans Venner tilgode. Han kjendte selv denne Bestyrelse og har ofte forsvaret sig derimod, ibet han beraaber sig deels paa sit svage Helbred, der ikke tillader ham Folks sædvanlige Levemaade, som for ham efter al Sandsynlighed vilde have en tidlig Død til Følge, og forsikrer derhos, at han tillader sig de Fornøielser, som hans Helbred taaler, og som stemme overeens med hans Smag, deels troer han sig retfærdiggjort ved sine Bestræbelser for sine Gudsers Opkomst og Forbedringen af sine Bønders Tilstand samt ved den Plan, hvorefter hans Godgjørighed var indrettet, som han ikke vilde afvige fra. At have „Attention til sine Sager“ anseer han for sin Pligt, da han har bestemt sin Formue til offentlig Brug, og kun betragter sig som en Forvalter over samme. Med den ham egne Oprigtighed vedgaaer han at have kjendt det Tillokkende i at samle Rigdomme og erfaret, hvorledes denne Fristelse med Aarene bliver sværere at bekjempe; en saadan offentlig Tilstaaelse af moralske Fristelser, man har været udsat for, vil isøvrigt neppe Noget udtale uden den, der i sin Samvittighed føler, at han er Herre over Fristelsen. Det er overhovedet saa langt fra, at Holberg skyer at omtale denne Side af hans Charakter, at han tværtimod meget ofte i sin Selvbiographie, sine moralske Tanker og sine Epistler i den roligste og frimodigste Tone gaaer ind paa sine Forhold i denne Henseende. Scheibbe bekræfter i det Væsentlige alle de Omstændigheder, som Holberg til sit Forsvar beraaber sig paa, men desto mere overrastes man ved at høre denne Biograph, der dog selv roser hans Godgjørighed, omsider udtale sig paa følgende Maade: „Det er sandt, denne Plet, der skjæmmede ham, var ikke kjendelig for Alle og Enhver, og den Gjerrighed, han henfaldt til, havde ikke den molieriske Gniens Symptomer, men var dog en Feil. Den for-

bandt ham til uforføden Sparfomhed i faabanne Ting, fom han ikke havde behøvet at negte fig; den holdt ham tilbage fra mange gode Handlinger; den indftrænkede hans Levemaade, faa han ikke engang vilde med en tilladelig Munterhed anftændigt beberte fine Venner og derved gjøre fit Liv felftabeligere; den gjorde, at han famlede en stor Formue, uden at enten han felv eller hans Venner eller, hvad der var det Værste, hans trængende Paarørende kunde nyde Godt deraf, og han felv gjorde mindre Godt, end han havde kunnet". Alt afgjøre, hvorvidt denne Klage er berettiget, vil vift nu være faa godt fom umuligt, da Alt her kommer an paa et Formeget eller Forlibet, fom vi ved et heelt Aarhundrede ere fjernede fra at iagttage. Saameget forekommer mig vift, at naar vi i ovenftaaende Anklage fee bort fra Alt, hvad der kun er en Gjentagelfe af Tidfaldrens herftende Meninger om det Anftændige og Sømmelige, fom Holberg nu eengang havde fat fig ud over, og naar vi intet Hensyn tage til det Ubehagelige, der for hans Venner, ifær naar disse vare Capelmufici eller paa anden Maade hørte til den joviale, æfthetifke Kunftner- og Theaterverden, unegtelig kunde være i, at han ikke tracterede og maaftee heller ikke havde Lyft til uden tilftræffeligt Vederhæftighedsbeviis at laane Penge ud, men fom Intet beviiser med Hensyn paa hans moralifke Charakteer, faa bliver der kun to Punkter endnu at overveie. Men førend jeg gaaer ind paa disse, maa jeg dog, for at jeg ikke fkal synes at affærdige den kongelige Capelmefter paa en ufømmelig kort Maade, endnu tillade mig een Bemærkning. Holberg kunde viftnok, uagtet han hverken fandt den Maade at nyde Livet paa, fom hans Venner holdt af, tjenlig for fit Helbred eller overeensftemmende med fin Smag, derfor gjerne have viift fig mindre rigoriftift i fin Opførfel og gjort fit Liv felftabeligere. Han kunde engang imellem have gjort fine Venner

en glad Aften, og selv som beleven Bert have deeltaget i deres Glæde uden at deeltage i de Nydelser, han ikke troede at kunne taale. Han havde derved ikke blot gjort sig afholdt som en behagelig Bert, men vilde tillige have afgivet det bedste Beviis baade paa en Verdensmands Fiinhed og paa en sand Philosophs Selvbeherstelse. I ethvert Tilfælde kunde Intet forbyde ham at byde sine Venner et Glas Wiin, naar de besøgte ham, da han havde Raad dertil, da Moden forbrede det, og han ved at undlade det maatte komme i Udraab for smudsig Rarrighed. Herved maa imidlertid erindres, at Holberg ligesaa den tidligste Periode af sin Skribentbane havde gjort de herstende overdaadige Moder til Gjenstand deels for Satire deels for alvorlig moralsk Kritik og ofte fremstillet dem som den væsentligste Hindring for den ædlere Culturs Fremstribt. Det maatte altsaa være ham om at gjøre, at han ikke selv i sit Levnet viiste sig som en Slave af de samme Fordomme, som han vilde udrydde hos sine Landsmænd, især da han vidste, at hans Privatliv var Gjenstand for almindelig Opmærksomhed. Philosophen, især naar han, som Holberg, ikke blot theoretisk, men ogsaa praktisk vil fortjene dette Navn — og paa hans Tid var Philosophie ikke som nu blot Navnet paa en theoretisk Videnskab — Philosophen kan ikke saaledes som Kunstneren eller den Lærde afskille sit Privatliv og sit literære Liv som to hinanden uvedkommende Sphærer; for ham har Conseqventsen en Betydning, der for Holberg blev saameget større, som Tidsalderen endnu var naiv nok til at betragte ham som Folkelærer. Hans Privatliv betyder derfor noget ganske Andet end Skuespillerens Liv udenfor Scenen. Dette maa være tilstrækkeligt for at vise, at Holberg kunde have en særegen Grund til at byde den offentlige Mening Trods og ikke gaae paa Accord med Bagtalelsen. Men affeet herfra, bliver der, som sagt, i Scheibes

Anklage to Punkter tilbage, som synes betænkkelige, nemlig, at Holberg ikke gjorde saa meget Godt, som han kunde, og at han unddrog sine trængende Slægtringe sin Hjælp. Hvad det Første angaaer, saa siger Holberg selv: „Noget deraf er bekjendt, andet er derimod skjult, thi det er phariseisk at uddele Gaver ved Trompeters Lyd, og Almisse taber sin Dyd, naar den gjøres aabenbar.“ (Epstl. 188) Scheibe har ikke godtgjort sin Afkomst til at betragtes som vel underrettet i denne Henseende; der forekommer hverken i Holbergs egne Beretninger om sit Liv og sine Forhold eller hos de andre Skribenter, der i denne Henseende ere historiske Kilder, som Lixdorf, Suhm o. fl., noget Spor til, at Capelmesteren har staaet i et saa intim fortroligt Forhold til Holberg, som dertil vilde udfordres; de have aldrig nævnet hans Navn i Forbindelse med Holbergs. Ligesom Holberg kunde have literære Venner, Handelsvenner og andre saadanne partielle Venstabsforbindelser, saaledes er det ganske rimeligt, at Scheibe har været hans musicalske Ven; men herfra er et stort Spring til en intim personlig Ven, og det var dog kun en saadan, der kunde give os paalidelig Underretning i den Sag, hvorom her er Tale. Med Hensyn paa det andet Punkt er det unegtelig af mange Kjendetegn tydeligt nok, at der ikke har været noget godt Forhold mellem Holberg og hans norske Slægtinge. Aarsagen er ikke vanskeligt at gjetke. Holberg havde i sin Ungdom mod sine Slægtinges Villie forladt sit Fædreland og var dragen ud paa Eventyr i fremmede Lande; det laader endog til, at han under en stor Forlegenhed i Amsterdam har tilladt sig at trække en Bæxl paa en anseet Slægting i Bergen. Man kan let tænke sig, at dette efter bergenske Borgeres daværende Begreb maatte være tilstrækkeligt til at karakterisere ham i deres Dom som et aldeles fortabt Subject. Han vendte ikke tilbage til Bergen, men begav

fig til Christiansand, et Træk, der er betegnende nok for Forholdet, og i hans Families Dine ubentvovt en trodsig Selvrædighed, der endelig maatte bringe dem til reent at opgive ham, især da de erfarede, at han ikke alene paany havde forladt Landet som Vagabond, men endog forført en stikkelig Kones Søn fra Throndhjem til at gjøre det Samme. Alt tyder ogsaa paa, at Holbergs Familie fra den Tid af aldeles har slaaet Haanden af ham, og det er meget sandsynligt, at de mere end een Gang paa en krænkende Maade have ladet ham føle det. Han betraadte aldrig mere Norges Grund. Hvo veed, om han ikke efter at være kommen hjem fra sin fjerde Udenlandsreise, da han levede to Aar i Kjøbenhavn i den største Armod og Nød, forgjæves har henvendt sig til sine norske Slægtninge om Hjælp, eller hvad der overhovedet kan være foresaldet imellem dem? Han var den yngste af samtlige Sødsfænde, og det er bekjendt, hvilket overmodigt Formynderskab de Ældre i de Tider søgte at tiltage sig over de Yngre. Jeg har før omtalt, at Holberg ikke let glemte Fornærmelser. I een af sine Epistler (119) omtaler han, at man dabler ham for Koldfindighed mod Slægtninge, og vedgaaer ligefrem dette Sindelag. Han fører et philosophisk Beviis for, at man mod Slægtninge, naar Forældre og Børn undtages, ikke har andre særegne Pligter end dem, man har mod sin Næste i Almindelighed. Hans Beviisførelse er skarpsindig og vittig som sædvanligt, men eensidig, og beviser for os ikke Andet end Forfatterens fortørnede Stemning mod sine Slægtninge. Han viser sig hellere taknemmelig mod sine Belgjørerere, end han ødsler Belgjæringer paa saadanne, der ingen anden Adkomst have dertil end Slægtstabet; han gjør hellere vel imod Fremmede, der erkjende det for en Belgjærning, end mod dem, der fordre det som en Ret. Mon ikke disse Bink skulde være tydelige nok? I sine moralske Tanker taler han etsteds om

Ufambdrægtighed mellem Brødre med saa megen Sagkundskab, at man ikke kan tvivle paa, han jo selv maa have Erfaringer i denne Retning¹⁾). Disse Forhold have ubentvivl bevirket, at Holberg i levende Live var uvillig til at yde sine norske Slægtninge Hjælp, og bidraget til, at han ikke gjorde dem til sine Arvinger. Jeg vil ikke forsvare dette Charaktertræk, især da de Skyldige ubentvivl vare tibligerede døde, og han lod deres Børn og Børnebørn undgælde for Forældrenes Skylder, skjøndt vi dog maa tilstaae, at Omstændighederne ere os for lidet bekendte, til at vi kunne dømme sikkert; men i ethvert Tilfælde vidner det maaskee om haard Uforsonlighed, men aldeles ikke om Gjerrighed. Hvorfor den, der viser sig godgjørende mod Fremmede og gjør det Offentlige til sin Arving, skulde være mere gjerrig end den, der viser de samme Velgjerninger mod sine Slægtninge, kan jeg i det Mindste ikke indsee. Men hvo kjender ikke det Skrig, der pleier at opløstes af dem, der see sig stufede i Haab om en Arv, og den Blødhjertighed, hvormed derpaa grundede Klager og Bagtalelser pleie at optages af Publikum? Forøvrigt omtaler Holberg i et af sine Testamenter en svagelig Søstersøn ved Navn Lofstrup, der boer i Nærheden af Bergen, hvem han hidtil har givet en aarlig Understøttelse af 30 Rdlr., og betinger, at denne ogsaa efter hans Død fremdeles skal udbetales af Sorø Akademies

1) Holberg havde en Broder, der var Sognepræst ved en af Bergens Kirker, men om hvem man ikke veed stort Mere end det Samme. Om hans andre Sødskende vides heller ikke Noget af Betydning. Til at karakterisere Holbergs Forhold til sin Familie kan ogsaa den mærkelige Uttring tjene, som forekommer i hans Testament angaaende Legatet til fattige Jomfruers Udstyr: „Dette alene er agtes for billigt, at om min afsøde Broder eller Søster skulde have efterladt sig giftesærbige Døttre, som er mig uvitterligt, bør de for det første til Udstyrets Nydelse af dette legato, fremfor Andre, være berettigede.“

Midler, saalænge Tostrup lever. Formodentlig har det været en Broder til denne, som han befordrede til Nidesoged paa Universitetsskolest, og en Datter af Sidstomtalt, hvem han i sit sidste Testament skænker sit samtlige Bohave og Pretiosa, med Tilføiende, at dette er den eneste Deel af hans Efterladenskab, der ikke er bestemt til offentlig Brug. Foruden de Fordegodsfer og Capitaler, som han skænkede til Sorø Akademie, havde han nemlig udsat en Capital til fattige Somfruers Udstyr.

Holberg htrer sig altid om den Anvendelse, han gav sin Formue, med en Tilfredshed, der ikke synes at kunne fremgaae uden af en fast inderlig Overbeviisning. Men denne Overbeviisning vilde mange af hans Samtidige rigtignok ikke dele. Han fortæller selv, at hans Donation til Sorø Akademie ikke havde vundet almindeligt Bifald; Nogle vare Stiftelsen ugunstige paa Kjøbenhavns Universitets Vegne, Andre af andre Grunde, og i Almindelighed var man tilbøielig til at underlægge Donationen urene Bevæggrunde. Vi komme her til den anden Hovedbestyldning mod Holbergs personlige Charakter. Man bestyldte ham for, at han selv paa sine gamle Dage ikke havde kunnet holde sig reen for den Rangshge, som han saa ofte havde opholdt sig over hos Andre, og at Donationen ikke havde hadt Andet til Hensigt end at skaffe ham Barontitelen. At dømmen om en Mand's Hensigter er som bekjendt altid misligt. Holberg har selv udtalt sig om sin Hensigt i sine Epistler (176, 177, 446), hvilke jeg kan anbefale Læseren; thi i sin egen Sag kan vel Ingen gjøre Fordring paa at være Dommer, men Enhver paa at blive hørt. Han har, ifølge hans egen Erklæring, villet understøtte et Foretagende, som gif ud paa at skaffe dem, der vare bestemte til de høiere Stillinger i Staten, en Leilighed til Uddannelse, som Universitetet med dets daværende, under Christian den Sjette paaah funderede,

Indretning, ikke hbede; han haabe, at herved kunde sættes en Grændse for de fatale Udenlandsreiser, der gjorde Ungdommen i de høiere Stænder saagodtsom aldeles fremmed for al sand Nationalfølelse. Han havde i lang Tid havt i Sinde at testamentere sin Formue til offentligt Brug, og, som jeg allerede har omtalt, tidligere havt andre Planer, som han siden havde forkastet. I Aaret 1746 havde nogle af hans gode Venner, rimeligviis efter høiere Indskydelse, gjort ham opmærksom paa Regjeringens Hensigt at gjenoprette Sorø Akademie og paa dens Pengesorlegenhed samt erindret ham om, hvad han selv i sine Skrifter havde ytret om Unseligheden af en saadan Anstalt (f. Ex. i hans Danmarks Historie B. 3, S. 617 flgd.), og han var gaaet ind paa Forlaget (Epist. 177 og 447). At der fra høiere Stæder er blevet ham betydet, at han i saa Fald kunde vente at faae sine Gøbser oprettede til et Baronie, er vel muligt. Derved blev jo Akademiets Dekonomie, der beroede paa Fordegøds, ulige fordeelagtigere stillet. Men Holberg burde maastee, for at blive sine Principer tro, have frabedt sig denne Naade! Det vilde være det Samme som allerunderdanigst at ansøge Kongen om at stænke ham sin Unaade. I alle Livets Forhold at blive sine Principer tro er vistnok priseligt, men for en ubvortes Conseqventses Skyld enten at opgive en Virken, om-hvis Gavnlighed og Pligtmæssighed man er overbevist, eller at gjøre Brud paa ærværdige Former er Bedanterie og Forsængelighed. Men hvorfor blev han da dabled af sine Samtidige? Dette kan maastee være vanskeligt nok at besvare. At gjøre Folk tilpas er som bekjendt ikke let. Hvem siger ogsaa, at det var de Fornuftige, som dablede ham? Ingen Skribent fra den Tid har ytret mindste Misbilligelse undtagen nogle tydske Journalisters kjøbenhavnste Correspondenter og en franskbigtenbe tydsk Baron, der var fornærmet paa Adelsstandens Vegne

over den borgerlige Professors Mobilitering, hvorimod baade Scheibe og Sneedorf omtale den hele Sag som hæderlig for Holberg; ellers kjende vi kun Folks Domme af Holbergs egne Yttringer derom. Som en Yttring af en samtidig Skribent kan jeg nemlig ikke erkjende hvad Suhm skriver i Aaret 1795, da den franske Revolution ligger imellem, som havde gjort Suhm til Demokrat, og det er desværre en tilstrækkelig godtgjort Kjendsgjerning, at denne udmærkede Mand i sine Domme og Handlinger let kunde henrives af Døgnets herskende Stemninger. „Min Lærer i Musikken, siger han, Organist Decker, var den første, som sagde mig, at Holberg vilde lade sig baronifere. Jeg trættede ham heftigen imod, sigende, at slikt kunde ei være, Holberg var dertil altfor fornuftig; han havde selv skrevet imod Rangshyge, i den honnette Ambition, Klim og flere Skrifter. Men da jeg nu ei længer kunde benegte det, og havde seet Diplomet skrevet hos Holberg selv, tog jeg Handlingen af hyberste Magt i Forsvar, paastaende, at det var høi Tid Regjeringen erkjendte Mandens Fortjenester. Saa mægtige ere Fordomme, helst de, som grunde sig paa Person's Anseelse.“ (Suhm, sml. Skr., B. 14, S. 257). Jeg for min Deel finder mig imidlertid ikke overbeviist om, at den syv og tredsindstyveaarige Suhm her har dømt rigtigere end den attenaarige. Især er det mærkeligt, at han ved den Leilighed slet ikke har tænkt paa sin egen Kammerherretitel. En Anekdote, som Redacturen af Journal for Politik v. f. v. (Aarg. 1818, IV., S. 93) har hørt af en Gubbe, der kunde erindre Holbergs Levetid, beroer i sit Udspring aabenbart paa en saaa ensfoldig Opfattelse af et Sted hos Holberg (Epstl. 176), at den aldrig burde være offentliggjort. Selv synes Holberg gjerne at ville have Sagen seet i et Lys, som om hans Ophøielse ogsaa havde noget Hensyn til hans literære Fortjenester, idet han beraaber sig paa disse

som Beviis for, at han ikke er den ham viiste Ere uværdig. Men dette finder rigtignok intet Medhold i hans Adelspatent, der kun taler om hans lange, tro Tjeneste, som han jo havde tilfældes med enhver anden gammel Embedsmand, og udtryffeligt betinger, at Baroniet ved hans dødelige Afgang uskiftet og udeelt skal tilfalde Sorø Akademie. Imidlertid vil man vist ikke fortænke Holberg i, at han ønskede at kunne underlægge Regjeringen et Motiv, om hvilket man dog virkelig maa tilstaae, at om den ikke har havt det, saa burde den have havt det. Han havde forøvrigt i levende Live ikke just i enhver Henseende den Fornøielse af sin Stiftelse, som han havde lovet sig. Allerede da han var tilstede ved Akademiets Indvielsesfest, maatte han døie den Tilfidsættelse, ikke at blive stedet til Kongens Taffel, men henviist til et Marschalstaffel, hvorover han ærgerlig strag satte sig i sin Cabriolet og kjørte hjem til Tersløfegaard. At man havde ham at takke for Stiftelsen, var en Grund, der intet kunde veie mod den, at hans Adelskab kun var saa Maanedes gammelt. Adelen har overhovedet siden Souverainetets Indførelse aldrig været saa mægtig som under Frederik den Femte. Holberg følte dette og søiede derfor en Clausul til sit Testament, hvori han forlangte, at Sorø Akademiets Opdragelsesanstalt ikke, som det havde været Tilfældet ved det ældre Akademie, skulde være lukket for Elever af borgerlig Herkomst, hvem der blot var indrømmet Afgang til Forelæsningerne, for, som han sagde, at han ikke skulde synes at ville laste Foragt paa sin egen Stand. Men da Testamentet efter hans Død blev publiceret med kongelig Stadsfæstelse, tog man sig den Frihed paa egen Haand at udelade denne Clausul. Man vil ogsaa af Holberg i hans sidste Leveaar have hørt bittere Uttringer af Misfornøielse, blandt Andet, at han fortrød at have skjænket sin Formue til dette Brug, hvoraf dog naturligviis ingen-

lunde følger, at dette virkelig har været hans alvorlige Mening. Det U Hjemslede i at ville søge Hensigten med Donationen i Rangshjge, som overhovedet i at tillægge Holberg denne Feil, haaber jeg i ethvert Tilfælde, vil være gøbtgjort.

Endnu een Bestyldning er der gjort mod Holberg, men den er af langt ringere Betydning end de foregaaende, da den ikke skriver sig fra hans Samtidige, men kun er en enkelt Mand's Indfald. J. Møller i sin Afhandling om Christian den Sjette beskylber Holberg for Frygtagtighed. Hovedbeviset er det, at Holberg ikke lod sin Sørgetale over Frederik den Fjerde trykke før efter Christian den Sjettes Død, hvorfor Skylden skal væltes fra Kongen over paa Forfatteren. Herom har jeg paa sit Sted anført det Fornødne. Forøvrigt beraaber J. Møller sig paa en Anekdote hos Suhm, der kun beviser, at enhver Mand kan have sine svage Dieblikke, og efter Suhms Mening heller ikke skal bevise Andet¹⁾). Endvidere skal det efter J. Møllers Mening være et Beviis paa Frygtagtighed hos Holberg, at han i Christian den Sjettes Tid ingen Comedie eller Satire skrev over Skinhellighed. Da han allerede havde ladet „Bernilles

1) „Ancherfen logerte hos Holberg. Jeg fandt dem engang begge meget forstrækkede. Holberg sad forbauset i en Kænestol, og Ancherfen gik op og ned ad Gulvet og vred sine Fingre. Sagen var, de havde formaaet Schlegel til i sit Ugeblad „der Fremde“ at skrive for Langebek imod Pontoppidan, og dem syntes, at han havde gjort det vel meget, hvorover de frygtede at komme i Fortreb. Nu er det rigtigt nok, at Kong Christian den Sjette var meget opbragt mod Langebek, saa at han havde skrevet, at hvis han ei strax gjorde Afbiqt til Pontoppidan, so wisse er wohl, wo die Citabelle liege. Imidlertid havde de dog ei Narfag at være saa bange, saasom Schlegel var Secretair hos den sarsiste Minister og desuden beslægtet med Pontoppidan. Den hele Sag falbt og bort.“ (Suhm, smf. Str., B. 14, S. 243).

forte Frøkenstand" gaae over Scenen, behøvedes det vel neppe. Han skrev desuden i Christian den Sjettes Tid det daphniste Bløbbad. At karakterisere en Forfatter efter det, han ikke har skrevet, er ellers en lidt besynderlig Psycho-
logie. At forøvrigt Holberg var frebsommelig og ikke ønskede at paadrage sig Ubehageligheder, hvor det var unødvendigt, er vistnok sandt, men at han paa den anden Side heller ikke frygtede for at sige sin Mening, hvor han fandt sig opfordret dertil, behøver vist ikke at bevises. Selv om J. Møllers historiske Postulater vare rigtige, saa skulde man dog troe, at der ikke hørte mindre Mod til at holde Talen over Frederik den Fjerde end til at udgive den, ligesom ogsaa, at Forfatteren til Niels Klim og de moralske Tanker, der udkom i Christian den Sjettes Tid, har sagt sin Mening uforbeholdent nok. Dette maa være nok om de Feil, man har tillagt Holberg, hvorved jeg har opholdt mig saa længe, for at Meninger, der i saa lang Tid have været forplantede ved Tradition, endelig engang kunde blive underkastede en omhyggeligere Drøftelse end hidtil¹⁾. Forøvrigt kan jeg ikke slutte nærværende Betragtning bedre end ved at henvise til, hvad Dehlenschläger i Athene for 1813 har sagt om Holberg, efter min Mening det Bedste, der nogensinde er skrevet om denne vor nationale Heros.

¹⁾ Det er ingen Ure for os Danske, at en Ublænding skal være den Første, der har havt Mod til at træde disse gamle, af det standallystne Publikum auctoriserede Fordomme imøde (See Brug, L. Holberg, sein Leben und seine Schriften, S. 86 flgd.). Jeg troer derfor at burde bemærke, at Ovenstaaende har været skrevet allerede 1854, som de Mænd, der have havt mit daværende Manuscript at bedømme, ville kunne bevidne.

Af Trykfeil ere følgende bemærkede:

Side	11,	Linie	2 f. n.	dog	I.	der	
—	39,	—	13 f. o.	Forhold	I.	et Forhold	
—	47,	—	15 f. o.	studerende	I.	studerende	
—	58,	—	2 f. n.	Metaphysicæ	I.	Metaphysicæ	
—	58,	i	Noten,	Linie	6 f. n.	Metaphysiken I. Metaphysiken	
—	70,	Linie	16 f. o.	plebejiff	I.	plebejiff	
—	108,	—	6 f. o.	sin	I.	sin	
—	155,	—	2 f. o.	Historie	I.	Historien	
—	156,	—	1 f. n.	eraf	I.	deraf	
—	159,	—	11 f. o.	stabeløs	I.	stabeløs	
—	193,	—	14 f. o.	Doctor	I.	Doctor	
—	248,	—	9 f. o.	i	den	I.	den
—	319,	—	1 f. o.	foranlebiges	I.	foranlebiges	
